

ISSN 2225-6407

DOI: 10.31498/2225-6407

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИАЗОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION
«PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY»**

*Збірник наукових праць
засновано у 2008 році*

**Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної
власності**

**Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual
Property**

**Випуск 18
Issue 18**

*Збірник наукових праць
Proceeding of Scientific Works*

**Маріуполь - 2018
Mariupol - 2018**

Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2018. – Вип. 18. – 300 с.

У збірнику розміщено статті, в яких узагальнені результати наукових досліджень працівників вищих навчальних закладів України, академічних і галузевих наукових організацій, провідних підприємств провідних галузей промисловості країни, співробітників міжнародних, державних і регіональних організацій, органів влади, що займаються питаннями розвитку теоретичних і практичних аспектів економіки та інтелектуальної власності. Збірник призначений для науковців, фахівців, які вивчають і досліджують економічні процеси, викладачів, аспірантів, студентів.

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України: Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 17948 – 6798ПР від 21.06.2011 р.

Збірник наукових праць внесено у Перелік наукових фахових видань України з економіки, Наказ МОН України № 528 12.05.2015

Індексується:

Index Copernicus

ICV: 3,68 (2012 р.)

ICV: 4,05 (2013 р.)

ICV: 28.80 (2014)

ICV: 30,51 (2015)

ICV: 48.93 (2016)

<http://jml2012.indexcopernicus.com/+++++++,p1908,6.html>

http://www.worldcat.org/search?q=Theoretical+and+Practical+Aspects+of+Economics+and+Intellectual+Property&fq=ln%3Aukr&dblist=638&start=1&qt=page_number_link

Засновник і видавець: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Затверджено до друку рішенням Вченої Ради Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет», протокол № 5 от 13.11.2018.

Адреса редакції збірника: 87555, Україна, м. Маріуполь, вул. Університетська, 7, ДВНЗ «ПДТУ», кім. 5.321, тел.:

(0629) 44-63-46; (098) 258 94 47; Капранова Лариса Григорівна

(0629) 44-63-28; (097) 6416799 Кравченко Марина Сергіївна

e-mail: konferenciya.pstu@gmail.com

Архів збірника доступний:

Сайт збірника: <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407>

Електронний репозиторій ПДТУ: <http://eir.pstu.edu/handle/123456789/3>

За підтримки:

Міністерство освіти і науки України

Організатори випуску збірника:

Економічний факультет ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Кафедра економічної теорії та підприємництва, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property: Collection of scientific papers. – Mariupol: SHEI «PSTU», 2018. – Issue. 18. – 300 c.

Issues contains articles, that summarize the results of the researches made by staff of the higher educational institutions of Ukraine, academic and industrial research organizations, leading and the most important industrial enterprises of the country, employees of the international, national and regional organizations, government agencies that deal with the development of the theoretical and practical aspects of the economy and intellectual property. The collection is assigned for scientists, who specialize on the study and the research of the economy, teachers, post graduates, students.

The issue is dedicated to the International Scientific and Practical Conference "Problems and Prospects for the Development of the Economy of Donbass and the Azov Sea Region"

The collection was registered in the Ministry of Justice of Ukraine - State registration certificate KB № 17948 – 6798 IIP from the 21.06.2011.

The collection of scientific works was included to the List of scientific professional editions of Ukraine in economics, by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 528 on 05/12/2015

Indexed:

Index Copernicus

ICV: 3,68 (2012 p.)

ICV:4,05 (2013 p.)

ICV: 28.80 (2014)

ICV: 30,51 (2015)

ICV: 48.93 (2016)

<http://jml2012.indexcopernicus.com/+++++++,p1908,6.html>

http://www.worldcat.org/search?q=Theoretical+and+Practical+Aspects+of+Economics+and+Intellectual+Property&fq=ln%3Aukr&dblist=638&start=1&qt=page_number_link

Founder and Publisher: State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University»
Approved for publication by the decision of the Academic Council of the State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University», record No. 5 dated November 13, 2018.

Editorial Office Address: 87500, Ukraine, Mariupol, Universytetska 7, State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University», room. 5.321, tel.:

(0629) 44-63-46; (098) 258 94 47; (066) 916 15 37 Kapranova Larysa

(0629) 44-63-28; (097) 6416799 Kravchenko Maryna

e-mail: konferenciya.pstu@gmail.com

Archive:

Web-site: <http://journals.urau.ua/index.php/2225-6407>

Electronic repository SHEI PSTU : <http://eir.pstu.edu/handle/123456789/3>

With the support of:

Ministry of Education and Science of Ukraine

Organizers of the issue of the collection:

Economic faculty of State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University»

Department of Economic Theory and Entrepreneurship of State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University»

© SHEI «PSTU», 2018

© Composite authors, 2018

EDITORIAL BOARD:

Editor in Chief	
Волошин Вячеслав Степанович Vyacheslav Voloshin	Ректор ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», академік Міжнародної академії екології і безпеки життєдіяльності, академік Міжнародної кадрової академії, дійсний член Нью-Йоркської академії наук, заслужений діяч науки і техніки України, д. т. н., професор Rector of the "Priazovskiy State Technical University", Honored Worker Scientist of Ukraine, doctor of technical sciences, professor, academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine
Deputy Chief Editor	
Капранова Лариса Григорівна Larysa Kapranova	Завідувач кафедри економічної теорії та підприємництва, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», к. е. н., доцент Head of the Department of Economic Theory and Entrepreneurship, State Higher Educational Institution «Priazovskyi state technical university», Ph.D, Associate Professor
Executive Secretary	
Кравченко Марина Сергіївна Kravchenko Maryna	Доцент кафедри економічної теорії та підприємництва, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», к. е. н., доцент Associate Professor of the Department of Economic Theory and Entrepreneurship, State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University», Ph.D, Associate Professor
Members of the Editorial Board	
Белопольський Микола Григорович Mykola Bilopolsky	Завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», віце-президент Академії економічних наук України, голова спеціалізованої вченої ради Д 12.052.02, д. е. н., професор Head of the Department of Accounting and Auditing, Doctor of Economics, Professor Priazovsky State Technical University, Mariupol, Vice-President of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Chairman of the Academic Council Д 12.052.02
Анісімова Ольга Миколаївна Olga Anismova	Завідувач кафедри інформаційних систем управління Донецького національного університету (м. Вінниця), д. е. н., професор Head of the Department of Information Management Systems, Faculty of Mathematics and Information Technology, Vasyl` Stus Donetsk National University, Doctor of Economics, Professor
Горошкова Лідія Анатоліївна Lidiya Goroshkova	професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики, академік Академії економічних наук України, Запорізький національний університет, доцент, д. е. н. Doctor of economical science, professor of the department of business, management organizations and logistics, Zaporizhzhya National University, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine
Колосок Валерія Михайлівна Valeriya Kolosok	Завідувач кафедри транспортного менеджменту і логістики, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», д. е. н., доцент Dr. hab. in economics, Professor, Head of the Department of Transport and Logistic Management, SHEI «Priazovsky State Technical University»
Логутова Тамара Григорівна	Завідувач кафедри інноватики та управління, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Академік Міжнародної Кадрової Академії, Академік Академії економічних наук України, професор, д. е. н.

Tamara Logutova	Head of the Department of Innovation and Management, Dr.Sc, Professor, Pryazovskyi state technical university (PSTU)
Макогон Юрій Володимирович Yuriy Makogon	Професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Маріупольський державний університет, заслужений діяч науки і техніки України, д. е. н., професор Professor of the Department of Economics and International Economic Relations, Mariupol State University, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, D.Sc. Mr., Professor
Марчева Анастасія Александрова Anastasiya Marcheva	Ph.D., доцент, кафедра «Стратегічне планування», Господарська Академія ім. Д.А. Ценова (м.Свіштов, Болгарія) Associate Professor, Ph.D., Strategic Planning Department D. A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria
Меліхов А. А. Andrey Melikhov	Завідувач кафедри «Економіки підприємства», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» доцент, д. е. н. Head of The Chair of Economics of Enterprise, Doct. Of Science, Associate Professor, State Higher Educational Establishment "Priazovskiy State Technical University",
Орлюк Олена Павлівна Olena Orliuk	Директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної Академії правових наук України, академік НАПрН України, д. ю. н., професор, Scientific Research Institute of Intellectual Property NALS of Ukraine Director, Advanced Post-Doctoral Degree, DLL
Гігуашвілі Гіулі Гаїозовна Giuli Giguashvili	Професор, факультет соціальних наук, бізнеса и права, Горійський державний педагогічний університет, м. Горі, Грузія, д. е. н. Professor, Faculty of Social Sciences, Business and Law, Gori State Teaching University, Doctor of Economic Sciences, Gori, Georgia
Симанавичене Жанета Zaneta Simanaviciene	професор Інститут економіки, Факультет економіки і бізнесу, Університет ім. Міколаса Ромеріса, Вільнюс, Литва, Почесний консул Естонської Республіки в Литві, д. е. н., професор Professor Institute of Economics, Faculty of Economics and Business, Mykolas Romeris University, prof. habil. dr., Vilnius, Lithuania Honorary Consul of the Republic of Estonia in Lithuania
Хаджинова Олена Викторівна Olena Khadzhynova	Декан економічного факультету, д. е. н., доцент кафедри «Фінанси та банківська справа», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» Economics Faculty Dean, Doctor in Economics, Finance and banking Department Docent, State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University»
Білоус-Сергєєва Світлана Олександрівна Svetlana Belous- Sergeeva	Доцент кафедри економічної теорії та підприємництва, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», к. е. н., секретар редакційної колегії Associate Professor of the Department of Economic Theory and Entrepreneurship, State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University», Ph.D., Secretary of the Editorial Board

УДК 330.34:332.142

**ФІСКАЛЬНІ СТИМУЛИ ТА МОТИВИ ЯК СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ**<https://orcid.org/0000-0002-4913-9674>

Гречко Алла Володимирівна, к.е.н., доцент, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, alla_grechko@ukr.net, +380683575588

<http://orcid.org/0000-0002-6658-7065>

Худолей Вероніка Юріївна, д.е.н., професор, ректор ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая», м. Київ, veronika_xxx@ukr.net +380674665155

Alla Hrechko, Ph. D, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute", m. Kyiv

Veronika Khudolei, Doctor of Economics, Professor, Rector, Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University, m. Kyiv

V. Khudolei, A. Hrechko. Fiscal incentives and motives as components of sustainable regional development.

The article deals with fiscal incentives and motives as components of sustainable regional development. It was found that the concept of sustainable development was born at the end of the last century and was intended to ensure the handling of processes and increase awareness about human irreversibility of negative impacts of technological progress. In terms of fiscal decentralization process started in Ukraine, it is appropriate to consider fiscal stimulus in the context of sustainable regional development, but because the analysis of the issue in terms of the regionalization process also allows it to focus on long-term goals of regional development, which in addition to economic value one filled with content. It is substantiated that fiscal stimulus favoring the formation of a favorable environment for business entities in the regions are powerful tools for influencing sustainable development of the regions. One of the modern means of fiscal stimulation is the fiscal motivation to ecologize the business environment of the regions. The system usually provides special benefits to the economic development of regions and provide services related to resource saving or recycling waste producers of organic products; preferential treatment for "green" investments, etc. Environmental taxes are one of the fiscal means aimed at changing approaches to the organization of the production process and entrepreneurship in the direction of sustainable development. It was found that the main problem of the existing legislative provisions of environmental taxes in Ukraine is her lack of incentive component, which would include forming a system of economic motives and rewards.

It is determined that the least effective means of fiscal motivation, which has not yet found a practical application in the Ukrainian tax system is the differentiation of direct taxes. Introduction of differentiation direct tax rates will allow more evenly and fairly distribute the tax burden among economic entities according to established goals. The objectives of the government's fiscal policy should be the formation of the tax system focused not on "mechanical" charged and giving existing fees and charges stimulating ingredients.

Худолей В. Ю., Гречко А. В. Фіскальні стимули та мотиви як складові забезпечення сталого розвитку регіонів.

У статті розглядаються фіскальні стимули та мотиви як складові забезпечення сталого розвитку регіонів. З'ясовано, що концепція сталого розвитку зародилася наприкінці минулого століття і мала на меті забезпечення керованості процесів розвитку та підвищення свідомості людства щодо незворотності певних негативних наслідків технологічного прогресу. В умовах процесів фіскальної децентралізації, розпочатої в Україні, доцільно розглядати питання фіскального стимулювання саме у розрізі питань сталого розвитку регіонів. Адже, окрім аналізу питання з погляду процесів регіоналізації, це дозволяє також зацентрувати увагу на довгострокових цілях регіонального розвитку, які наповнені ціннісним змістом. Обґрунтовано, що потужним інструментом впливу на процеси сталого розвитку регіонів виступають фіскальні стимули, що сприяють формуванню сприятливого середовища суб'єктів господарювання в регіонах. Одним із сучасних засобів фіскального стимулювання є фіскальна мотивація до екологізації бізнес-середовища регіонів. Дана система, зазвичай, передбачає надання спеціальних пільг для суб'єктів господарювання регіонів з розробки та надання послуг, пов'язаних із ресурсозбереженням або переробкою відходів, виробникам органічної продукції, пільговий режим для «зелених» інвестицій тощо. Одним із фіскальних засобів, націлених на зміну підходів щодо організації процесу виробництва та підприємницької діяльності у напрямку сталого розвитку, є екологічні податки. З'ясовано, що головною

проблемою існуючого законодавчого закріплення екологічних податків в Україні є відсутність стимулюючої складової, що передбачала б формування системи економічних мотивів та винагород.

Визначено, що не менш ефективним засобом фіскальної мотивації, який поки що не знайшов практичного застосування в українській податковій системі є диференціація ставок прямих податків. Запровадження системи диференціації ставок прямих податків дасть можливість більш рівномірно та справедливо розподілити податкове навантаження серед економічних суб'єктів відповідно до встановлених цілей. Цілями державної фіскальної політики має стати формування податкової системи, орієнтованої не на «механічне» стягнення коштів, а наділення існуючих зборів та платежів стимулюючим складником.

Худолей В. Ю., Гречко А. В. Фискальные стимулы и мотивы как составляющие обеспечения устойчивого развития регионов.

В статье рассматриваются фискальные стимулы и мотивы как составляющие обеспечения устойчивого развития регионов. Выяснено, что концепция устойчивого развития зародилась в конце прошлого века и имела целью обеспечение управляемости процессов развития и повышения сознания человечества о необратимости определенных негативных последствий технологического прогресса. В условиях процессов фискальной децентрализации начатой, в Украине, целесообразно рассматривать вопрос фискального стимулирования именно в разрезе устойчивого развития регионов. Ведь, кроме анализа вопроса с точки зрения процессов регионализации это позволяет также акцентировать внимание на долгосрочных целях регионального развития, которые наполнены ценностным содержанием. Обосновано, что мощным инструментом влияния на процессы устойчивого развития регионов выступают фискальные стимулы, способствующие формированию благоприятной среды субъектов хозяйствования в регионах. Одним из современных средств фискального стимулирования является фискальная мотивация экологизации бизнес-среды регионов. Данная система, как правило, предусматривает предоставление специальных льгот для субъектов хозяйствования регионов по разработке и предоставлению услуг, связанных с ресурсосбережением или переработкой отходов, производителям органической продукции, льготный режим для «зеленых» инвестиций. Одним из фискальных средств, нацеленных на изменение подходов к организации процесса производства и предпринимательской деятельности в направлении устойчивого развития являются экологические налоги. Установлено, что главной проблемой существующего законодательного закрепления экологических налогов в Украине является отсутствие стимулирующей составляющей, которая предусматривала бы формирование системы экономических мотивов и вознаграждений. Определено, что не менее эффективным средством фискальной мотивации, который пока не нашел практического применения в украинской налоговой системе является дифференциация ставок прямых налогов. Внедрение системы дифференциации ставок прямых налогов даст возможность более равномерно и справедливо распределить налоговую нагрузку среди экономических субъектов в соответствии с установленными целями. Целями государственной фискальной политики должно стать формирование налоговой системы, ориентированной не на «механическое» взыскание средств, а на надделение существующих сборов и платежей стимулирующим компонентом.

Постановка проблеми. Активізація індустріалізації, прискорення темпів науково-технічного розвитку, постійне зростання та ускладнення структури споживчого попиту безумовно сприяло економічному світовому розвитку. Але, при цьому призвело до загострення соціальних та екологічних проблем через порушення цілісності та урівноваженості екосистеми, загрожуючи глобальними природними катаклізмами паралельно з небезпеками, пов'язаними з неможливістю генерації достатньої кількості ресурсів, що, у свою чергу, призводить до зростання соціальної напруги та створення передумов до виникнення конфліктів. На заваді цього стала концепція сталого розвитку, що спрямована на соціальний, екологічний та економічний збалансований розвиток за рахунок використання сучасних технологій моделювання та прогнозування соціально-економічних та екологічних процесів.

Концепція сталого розвитку передбачає спрямування зусиль на ліквідацію голоду, бідності, забезпечення здорового способу життя та якісної освіти, досягнення гендерної рівності, відповідальне споживання природних ресурсів, боротьбу зі змінами клімату, сприяння сталому економічному росту та ефективній зайнятості, підтримку глобального партнерства тощо [1, с. 35].

При цьому, раціональне використання регуляторних інструментів дозволяє державі виступати у якості медіатора, здатного забезпечити баланс інтересів соціального, комерційного та загальнонаціонального характеру. Одночасно зростає важливість регіонів, які стають основою для реалізації довгострокових цілей сталого розвитку, що

потребують побудови оптимальної інституційної конфігурації задля забезпечення її ефективної взаємодії із зовнішнім середовищем. Тобто, використання певних інструментів дозволяє державі формувати та забезпечувати стабільність середовища, в якому функціонують економічні агенти регіонів, стимулюючи розвиток останніх. Описана ситуація обумовлює посилення уваги щодо задіяння фіскальних стимулів та мотивів в контексті актуалізації питань забезпечення сталого розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань сталого розвитку регіонів за останні десятиріччя привертала увагу багато українських учених, серед яких треба відзначити, як: О. А. Алімова, В. М. Боголюбова, І. К. Бистрякова, М. П. Бутка, В. М. Гейця, М. В. Грязева, Б. М. Данилишина, М. І. Долішнього, Г. М. Калетніка, В. І. Карамушка, Я. Б. Олійника, А. Г. Мазура, Г. Б. Марушевського, Л. Г. Мельник, О. М. Навелєва, В. І. Пили, Д. А. Палехова, Л. Г. Руденка, А. П. Садовенка, Л. Г. Чернюк, М. А. Шмідта, А. Г. Шапаря, О. В. Яценка та ін. Науковці досліджували питання сутності та характеристик цього явища, категоріальний апарат, формували підходи до оцінювання стану сталого розвитку регіонів тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але, не дивлячись на високий рівень теоретичних розробок, практичну цінність наукового доробку вітчизняних вчених у питаннях сталого розвитку необхідно наголосити, що засади сталого розвитку в Україні на рівні її регіонів з урахуванням інституціональних змін у напрямі фіскальної децентралізації залишаються недостатньо розробленими, що вимагає подальших досліджень.

Метою даної статті є визначення фіскальних стимулів та мотивів як складових забезпечення сталого розвитку регіонів. Для вирішення поставленої мети було поставлено такі завдання: з'ясовано своєчасність застосування інструментів фіскального мотивування господарських суб'єктів регіонів для забезпечення сталого розвитку регіонів; досліджено та запропоновано заходи щодо екологічного податку як одного із мотиваційних стимуляторів сталого розвитку регіонів; обґрунтовано ефективність диференціації ставок прямих податків як засобу фіскальної мотивації.

Результати дослідження. Сталий розвиток регіонів вимагає більш детального дослідження не тільки економічних аспектів впливу фіскальних мотивацій, а також більш комплексного аналізу фіскальної складової як одного із ключових елементів забезпечення протікання процесів сталого розвитку.

Сама по собі концепція сталого розвитку зародилася наприкінці минулого століття і мала на меті забезпечення керованості процесів розвитку та підвищення свідомості людства щодо незворотності певних негативних наслідків технологічного прогресу. З часом концепція набула вигляду конкретних цілей та напрямків державної політики щодо вироблення та реалізації комплексних рішень найбільш гострих соціальних, екологічних та економічних проблем. В умовах процесів фіскальної децентралізації, розпочатої в Україні, на наш погляд, доцільно розглядати питання фіскального стимулювання саме у розрізі питань сталого розвитку регіонів. Адже окрім аналізу питання з погляду процесів регіоналізації це дозволяє також зацентрувати увагу на довгострокових цілях регіонального розвитку, які крім економічного наповнені ціннісним змістом.

Потужним інструментом впливу на процеси сталого розвитку регіонів виступають фіскальні стимули, що сприяють формуванню сприятливого середовища суб'єктів господарювання в регіонах. Фіскальні стимули є універсальним регуляторним інструментом, особливості та характер впливу якого можуть варіюватися в залежності від кінцевої мети та з огляду на поточний стан ринкової кон'юнктури [9, с. 27]. Традиційною формою застосування даного інструменту є надання податкових пільг у вигляді зміни розмірів елементів податку, що прямо впливають на кінцевий обсяг податкових зобов'язань.

Потрібно зазначити, що окремі податкові інструменти такі, як: податкові надходження, податкові пільги, преференції, податкові канікули, податкові кредити,

податкові знижки та інші можуть використовуватися в межах створених на визначених територіях особливих митних режимів, а також особливих бюджетних, міжбюджетних, валютних, інвестиційно-інноваційних режимів, особливих режимів адміністрування ресурсних платежів за користування землею, іншими природними ресурсами та корисними копалинами, особливих режимів ціноутворення тощо [2, с. 183; 4, с. 40; 8, с. 165].

Розглянемо більш детально сучасні інструменти фіскального стимулювання господарських суб'єктів регіонів, у тому числі тих, що були успішно апробовані провідними країнами світу. Зазначимо, що розгляд відповідного інструментарію здійснено нерозривно з ключовими цілями сталого розвитку, сприяння реалізації яких може бути забезпечене за рахунок застосування заходів фіскального стимулювання.

Одним із сучасних засобів фіскальної мотивації, що активно використовується у розвинених країнах світу та потребує істотного реформування у вітчизняному правовому полі є фіскальна мотивація до екологізації бізнес-середовища регіонів. Дана система, зазвичай, передбачає надання спеціальних пільг для суб'єктів господарювання регіонів з розробки та надання послуг, пов'язаних із ресурсозбереженням або переробкою відходів, виробникам органічної продукції, пільговий режим для «зелених» інвестицій тощо.

Зміст її полягає у зниженні чи анулюванні певних соціальних податків з одночасним введенням нових податків, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, завдяки розширенню бази екологічного оподаткування, але без збільшення загального податкового навантаження [6, с. 61; 7, с. 59].

Отже, одним із фіскальних засобів, націлених на зміну підходів щодо організації процесу виробництва та підприємницької діяльності у напрямку сталого розвитку, є екологічні податки. Даний вид податкових зборів попри вкрай обмежену представленість у вітчизняному законодавстві, широко використовується у фіскальній практиці розвинутих країн. Головною проблемою існуючого законодавчого закріплення екологічних податків в Україні є відсутність стимулюючої складової, що передбачала б формування системи економічних мотивів та винагород. Такими стимулами може бути надання пільг та субсидування виробників органічних продуктів харчування, підприємств, що спеціалізуються на переробці вторинної сировини, компаній, що впроваджують ресурсозберігаючі технології та технології безвідходного виробництва.

Екологічні податки все ширше використовуються для впливу на поведінку господарюючих суб'єктів, оскільки ці податки приносять дохід, який згодом використовується для створення програм, спрямованих на сприяння подальшому розвитку охорони навколишнього середовища. Основна мета запровадження екологічних податків і платежів полягає не у фіскальній спрямованості, тобто не стільки у поповненні бюджетів різних рівнів, скільки в стимулюванні платників податків до бережного ставлення до навколишнього середовища та ресурсозбереження, що, у свою чергу, відповідає найнагальнішим завданням сталого розвитку [5, с. 133].

З огляду на рівень економічного розвитку України доцільним видається поступове збільшення ставок екологічних податків, яке повинно бути підкріплено проведенням ретельних наукових досліджень і оцінки впливу попереднього підвищення ставок екологічних податків на діяльність як промислових підприємств країни (основних забруднювачів) так і на обсяги викидів забруднюючих речовин, рівень безробіття і захворюваності, викликані забрудненням навколишнього природного середовища [3, с. 45].

Реалізація запропонованих заходів органічно поєднується з ключовими цілями сталого розвитку, такими як: «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості і екологічної стійкості міст і населених пунктів», «Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва» та «Вжиття термінових заходів з боротьби зі зміною клімату і його наслідками».

Більш традиційним, але не менш ефективним засобом фіскальної мотивації, який поки що не знайшов практичного застосування в українській податковій системі є диференціація ставок прямих податків. Це дозволить більш рівномірно та справедливо розподілити податкове навантаження серед економічних суб'єктів відповідно до встановлених цілей. Слід зазначити, що цілями державної фіскальної політики має стати формування податкової системи, орієнтованої не на «механічне» стягнення коштів, а на наділення існуючих зборів та платежів стимулюючим складником.

Ефективним засобом може стати запровадження вже згаданої системи податкових знижок та податкових кредитів на оподаткований дохід або прибуток підприємства, реінвестований у інноваційний розвиток в рамках визначених законом пріоритетів.

Дані заходи фіскального стимулювання позитивно впливають на динаміку процесів сталого розвитку в контексті виконання наступних цілей: «Сприяння поступовому, всеохоплюючому і стійкому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх», «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеосяжній та стійкій індустріалізації та інноваціям».

Висновки. В результаті проведеного дослідження було здійснено аналіз перспектив застосування інструментів фіскального стимулювання з метою поглиблення процесів сталого розвитку та економічного зростання на регіональному рівні. Динамізм сучасних суспільно-економічних процесів об'єктивно обумовлює необхідність орієнтації фіскальної політики на формування системи стимулювання, яка б окрім оптимізації податкоспроможності конкретних суб'єктів забезпечила б активізацію інноваційно-інвестиційних процесів у пріоритетних галузях економіки. Окрім того, одним із завдань державного регулювання є оцінка довгострокових ризиків та вироблення відповідних шляхів їх мінімізації. Саме тому актуалізується питання забезпечення сталого розвитку регіонів у рамках, сформульованими міжнародним науковим співтовариством цілей. При цьому, застосування засобів фіскального стимулювання є важливим елементом в контексті реалізації політики сталого розвитку шляхом створення необхідних організаційно-економічних та екологічних передумов.

Список використаних джерел:

1. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти / Міжнародна рада з науки (ICSU) та ін. ; наук. кер. проекту М.З. Згуровський : монограф. К. : НТУУ «КПІ», – 2012. – 312 с.
2. Василик О. Д. Теорія фінансів: монографія / О. Д. Василик. – К. : НІОС. – 2000. – 284 с.
3. Гаркушенко О. Н. Состояние и перспективы применения экологических налогов в Украине / О. Н. Гаркушенко // Экономика промышленности. – 2013. – №3. – С. 37–46.
4. Герчаківський С. Д. Парадигма регіональної фіскальної політики в контексті територіального розвитку / С. Д. Герчаківський // Фінансова політика. – 2009. – №1. – С. 35–43.
5. Гражданкина О. А. Экологические налоги в странах европейского союза / О. А. Гражданкина, В. А. Гражданкин, Л. И. Киреева, С. В. Шапошникова // Экономика АПК. – 2013. – №6. – С. 130–133.
6. Кузькін Є. Ю. Ключові проблеми формування фіскальної спроможності місцевих бюджетів / Є. Ю. Кузькін // Наукові праці НДФІ. – 2016. – №. 1. – С. 53–67.
7. Поліщук В. Г. Перспективи податкового стимулювання сталого розвитку регіонів України / В. Г. Поліщук // Економіка та держава. – 2010. – № 4. – С. 59–61.
8. Тульчинська С. О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: монографія / С. О. Тульчинська. – К. : НТУУ «КПІ», – 2009. – 488 с.
9. Тульчинська С. О. Перспективи та домінуючі фактори розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України : монографія / С. О. Тульчинська. – Херсон : Ви-во «ПП Вишемирський В.С.», – 2014. – 210 с.

References

1. Zghurovs'kyj, M.Z. ta in. (2012), *Analiz staloho rozvytku: hlobal'nyj i rehional'nyj konteksty*. [Analysis of Sustainable Development: Global and Regional Contexts], NTUU «KPI», Kyiv, Ukraine.
2. Vasylyk, O.D. (2000), *Teoriia finansiv: monohrafiia*. [Theory of Finance], NIOS, Kyiv, Ukraine.
3. Garkushenko, O.N. (2013), "The state and prospects of application of environmental taxes in Ukraine", *Jekonomika promyshlennosti*, vol. 3, pp. 37-46.
4. Herchakivs'kyj, S.D. (2009), "Paradyhma rehional'noi fiskal'noi polityky v context terytorial'noho rozvytku", *Finanova polityka*, vol. 1, pp. 35-43.

5. Grazhdankina, O.A., Grazhdankin, V.A., Kirkeeva, L.I. and Shaposhnikova, S.V. (2013), "Environmental taxes in the countries of the European Union", *Jekonomika APK*, vol. 6, pp. 130-133.
6. Kuz'kin, Ye.Yu. (2016), "Kliuchovi problemy formuvannia fiskal'noi spromozhnosti mistsevykh biudzhetiv", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 1, pp. 53-67.
7. Polishchuk, V.G. (2010), "Perspectives of tax incentives for the sustainable development of Ukrainian regions", *Economy and the state*, vol. 4, pp. 59-61.
8. Tul'chyns'ka, S.O. (2009), *Intelektual'no-innovatsijna modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty*. [Intellectual-innovative modernization of the Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects], NTUU «KPI», Kyiv, Ukraine.
9. Tul'chyns'ka, S.O. (2014), *Perspektyvy ta dominanty rozvytku intelektual'no-innovatsijnoi systemy rehioniv Ukrainy*. [Perspectives and domains of development of the intellectual-innovative system of regions of Ukraine], «PP Vyshemyrs'kyj V.S.», Kherson, Ukraine.

Key words: sustainable development, region, fiscal stimulus, fiscal motivation, fiscal decentralization, taxes, tax instruments.

Ключові слова: сталий розвиток, регіон, фінансові стимули, фінансова мотивація, фінансова децентралізація, податки, податкові інструменти.

Ключевые слова: устойчивое развитие, регион, фискальные стимулы, фискальная мотивация, фискальная децентрализация, налоги, налоговые инструменты.

<https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/8619580>

УДК 658.155.4:004

**МЕТОДОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ
УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ**<https://orcid.org/0000-0002-8765-6656>**Гончар Вікторія Василівна**, д. е. н., доцент, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, gongchar.mariupol@gmail.com, +380973787893<https://orcid.org/0000-0003-0169-3374>**Якименко Ірина Юріївна**, аспірант кафедри МіБА, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, yakimenkoirj@gmail.com, +3800677333958**Viktoryia Gonchar**, Doctor of Economic Sciences, SHEI “Pryazovskyi State Technical University”**Iryna Yakimenko**, graduate student of MBA Department, SHEI “Pryazovskyi State Technical University”, Mariupol, Ukraine**V. Gonchar, I. Yakimenko, Methodology of information support of industrial enterprise management processes.**

In article the research of components and purposes of the information management system (MIS) is conducted. Its main objective is to provide analytical information to the management of the enterprise for further development of strategy. The analysis of types and a components of such information systems as processing of transactions, support of decision-making, executive information systems, management of information has been done. For effective delivery of information, information management systems have to have necessary components for collecting, processing, storage and obtaining information. Use the following four components: information system, database management system, system of investigation and system of researches. The main objectives of IMS is obtaining information by heads of structural divisions, data collection, assistance to cooperation in a workplace, forecasting of a condition of the company in the short-term and long term by implementation of possible scenarios, the analysis of implementation of concrete decisions in the company. Use fully of opportunities of information systems allows to develop management decisions more effectively that allows to reach full potential, thus to get competitive advantage. Methods of development of the information management system by the enterprise generally include a method of the structured life cycle, a method of a prototype and an object-oriented method. In practical application an optimum method of development is the choice to specific conditions of the information management system at the industrial enterprises. Selection criteria are the scale, degree of complexity and tools of development. The use of an information management system allows the development in fierce competition.

Гончар В. В., Якименко І. Ю. Методологія інформаційного забезпечення процесів управління промисловим підприємством

В статті проведено дослідження складових та цілей інформаційної системи управління (ІСУ). Основним завданням її є надання аналітичної інформації керівництву підприємства для подальшої розробки стратегії. Здійснено аналіз видів та компонент таких інформаційних систем як обробки транзакцій, підтримки прийняття рішень, виконавчих інформаційних системи, управління інформацією. Для ефективної доставки інформації, інформаційні системи управління повинні мати необхідні компоненти для збору, обробки, зберігання та отримання інформації. Використовують наступні чотири компоненти: інформаційна система, система управління базами даних, система розвідки та система досліджень. Основними завданнями ІСУ є отримання інформації керівниками структурних підрозділів, збір даних, сприяння співробітництву на робочому місці, прогнозування стану компанії в короткостроковій і довгостроковій перспективі шляхом реалізації можливих сценаріїв, аналіз виконання конкретних рішень в компанії. Використання в повній мірі можливостей інформаційних систем дозволяє розробляти управлінські рішення ефективніше, що дає змогу досягти повного потенціалу, таким чином отримати конкурентну перевагу. Методи розробки інформаційної системи управління підприємством в основному включають метод структурованого життєвого циклу, метод прототипу і об'єктно-орієнтований метод. У практичному застосуванні оптимальним методом розвитку є вибір до специфічного стану інформаційної системи управління на промислових підприємствах. Критеріями відбору є масштаб, ступінь складності та інструментарій розробки. Застосування інформаційної системи управління дає змогу до розвитку в жорсткій конкуренції.

Гончар В. В., Якименко И. Ю. Методология информационного обеспечения процессов управления промышленным предприятием

В статье проведено исследование составляющих и целей информационной системы управления (ИСУ). Основной задачей ее является предоставление аналитической информации руководству предприятия для дальнейшей разработки стратегии. Осуществлен анализ видов и компонент таких информационных систем как обработки транзакций, поддержки принятия решений, исполнительных информационных системы, управления информацией. Для эффективной доставки информации, информационные системы управления должны иметь необходимые компоненты для сбора, обработки, хранения и получения информации. Используют следующие четыре компонента: информационная система, система управления базами данных, система разведки и система исследований. Основными задачами ИСУ является получение информации руководителями структурных подразделений, сбор данных, содействие сотрудничеству на рабочем месте, прогнозирования состояния компании в краткосрочной и долгосрочной перспективе путем реализации возможных сценариев, анализ выполнения конкретных решений в компании. Использование в полной мере возможностей информационных систем позволяет разрабатывать управленческие решения эффективнее, что позволяет достичь полного потенциала, таким образом получить конкурентное преимущество. Методы разработки информационной системы управления предприятием в основном включают метод структурированного жизненного цикла, метод прототипа и объектно-ориентированный метод. В практическом применении оптимальным методом развития является выбор к специфическому состоянию информационной системы управления на промышленных предприятиях. Критериями отбора являются масштаб, степень сложности и инструментарий разработки. Применение информационной системы управления позволяет к развитию в жесткой конкуренции.

Постановка проблеми. Створення і розвиток інформаційних технологій призвело до низки революційних змін у виробничих засобах та операційній філософії промислових підприємств. Інформатизація стала загальною тенденцією розвитку глобальної промисловості. Вона стає фундаментальною гарантією розвитку промислових підприємств та важливим заходом, який необхідно впроваджувати з метою реагування на тенденції економічної глобалізації. Необхідно підвищити ефективність їхнього управління за рахунок удосконалення інформаційної системи. Лише за таких умов промислові підприємства мають змогу розвиватися в умовах жорсткої ринкової конкуренції. Отже, закономірно стає необхідним вибір застосування сучасних інформаційних технологій для створення інформаційної системи управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою методології інформаційного забезпечення процесів управління займаються провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме І. Вовчак, Л. Мельник, М. Твердохліб, Спаф, А. Чухна, В. Шквіра та інші. Однак, враховуючи наявність багатьох програм, які здійснюють аналіз та обробку інформації, питання методології інформаційного забезпечення знаходяться на стадії розробки.

Мета статті. Здійснити дослідження концепції та функції інформаційної системи управління на промислових підприємствах. Запропонувати структуру та методи розробки інформаційної системи управління підприємством.

Результати дослідження. У науковій літературі існує багато означень поняття «інформаційна система». Однак, як показують дослідження, єдиного усталеного і загальноприйнятого визначення не існує. Найчастіше використовуються трактування, що наведено в табл. 1.

Таким чином, можна визначити систему управління інформацією як систему, що надає інформацію керівництву. При правильному застосуванні системи управління інформацією допоможуть досягти високого рівня ефективності управлінських операцій промислового підприємству.

У десятилітті між 2014 і 2024 роками, Бюро статистики праці США прогнозує, що професіонали MIS, а особливо адміністратори баз даних, повинні очікувати найвищого зростання робочих місць у порівнянні з усіма іншими професіями.[6]

Для того, щоб з'ясувати методи управління інформаційною системою здійснимо аналіз видів та компонент інформаційних систем. Інформаційні системи управління є однією з декількох інформаційних систем, які використовуються в бізнесі. Найбільш поширені види наведено в табл. 2.

Таблиця 1.

Дослідження складових та цілей інформаційної системи управління

Автор	Складові інформаційної системи	Цілі інформаційної системи
М.Г. Твердохліб [1].	Сукупність різноманітних взаємопов'язаних або взаємозалежних усебічних відомостей про стан об'єкта управління та процеси, що відбуваються на ньому	Організація впливу керуючої системи на керовану.
В.В. Годін, І.К. Корнеєв [2]	Джерела та споживачі інформації; інформаційні канали для її передачі; засоби збору, передачі, обробки та збереження інформації, а також персонал, що здійснює операції з інформацією	Виробництво потрібної для організації інформації, створення інформаційного та технічного середовища для здійснення управління організацією.
І.Вовчак [3, с.40]	сполучення засобів і методів виробництва, нагромадження, перетворення і використання інформаційних ресурсів підприємства	здійснення користувачами основних функцій управління. Інформаційну систему, на його думку, визначають і як методологію, організацію, елементи технічного і програмного забезпечення, що необхідні для вводу й отримання певної інформації згідно з вимогами користувача
Л.Мельник, С.Ілляшенко, В.Касьяненко[4, с.202].	інформаційні системи створюються для конкретного об'єкта	підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства
В.Гужва і А.Постевой [5, с. 21].	місією інформаційних систем є виробництво потрібної для організації інформації	для забезпечення ефективного управління всіма її ресурсами, створення інформаційного і технічного середовища для здійснення управління організацією

Таблиця 2.

Види інформаційних систем

Вид	Призначення	Особливості	Приклади
Системи обробки транзакцій	для збору, обробки та зберігання операцій, що відбуваються в повсякденній діяльності компанії. Система також може бути використана для скасування або зміни транзакцій, здійснених у минулому, якщо виникне така потреба	Однією властивістю цієї системи, яка дозволяє їм ефективно працювати, є можливість точного запису декількох транзакцій, навіть якщо різні операції відбуваються одночасно. Вони побудовані, щоб мати можливість обробляти великі обсяги операцій.	системи контролю запасів, системи оплати праці, системи обробки замовлень тощо.
Системи підтримки прийняття рішень	допомагають керівникам приймати найкращі рішення, генеруючи статистичні прогнози з аналізованих даних. Покращує якість рішення, пропонуючи прогнози, які допомагають визначити найкращий курс дій.	збирають інформацію з декількох джерел для цілей надання допомоги у прийнятті рішень.	комп'ютерна кооперативна робота, системи підтримки групових рішень, системи логістики та системи фінансового планування.
Виконавчі інформаційні системи	це інструмент, що використовується для звітності загальнонаціональних даних для топ-менеджерів. Забезпечують швидкий і простий аналіз звітів, які представлені в графічних дисплеях, які легко	прийняті як спеціалізовані системи підтримки прийняття рішень, оскільки вони надають інформацію, необхідну для поліпшення якості рішень	Завдяки високим очікуванням від такої системи, ці системи повинні бути високо індивідуалізованими, тому вони звичайно виготовляються на замовлення для

	порівняти.		конкретних клієнтів. Вони також настроюються відповідно до конкретних потреб клієнтів
Системи управління інформацією	використовують інформаційні технології, щоб допомогти менеджерам забезпечити плавне та ефективне функціонування організації.	Інформація, зібрана цими системами, структурована таким чином, що менеджери можуть легко оцінити поточну продуктивність компанії порівняно з попередніми результатами.	Типові системи управління інформацією включають системи управління процесами, людськими ресурсами, продажу та маркетингу, управління запасами, автоматизації офісу, планування ресурсів підприємства, обліку та фінансів та системи управлінської звітності.

Для ефективної доставки інформації, інформаційні системи управління повинні мати необхідні компоненти для збору, обробки, зберігання та отримання інформації, коли це необхідно.

Для цього ці системи використовують наступні чотири компоненти:

1. Інформаційна система. Це поєднання програмного забезпечення, апаратних засобів, персоналу та інфраструктури. Цей компонент допомагає у зборі даних, які зберігаються в MIS. Устаткування включає комп'ютери, сканери, принтери та мережеві пристрої. Елементи програмного забезпечення включають в себе корпоративне програмне забезпечення компанії та будь-яке інше програмне забезпечення, яке використовується в роботі мережі компанії. Цей компонент дає можливість співробітникам взаємодіяти з системою і таким чином можна збирати інформацію

2. Система управління базами даних. Цей компонент в основному складається з комп'ютерних програм, які допомагають у зберіганні та пошуку даних. Звичайно, він також включає фактичні фізичні бази даних, де інформація зберігається після її захоплення. Існує кілька різних систем управління базами даних, які можуть бути використані в системах управління інформацією. Придатність систем буде залежати від кількості даних, які необхідно обробити і зберегти в системі. Існують невеликі системи управління базами даних, які можуть комфортно працювати на персональних комп'ютерах, і існують величезні системи, які потребують більших і складніших машин, таких як комп'ютери мейнфреймів.

3. Система розвідки. Цей компонент пов'язаний з обробкою зібраних даних і поданням їх у спосіб, який легко зрозуміти. Все, починаючи від обробки даних до відображення даних, розраховане на те, щоб надавати керівникам легкий час, коли вони намагаються приймати рішення щодо бізнесу. Його іноді називають бізнес-аналітикою, яка зберігає людські знання і використовує логіку для формулювання швидких рішень для майбутніх проблем, коли моделі співпадають.

4. Система досліджень. Цей компонент стосується визначення основних управлінських проблем в організації та вибору альтернативних рішень, які могли б бути достатніми в конкретній ситуації. Це допомагає забезпечити аналіз усіх можливих варіантів та прийняти найкраще рішення. Найкраще рішення не завжди є найбільш очевидним. Цей компонент систем управління інформацією гарантує, що найкраще рішення буде досягнуте навіть у тих випадках.

Основна роль систем управлінської інформації полягає у звітуванні про бізнес-операції з метою підтримки прийняття рішень. Аналіз діяльності промислових підприємств доводить, що основна роль полягає в наступному:

Надавати інформацію керівникам структурних підрозділів. Незалежно від того, чи є це маркетинговою, фінансовою чи операційною проблемою, менеджерам потрібен швидкий доступ до інформації, щоб вони могли приймати правильні рішення, які матимуть позитивний вплив на діяльність компанії. Системи управління інформацією покращують це, стратегічно зберігаючи величезну кількість інформації про компанію в центральному місці, яке може бути легко доступним для менеджерів по мережі. Це означає, що менеджери різних відомств мають доступ до однієї і тієї ж інформації, тому вони зможуть приймати рішення, які спільно допомагають вирішити проблеми компанії найшвидшим чином.

Інформаційні системи управління також допомагають у зборі даних. Дані з повсякденних операцій в компанії збираються і об'єднуються разом з даними з джерел поза організацією. Це дає можливість здорових і функціональних відносин між дистриб'юторами, торговими точками та будь-якими іншими членами ланцюга постачання. Вона також допомагає зберегти хороший трек продуктивності, оскільки виробничі та продажні номери будуть записані та збережені в центральній базі даних, до якої можуть звертатися всі члени MIS. Доступ до цієї інформації також допомагає гарантувати, що проблеми виявляються на ранній стадії, а рішення приймаються швидко, використовуючи новітню інформацію.

Сприяти співробітництву на робочому місці. У будь-якій великій компанії існує багато ситуацій, які вимагають внеску від кількох осіб або підрозділів до прийняття рішень. Без ефективного каналу зв'язку ці рішення можуть зайняти дуже багато часу. Навіть при наявності хороших каналів зв'язку, якщо різні зацікавлені сторони не мають доступу до всіх наявних даних, цей процес може вплинути на ряд проблем, перш ніж він буде завершений. Системи управління інформацією гарантують, що всі члени групи, що приймає рішення, мають доступ до всіх даних, необхідних для прийняття рішення, навіть якщо вони працюють з різних фізичних місць.

Запускати можливі сценарії в різних бізнес-середовищах. Перед прийняттям рішення, яке вплине на загальний стан бізнесу, необхідно вжити багато запобіжних заходів. Існує необхідність перевірити і перевірити, що компанія не постраждає після прийняття рішення. Системи управлінської інформації дозволяють керівникам виконувати сценарії «що-якщо», щоб вони могли бачити, як деякі з важливих показників у бізнесі будуть залежати від даного рішення. Дані представлені в легких для розуміння звітах і графіках, що полегшують інтерпретацію. Наприклад, менеджер з людських ресурсів зможе сказати, що відбудеться з доходом, виробництвом, продажем і навіть прибутком після зменшення кількості працівників у виробничому відділі. Іншим прикладом може бути вплив зміни ціни на прибутковість.

Системи управління інформацією дають точні прогнози стану компанії в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Більшість рішень, що приймаються керівниками компаній, впливають на стратегії компанії. Як наслідок, деякі з них можуть потребувати внесення певних змін у цілі та стратегії компанії. Більшість інформаційних систем керування постачаються з функціями аналізу тенденцій, які дадуть вам змогу проектувати продуктивність підприємства з поточною конфігурацією і як вони впливатимуть після того, як ви впровадите будь-які зміни, які ви розглядаєте. Системи керування інформацією, які не мають функції аналізу тренду, нададуть вам достатньо інформації для точного виконання аналізу за допомогою зовнішніх інструментів.

Інформаційні системи управління допомагають відстежувати виконання конкретних рішень в компанії. Перед прийняттям рішення керівники використовують ці системи для прогнозування очікувань від конкретного рішення. Якщо вони вирішать продовжити зміни, необхідно буде постійно відстежувати ефективність, щоб побачити, чи

правильно ви досягнете бажаних результатів. Системи управлінської інформації надають докладні звіти та рекомендації для того, щоб оцінка цілей проходила гладко і ефективно. Ви отримете дані, які показують, чи ваші рішення мали бажаний ефект. Якщо ні, то ви зможете приймати необхідні коригувальні заходи на ранній стадії, щоб ви могли повернутися назад.

Покращити звітність підприємства. Однією з причин, чому в управлінських інформаційних системах сприяють великі компанії, є ефективність функцій звітності. Рішення можуть бути прийняті швидко, оскільки інформація представлена у зручному для розуміння форматі. Той факт, що система доступна людям з різних частин організації, робить її ефективним засобом звітування та комунікації. Висновки можуть ділитися серед колег з усіма необхідними додатковими даними. Також можна створити короткий підсумковий звіт, який підсумовує всю ситуацію для перегляду топ-менеджерами у ситуаціях, які потребують їх схвалення.

Використання в повній мірі можливостей інформаційних систем дозволяє розробляти управлінські рішення ефективніше, що дає змогу досягти повного потенціалу, таким чином отримати конкурентну перевагу.

Існує декілька методів розробки інформаційних систем. Враховуючи вимоги сучасного бізнес-середовища запропоновано використання наступних:

Структурованих методологій розвитку системи (SSDM): Структурована методологія розробки системи є результатом поєднання методології розробки інженерної системи і методологій життєвого циклу і був, безумовно, найбільш широко застосовується і найбільш зріла система Розвиток технології серед усіх методів розвитку системи управління. Основна ідея методології розробки структурованих систем може бути узагальнена наступним чином. По-перше, цей метод використовує структуровану ідею, систематичний інженерний погляд і інженерний метод. Це робить модульну декомпозицію на всій системі управління інформацією з технологією проектування структури модуляції зверху вниз за принципом користувача спочатку. Потім він поєднує всі окремі модулі відповідно до структури системи знизу вгору і, нарешті, виконує розробку системи. Зокрема, цей метод по-перше, розділяє розвиток всієї системи на кілька відносно незалежних стадій розвитку відповідно до принципу життєвого циклу. Ці етапи включають системне планування, системний аналіз, проектування системи, впровадження системи та управління та оцінювання роботи системи. Потім, на етапах системного планування, системного аналізу та проектування системи вона дотримується принципу зверху вниз для структурованого поділу системи. З дослідження на управлінському бізнесі на вершині до бізнесу внизу, цей метод спочатку оптимізує всю логічну або фізичну структуру. Потім він оптимізує локальну логічну або фізичну структуру в загальному аналізі програми та проектуванні системи. Нарешті, на етапі впровадження системи цей метод дотримується принципу «знизу вгору» і здійснює поступове поєднання і налагодження з нижнього модульного програмування до розвитку всієї системи. З дослідження на управлінському бізнесі на вершині до бізнесу внизу, цей метод спочатку оптимізує всю логічну або фізичну структуру. Потім він оптимізує локальну логічну або фізичну структуру в загальному аналізі програми та проектуванні системи. Нарешті, на етапі впровадження системи цей метод дотримується принципу «знизу вгору» і здійснює поступове поєднання і налагодження з нижнього модульного програмування до розвитку всієї системи. З дослідження на управлінському бізнесі на вершині до бізнесу внизу, цей метод спочатку оптимізує всю логічну або фізичну структуру. Потім він оптимізує локальну логічну або фізичну структуру в загальному аналізі програми та проектуванні системи. Нарешті, на етапі впровадження системи цей метод дотримується принципу «знизу вгору» і здійснює поступове поєднання і налагодження з нижнього модульного програмування до розвитку всієї системи.

Важливою заслугою SSDM є те, що він підкреслює цілісність і глобальність у розробці системи і підкреслює специфічний аналіз питання дизайну на основі загальної

оптимізації, тобто зверху вниз. У той же час, цей метод робить чітке розмежування етапів розвитку і підкреслює суворий системний аналіз, проектування та впровадження крок за кроком. Кожен крок роботи повинен бути узагальнений належним чином, щоб виявити будь-яку проблему і дати зворотний зв'язок для корекції. Подальша робота повинна проводитися на основі попереднього етапу роботи. Таким чином, кожен крок роботи має достовірні докази, і у процесі розвитку буде уникнути сліпого та хаотичного стану роботи, що значно підвищує співвідношення успішності розвитку системи.

Тим не менш, з іншого боку, існують і недоліки в методології розробки структурованих систем, які в основному відображені в наступних кількох аспектах. По-перше, цикл розробки є занадто довгим, а строгий розподіл етапів та вимоги до документів витрачають час і зусилля. По-друге, важко адаптуватися до швидко мінливих умов. Цикл розробки є занадто довгим і навряд чи навпаки змінить досягнення попереднього етапу роботи. Таким чином, наступний крок може бути нездатним повідомити у встановленому порядку про зміну середовища в програмі розвитку. Це призведе до того, що кінцева розвинута система відірветься від реальності. По-третє, застосований прилад є відсталим, тому багато аналітичних і конструкторських схем навряд чи будуть завершені комп'ютером. Замість цього, вони повинні бути намальовані ручною роботою, яка витрачає як зусилля, так і час. Нарешті, це порушує закономірність у пізнанні речей. Персонал розробки системи зобов'язаний на самому початку розслідування отримати адекватне освоєння попиту та управлінського стану користувачів, а також передбачити можливі зміни. Це не відповідає регулярності пізнання речей крок за кроком.

З огляду на вищевикладений аналіз як переваг, так і недоліків методології розробки структурованих систем, зроблено висновок, що цей метод придатний для розробки великомасштабної і комплексної інформаційної системи управління.

Другий метод - Підхід до прототипу (Prototyping): Запропоновано метод розробки інформаційної системи знизу-вгору та швидкого управління, а саме: підхід прототипування. Основна ідея підходу Prototyping полягає в тому, що на самому початку розробки акцент робиться не на всебічному дослідженні і аналізі системи, що діє. Замість цього потрібно лише просте опитування. Після уявлення про основний попит користувачів, персонал, що розвивається, швидко розробляє систему (систему прототипування) з багатим досвідом розвитку, який спочатку відповідає вимогам користувачів. Після цього вони дають цю систему прототипу користувачам для пробного використання, які висувають пропозиції щодо поліпшення після пробного використання. Персонал, що розвивається, модифікує систему прототипу відповідно до відгуків та пропозицій від користувачів, а потім знову доставляє систему користувачам для нового випробувального використання. Таким чином, після декількох випробувань використання і модифікацій, доступна система, яка, нарешті, є задовільною для користувачів. Так званий прототип, по суті, є робочою версією інформаційної системи або частини системи. Однак це означає не більше ніж початкову модель. Після введення в експлуатацію цей прототип буде додатково модифікований доти, доки він не відповідає вимогам користувачів. Якщо проект буде визначений, цей прототип буде перетворений в інформаційну систему без будь-яких недоліків.

Підхід Prototyping полягає у створенні тестової системи швидким способом і з легкими темпами і надає можливість оцінювати користувачам терміналу. Після укладення контракту з системою прототипу, користувачі мають відносно повне сприйняття своєї потреби на інформації, і прототип, визнаний користувачами, може бути використаний для встановлення шаблону кінцевої системи. Такий підхід є неодноразово і безперервно розвивався процес розробки з чотирма етапами, в яких прототипу сторона визначає потреби користувачів, розробляє прототип, використовує прототип і модифікує і посилює прототип.

Особливість підходу Prototyping полягає в його швидкому побудові тестової версії для інформаційної системи управління. Ця версія може бути використана для демонстрації та оцінки користувачами. Вони мають можливість засвідчити рудимент системи на самому початку свого розвитку, знати про систему управління інформацією і більш детально пропонувати власний попит. По-перше, це допомагає їм якнайшвидше брати участь у процесі розвитку та стимулювати їх ентузіазм та ініціативу в участі та розвитку. По-друге, можна одночасно розпочати роботу з навчання користувачів, що є корисним для успішної роботи та підтримки системи в майбутньому.

Підхід прототипу підходить для простої системи, яка має явний процес обробки. Вона підходить для вузької та маломасштабної системи замість великомасштабної, або складної системи обробки з сильною логічністю, яку важко імітувати або має багато арифметичних операцій. Цей підхід також не застосовується для управління системою, яка не є досконалою у базовій роботі або яка не є стандартною в процесі обробки.

Третій метод - Об'єктно-орієнтований метод проектування: Об'єктно-орієнтований метод проектування поступово розвивається з різних об'єктно-орієнтованих методів програмування (наприклад, Smalltalk, C ++ і т.д.) у 80-х роках 20-го століття. Це свого роду метод розвитку, заснований на концепціях об'єкта, категорії, інкапсуляції, послідовності та поліморфізму. Його основна ідея полягає в тому, щоб зробити природну сегментацію на проблемному просторі та ідентифікацію об'єктів, що лежать в основі, та їх взаємин на основі досліджуваних проблем. Тоді вона полягає у побудові інформаційної моделі проблемного простору, відповідно складання систематичного проектування та побудови системи з програмним модулем відповідних об'єктів та їх взаємозв'язків. Мета полягає в підвищенні можливості багаторазового використання, розширюваності та ремонтпридатності програмної системи і розробці програмної системи в напрямку спільності. Таким чином, система програмного забезпечення може бути побудована за допомогою програмно-інтегрованого пакету так само, як і складання апаратних засобів. Процес розробки складається з чотирьох етапів визначення проблеми, ідентифікації об'єкта, детального проектування задач і виконання програми.

Заслуга об'єктно-орієнтованого методу проектування полягає в тому, що вона близька до реального світу, стримує вплив суб'єктивних факторів і ефективно контролює будь-які відхилення в сприйнятті системи внаслідок різних сприйняття. Застосування цього методу вирішує проблему невідповідності описового інструменту в об'єктивному світі і структурі програмного забезпечення в традиційному методі структурованого розвитку. Крім того, він також зменшує цикл розробки та врегулює складний процес повторного перетворення та відображення з аналізу та проектування в структуру програмного модуля.

Застосування даного методу має підтримуватися програмним забезпеченням з потужними функціями. При розробці великомасштабної інформаційної системи впровадження методу «знизу-вгору» на всьому протязі без процесу загального поділу «згори-вниз» може не досягти загальної перспективи всієї системи. Це може також викликати питання ірраціональності структури системи і дисбалансу всіх окремих частин.

Висновки. Сучасна епоха - це час, коли економіка постійно розвивається, і інформаційні ресурси стають все більш важливими. Отримати інформаційну тенденцію в часі та побудувати розумну та ефективну інформаційну систему управління є необхідною умовою розвитку підприємства. З наведеного дослідження можна знайти декілька часто використовуваних методів розробки інформаційної системи управління на промислових підприємствах, кожен метод має свої обмеження. У практичному застосуванні оптимальним методом розвитку є вибір відповідного методу розробки відповідно до специфічного стану інформаційної системи управління на промислових підприємствах. Критеріями відбору є масштаб, ступінь складності та інструментарій

розробки. Застосування інформаційної системи управління дає змогу до розвитку в жорсткій конкуренції і виділення серед величезної кількості підприємств.

Список використаних джерел

1. Твердохліб Н.Г. Інформаційне забезпечення менеджменту: Навч. посібник / Н. Г. Твердохліб. – К.: КНЕУ, 2002. – 224 с.
2. Годин В.В. Информационное обеспечение управленческой деятельности: Учебник / В. В. Годин, И.К. Корнеев. – М.: Мастерство Высшая школа, 2001.
3. Вовчак І.С. Інформаційні системи та комп'ютерні технології в менеджменті: Навч. посібник / І. С. Вовчак. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 354с.
4. Гужва В.М. Інформаційні системи в міжнародному бізнесі: Навч. посібник / В. М. Гужва, А. Г. Постєва–К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.
5. Мельник Л. Г. Экономика информации и информационные системы предприятия: учебное пособие / Л. Г. Мельник, С. Н. Ильяшенко, В. А. Касьяненко. – Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2004. – 400 с.
6. Бюро статистики праці США [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.bls.gov/>

References

1. Tverdokhlib N.G. Information Management Support: study guide / N. G. Tverdokhlib. - K.: KNEU, 2002. - 224 p.
2. Godin V.V. Information support of management activities: Textbook / V. V. Godin, I.K. Korneyev. - M.: Mastery High School, 2001.
3. Vovchak I.S. Information systems and computer technologies in management: study guide / I. S. Lovchak. - Ternopil: Carte Blanche, 2001. – 354p.
4. Guzhva V.M. Information Systems in International Business: Teaching manual / V.M. Guzhva, A.G. Posteva-K.: KNEU, 1999. - 164 p.
5. Melnik L. G. Information economics and information systems of an enterprise: study guide / L. G. Melnik, S. N. Pyashenko, V. A. Kasyanenko. - Sumy: PTH “Universitetskaya kniga”, 2004. - 400 p.
6. USA Bureau of Labor Statistics [Electronic resource]. – Available at: <https://www.bls.gov/>

Ключові слова: інформаційна система управління, методи інформаційного забезпечення, підхід прототип.

Ключевые слова: информационная система управления, методы информационного обеспечения, подход прототип.

Key words: information management system, methods of information support, prototype approach.

Рецензент: Хаджинова О.В., декан економічного факультету, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент.

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/8933212>

УДК 330.34:341

**РІЗНОМАНІТТЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ТЕОРІЇ
СТРУКТУРНИХ ЗМІН ЕКОНОМІКИ**<https://orcid.org/0000-0001-8791-9121>

Дергалюк Богдан Володимирович, к.е.н., доцент, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м Київ, b_dergaliuk@ukr.net, +380504480865

Bogdan Dergaliuk, Ph.D, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute", m. Kyiv

B. Dergaliuk, The variety of the conceptual-categorical apparatus of the theory of structural changes in the economy.

The article deals with the conceptual-categorical apparatus of the theory of structural changes in the national economy. It is established that the concept of "structure" is a spatial picture of the composition of the research object, characterizing the structure, interlacement and / or functional connections of parts of the object, relations, structure, and the like. In turn, interconnections, relationships, structure, structure ensure the preservation of the basic properties of the structure due to the influence of external and internal changes. At the level of the national economy, the concept of "structure" is a combination of interconnections, interconnections, interdependencies between individual parts of the economy, its sectors, branches, etc. Since the economy is a complex and multi-faceted system, it can be explored through a set of interacting structures through a system of multilevel and complex relationships. The study of the concept of "structural shifts" makes it possible to state that under this notion understood: qualitative, complex, structural, long-term changes, that is, the basic feature of the shift is "change"; changes occur between relationships and / or proportions of elements or systems; changes are accompanied by qualitative characteristics of the system. Structural shifts represent a whole range of quantitative and / or qualitative changes in the structure of the national economy that may manifest themselves in changes in the instruments and mechanisms of national economy management, in the technological basis of production and production processes, in the system of use and distribution of resources and capital etc. It is substantiated that "structural shifts" should be understood as qualitative, complex, structural changes in the interrelations between elements of the system of the national economy and the proportion between its elements at different levels under the influence of exogenous and endogenous factors characterized by qualitative shifts in the system.

Дергалюк Б. В. Різноманіття понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін економіки.

У статті досліджується понятійно-категоріальний апарат теорії структурних змін в національній економіці. Встановлено, що поняття «структура» представляє собою просторову картину складу об'єкту дослідження, характеризує будову, взаєморозміщення і/або функціональні зв'язки частин об'єкта, відносин, устрою тощо. У свою чергу, взаємозв'язки, відносини, устрій, будова забезпечують збереження основних властивостей структури внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх змін. На рівні національного господарства поняття «структура» представляє собою взаєморозміщення, взаємозв'язки, взаємозалежності між окремими частинами економіки, її секторами, галузями тощо. Оскільки економіка представляє собою складну та багатогранну систему, то її можна досліджувати через сукупність структур, що взаємодіють через систему багаторівневих та складних відносин. Проведене дослідження поняття «структурні зрушення» дають можливість констатувати, що під цим поняттям розуміють: якісні, комплексні, структурні, довготривалі зміни, тобто базовою ознакою зрушення виступає «зміна»; зміни відбуваються між взаємозв'язками і/або пропорціями елементів або системи; зміни супроводжуються якісними характеристиками системи. Структурні зрушення представляють собою цілий комплекс кількісних і/або якісних перетворень структури національної економіки, що можуть проявлятися у змінах в інструментах та механізмах управління національною економікою, у технологічній основі виробництва та виробничих процесах, у системі використання та розподілу ресурсів і капіталу тощо. Обґрунтовано, що «структурні зрушення» слід розуміти якісні, комплексні, структурні зміни взаємозв'язків елементів системи національного господарства та пропорції між її елементами на різних рівнях під впливом екзогенних та ендогенних факторів, що характеризуються якісними зрушеннями системи.

Дергалюк Б. В. Многообразие понятийно-категориального аппарата теории структурных изменений экономики.

В статье исследуется понятийно-категориальный аппарат теории структурных изменений в национальной экономике. Установлено, что понятие «структура» представляет собой пространственную картину состава объекта исследования, характеризует строение, взаиморасположение и/или функциональные связи частей объекта, отношений, устройства и тому подобное. В свою очередь, взаимосвязи, отношения, устройство, строение обеспечивают сохранение основных свойств структуры вследствие воздействия внешних и внутренних изменений. На уровне национального хозяйства понятие «структура» представляет собой размещенные, взаимосвязи, взаимозависимости между отдельными частями экономики, ее секторами, отраслями и тому подобное. Поскольку экономика представляет собой сложную и многогранную систему, то ее можно исследовать по совокупности структур, взаимодействующих через систему многоуровневых и сложных отношений. Проведенное исследование понятия «структурные сдвиги» дают возможность констатировать, что под этим понятием понимаются качественные, комплексные структурные, долгосрочные изменения, то есть базовым признаком сдвига выступает «изменение»; изменения происходят между взаимосвязями и/или пропорциями элементов или системы; изменения сопровождаются качественными характеристиками системы. Структурные сдвиги представляют собой целый комплекс количественных и/или качественных преобразований структуры национальной экономики, которые могут проявляться в изменениях в инструментах и механизмах управления национальной экономикой, в технологической основе производства и производственных процессах, в системе использования и распределения ресурсов и капитала и т.д. Обосновано, что «структурные сдвиги» следует понимать качественные, комплексные структурные изменения взаимосвязей элементов системы национального хозяйства и пропорции между ее элементами на разных уровнях под влиянием экзогенных и эндогенных факторов, характеризующихся качественными сдвигами системы.

Постановка проблеми. Вітчизняною практикою господарювання доведено, що ринкова економічна система ефективна за умов узгодженої, виваженої економічної структури національного господарства. Але, при цьому, ця виваженість та збалансованість економічної структури залежить від механізму державного регулювання. Незбалансованість структури національного господарства супроводжується посиленням макроекономічних диспропорцій на товарному та грошовому ринках, розбалансуванням платіжного балансу тощо. Це та інше викликає необхідність використання системного підходу щодо державного регулювання структурних змін у національному господарстві для подолання структурної незбалансованості економіки.

В сучасній науковій літературі при дискусіях на конференціях, семінарах та форумах дуже часто вживаними є поняття «структурні зрушення», «структурні диспропорції», «структурні трансформації», «структурні зміни». При цьому, під цими термінами інколи розуміють однакові або зовсім полярні процеси та явища, що зумовлює поглиблення наукових досліджень у напрямі з'ясування сутності цих понять.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До питань вивчення економічною наукою давно відносилися проблеми розвитку певних видів діяльності та їх секторальної агрегації. У другій половині минулого століття набули поширення дослідження щодо структури економіки та її змін. Так, до іноземних науковців, що займалися проблематикою трансформації економічної структури національного господарства необхідно віднести: Д. Белла, Дж. К. Гелбрейта, Д. Друкера, К. Кларка, С. Кузнеця, М. Пората, У. Ростоу, А. Тоффлера, А. Туррена та ін.

Дослідження питань структурних змін у національному господарстві носить міждисциплінарний характер та підпадає під вивчення фахівцями з державного управління, географії, соціології, економіки національного управління та розвитку продуктивних сил тощо.

Проблематику державного регулювання структурних змін у національному господарстві досліджували такі українські науковці, як: О. Амоша, В. Антонюк, В. Біла, М. Білопольський, Ю. Бицюра, А. Гальчинський, В. Геєць, І. Крючкова, О. Волинець, О. Лебедева, Є. Лібанова, А. Мельник, А. Павлюк, В. Русан, Н. Скірка, Л. Шинкарук та ін.

Активний науковий пошук зумовлений актуальністю даного напрямку наукових розвідок, оскільки в Україні спостерігається поглиблення структурних диспропорцій соціально-економічного розвитку. Віддаючи належне науковому доробку іноземних та вітчизняних вчених, необхідно наголосити, що теоретико-методичні підходи щодо

визначення понятійно-категоріального апарату державного управління структурними змінами вимагає подальшого уточнення, що, у свою чергу, сприятиме розробленню концептуальних положень з удосконалення механізму державного регулювання структурних змін в економіці України.

Метою статті є дослідження понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін в національній економіці.

Для досягнення поставленої мети було вирішено наступні завдання:

- визначено поняття «структура» та «структура економіки»;
- досліджено точки зору різних авторів щодо тлумачення сутності понять «структурні зміни» та «структурні зрушення»;
- обґрунтовано авторське бачення щодо використання понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін в національній економіці.

Теоретико-методологічною базою дослідження стало застосування системного підходу щодо дослідження понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін в національній економіці, а також використання методів наукового пізнання, а саме: аналізу, синтезу, індукції, дедукції, монографічного методу тощо. Теоретичним підґрунтям виступили наукові дослідження науковців щодо державного управління структурними змінами в економіці країни.

Результати дослідження. У науковій літературі часто піднімаються питання щодо державного регулювання структурними змінами у національному господарстві. При цьому вживається велика кількість економічних дефініцій, пов'язаних із даною тематикою, що описують зміни, які відбуваються у економічній системі певного рівня (макро-, мезо-, мікрорівня). При цьому, інколи виникає безсистемність та синонімічність вживання понять, описуючих зрушення економічної системи. Це зумовлює поглиблення досліджень понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін національного господарства.

Взагалі, поняття «структура», що перекладаючи з латинської означає розташування, побудова, порядок представляє собою просторову картину складу об'єкту дослідження (у нашому випадку – процес реалізації структурних змін в національній економіці), характеризує будову, взаєморозміщення і/або функціональні зв'язки частин об'єкта, відносин, устрою тощо. У свою чергу, взаємозв'язки, відносини, устрій, будова забезпечують збереження основних властивостей структури внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх змін.

Структура економіки – «це система відтворення валового внутрішнього продукту, яка характеризується, насамперед, з кількісної сторони відповідно за часткою та питомою вагою певної галузі (підприємства, інших елементів) у системі виробництва, розподілу й споживання валового внутрішнього продукту та національного доходу» [9].

Щодо поняття «структура національного господарства» є різні думки науковців. Так, Н. Шиян розглядає структуру національного господарства як «співвідношення різних елементів національної економічної системи, що відображають народногосподарські пропорції та стан суспільного поділу праці» [7, с. 140].

О. Мельниченко та В. Миколок визначають структуру національного господарства як «взаємне розміщення і взаємозв'язок окремих галузей та сфер діяльності, пропорції між якими відображають потенціал національної економіки й створюють передумови для її подальшого розвитку під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників» [12, с. 134].

С. Біла акцентує увагу на «багатоукладності системи, що базується на визнанні конкуренції та прибутковості як головних рушійних силах економічного прогресу, на розвинутій системі товарно-грошових відносин» [3, с. 19].

Професор В. Антонюк під структурою національного господарства розуміє «співвідношення між окремими її компонентами, що є явищем складним та багатограним» [1, с. 17].

Структура національної економіки надзвичайно складна, багатовимірна система, структура якої не є стабільною та змінюється під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів [11]

Колектив науковців під керівництвом В. Бодрова зазначають, що «структура національної економіки» – це «сукупність галузей, сфер господарської діяльності, взаємопов'язаних суспільним поділом праці, що охоплює виробництво благ, обмін ними, розподіл і споживання їх, а також різноманітні організаційні форми та інституції, в яких відбуваються господарські процеси, економічна діяльність людей за певним способом організації господарського життя суспільства з метою вирішення його ключових проблем» [15, с. 35].

Отже, на рівні національного господарства поняття «структура» представляє собою взаєморозміщення, взаємозв'язки, взаємозалежності між окремими частинами економіки, її секторами, галузями тощо. Оскільки економіка представляє собою складну та багатогранну систему, то її можна досліджувати через сукупність структур, що взаємодіють через систему багаторівневих та складних відносин, до яких можна віднести: інституціональну, управлінську, галузеву, секторальну відтворювальну, територіальну, регіональну, виробничо-технологічну та інші структури національної економіки.

Структура національного господарства формується під впливом еволюційного розвитку системи національної економіки та характеризується розміщенням її елементів, складових, яким притаманні особливі властивості.

Будь якій структурі притаманні зміни. Під змінами структури розуміють:

- динамізм;
- зміни горизонтальних та вертикальних взаємозв'язків структури;
- існуючі пропорції, компонентів, елементів структури;
- кількісні та якісні зміни структури тощо.

Таким чином, структурі національного господарства властиві зміни. Зміни можуть бути депресивними або прогресивними та відбиватися на темпах економічного зростання країни, макроекономічних показниках, що входять до системи національних рахунків тощо. Але, зміни відбуваються під впливом структурних зрушень.

Взагалі термін «зрушення» представляє собою – порушення функцій, зміну структури, перетворення, рух. Розглянемо більш детально, що науковці розуміють під поняттям «структурні зрушення» (див. табл. 1).

Таблиця 1

Тлумачення сутності поняття «структурні зрушення»

Автор, джерело	Визначення поняття «модернізація»	Основні положення визначення
С. Гасманов, В. Сизоненко [4, с. 23]	комплекс змін у виробничих процесах, кількісні і якісні перетворення у співвідношеннях використання ресурсів, початку їх більш ефективного використання	Зміни у виробничих процесах
Л. Шинкарук, І. Бевз, І. Барановська та ін. [14, с. 18]	якісна зміна взаємозв'язків між з'явленими елементами макроекономічної системи, тобто такими, що належать до одного рівня економічної системи	Зміни взаємозв'язків елементів
М. Кобзистий [8, с. 34]	структурні зміни, які зумовлюють якісне перетворення характеристик економічної системи, що відображені в кількісних показниках	Зміни якісних характеристик системи
О. Красильников [10, с. 52]	якісна зміна взаємозв'язків між з'явленими елементами економічної системи, зумовлена нерівномірною динамікою співвідношення їхніх кількісних характеристик	Зміни взаємозв'язків системи

О. Мельниченко, В. Миколук [12, с. 134]	зміни умов і кінцевих результатів діяльності як економіки загалом, так і окремих її суб'єктів під впливом ринкових механізмів і механізмів державного регулювання, тобто кількісних і якісних характеристик системи, часток, пропорцій, місцеположення елементів структури	Зміни якісних характеристик системи
В. Сіденко [13, с. 19]	довготривалі зміни в співвідношенні різних видів економічної діяльності та секторів економіки – зміни, які спричиняються, насамперед, технологічними та соціальними інноваціями й не мають реверсного характеру	Зміни співвідношення різновидів діяльності під впливом технологічного та інноваційного оновлення
В. Бессонов [2, с. 602]	зміна пропорцій між елементами сукупності з перебігом часу; структурні зрушення є наслідком відмінностей у темпах зростання елементів сукупності	Зміни пропорцій між елементами сукупності
С. Гонта [5, с. 87]	якісно нова зміна взаємозв'язків між основними компонентами системи національної економіки, що відбувається під тиском зовнішнього середовища і позитивно впливає на подальший розвиток такої системи	Зміни взаємозв'язків системи
О. Коломицева [9]	зміна пропорцій між елементами сукупності у часовому проміжку, що свідчить про динаміку її структури, тобто структурні зрушення, які є наслідком розбіжностей темпів зростання елементів сукупності	Зміни пропорцій між елементами сукупності

Джерело: складено автором на основі [2; 4; 8; 9; 10; 12; 13; 14]

Наявність структурних змін пов'язують із переходом індустріального суспільства до постіндустріального. Л. Давидюк зазначає, що «всеохоплюючими закономірностями структурних зрушень, які відбуваються в національних економіках під впливом процесів глобалізації є зростання частки високотехнологічних виробництв, телекомунікацій, фінансових та бізнесових послуг, а також соціально-орієнтованих видів економічної діяльності, що саме і формують стратегічні сектори національних економік» [6, с. 173].

Висновки. Наведені визначення поняття «структурні зрушення» дають можливість констатувати, що під цим поняттям розуміють:

по-перше, якісні, комплексні, структурні, довготривалі зміни, тобто базовою ознакою зрушення виступає «зміна»;

по-друге, зміни відбуваються між взаємозв'язками і/або пропорціями елементів або системи;

по-третє, зміни супроводжуються якісними характеристиками системи.

Структурні зрушення представляють собою цілий комплекс кількісних і/або якісних перетворень структури національної економіки, що можуть проявлятися у змінах в інструментах та механізмах управління національною економікою, у технологічній основі виробництва та виробничих процесах, у системі використання та розподілу ресурсів і капіталу, розвитку територіальної структури тощо.

Отже, на наш погляд, під сутністю поняття «структурні зрушення» слід розуміти якісні, комплексні, структурні зміни взаємозв'язків елементів системи національного господарства та пропорції між її елементами на різних рівнях під впливом екзогенних та ендогенних факторів, що характеризуються якісними зрушеннями системи.

Подальші наукові розвідки необхідно проводити у площині розроблення концептуальних засад державного регулювання структурних змін як основи збалансування структури економіки. Також подальших досліджень вимагають питання які пов'язанні із концептуальним осмисленням ролі взаємоузгодження структурної політики інтелектуалізації як базису збалансування структури економіки України.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В. П. Структурні зрушення в національній економіці як загроза для сталого розвитку України / В. П. Антонюк // Вісник економічної науки України. – 2017. – № 2. – С. 7-12.
2. Бессонов В. А. О трансформационных структурных сдвигах в российской экономике / В. А. Бессонов // Экономика переходного периода. Сборник избранных работ. – М. : Дело, – 2003. – С. 597-637.
3. Біла С. О. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки : [монографія] / С. О. Біла. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 408 с.
4. Гасанов С. С. Фінансування структурних зрушень та інноваційної модернізації / С. С. Гасманов, В. О. Сизоненко // Фінанси України. – 2014. – № 5. – С. 20-28.
5. Гонта С. В. Категоріальний простір дослідження структурної трансформації національної економіки / С. В. Гонта // Науковий вісник Полісся. – № 3 (7), – 2016. – С. 84-92.
6. Давидюк Л. П. Глобальні зміни в структурі зайнятості як чинник трансформації міжнародного ринку праці / Л. П. Давидюк // Економіка : реалії часу. – 2015. – № 3(19). – С. 172-177.
7. Державне регулювання економіки / Н. І. Шиян. – Х. : Формат-Плюс, 2008. – 384 с.
8. Кобзистий М. О. Інституціональні умови реалізації структурних зрушень у трансформаційній економіці / М. О. Кобзистий // Науково-технічна інформація. – 2005. – № 2. – С. 34-38.
9. Коломицева О. В. Структурні зрушення в економіці: сутність і напрями трансформації / О. В. Коломицева // [Економіка природокористування і охорони довкілля](#). – 2009. – № 9. – С. 102-106.
10. Красильников О. Ю. Проблемы структурных преобразований в экономике / О. Ю. Красильников // Экономист. – 2005. – № 8. – С. 52-58.
11. Куйбіда С. В. Формування нових підходів до реалізації структурної перебудови економіки України / С. В. Куйбіда // Економіка та держава. – № 9. – 2017. – С. 90-95.
12. Мельниченко О. Структурні зрушення в національній економіці як об'єкт та результат державної структурної політики / О. Мельниченко, В. Миколюк // Держава і ринок. – 2012. – № 4. – С. 131-135.
13. Сіденко В. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України : аналіт. доп. – К. : Заповіт, 2017. – 182 с.
14. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – 304 с.
15. Управління структурними зрушеннями та інноваційно-інвестиційними процесами в економіці України : [навч. посіб.] / В. О. Гусев, О. М. Соколова; за заг ред. В. Г. Бодрова. – К. : Вид-во НАДУ, 2011. – 284 с.
16. Чайка Ю. Механізми структурного розвитку національної економіки / Ю. Чайка // Вісник КННЕУ. – 2011. – № 3. С. 30-41.

References

1. Antoniuk, V.P. (2017), "Structural changes in the national economy as a threat to sustainable development of Ukraine", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2, pp. 7-12.
2. Bessonov, V.A. (2003), "About Transformational Structural Shifts in the Russian Economy", *Jekonomika perehodnogo perioda. Sbornik izbrannyh rabot*, pp. 597-637.
3. Bila, S.O. (2001), *Strukturna polityka v systemi derzhavnogo rehuliuвання transformatsijnoi ekonomiky [Structural policy in the system of state regulation of the transformational economy]*, Vyd-vo UADU, Kyiv, Ukraine.
4. Hasanov, S.S. and Syzonenko, V.O. (2014), "Financing structural shifts and innovation modernization", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 20-28.
5. Honta, S.V. (2016), "Categorical space of the study of the structural transformation of the national economy", *Naukovyj visnyk Polissia*, vol. 3, no. 7, pp. 84-92.
6. Davydiuk, L.P. (2015), "Global changes in the structure of employment as a factor in the transformation of the international labor market", *Ekonomika: realii chasu*, vol. 3, no 19, pp. 172-177.
7. Shyian, N.I. (2008), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky, [State regulation of economy]*, Format-Plius, Kharkiv, Ukraine.
8. Kobzystyj, M.O. (2005), "Institutional Conditions for the Implementation of Structural Transitions in a Transformation Economy", *Naukovo-tekhnichna informatsiia*, vol. 2, pp. 34-38.
9. Kolomytseva, O.V. (2009), "Structural Transitions in Economics: Essence and Directions of Transformation", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, vol. 9, pp. 102-106.
10. Krasil'nikov, O.Ju. (2005), "Problems of Structural Transformations in Economics", *Jekonomist*, vol. 8, pp. 52-58.
11. Kujbida, S.V. (2017), "Formation of New Approaches to the Realization of the Structural Restructuring of the Ukrainian Economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 90-95.

12. Mel'nychenko, O. And Mykoliuk, V. (2012), "Structural changes in the national economy as an object and result of state structural policy", *Derzhava i rynok*, vol. 4, pp. 131-135.
13. Sidenko, V. (2017), *Strukturni transformatsii u svitovij ekonomitsi: vyklyky dlia Ukrainy: analit. dop.* [Structural Transformations in the World Economy: Challenges for Ukraine: Analyst. add], Zapovit, Kyiv, Ukraine.
14. Shynkaruk, L.V. Bevz, I.A. Baranovs'ka, I.V. and ta in. (2015), *Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyj rozvytok: naukova dopovid'* [Structural Transformations in the Ukrainian Economy: Dynamics, Contradictions and Impact on Economic Development: Scientific Report], In-t ekon. ta prohozuv. NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
15. Bodrova, V.H. Husiev, V.O. Sokolova, O.M. and ta in. (2011), *Upravlinnia strukturnymy zrushenniamy ta innovatsijno-investytsijnymy protsesamy v ekonomitsi Ukrainy* [Management of structural shifts and innovation and investment processes in the economy of Ukraine], Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine.
16. Chajka, Yu. (2011), "Mechanisms of the structural development of the national economy", *Visnyk KNNEU*, vol. 3, pp. 30-41.

Key words: structure, change, structural changes, structural changes, national economy, state regulation.

Ключові слова: структура, зміна, структурні зміни, структурні зрушення, національна економіка, державне регулювання.

Ключевые слова: структура, зміна, структурная зміни, структурная зрушення, национальная экономика, державне регулювання.

Рецензент: Тульчинська С. О., професор кафедри економіки і підприємництва НТУУ "КПІ", доктор економічних наук, професор

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/8934435>

УДК 331.522 : 339.9

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА СТАН ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

<http://orcid.org/0000-0001-6952-4003>

Меліхов Андрій Анатолійович, завідувач кафедри економіки підприємств, д.е.н., доцент, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, e-mail: melihov_a_a@pstu.edu, тел. +380502938382

Шишканова Тетяна Олександрівна, студентка кафедри економіки підприємств, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, e-mail: tatyana.shishkanova@rambler.ru, тел. +380968691393

Andriy Melikhov, chair of economic enterprise's department, doctor of science, associate professor, State Higher Educational establishment "Pryazovskyi State Technical University", Mariupol, e-mail: melihov_a_a@pstu.edu, +380502938382

Tatyana Shishkanova, student of economic enterprise's department, State Higher Educational establishment "Pryazovskyi State Technical University", Mariupol, e-mail: tatyana.shishkanova@rambler.ru, +380968691393

A. Melikhov, T. Shishkanova, Globalization as impact factor on the state of labor potential of Ukrainian metallurgical enterprises.

The necessity of researching new approaches to development of labor potential in the conditions of globalization factors influence is substantiated.

The main approaches regarding the entity definition of enterprise labor potential are analyzed and its definition based on systems approach is formulated, where it is proposed to consider it as a system of abilities and capabilities that are carried out by enterprise personnel, which, if used effectively, allow an enterprise not only to achieve operational goals but also to ensure its sustainable future development.

Globalization factors that influence on labor market and employment are highlighted and detailed, namely: social-demographic, associated with the natural reproduction of labor; general economic, based on foreign trade liberalization; transnational, considering the foreign capital impact; innovative and technological, including sectoral changes in employment structure; organizational, which is expressed in simultaneous increasing of employment flexibility and instability, developing of such forms of work organization as outsourcing and offshoring; social and communicative, based on the people's propensity to mobility, including labor migration.

New trends in the Ukrainian labor market that affect enterprises' labor potential are identified, namely: intensification of labor migration, development of distance and other forms of precarious work, decrease in state regulation of labor market, development of outsourcing as a form of using attracted workers.

Migration processes of metallurgical enterprises' workers are analyzed, their negative impact on the labor potential is assessed, and measures to preserve the personnel potential of metallurgical enterprises are proposed.

Меліхов А. А., Шишканова Т. О. Глобалізація як чинник впливу на стан трудового потенціалу підприємств металургійної галузі України.

Обґрунтовано необхідність дослідження нових підходів до розвитку трудового потенціалу в умовах впливу чинників глобалізації.

Проаналізовано основні підходи щодо визначення сутності трудового потенціалу підприємства та сформульовано його дефініцію на основі системного підходу, де запропоновано розглядати його як систему здібностей і можливостей, носієм яких є персонал підприємства, що при ефективному використанні дозволяє підприємству не тільки реалізувати оперативні цілі на певний момент часу, але й забезпечити його сталий майбутній розвиток.

Виокремлено та деталізовано чинники впливу глобалізації на ринок праці і сферу зайнятості, а саме: соціально-демографічний, пов'язаний з природним відтворенням робочої сили; загальноекономічний, оснований на зовнішньоторговельній лібералізації; транснаціональний, що враховує вплив іноземного капіталу; інноваційно-технологічний, що включає секторальні зміни у структурі зайнятості; організаційний, що виражається в одночасному зростанні гнучкості та нестабільності зайнятості, розвитку таких форм організації праці, як аутсорсинг та офшоринг; соціально-комунікативний, оснований на схильності людей до мобільності, у тому числі, до трудової міграції.

Визначено нові тенденції на ринку праці України, які впливають на трудовий потенціал її підприємств, а саме: активізація трудової міграції, розвиток дистанційної та інших форм нестандартної

зайнятості, зменшення державного регулювання ринку праці, розвиток аутсорсингу як форми використання залучених працівників.

Проаналізовано процеси міграції робітників металургійних підприємств, оцінено їх негативний вплив на трудовий потенціал та запропоновано заходи щодо збереження кадрового потенціалу підприємств металургійної галузі.

Мелихов А. А., Шишканова Т. А. Глобализация как фактор влияния на состояние трудового потенциала предприятий металлургической отрасли Украины.

Обоснована необходимость исследования новых подходов к развитию трудового потенциала в условиях влияния факторов глобализации.

Проанализированы основные подходы относительно определения сущности трудового потенциала предприятия и сформулирована его дефиниция на основе системного подхода, где предложено рассматривать его как систему способностей и возможностей, носителем которых является персонал предприятия, которая при эффективном использовании позволяет предприятию не только реализовать оперативные цели на определенный момент времени, но и обеспечить его устойчивое будущее развитие.

Выделены и детализированы факторы влияния глобализации на рынок труда и сферу занятости, а именно: соціально-демографический, связанный с естественным воспроизводством рабочей силы; общеэкономический, основанный на внешнеторговой либерализации; транснациональный, учитывающий влияние иностранного капитала; инновационно-технологический, включающий секторальные изменения в структуре занятости; организационный, который выражается в одновременном росте гибкости и нестабильности занятости, развитии таких форм организации труда, как аутсорсинг и офшоринг; соціально-коммуникативный, основанный на склонности людей к мобильности, в том числе, к трудовой миграции.

Определены новые тенденции на рынке труда Украины, которые влияют на трудовой потенциал ее предприятий, а именно: активизация трудовой миграции, развитие дистанционной и других форм нестандартной занятости, уменьшение государственной регуляции рынка труда, развитие аутсорсинга как формы использования привлеченных работников.

Проанализированы процессы миграции рабочих металлургических предприятий, оценено их негативное влияние на трудовой потенциал и предложены мероприятия по сохранению кадрового потенциала предприятий металлургической отрасли.

Постановка проблеми. Кінець ХХ - початок ХХІ ст. ознаменувалися інтенсивним і неоднозначним розвитком процесів глобалізації. Вона пронизує наскрізь усі структурні елементи світової економіки, приводячи їх до конкурентного протистояння. Завдяки глобалізації долаються економічні бар'єри, і раніше закриті сектори економіки стають доступними для міжнародної конкуренції. Глобалізація є якісно новим ступенем еволюційного розвитку світової економіки. Для неї характерні такі відмінні риси як інтернаціоналізація виробництва за рахунок розширення впливу транснаціональних корпорацій, формування різних конгломератів і альянсів, а також революційні зміни в інформаційній сфері, що сприяє розвитку системи світових ринків. Процеси глобалізації, що тісно пов'язані один з одним, дають несподівані ефекти взаємодії.

В цілому глобалізація є зміною структури світової економічної системи як сукупності національних економік, що забезпечує їх включення у світовий ринок. Серед основних причин, які сприяють розвитку глобалізації, особливо виділяються наступні:

концентрація і централізація капіталу, що супроводжується зростанням великих фінансово-промислових груп і корпорацій, діяльність яких виходить за рамки національних меж;

розвиток науково-технічного прогресу, що забезпечує скорочення транспортних, виробничих і комунікаційних витрат і створення сучасних засобів зв'язку;

лібералізація світової торгівлі, відмова від регулювання ринків товарів і капіталу, що сприяє інтернаціоналізації економічної діяльності.

В умовах глобалізації сформувалися принципово нові підходи до розвитку системи міжнародного розподілу праці, якісні характеристики якої визначають ступінь і ефективність інтеграції окремих країн у світове господарство. Зростання "економіки знань" пред'являє особливі вимоги до конкурентоспроможності сучасної робочої сили, ставлячи основною задачею такі її характеристики як освіта, рівень кваліфікації та продуктивність праці. В умовах дефіциту "відповідної" робочої сили локальні ринки праці

використовують різні національні та глобальні механізми для її пошуку або відтворення, впливаючи тим самим на якісні та кількісні характеристики трудового потенціалу як на рівні країни, так і окремих підприємств. Отже дослідження нових підходів до розвитку трудового потенціалу в умовах глобалізації є вкрай актуальним завданням, особливо для країн, що характеризуються економічною нестабільністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами розвитку глобалізаційних процесів, включаючи їх вплив на ринки праці і сферу зайнятості, займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких М. Алле, Л. Антонюк, Д. Белл, О. Білорус, І. Валлерстейн, М. Кастельс, Д. Лук'яненко, О. Малиновська, М. Портер, П. Ратленд, М. Тодаро, Б. Юськів [1-5]. При цьому основна увага приділялася макроекономічному рівню. Конкретизації впливу глобальних чинників на потенціал окремих підприємств, яка враховувала б галузеву специфіку, не приділялося достатньої уваги. Дослідженням трудового потенціалу як на макро-, так і на мікрорівні присвятили свої роботи такі економісти, як Д. Богиня, В. Гриньова, М. Долішній, С. Злупко, Н. Краснокутська, Е. Лібанова, Н. Лук'яненко, Л. Шаульська [6-8]. Проте, вони, в основному, вивчали вплив або чинників внутрішнього середовища підприємств, або зовнішнього середовища безпосереднього оточення. Це було пов'язано з тим, що до недавнього часу процеси глобалізації не були явищем, що зачіпає в буквальному розумінні кожне підприємство або організацію. Ринок праці України лише останніми роками став інтенсивно інтегруватися у світовий економічний простір, у зв'язку з чим знадобилося ретельніше вивчення впливу глобальних чинників на трудовий потенціал окремих галузей і підприємств.

Метою статті є дослідження глобалізаційних чинників, що впливають на сферу праці та зайнятості, а також пошук засобів щодо зменшення негативної дії цього впливу на трудовий потенціал промислових підприємств на прикладі металургійної галузі України.

Результати дослідження. Перш, ніж розглядати вплив глобалізаційних чинників, нам слід визначитися з дефініцією "трудова потенціал". Це поняття є багатограним і відображає різні аспекти трудової діяльності як окремих індивідуумів, так і безлічі соціально-економічних систем, до яких можна віднести і підприємства. Багато учених формулювали свої трактування цього поняття, серед яких демографічний, соціально-біологічний, структурний, функціональний, ресурсний, комплексний та інші підходи [9; 10]. На наш погляд, трудовий потенціал є системним поняттям, оскільки персонал будь-якого підприємства характеризується не лише кількісним і якісним складом трудящих, які виступають елементами системи, але і взаємозв'язками між ними, що може надавати трудовому потенціалу властивості емерджентності.

Отже, у рамках системного підходу трудовий потенціал підприємства слід розглядати як систему здібностей і можливостей, носієм яких є персонал підприємства, яка при ефективному використанні дозволяє підприємству не тільки реалізувати оперативні цілі на певний момент часу, але й забезпечити його сталий майбутній розвиток. Отримання ефекту від трудового потенціалу підприємства можливе за умови якомога ефективнішого використання ресурсів і реалізації компетенцій персоналу. Трудовий потенціал підприємства визначається як кількісними (чисельність персоналу, його структура, кваліфікація тощо), так і якісними показниками, серед яких характер і умови праці, якість трудової діяльності, трудова мотивація, задоволення працею та ін.

Т. Левітт вважав, що феномен глобалізації був зумовлений такими факторами, як виробничі, науково-технічні, технологічні, організаційні, економічні, інформаційні, політичні, соціальні та культурні [11]. Процес глобалізації базується на об'єктивних і суб'єктивних передумовах. Об'єктивні пов'язані з розвитком продуктивних сил, інформаційною революцією, інтернаціоналізацією капіталу. Суб'єктивні мають на увазі створення умов для експлуатації країнами центру країн периферії та напівпериферії. Розвинені країни реалізують монопольне право на використання ресурсів планети, що

скорочуються, наслідком чого є поступове розмивання державного устрою світової архітектури і рух в напрямку глобально-корпоративного ладу.

Якщо розглядати вплив глобалізації на ринок праці і сферу зайнятості в узагальненому виді, то можна виокремити такі фактори як:

соціально-демографічний чинник, пов'язаний з природним відтворенням робочої сили та її якісним складом;

загальноекономічний чинник, оснований на зовнішньоторговельній лібералізації, вигоді від перенесення виробництва в країни з дешевшою робочою силою. Також сюди можна додати процеси сегментації ринку праці;

транснаціональний чинник, що охоплює вплив іноземного капіталу на структуру і динаміку зайнятості. Поширення розвитку принципів міжнародних організацій (ЄЕС, СОТ та ін.) та суттєве зменшення ролі державного регулювання ринку праці призвело до інтернаціоналізації робочої сили;

інноваційно-технологічний чинник, що включає трансфер технологій, секторальні зміни у структурі зайнятості та пов'язане з ними виникнення нових професій;

організаційний чинник виявляється у ефекті прекарізації зайнятості, що виражається в одночасному зростанні її гнучкості та нестабільності. Також спостерігається посилення напруженості праці, незважаючи на її постійну механізацію і автоматизацію. Спеціалізація виробництва, яка не пов'язана з територіальною локалізацією, призводить до розвитку таких форм організації праці, як аутсорсинг робіт і персоналу та дистанційна зайнятість (офшоринг);

соціально-комунікативний чинник, оснований на розвитку інформаційно-комунікативних технологій, породжує загальну схильність людей до мобільності у широкому сенсі, у тому числі, до міжнародної мобільності робочої сили. Також у рамках цього чинника слід відзначити можливість здобуття освіти за кордоном.

Все вищезазначені чинники неоднозначно впливають на динаміку робочих місць, заробітну плату і продуктивність праці. При цьому чистий ефект від дії кожного з цих факторів на стан національного ринку праці виявити неможливо внаслідок того, що вони тісно взаємозв'язані, тому ефекти від них схожі.

Український ринок праці також зазнає значних змін під впливом глобалізаційних процесів, що знаходить прояв у виникненні низки нових тенденцій, які визначають його розвиток і безпосередньо впливають на трудовий потенціал країни та її підприємств.

1. Глобалізація різко активізувала міграцію працівників, які почали активно переміщатися до різних країн, перш за все, східної Європи та Росії. Причому до міграційних процесів схильні не лише висококваліфіковані працівники, але і представники некваліфікованої праці, на яких також зростає попит у зв'язку з бурхливим розвитком сфери послуг.

2. Глобалізація сприяє переміщенню компаній в країни з низьким рівнем оплати праці в цілях досягнення економії на витратах виробництва. Це, у свою чергу, стимулює зростання зайнятості в країнах з низькою заробітною платою і розвиток такої форми зайнятості як офшоринг (передача певного виду робіт з одних країн в інші). В Україні це спостерігається, перш за все, у галузі ІТ-технологій.

3. Зростання безробіття і наявність постійного попиту на працю з боку працівників сприяли розвитку нестандартних форм зайнятості, заснованих на короткострокових контрактах, договорах підряду і договорах відшкодувального надання послуг.

4. В Україні відбувається поступова відмова від державного регулювання трудових стосунків, що відбивається в прояві більшої свободи роботодавців в питаннях встановлення стандартів праці, у тому числі, рівня оплати праці і соціальних гарантій.

5. Під впливом науково-технічного прогресу відбувається спеціалізація виробництва шляхом виділення непрофільних функцій підприємств за його межі в окремі спеціалізовані фірми, що стимулює активний розвиток аутсорсингу як форми використання залучених працівників.

Отже, процеси глобалізації докорінно змінили українську модель зайнятості, в якій гарантовані найнятому робітникові права по збереженню робочого місця і соціальної підтримці все частіше заміщаються роботою на тимчасовій основі і без гарантій. Через що нові кадрові технології, засновані на використанні тимчасової і залученої праці, забезпечують компаніям скорочення витрат і зростання продуктивності праці. Такій моделі стала відповідати і кадрова політика, побудована на спрощенні процедур найму і звільнення працівників, оперативній зміні кількісного і якісного кадрового складу, оптимізації пошуку співробітників необхідної кваліфікації. Це переводить взаємодію між роботодавцем і найнятим робітником в площину посередницьких стосунків, що забезпечують підбір співробітників і постачання їх в необхідному об'ємі і якості підприємству-замовникові. Виникнення фірм-посередників (кадрових агентств) на ринку праці створює можливості для кадрового аутсорсингу як необхідної умови сучасного розвитку світової економіки.

Трудова міграція – це природне соціальне явище, при якому працездатне населення країни вирушає за кордон з метою підвищення рівня заробітку за рахунок різниці в оплаті праці між країнами. Але сучасний обсяг міграції трудового населення досить великий і загрожує економічному стану України.

В останні роки значно зросла кількість людей, які мігрували з промислових областей країни, до яких можна віднести Донецьку, Луганську, Дніпропетровську та Запорізьку області. Це підтверджують у найбільшій в Україні металургійній компанії «Метінвест». Вони вважають, що на ринок праці впливають кілька факторів, серед яких трудова міграція. Окремо виділяється зниження зацікавленості молоді в промисловій кар'єрі на великих виробництвах [12].

За даними аналізу «Ernst & Young» кожна друга українська компанія (56%) стикається зі складнощами в підборі персоналу, в тому числі, через зростання масштабів трудової міграції за кордон [13].

У квітні 2018 року Центр економічної стратегії (ЦЕС) України оприлюднив дані дослідження під назвою «Скільки українців виїхало за кордон і що з цим робити державі». За результатами дослідження Україна входить в першу десятку країн-донорів міжнародних мігрантів у світі. Автори дослідження оцінюють число українських гастарбайтерів в 4 млн осіб, при цьому одночасно за межами країни може перебувати близько 2,6-2,7 млн. чоловік, а працювати за кордоном вирішили 16% працездатного населення України. Найбільш потужним фактором, що виштовхує трудові ресурси, є економічний - українці шукають більш високу оплату праці [14].

Згідно дослідження соціологічної групи «Рейтинг» у 2016-18 рр., українці виїжджали на роботу в Польщу (36%), Росію (25%), а також в інші європейські країни [13]. Отже, тенденція міграції трудового населення з промислових регіонів Донецької та Луганської областей посилилась у 2017 році.

Досить гостро дефіцит кадрів відчувається вітчизняними промисловими підприємствами у містах Маріуполь, Авдіївка, Кам'янське та Кривий Ріг, де попит на кваліфікованих фахівців формують крупні металургійні та горно-видобувні комбінати.

Отже, відтік працівників галузі ремонту та обслуговування промислового обладнання - слюсарів, зварювальників, вогнетривників, різьбярів та інших, спонукає крупних гравців ринку праці до підвищення рівня заробітної плати, розвитку та покращення умов праці, матеріально-технічного забезпечення та фундаментальних змін організації сервісного обслуговування.

За словами А. Пімкіна, директора по персоналу і соціальній політиці холдингової компанії «Метінвест», у 2017 році відтік ремонтного персоналу склав 25 %, технологічного персоналу – 15-17 % [12].

Як наслідок, крупні підприємства та холдинги змушені підіймати заробітну плату робочому персоналу більше, ніж спеціалістам основних професій, наприклад, на підприємствах групи «Метінвест» у м. Маріуполь слюсар 5-го або 6-го розряду почав

заробляти більше, ніж більш кваліфіковані інші фахівці допоміжних служб, інженери, працівники адміністрації, що призвело до певного соціального обурення. Зростання заробітної плати на металургійних підприємствах склало 15-35 % для різних категорій працівників, а її рівень на кінець 2018 р. досяг 17-20 тис. грн. [12]. Але, незважаючи на позитивні зміни, висококваліфіковані фахівці вже вирушили за кордон, а вітчизняна промисловість як ніколи потребує комплексного, фундаментального, безперервного втручання спеціалістів свого діла.

Отже, в Україні найвищий рівень плинності кадрів в Європі - за рік кожен п'ятий співробітник звільняється, і тому підприємства змушені знову шукати нових людей. Тому українські компанії вже зараз називають дефіцит кадрів критичним.

Наслідками цього явища можна назвати: скорочення кваліфікаційного рівня фахівців в галузі; істотний дефіцит необхідних професій (наприклад - вогнетривників, зварювальників аргоном і дуговим зварюванням); застосування інноваційного обладнання з метою автоматизації процесів в умовах дефіциту кадрів (інноваційний інструмент і застосування роботизованої техніки); поліпшення умов соціального забезпечення і рівня оплати праці внаслідок конкурування за дефіцитні професії серед підрядних організацій і великих підприємств; залучення молоді в промисловість за рахунок скорочення вхідних бар'єрів в діяльність. Проте, середній вік співробітників залишається на рівні 40 років, тому що молодь прагне великого рівня доходу, але не витримує умов праці.

Висновки. В цілому чинники глобалізації призводять до погіршення якості трудового потенціалу великих українських промислових підприємств, які є основою майбутнього розвитку країни. Роботодавці і держава повинні сумісно розробити заходи стосовно підтримки працівників і мотивувати їх залишатися працювати на вітчизняних підприємствах. Багато країн, що розвиваються, зуміли адаптуватися до ситуації глобальної нестабільності і, таким чином, збалансували інтереси національного і глобального ринків праці. Все це може призвести до покращення і стабільного розвитку трудового потенціалу промислових підприємств України.

Список використаних джерел

1. Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : [Пер. с англ.] / Д. Белл. – М. : Akademiya, 1999. – 500 с.
2. Білорус, О. Глобалізація і безпека розвитку : Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; Кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. - К. : КНЕУ, 2001. - 733 с.
3. Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура : [Пер. с англ.] / М. Кастельс ; Под науч. ред. О. И. Шкаратана. - М. : СЕУ, 2000. - 606 с.
4. Малиновська, О. Міграційна політика : глобальний контекст та українські реалії : Монографія / О.А. Малиновська. – К. : НІСД, 2018. – 472 с.
5. Юськів, Б. Глобалізація і трудова міграція в Європі : монографія / Б. М. Юськів. – Рівне : вид. О. М. Зень, 2009. – 476 с.
6. Гриньова, В. Управління кадровим потенціалом підприємства : монографія / В. М. Гриньова, Г. І. Писаревська. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 228 с.
7. Лук'яненко, Н. Регіональні проблеми формування трудового потенціалу і шляхи їх вирішення : монографія / [Н. Д. Лук'яненко, В. П. Антонюк, Л. В. Шаульська, Л. Л. Шамільова та ін.]. – Донецьк: МОН України, Донецький національний університет; НАН України, Інститут економіки промисловості, 2004. – 340 с.
8. Шаульська, Л. Стратегія розвитку трудового потенціалу України : монографія / Л. В. Шаульська. – Донецьк : НАН України; Ін-т економіки промисловості, 2005. – 502 с.
9. Мартіянова, М. Дослідження основних підходів до визначення поняття «трудова потенція» / М. П. Мартіянова, Я. С. Яцун // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2014. – Вип. 7. – Ч. 3. - С. 111-114.
10. Череп, А. Дослідження сутності економічної категорії «трудова потенція» у менеджменті різних рівнів / А. В. Череп, Я. О. Зубрицька // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Економічні науки. – 2010. – № 4 (8). – С. 90-95.
11. Levitt, T. The Globalization of Markets / T. Levitt. – N. Y. : Harvard Business Review. – 1983. – 256 p.
12. Пимкин, А. В "Метинвесте" назвали главную причину дефицита кадров в украинской промышленности : [Електронний ресурс] / А. Пимкин. - Деловая столица. – 22.11.2018. - URL : <http://www.dsnews.ua/economics/metinveste-nazvali-glavnuyu-prichinu-defitsita-kadrov-22112018133400>

13.Гвоздьов, С. На захід? Що може уповільнити відтік перспективної молоді з України : [Електроний ресурс] / С. Гвоздьов, Г. Вахімова. - Новое время. - 12.11.2018. – URL : <https://nv.ua/ukraine/events/na-zakhid-shcho-mozhe-upovilniti-vidtik-perspektivnoji-molodi-z-ukrajini-2506159.html>

14.Руда, Ю. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити? : Аналітична записка : [Електроний ресурс] / Ю. Руда. - Центр економічної стратегії. - 24.04.2018. - URL : <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>

References

1.Bell, D. (1999), "The coming post-industrial society. The experience of social forecasting", ["Grjadushhee postindustrial'noe obshchestvo. Opyt social'nogo prognozirovaniya"], trans. from English, Moscow, Akademia, 500 p.

2.Bilorus, O. [et al.] (2001), "Globalization and development security", ["Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku"], monograph, ed. by O. Bilorus, Kyiv, KNEU, 733 p.

3.Castells, M. (2000), "Information Age: Economy, Society, Culture", ["Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshchestvo, kul'tura"], trans. from English, ed. by O. Shkaratan, Moscow, CEU, 606 p.

4.Maly`novs`ka, O. (2018), "The migratory policy: global context and Ukrainian realities", ["Migracijna polity`ka: global`ny`j kontekst ta ukrajins`ki realiyi"], monograph, Kyiv, NISD, 472 p.

5.Yus`kiv, B. (2009), "Globalization and Labor Migration in Europe", ["Hlobalizatsiia i trudova mihratsiia v Yevropi"], monograph, Rivne, publ. by O. M. Zen, 476 p.

6.Grinyova, V. and Pisarevskaya, G. (2012), "Management of personnel potential of the enterprise", ["Upravlinnia kadrovym potentsialom pidpriemstva"], monograph, Kharkiv, Vyd. KhNEU, 228 p.

7.Lukyanchenko, N. [et al.] (2004), "Regional problems of labor potential formation and ways of their solution", ["Rehional'ni problemy formuvannya trudovoho potentsialu i shlyakhy yikh vyrishennya"], monograph, Donetsk, Ministry of Education and Science of Ukraine, Donetsk National University; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics, 340 p.

8.Shaulskaya, L. (2005), "Strategy for the Development of Ukraine's Labor Potential", ["Stratehiya rozvytku trudovoho potentsialu Ukrayiny"], monograph, Donetsk, NAS of Ukraine; Institute of Industrial Economics, 502 p.

9.Martianova, M. and Yatsun, J. (2014), "Study of the main approaches to the definition of «labor potential»", ["Doslidzhennya osnovnykh pidkhodiv do vyznachennya ponyattya «trudovyy potentsial»"], Scientific Bulletin of the Kherson State University, Series: Economic Sciences, No 7, Part 3, pp. 111-114.

10.Cherep, A. and Zubrytskaya, Ya. (2010), "Research of the essence of the economic category "labor potential" in the management of different levels", ["Doslidzhennya sutnosti ekonomichnoyi katehoriyi «trudovyy potentsial» u menedzhmenti riznykh rivniv"], Bulletin of the Zaporizhzhya National University, Series: Economic Sciences, No 4 (8), pp. 90-95.

11.Levitt, T. (1983), "The Globalization of Markets", New York, Harvard Business Review, 256 p.

12.Pimkin, A. (2018), "In "Metinvest" they named the main reason for the shortage of personnel in the Ukrainian industry", ["V "Metinveste" nazvali glavnyuyu prichinu defitsita kadrov v ukrainskoy promyshlennosti"], Business capital, [Delovaya stolitsa], URL : <http://www.dsnews.ua/economics/v-metinveste-nazvali-glavnyuyu-prichinu-defitsita-kadrov-22112018133400>

13.Gvozdiev, S. and G. Vakhitova, G. (2018), "To the west? What can slow down the outflow of promising young people from Ukraine": ["Na zakhid? Shcho mozhe upovil'nyty vidtik perspektivnoyi molodi z Ukrayiny"], New time, [Novoe vremya], URL : <https://nv.ua/ukraine/events/na-zakhid-shcho-mozhe-upovilniti-vidtik-perspektivnoji-molodi-z-ukrajini-2506159.html>

14.Ruda, Yu. (2018), "How many Ukrainians have gone abroad and what do the state do with it?", ["Skil'ky ukrajintiv poikhalo za kordon i shcho derzhavi z tsym robyty?"], An analytical note, Center for Economic Strategy, [Tsentr ekonomichnoyi stratehiyi], URL : <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>

Ключові слова: трудовий потенціал, глобалізація, промислове підприємство, системний підхід, система здібностей і можливостей, трудова міграція, кадровий аутсорсинг, мобільність ресурсів, кадрова політика.

Ключевые слова: трудовой потенциал, глобализация, промышленное предприятие, системный подход, система способностей и возможностей, трудовая миграция, кадровый аутсорсинг, мобильность ресурсов, кадровая политика.

Keywords: labour potential, globalization, industrial enterprise, system approach, system of capabilities and possibilities, labour migration, skilled outsourcing, resource mobility, skilled policy.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/9070225>

УДК 005.336.4

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ РЕГІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

<https://orcid.org/0000-0001-6467-7713>

Коваленко Юлія Олександрівна, к.е.н., доцент кафедри менеджменту Індустріального інституту ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» м.Покровськ, e-mail: kovalenkoyuliya@ukr.net, +380968085230

Yulia Kovalenko, Ph. D., associate Professor of management Industrial Institute "Donetsk national technical University" Pokrovsk

Yu. Kovalenko, Intellectual capital as a component of formation of knowledge of regional information management

The article is devoted to the role of intellectual capital in regional information management. The article analyzes the points of view of various foreign and domestic authors on intellectual capital as an economic category, considers several methods for assessing the value of intellectual capital, defines its structure, focuses on human and structural components.

The author believes that the characteristic features of intellectual capital, which can bring additional value, are: empirical knowledge-the study of forms and ways of manifestation of the essence of objects, processes, relations when using such methods of knowledge as observation, measurement, experiment; theoretical knowledge-the formulation of scientific problems; the nomination and justification of scientific hypotheses and theories; the identification of laws; the removal of logical consequences from the laws; comparison with each other of various hypotheses and theories, theoretical modeling, as well as procedures for explanation, understanding, foresight, generalization; and the results of creative activity – formulated ideas, concepts, hypotheses, completed tasks, projects, discoveries; skills – the ability to generate ideas, integrate and accumulate knowledge for the implementation of tasks, projects; skills – the performance of human duties, tasks for the organization and management.

Based on the definition of the role and display of the structure of the constituent elements, the author formed the concept of "intellectual capital" as a human intelligence that can bring additional value in the form of new ideas, projects, innovations, which is the object of management.

The author analyzes the differences between the concept of human capital and labor resources, since labor resources are directly educated people and people without higher education, performing skilled or unskilled labor. Human capital is primarily an economic category that expresses the totality of socio-economic relations regarding its formation, preservation, development and improvement, knowledge, skills, human ability to work, intellectual and creative abilities.

Коваленко Ю.О. Інтелектуальний капітал як складова формування знань регіонального інформаційного менеджменту

Стаття присвячена ролі інтелектуального капіталу в регіональному інформаційному менеджменті. У статті проаналізовано точки зору різних зарубіжних і вітчизняних авторів щодо інтелектуального капіталу як економічної категорії, розглянуто декілька методів щодо оцінки вартості інтелектуального капіталу, визначено його склад, зроблено акцент на людську і структурну складові.

Автор вважає, що характерними особливостями інтелектуального капіталу, які здатні приносити додаткову вартість, є: емпіричні знання - дослідження форм і способів прояву сутності об'єктів, процесів, відноси при використанні таких методів пізнання, як спостереження, вимірювання, експеримент; теоретичні знання - постановка наукових проблем; висування й обґрунтування наукових гіпотез і теорій; виявлення законів; виведення логічних наслідків із законів; зіставлення одне з одним різних гіпотез і теорій, теоретичне моделювання, а також процедури пояснення, розуміння, передбачення, узагальнення; результати творчої діяльності – сформульовані ідеї, концепції, гіпотези, виконані завдання проекти, зроблені відкриття; уміння – здібності генерувати ідеї, інтегрувати і акумулювати знання для реалізації поставлених завдань, проектів; навички – виконання людиною своїх обов'язків, поставлених завдань з організації та управління.

На основі визначення ролі і відображення структури складових елементів автором сформовано поняття «інтелектуальний капітал», як людський інтелект, що здатен приносити додаткову вартість у вигляді нових ідей, проектів, інновацій, він є об'єктом управління.

Автором проведено аналіз відмінностей поняття людського капіталу від трудових ресурсів, оскільки трудові ресурси – це безпосередньо люди освічені та люди без здобутої вищої освіти, що виконують кваліфіковану або некваліфіковану працю. Людський капітал є переважно економічною

категорію, що виражає сукупність соціально-економічних відносин з приводу його формування, збереження, розвитку й удосконалення, щодо знань, умінь, навичок, здатності людини до праці, інтелектуальних і творчих здібностей.

Коваленко Ю.А. Интеллектуальный капитал как составляющая формирования знаний регионального информационного менеджмента

Статья посвящена роли интеллектуального капитала в региональном информационном менеджменте. В статье проанализированы точки зрения различных зарубежных и отечественных авторов относительно интеллектуального капитала как экономической категории, рассмотрены несколько методов оценки стоимости интеллектуального капитала, определены его структура, сделан акцент на человеческую и структурную составляющие.

Автор считает, что характерными особенностями интеллектуального капитала, которые способны приносить дополнительную стоимость, являются: эмпирические знания - исследование форм и способов проявления сущности объектов, процессов, отношений при использовании таких методов познания, как наблюдение, измерение, эксперимент; теоретические знания - постановка научных проблем; выдвижение и обоснование научных гипотез и теорий; выявление законов; выведение логических следствий из законов; сопоставление друг с другом различных гипотез и теорий, теоретическое моделирование, а также процедуры объяснения, понимания, предвидения, обобщения; результаты творческой деятельности – сформулированные идеи, концепции, гипотезы, выполненные задания проекты, сделанные открытия; умения – способности генерировать идеи, интегрировать и аккумулировать знания для реализации поставленных задач, проектов; навыки – выполнения человеком своих обязанностей, поставленных задач по организации и управлению.

На основе определения роли и отображения структуры составляющих элементов автором сформировано понятие «интеллектуальный капитал», как человеческий интеллект, способный приносить дополнительную стоимость в виде новых идей, проектов, инноваций, который является объектом управления.

Автором проведен анализ различий понятия человеческого капитала и трудовых ресурсов, поскольку трудовые ресурсы-это непосредственно люди образованные и люди без полученного высшего образования, выполняющие квалифицированный или неквалифицированный труд. Человеческий капитал является преимущественно экономической категорией, выражающей совокупность социально-экономических отношений по поводу его формирования, сохранения, развития и усовершенствования, знаний, умений, навыков, способности человека к труду, интеллектуальных и творческих способностей.

Постановка проблеми. Побудова в Україні нової, соціально-орієнтованої моделі розвитку супроводжується структурними змінами у всіх сферах економіки, що вимагає пошуку і впровадження у практику прогресивних форм ведення господарства на регіональному рівні, розробки і застосування адекватних методів і форм управління регіональним розвитком.

До найважливіших завдань управління знаннями належить використання інтелектуального капіталу, що передбачає інтеграцію різноманітних управлінських концепцій. Це інформаційний-комунікаційний менеджмент, інтелектуальна власність, інтелектуальні активи.

У сучасному суспільстві інтелектуальний капітал стає основою багатства, оскільки визначає конкурентоспроможність економічних систем, виступає ключовим ресурсом їх розвитку. За умови формування інформаційного суспільства висувуються нові вимоги до працівника як до творчої людини. Стрімке посилення впливу інтелектуального капіталу на економічний розвиток завдяки якісним перетворенням в інформаційній сфері обумовило появу таких нових економічних категорій та концепцій, як «інформаційний капітал», «інтелектуальний капітал», «суспільство знань». У цій сфері спостерігається певна недостача аналітичного інструментарію теорії людського капіталу.

Як і інформаційні ресурси, інформаційний та інтелектуальний капітал багато в чому виступають першоосновою і рушійною силою становлення нової економіки. Зростання інтелектуального капіталу й ефективність його використання визначають перспективи розвитку економіки багатьох країн. Так, в економіці США, Японії, Франції, Великобританії, Швеції, Німеччини було здійснено значні інвестиції для розвитку інтелектуального капіталу. У двадцяти розвинених країнах, де працює 95 % учених світу, дохід на душу населення щорічно зростає на 200 дол., тоді як у всіх інших країнах – на 10 дол. Також майже половину приросту національного доходу США отримано за рахунок

підвищення рівня освіти робочої сили. Отже, такі показники свідчать про подальший розвиток «суспільства знань», «економіки знань» через інвестиційні вкладання в знання, що є пріоритетними напрямками підвищення інтелектуального потенціалу суспільства [1, с. 59].

Аналіз останніх досліджень. Дослідження показали, що основою теорії інтелектуального капіталу стала теорія людського капіталу. Питаннями сутності інтелектуального капіталу займалися вітчизняні і зарубіжні учені. Зокрема, Е. Брукінг [2], Л. Едвінсон [3], О. Бутнік-Сіверський [4], Ляшенко С.Н. [5] Б. Леонтьєв [6.], В. Іноземцев, А. А. Чухно [7.], О.В. Кендюхов [8], Н. Маркова, Н.Л.Гавкалова [9.] та інші. Аналіз літературних джерел свідчить про неоднозначність поглядів стосовно визначення інформаційного капіталу як економічної категорії.

Мета статті. Розглянути поняття інтелектуального капіталу, його структуру і можливість використання в регіональному інформаційному менеджменті

Результати дослідження. Україна та її регіональні утворення, влада знаходяться в зоні конфліктів та проблем формування системи знань інформаційного менеджменту, які не мають свого вирішення за рахунок несистемності рішень, що приймаються та відсутності єдності думок, механізмів що залучені до регулювання ринкового середовища, низької ефективності регулювання соціальної сфери, невизначеності векторів культурних трансформацій та ін.

Такі проблемні питання та негаразди в сфері практичної діяльності, несистемності та невідповідності знань регіонального менеджменту призводять до конфліктів за таких причин:

відсутності ефективної, результативної та багатовекторної державної регіональної політики;

невизначеності та недослідженості проблем інформаційно-інтелектуального характеру, що стоять перед держадміністраціями регіонів в процесі та процедурному забезпеченні розробки та впровадження стратегічних планів; впровадженні заходів та програм інформатизації; опрацюванні технологій інформаційної прозорості та праці в Інтернеті; неякісне та невідповідне до реальних потреб документаційне забезпечення (відбувається збільшення інформаційних ресурсів, їх ускладнення та нарощення обсягів документів) та ін..;

відсутність моделі управління знаннями в регіональному інформаційному менеджменті за рахунок поєднання т синергетичної дії в парадигмі відносин: «інтелект – інформаційні ресурси та технології – регіональний менеджмент».

Вирішити ці проблеми можливо, якщо докорінним чином сформувавши теоретичне підґрунтя парадигми регіонального інформаційного менеджменту і сформувавши необхідні умови для її реалізації. Досвід розвинених країн показує, що необхідною умовою прогресу науки і техніки є розвиток і максимальне розкриття творчого потенціалу.

На сьогодні більша частина наукових праць доводить необхідність створення та ефективного використання інтелектуального капіталу в процесах інноваційної діяльності. У більшості наукових праць питання інтелектуального капіталу зачіпається побічно, оскільки аналізується лише середовище його виникнення, більшість досліджень проводяться на мікрорівні.

Для того щоб мати повне уявлення про сутність та зміст даної економічної категорії, необхідно розглянути декілька визначень інтелектуального капіталу.

Серед зарубіжних дослідників слід відзначити праці Т. Стюарта, «Інтелектуальний капітал. Нове джерело багатства корпорації», Л. Едвінсона і М. Мелуона «Інтелектуальний капітал. Визначення істинної вартості компанії». Також цікавий погляд на зміни, які відбуваються сьогодні у сучасному суспільстві, містить дослідження японського вченого Т. Сакайя, «Вартість, створювана знанням, або історія майбутнього» [10]. В своїх працях науковці акцентують увагу на тому, що характерною рисою інформаційного суспільства є не просто широка розповсюдженість знань, а те, що вони

безпосередньо втілюються у більшості створюваних благ, і, таким чином, економіка перетворюється на систему, котра функціонує на основі обміну знань та їх взаємної оцінки.

За Е. Брукінгом інтелектуальний капітал – це «нематеріальні активи, без яких компанія не може існувати, ринкові, людські, інфраструктурні активи й інтелектуальна власність» [11].

На думку Б. Б. Леонтєва, інтелектуальний капітал – це «сукупність наявних у співробітника законних прав на результати його творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей і навичок, а також накопичені ним бази знань і корисних відносин з іншими суб'єктами» [6].

І.П. Мойсеєнко визначає, що інтелектуальний капітал – «це знання, які можуть приносити додатковий прибуток і які можна оцінити» [12, с. 17],

На наш погляд, змістовне визначення ІК надає О. В. Кендюхов та С.Н. Ільяшенко. Перший з них вважає, що інтелектуальний капітал «здатен створювати нову вартість, інтелектуальні ресурси підприємства, подані людським і машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, виробленими самостійно чи залученими з інших джерел (куплені, орендовані) як засоби створення нової вартості» [8, с. 39].

С.Н. Ільяшенко під інтелектуальним капіталом розуміє знання, інформацію, досвід, організаційні можливості, інформаційні канали, які можна використовувати, щоб створювати багатство. Інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути конвертовані у вартість, тобто, це сума всього того, що знають і чим володіють працівники і що формує конкурентоспроможність підприємства [5, 47].

Тобто в наведених визначеннях інтелектуальний капітал розглядається як створення нової вартості, як і інформаційні ресурси (вироблення нової інформації) та інформаційний капітал (створення додаткової інформаційної вартості). Слід нагадати, що інформація має характерну властивість порівняно з іншими факторами виробництва, - постійно збільшуватися і відтворюватися. Визначення інтелектуального капіталу якраз містить цю особливість, тобто підкреслюється відтворювальна сутність, а значить, він може розглядатись як фактор виробництва і як складова інформаційного потенціалу.

Отже, інтелектуальний капітал – це людський інтелект, що здатен приносити додаткову вартість у вигляді нових ідей, проєктів, інновацій, він є об'єктом управління.

Із погляду автора, якщо брати до уваги відтворюваність як складову інформаційного потенціалу і як об'єкт управління, то структуру інтелектуального капіталу можна визначити такими елементами як: людський капітал та інтелектуальна власність із характерними властивостями, що здатні приносити додаткову вартість (рис.1).

Рис.1 Структура інтелектуального капіталу

Людський капітал сьогодні розглядається як здатність людини до освоєння і накопичення знань, створення на цій основі інтелектуальних продуктів та системи прийняття рішень, переробки, використання, відтворення і передавання інформації [Т. Шульц, Г. Беккер, О. Бородіна, С. Фішер].

Автор вважає, що характерними особливостями інтелектуального капіталу, які здатні приносити додаткову вартість, є такі:

емпіричні знання - дослідження форм і способів прояву сутності об'єктів, процесів, відноси при використанні таких методів пізнання, як спостереження, вимірювання, експеримент;

теоретичні знання - постановка наукових проблем; висування й обґрунтування наукових гіпотез і теорій; виявлення законів; виведення логічних наслідків із законів; зіставлення одне з одним різних гіпотез і теорій, теоретичне моделювання, а також процедури пояснення, розуміння, передбачення, узагальнення;

результати творчої діяльності – сформульовані ідеї, концепції, гіпотези, виконані завдання проекти, зроблені відкриття;

уміння – здібності генерувати ідеї, інтегрувати і акумулювати знання для реалізації поставлених завдань, проектів;

навички – виконання людиною своїх обов'язків, поставлених завдань з організації та управління.

Теорія людського капіталу надає змогу визначити доцільність інвестиційних витрат на навчання працівника або на зміну ним місця роботи залежно від розміру майбутнього приросту доходів. [13,с. 59]. Теорія людського капіталу досліджує питання, як саме доходи працівника залежать від знань, навичок і його природних здібностей.

Варто відрізнити поняття людського капіталу від трудових ресурсів, оскільки трудові ресурси – це безпосередньо люди освічені та люди без здобутої вищої освіти, що виконують кваліфіковану або некваліфіковану працю. Людський капітал є переважно економічною категорією, що виражає сукупність соціально-економічних відносин з приводу його формування, збереження, розвитку й удосконалення, щодо знань, умінь, навичок, здатності людини до праці, інтелектуальних і творчих здібностей. Об'єктом людського капіталу є процеси відновлення, збереження, удосконалення працездатності, фізичного розвитку, мовної і культурної компетенції, трудових та інтелектуальних навичок, знань і освіти, вміння управляти, організовувати, створювати та вести успішний бізнес, які втілюються в людині і невіддільні від неї [14,с. 57]

Особливості людського капіталу визначаються необхідністю постійних інвестицій у його розвиток і порівняно тривалим очікуванням віддачі вкладених коштів (у порівнянні з іншими видами капіталу). Людський капітал неможливо змінити в короткий проміжок історичного часу. Його розвиток, як і культура в цілому, обумовлений такими об'єктивно історичними факторами, як природно-географічні умови, генетичний код культури, соціальне середовище, історичні умови і культурний обмін. Серед них визначальне значення має соціальне середовище, оскільки за рівних умов саме воно є фундаментом формування людського капіталу. Як показує світова практика, інвестиції в високотехнологічну економіку при низькому рівні інтелектуальної культури і несвідомому менталітеті не дають очікуваних результатів. Зміст інтелектуальної праці формується під впливом двох головних параметрів – ступеня креативності та кваліфікаційної складності інтелектуальної праці. За цими ознаками виділено три види інтелектуальної праці: репродуктивна, алгоритмічна і творча. Доведено, що творча праця є стратегічно значущим видом інтелектуальної і являє собою свідому та доцільну інтелектуальну діяльність, яка є реакцією людини на зовнішнє середовище та служить задоволенню її матеріальних і нематеріальних потреб (у тому числі у самовираженні), результатом якої є новий інтелектуальний продукт [15, с. 73]. :

Інтелектуальний капітал завжди має певну ціну та потребує оцінки, тому що це основний фактор, який впливає на якість управлінських рішень. Оскільки інтелектуальний капітал є специфічним фактором виробництва, його досить складно оцінювати кількісно й управляти ним. Тому це питання потребує детального подальшого вивчення.

В літературі існує декілька підходів щодо оцінки вартості інтелектуального капіталу.

Матричні методи, до яких відносяться:

«Skandia Navigator» - застосування матриці для оцінки інтелектуального капіталу, яка побудована на основі використання 73-х показників [16]

Метод вартісного ланцюжка (Direct Intellectual Capital methods (DIC))- побудова матриці нефінансових показників, згрупованих за етапами інноваційної діяльності [17].

Метод фінансового обліку - підраховує й розподіляє вартість інтелектуального капіталу за його складовими [17].

Метод ринкової капіталізації - заснований на оцінці перевищення ринкової вартості компанії над її бухгалтерською вартістю, що формується за рахунок використання інтелектуальних активів [18].

Методи визначення ефекту від використання компонентів – в основі покладено методіку визначення ефективності використання нематеріальних інтелектуальних активів компанії з метою власного самовдосконалення та самоорганізації [18].

Методи прямого вимірювання інтелектуального капіталу - ґрунтуються на вартісній оцінці окремих елементів інтелектуального капіталу, які потім зводяться в інтегральну оцінку [19].

Методи визначення ринкової капіталізації (Market Capitalization Methods (MCM)) - засновані на обчисленні гудвіла – різниці між ринковою вартістю суб'єкта господарювання (оцінка фондового ринку) і вартістю його чистих активів [19].

Методи віддачі на активи (Return on Assets methods (ROA)) – базуються на основі порівняння прибутковості даного підприємства із середньоринковою прибутковістю аналогічного бізнесу [19].

Методи бальної оцінки (експертні методи) (Score card Methods (SC)) – передбачають виділення елементів інтелектуального капіталу суб'єкта господарювання та їх відносну бальну (індикативну) оцінку бізнесу [19].

Аналіз наведених методів показав, що всі вони призначені для оцінки ІК на макрорівні, і жодного не існує щодо вимірювання результативності ІК на рівні управління.

На погляд автора для оцінки ІК в системі регіонального інформаційного менеджменту треба враховувати ефективність використання матеріальних ресурсів, прибутковість бізнесу або ринкову вартість об'єкта. Треба виходити із положення оцінки додаткової інформаційної вартості та її впливу на якість прийняття управлінських рішень.

Будь-яке знання становить результат розумової діяльності, і в цьому сенсі воно є інтелектуальним продуктом.

Висновки. Отже, інтелектуальний капітал в постіндустріальній економіці став вирішальною продуктивною силою і визначає вектор інноваційного розвитку держави та регіонів. Роль інтелектуального капіталу полягає у тому, що він дає змогу створювати нові ідеї, проекти, які утворюють нову інформаційну вартість і тим самим забезпечують ефективність прийняття управлінських рішень, розвиток інформаційного, соціально-економічного, наукового потенціалу регіону.

Сьогодні основним структурним елементом сучасної економіки є інновації, які безпосередньо залежать від стану інтелектуального капіталу. Більшість вчених, що займаються дослідженням економічної діяльності організацій, беруть на озброєння дану логічну посилку. В економіці XXI ст. інноваційна діяльність пов'язана з інтелектуально-інформаційною категорією в рамках якої виникають нові ідеї і створюються нові засоби праці, технології, методи організації виробництва та управління соціально-економічними системами.

На думку автора використання теорії інтелектуального капіталу в системі регіонального інформаційного менеджменту повинно стати одним з найвагоміших чинників інноваційного розвитку регіону. Становлення і розвиток інноваційної регіональної економіки можливе лише за умови найбільш ефективного використання інтелектуального капіталу, знань і умінь людей, інформаційних технологій та інформаційних ресурсів. Усвідомлення важливості даної категорії для побудови інноваційної економіки повинно забезпечити визначення стратегічних і тактичних завдань, найважливішими серед яких є реформування освіти, культури, інвестиційної, інноваційної регіональної політики.

Список використаних джерел:

1. Журавльова І.В. Інтелектуальний капітал як об'єкт захисту в системі фінансової безпеки / І.В. Журавльова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 57–61.
2. Брукінг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг ; пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. – Спб. : Питер, 2001. – 288 с.
3. Edvinsson, L. and Malone, M.S. (1997) *Intellectual Capital: Realizing your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower*. – N.Y. : Harper Business, 1997
4. Бутник-Сиверский А.Б. Интеллектуальный капитал: теоретический аспект / А.Б. Бутник-Сиверский // Интеллектуальный капитал. – 2002. – № 1. – С. 20–24
5. Ильяшенко С. Н. Теоретико-методические основы оценки интеллектуального капитала / С. Н. Ильяшенко // Социально-экономический потенциал региона : моногр. / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого. – Сумы : Университетская книга, 2010. – С. 299–319
6. Леонтьев Б. Цена интеллекта / Б. Леонтьев // Журнал для акционеров. – 1996. – № 6. – С. 39–40
7. Чухно А.А. Интеллектуальный капитал: суть, формы и закономерности развития / А.А. Чухно // Экономика Украины. – 2002. – № 11. – С. 48–55
8. Кендюхов О.В. Эффективное управление интеллектуальным капиталом : монография / О.В. Кендюхов. – Донецьк : ДонУЕП, 2008. – 363 с.
9. Гавкалова Н.Л. Формування та використання інтелектуального капіталу : наукове видання / Н.Л. Гавкалова, Н.С. Маркова. – Харків : Вид.-во ХНЕУ, 2006. – 252 с
10. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. / за ред. акад. НАН України В.М. Гесця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – Т.1. – С. 194 – 209
11. Брукінг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг ; пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. – Спб.: Питер, 2001. – 288 с.
12. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом : моногр. / І.П. Мойсеєнко. – Львів : Аверс, 2007. – 304 с.,
13. Павленко Т.Ю. Формування і розвиток людського капіталу та його роль у підвищенні економіки України / Т.Ю. Павленко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2014. – № 3. – С. 57–65.,
14. Ларіна Я.С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації : моногр. / Я.С. Ларіна, О. С. Брацлавська. – К. : Академія, 2012. – 244 с,
15. Фишер С. Управление – это наука и искусство / С. Фишер, Р. Дорнбуш. – М.: - Дело ЛТД, 2002. – 170 с
16. Букович У. Управління знаннями. Керівництво до дії / У. Букович, Р. Вільямс. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 504 с

17. Ван Ден Берг Н. Модели інтелектуального капіталу Оцінка: Порівняльна оцінка / Н. Ван Ден Берг //Робочі документи, Королівський університет Кінгстона. – 2003. – 33 с
18. Бендик М.А. Ідентифікація та вимірювання інтелектуального капіталу інноваційно активного підприємства / М.А. Бендик, Е.В. Джамай // Економічна наука сучасної Росії. – 2001. – № 4. – С. 92-104.
19. Свейби К.Е. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности / К.Е.Свейби. – М. : Интерреклама, 2003. – 352 с

References

1. Zhuravleva . I. V. (2010), "Intellectual capital as an object of protection in the system of financial security", ["Intelektual'nyi capital yak ob'ekt zahystu v systemy phinansovoi bezpeky"], *Vysnyk ekonomiky transport i promyslovosti*, No.29. - pp. 57-61.
2. Brucing E.(2001), "Intellectual capital, ["Intelektual'nyi capital"], – SPb.: Peter. – p.288.
3. Edvinsson, L. and Malone, M.S. (1997) *Intellectual Capital: Realizing your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower.* – N.Y. : Harper Business
4. Butnik-Siverskiy A.B. (2002), *Intellectual capital: theoretical aspect*, ["Intelektual'nyi capital: teoreticheskyy aspekt], *Intelektual'nyi capital*. No. 1. - pp. 20-24.
5. Ilyashenko S. N. (2010), "Theoretical and methodological basis for the assessment of intellectual capital", ["Teoretiko-metodologicheskie osnovy ocenki intelektual'nogo kapitala"], *Sumy: Universitetskaya kniga*, - pp. 299-319
6. Leontiev B. (1996), "Price of intelligence", ["Cena inellekta"], *Zhurnal dlya akcionerov*, No. 6. - pp. 39-40.
7. Chuhno A.A.(2002), "Intellectual capital: the essence, forms and patterns of development of the economy of Ukraine" ["Intelektual'nyi capital: sutnist', formy i zakonmirnosti rozvytku], *Ekonomika Ukrainy*, No. 11. - pp. 48-55
8. Kendyukhov O. V.(2008), "Effective management of intellectual capital", ["Effektyvne upravlinnya intelektual'nym kapitalom"], *Donetsk: DonUEP*, – p.363.
9. Gavkalova N. L. (2006), "Formation and use of intellectual capital: scientific publication", [Formuvannya ta vykorystannya intelektual'nogo kapitalu], *Harkiv: HNEU*, - p.252.
10. "Strategic challenges of the XXI century to the society and economy of Ukraine", (2007), ["Strategichni vyklyky XXI stolittya suspil'stvu ta ekonomiky Ukrainy"], *Kyiv.: Phoenix*, – pp. 194 – 209.
11. Moiseenko I. P. (2007), "Intellectual potential Management", ["Upravlinnya intelektual'nym potencialom"], *Lviv: Avers*, - p. 304.
12. Pavlenko T. Y. (2014), "The Formation and development of human capital and its role in improving the economy of Ukraine", ["Formuvannya i rozvytok ludskogo kapitalu ta iogo rol' u pidvysenni ekonomiky Ukrainy"], *Ekonomika ta upravlinnya pidpryemstvamy masynobudivnoi galuzi*, No. 3. - pp. 57-65.
13. Larina Ya. S.(2012), "Development of human capital in the context of globalization", ["Rozvytok ludskogo kapitalu v umovah globalizacii"], *Kyiv.: Academiya*, - p.244 sec.
14. Fischer S. (2002), "Management is the art and science", ["Upravlenie – eto nauka I iskusstvo"], - *Moskva.: - Bizness LTD*, - p.170.
15. Bukovich U.(2002), "Knowledge Management. Guide to action", ["Upravlinnya znannyamy. Kerivnyctvo do dii."], *Moskva.: INFRA-M*, - p.504.
16. Van Den Berg. (2003), "A comparative assessment of the intellectual capital Model", ["Modeli intelektual'nogo kapital. Ocinka. Porivnyal'na ocinka"], *Robochi dokumenty, Korolivskii universytet Kingstona*, - p.33.
17. Bendik, M. A. (2001), "Identification and measurement of intellectual capital of innovation-active enterprises", ["Identifikaciya ta vymiruvannya intelektual'nogo kapitalu innovaciynogo aktyvnogo pidpryemstva"], *Ekonomichna nauka suchasnoi Posii*, No. 4. - pp. 92-104.
18. Sveiby, K. E. (2003), "The Valuation of intangible assets and intellectual property", ["Ocenka stoimosti nematerial'nyh aktivov i intelektual'noi sobstvennosti"], *Moskva.: Interreklama*, - p.352.

Keywords: intellectual capital, information resources, information capital, human capital, surplus value.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інформаційні ресурси, інформаційний капітал, людський капітал, додаткова вартість.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, информационные ресурсы, информационный капитал, человеческий капитал, прибавочная стоимость.

Рецензент: Фінагіна О.В., зав.кафедри менеджменту і бізнес –адміністрування Черкаського технологічного університету, д.е.н., професор

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/9619442>

УДК 658.56:338

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОНКУРЕНЦІЇ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ (НА ПРИКЛАДІ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ)<https://orcid.org/0000-0001-5552-4221>

Шаповал Валентина Михайлівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства НТУ «Дніпровська політехніка», gkb_s@ukr.net, +380679700001

<https://orcid.org/0000-0002-5437-437X>

Герасименко Тетяна Володимирівна, к.геол.н., доцент кафедри економіки підприємства, НТУ «Дніпровська політехніка» tatyana400@gmail.com, +380503425069

<https://orcid.org/0000-0001-8329-7679>

Бєлорородова Марія Валеріївна, аспірант кафедри економіки підприємства, НТУ «Дніпровська політехніка», msksplus@gmail.com, +380672861474

Valentyna Shapoval, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Economy of Enterprises, NTU "Dnipro Polytechnic" (Dnipro)

Tetiana Herasimenko, PhD in Economics, associate professor of the Department of Economy of Enterprises, NTU "Dnipro Polytechnic" (Dnipro)

Mariia Bieloborodova, PhD student of the Department of Economy of Enterprises, NTU "Dnipro Polytechnic" (Dnipro)

V. Shapoval, T. Gerasimenko, M. Bieloborodova, Formation and development of competition in a market economy (on the example of the tourist industry of Ukraine).

The article reveals the issues of formation and development of competition of the Ukrainian tourism industry. The authors of the article clarified and expanded the conceptual apparatus and determined the specificity of competition in tourism at different levels of tourism management. The main approaches for the assessment of competitiveness at the macro and meso levels were analyzed with the aim of improving the methodology for assessing the level of competitiveness of a tourist destination. The methodology of a comprehensive assessment of the really achievable competitiveness of tourist destinations was developed. Theoretical and methodological basis of the study are research and development of Ukrainian and foreign scientists, related to formation and development of competition in the tourism industry, legislative and regulatory acts of Ukraine in this field, the specialized materials of scientific conferences and symposia. The study used the following methods: grouping – the formation of a conceptual model of the relationship of competition in tourism at different levels; generalization – in determining the main causes that increase competition in the global tourism market at all levels; to form a methodology for assessing the realistically achievable level of competitiveness of a tourist destination. The originality consists in refining, supplementing and developing the methodology for assessing the competitiveness of the tourism industry at the macro- and meso-level, introducing a new concept of the really achievable competitiveness of a tourist destination. The results of the study are the basis for effective strategic management of tourism enterprises of Ukraine, capable to enhance the competitiveness of the industry.

Шаповал В.М., Герасименко Т.В., Бєлорородова М.В. Формування та розвиток конкуренції в ринковій економіці (на прикладі туристичної індустрії України).

У статті розкриті питання формування та розвитку конкуренції у туристичній індустрії України. Авторами статті було уточнено і розширено понятійний апарат і визначено специфіку конкуренції в туризмі на різних рівнях управління туристичною діяльністю. Були проаналізовані основні підходи до оцінки конкурентоспроможності на макро- і мезорівні з метою вдосконалення методики оцінки рівня конкурентоспроможності туристичної дестинації. Розроблено методологію комплексної оцінки реально досяжної конкурентоспроможності туристичної дестинації. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові розробки вітчизняних і закордонних учених, пов'язані з формуванням та розвитком конкуренції у туристичній індустрії, законодавчі й нормативні акти України у даній сфері, матеріали спеціалізованих наукових конференцій і симпозіумів. У процесі дослідження використовувалися такі методи: групування – при формуванні концептуальної моделі взаємозв'язку конкуренції в туризмі на різних рівнях; узагальнення – при визначенні основних причин, які посилюють конкуренцію на світовому

туристичному ринку на всіх рівнях; для формування методології оцінки реально досяжного рівня конкурентоспроможності туристичної дестинації. Новизна полягає в уточненні, доповненні та розвитку методології оцінки конкурентоспроможності туристичної індустрії на макро- і мезорівні; уведенні нового поняття «реально досяжна конкурентоспроможність туристичної дестинації». Отримані результати дослідження є підґрунтям для ефективного стратегічного управління розвитком туристичних підприємств, здатного підвищити конкурентоспроможність вітчизняної туріндустрії.

Шаповал В. М., Герасименко Т. В., Белобородова М. В. Формирование и развитие конкуренции в рыночной экономике (на примере туристической индустрии Украины)

В статье раскрыты вопросы формирования и развития конкуренции в туристической индустрии Украины. Авторами статьи был уточнен и расширен понятийный аппарат и определена специфика конкуренции в туризме на разных уровнях управления туристической деятельностью. Были проанализированы основные подходы к оценке конкурентоспособности на макро- и мезоуровне с целью совершенствования методики оценки уровня конкурентоспособности туристической дестинации. Разработана методология комплексной оценки реально достижимой конкурентоспособности туристической дестинации. Теоретической и методологической основой исследования являются научные разработки отечественных и зарубежных ученых, связанные с формированием и развитием конкуренции в туристической индустрии, законодательные и нормативные акты Украины в данной сфере, материалы специализированных научных конференций и симпозиумов. В процессе исследования использовались следующие методы: группировки – при формировании концептуальной модели взаимосвязи конкуренции в туризме на разных уровнях; обобщения – при определении основных причин, которые усиливают конкуренцию на мировом туристическом рынке на всех уровнях; для формирования методологии оценки реально достижимого уровня конкурентоспособности туристической дестинации. Новизна заключается в уточнении, дополнении и развитии методологии оценки конкурентоспособности туристической индустрии на макро- и мезоуровне; введении нового понятия «реально достижимая конкурентоспособность туристической дестинации». Полученные результаты исследования являются основой для эффективного стратегического управления развитием туристических предприятий, способного повысить конкурентоспособность отечественной туриндустрии.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розвиток світового туристичного ринку на сучасному етапі та його глобалізація свідчать про те, що туризм виступає невід'ємною частиною життя будь-якого цивілізованого суспільства. Кількість міжнародних прибуттів у 2016 р. досягла 1340 млн осіб, що на 12,5 % більше, ніж у 2015 р. Туристичний експорт становить 5% від загального обсягу експорту товарів та послуг. Внесок туризму в світовий валовий внутрішній продукт оцінюється приблизно у 7%. Загальна кількість робочих місць в усьому світі, які прямо або побічно належать до туризму, становить близько 8% [1].

Питання конкурентоспроможності туризму як на рівні окремих туристичних дестинацій, так і на рівні підприємницьких структур є актуальним, оскільки тісно пов'язане з підвищенням рівня життя населення країни.

Одним з критеріїв визначення рівня розвитку країни є ступінь соціальної орієнтованості її економічного розвитку. У проекті «Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року» одним з найбільш головних напрямів виступає підвищення рівня життя українців, у тому числі за рахунок розвитку інфраструктури туризму і відпочинку, забезпечення якості, доступності та конкурентоспроможності туристичних послуг [2]. Розвиток підприємництва та добросовісної конкуренції в туризмі є одним з найбільш важливих факторів, які сприяють формуванню нової соціально-орієнтованої економіки.

Розвиток внутрішнього та міжнародного туризму в Україні характеризується появою великої кількості підприємницьких структур, що працюють у цій сфері, проникненням на український ринок зарубіжних туристичних та готельних мереж, виходом українських туристичних фірм на міжнародний ринок, високим ступенем прояву інтеграційних процесів на ринку туристичних послуг [3]. Все це призводить до формування висококонкурентного туристичного ринку, який до недавнього часу в Україні був слабо розвинений.

В умовах глобалізації туристичного ринку особливе значення має наукове вивчення закономірностей розвитку конкуренції в туризмі та розробка науково-методологічних основ формування конкурентоспроможної української туристичної індустрії. Важливе

значення набуває вивчення ролі держави у формуванні та регулюванні туристичного ринку і конкуренції. Дослідження питань конкуренції в туризмі є особливо актуальним на сучасному етапі, оскільки більшість туристичних дестинацій знаходяться зараз у гострій конкурентній боротьбі. У зв'язку з цим питання конкуренції та конкурентоспроможності в туризмі вимагають глибокого наукового вивчення, розкриття закономірностей і основних тенденцій їх формування та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування та розвиток конкуренції в туристичній індустрії збуджують інтерес зарубіжних та українських учених, зокрема розробці стратегії сталого розвитку туристичної галузі значна увага приділяється в роботах В.М. Ісаєнко, К.Д. Ніколаєва, К.О. Бабікова, Г.О. Білявського, І.Г. Смирнова [3], проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі досліджував Ткаченко Т.І. [4], вплив змін у міжнародному туристичному бізнесі на стратегічний розвиток туристичного українського підприємства досліджував Дядечко Л.П. [5], стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств розглядалися в працях М. Мальської [6], О. Савицької [7] та ін. Отже, не можна не помітити наявність великої кількості наукових праць, де досліджувалися питання розвитку туристичної галузі.

Невирішені раніше питання. Разом з тим, проблематика ефективного довгострокового розвитку конкуренції в туристичній індустрії розроблена недостатньо. Так, до числа проблемних питань варто віднести аналіз стану конкуренції і конкурентного середовища в туризмі та розробку науково-обґрунтованих принципів конкурентного середовища в туризмі.

Мета статті. Метою дослідження є розробка концептуальних і методичних положень щодо формування і розвитку конкуренції і конкурентного середовища в туризмі як соціально-орієнтованого суб'єкта ринкової економіки.

Результати дослідження. Останнім часом поширення набув термін «галузь туризму», який зустрічається як у спеціальній науковій літературі, так і в офіційних документах і виступах. Традиційне визначення галузі включає в себе сукупність підприємств та організацій, для яких характерні спільність товару, що випускається, технології виробництва, структура основних фондів і професійних навичок працівників.

Портер М. у своїх наукових працях з конкуренції визначає галузь як групу компаній, які виготовляють продукти, щ є субститутами [8].

Якщо розглянути підприємства, які входять у туристичну індустрію, з точки зору віднесення їх до галузі туризму, то не будуть виконані основоположні принципи формування галузі. Більше того, природа конкуренції і джерела конкурентних переваг для підприємств туристичної індустрії можуть істотно відрізнятися, наприклад, для транспортних і готельних підприємств.

Тому при розгляді питання конкуренції у сфері туризму використовувати термін «галузь туризму» недоцільно. Більш коректним, на нашу думку, є термін «туристична індустрія».

При вивченні конкуренції суб'єкти економічної діяльності можна віднести до різних рівнів. Так, мегарівень відповідає в туризмі великим географічним регіонам, макрорівень – окремим країнам, мезорівень – туристичним регіонам країн (дестинації), мікрорівень – окремим туристичним підприємствам і туристичним продуктам.

Існує об'єктивна ієрархічна залежність конкурентоспроможності в туризмі [9], яка виражена тим, що конкурентоспроможність підприємства туристичної індустрії може бути забезпечена тільки у тому випадку, якщо сформована конкурентоспроможна туристична індустрія на мезо- і макрорівнях. Така особливість нехарактерна для промислових підприємств, оскільки існує багато прикладів, що промислове підприємство, яке є конкурентоспроможним, розташоване в дотаційному регіоні.

На сучасному етапі відбувається посилення конкуренції на рівні туристичних дестинацій. Для того, щоб туристична індустрія була конкурентоспроможною у дестинації, необхідно, щоб були конкурентоспроможні не тільки окремі туристичні

підприємства, також має бути збалансований і рівень розвитку туристичної індустрії. Це означає, що на мікро-, мезо- і макрорівні туристичної індустрії повинен проявлятися синергетичний ефект, тобто повинні формуватися нові системні властивості туристичної індустрії. Якщо в DESTИНАЦІЇ існують привабливі туристичні ресурси і є необхідні місця розміщення, але немає якісних засобів доставки туристів та належних доріг, то така DESTИНАЦІЯ є неконкурентоспроможною і досить складно буде забезпечити достатній туристичний потік.

Концептуальна модель взаємозв'язку конкуренції в туризмі на різних рівнях зображена на рис. 1.

Рис. 1. Концептуальна модель взаємозв'язку конкуренції в туризмі

У туризмі безпосередньо конкурують між собою ті підприємства туристичної індустрії, які пропонують послуги-субститути. У зв'язку з тим, що туристичний продукт включає в себе сукупність послуг, які пропонуються різними підприємствами туристичної індустрії, то паралельно з конкуренцією у сфері туризму слід сфокусуватися і на системі економічної координації діяльності суб'єктів туристичного ринку.

Авторами статті були визначені основні чинники посилення конкуренції на міжнародному туристичному ринку:

– світова фінансово-економічна криза, яка сприяла загальному зниженню світових туристичних потоків;

– поява на ринку нових учасників – туристичних дестинацій, які активно просувають себе як привабливі туристичні напрями і перетягують на себе істотну частку туристичних потоків [9];

– виникнення нових форм проведення дозвілля, що з'являються в місцях постійного проживання потенційних туристів і тим самим зменшують потребу в подорожах [10], що призводить до скорочення туристичних потоків і до посилення конкуренції у боротьбі за споживача;

– зниження темпів зростання туристичних потоків, що призводить до посилення конкурентної боротьби за ринкову частку;

– зростання кількості однотипних, порівнянних за споживчими якостями, туристичних продуктів, що викликає насичення пропозиції на туристичному ринку.

Авторами статті запропоновано оцінювати три види конкурентоспроможності DESTИНАЦІЇ:

- потенційну конкурентоспроможність, яку DESTИНАЦІЇ можуть мати в перспективі;
- існуючу конкурентоспроможність, яку туристичні DESTИНАЦІЇ мають зараз;
- реально досяжну конкурентоспроможність, яку туристичні DESTИНАЦІЇ можуть досягти у зазначеному часовому діапазоні з урахуванням необхідних економічних витрат.

Оцінка реально досяжної конкурентоспроможності з її економічним обґрунтуванням може виступати орієнтиром при розробці стратегічних планів розвитку і підвищення конкурентоспроможності туристичних DESTИНАЦІЙ.

Більше того, економічні розрахунки з оцінки реально досяжної конкурентоспроможності DESTИНАЦІЇ виступають як додатковий стимул при залученні інвестицій у сферу туризму.

Отже, на мезорівні доцільно оцінювати не тільки конкурентоспроможність туристичної DESTИНАЦІЇ, а й здійснювати оцінку конкурентоспроможності окремого виду туризму в цій DESTИНАЦІЇ [10].

Для оцінки конкурентоспроможності туристичної DESTИНАЦІЇ пропонується використовувати методикау індексної оцінки, у ході якої враховуються три групи показників, що характеризують [10]:

- конкурентний успіх або досягнутий рівень конкурентоспроможності DESTИНАЦІЇ;
- потенціал конкурентних переваг;
- конкурентні слабкості.

Виділимо також вимоги, яким повинні відповідати ці показники:

- адекватно відображати конкурентний успіх DESTИНАЦІЇ, що відповідає критерію конкурентоспроможності;
- відображати виділений спектр основних конкурентних переваг туристичної DESTИНАЦІЇ;
- бути статистично доступними;
- містити мінімум суб'єктивної інтерпретації.

Основні показники з розрахунку індексу конкурентоспроможності туристичної DESTИНАЦІЇ або виду туризму зображені на рис. 2.

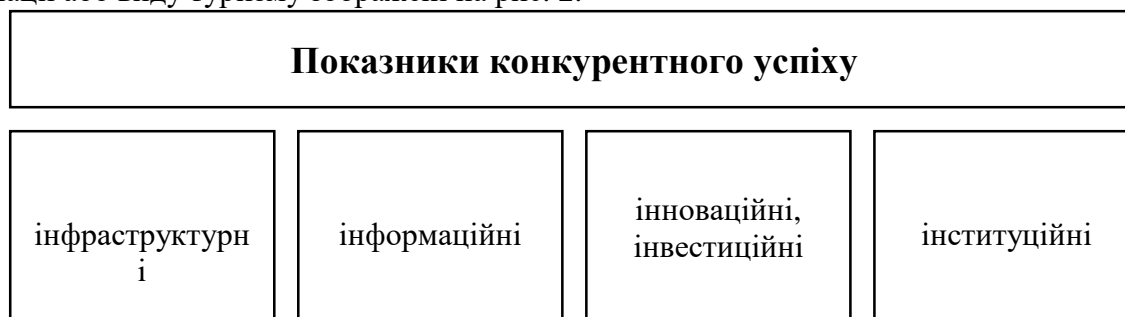

Рис. 2. Показники для розрахунку індексу конкурентоспроможності туристичної DESTИНАЦІЇ або виду туризму

Авторами статті встановлено, що джерела конкурентних переваг у туризмі найчастіше пов'язані з основним економічним принципом рідкості та унікальності туристичних ресурсів. Але факт наявності таких туристичних ресурсів ще не є конкурентною перевагою. Проблема полягає у тому, що в туризмі унікальні туристичні ресурси можна використовувати тільки за умови прибуття туристів до DESTИНАЦІЇ, де ці унікальні туристичні ресурси розташовані. Отже, перетворення рідкого (унікального) туристичного ресурсу на конкурентну перевагу може бути забезпечено тільки за умови

наявності необхідної туристичної інфраструктури. Але існують винятки, наприклад, якщо мова йде про такий екстремальний вид туризму, як гірський туризм або альпінізм [9]. У цьому випадку відсутність спеціальної туристської інфраструктури практично не обмежує використання такого унікального туристичного ресурсу, як гори.

До зовнішніх факторів, що визначають конкурентні переваги в туризмі, віднесені природно-кліматичні умови туристичної дестинації, наявність природних ресурсів, економічні умови господарювання та інші. До внутрішніх факторів – рівень розвитку туристичної інфраструктури, якість наданих туристичних продуктів. При поділі чинників на зовнішні та внутрішні треба враховувати об'єкт, щодо якого необхідно провести аналіз, оскільки для різних рівнів один і той же чинник може належати до різних груп.

Як відомо, конкурентні переваги діють у певному часовому діапазоні та мають життєвий цикл, тому повинні вивчатися з урахуванням їх часової динаміки. До постійних (стійких) конкурентних переваг у туризмі віднесені ті, що існують тривалий час (довгострокові), важко відтворювані конкурентами або абсолютно унікальні, унаслідок чого не можуть бути відтворені ніколи [9].

На стійкість (сталість) конкурентної переваги в туризмі впливають такі чинники:

- тривалість життєвого циклу конкурентної переваги,
- стійкість до змін і впливів зовнішнього середовища, слабка стійкість, що здатна знизити цінність конкурентної переваги,
- стійкість до втрати переваги за рахунок її копіювання конкурентами, у туризмі це зазвичай стосується рукотворних туристських ресурсів і створення аналогічної туристичної інфраструктури [10].

До абсолютних переваг віднесені такі, які існують тільки в одного суб'єкта туристичного ринку і не можуть бути відтворені або ніколи, або в доступному майбутньому іншими учасниками туристичного ринку.

Відносні конкурентні переваги можуть бути відтворені конкурентами, тому зазвичай вони існують короткостроковий період часу. Виділяються також важковідтворювані конкурентні переваги, які вимагають істотних фінансових витрат і тривалого часу, наприклад, створення туристичної інфраструктури.

До критичних конкурентних переваг можна віднести ті, які визначають вигреш у конкуренції і забезпечують конкурентний успіх, наприклад, наявність унікального туристичного ресурсу, близькість туристичної дестинації до постійного місця проживання туриста, якщо мова йде про короткострокові подорожі [10].

Реальні конкурентні переваги породжені тактичними факторами, за якими перевага вже існує або буде створена у найближчий період часу (не більше року). Потенційні конкурентні переваги розглядаються з точки зору стратегічних факторів, за якими можна перевершити конкурентів після виконання у перспективі конкретних умов [9].

У традиційних моделях оцінки конкурентоспроможності туристичних дестинацій не розглядаються економічні витрати, які необхідні для досягнення бажаного (цільового) рівня конкурентоспроможності. Оцінка реально досяжного рівня конкурентоспроможності туристичної дестинації дозволяє оцінити ті витрати, які необхідні для досягнення цільової конкурентоспроможності у даному часі. Розвиток туристичних дестинацій і їх конкурентоспроможності відбувається циклічно, тому реально досяжна конкурентоспроможність завжди прив'язана до конкретного часового інтервалу та витрат.

Запропонована авторами методологія оцінки реально досяжного рівня конкурентоспроможності туристичної дестинації передбачає якісну і кількісну оцінки. Кількісна оцінка здійснюється за допомогою розрахунку економічних показників, на базі яких формується інтегральний економічний показник конкурентоспроможності туристичної дестинації. Якісний аналіз включає оцінку привабливості туристичної дестинації, яка є однією з характерних ознак туристичної дестинації. На погляд авторів,

такий підхід дозволить отримати достовірну оцінку конкурентоспроможності туристичної дестинації.

Реально досягну конкурентоспроможність туристичної дестинації кількісно можна оцінити за допомогою показників, які з різних сторін характеризують її конкурентоспроможність з урахуванням тих витрат, які необхідні для досягнення бажаної конкурентоспроможності. Ці витрати мають значний мультиплікативний ефект, оскільки результатами можуть користуватися не тільки підприємства індустрії туризму, але і підприємства інших сфер діяльності, а також місцеві жителі дестинації [9].

Авторами пропонується розраховувати наведені далі показники, що необхідні для визначення інтегрального показника (індексу) оцінки реально досяжного рівня конкурентоспроможності туристичної дестинації формули (1 – 7):

1. Кількісний ефект від залучення інвестицій (здійснення витрат – Z) на розвиток і підвищення конкурентоспроможності туристичної дестинації характеризується такими показниками:

$$\begin{aligned} \Delta TV &= TV_1 - TV_0, \Delta GH = GH_1 - GH_0, \Delta CH = CH_1 - CH_0, \\ \Delta VVP &= VVP_1 - VVP_0, \end{aligned} \quad (1)$$

де TV_0, TV_1 – кількість туристичних в'їздів до та після здійснення витрат;
 GH_0, GH_1 – грошові надходження від туризму до та після здійснення витрат;
 CH_0, CH_1 – чисельність зайнятого населення в дестинації до та після здійснення витрат;
 VVP_0, VVP_1 – валовий внутрішній продукт дестинації до та після здійснення витрат;
 Δ – приріст відповідних показників.

2. Коефіцієнт ефективності економічної діяльності туристичної дестинації (КЕТД):

$$K_{етд} = \frac{\Delta VVP}{Z} \quad (2)$$

3. Коефіцієнт ефективності туристичної індустрії дестинації (КЕТІД):

$$K_{етід} = \frac{\Delta GH}{Z} \quad (3)$$

4. Виручка від одного туриста (B_m):

$$B_{т1} = \frac{GH_1}{TV_1} > B_{т0} = \frac{GH_0}{TV_0} \quad (4)$$

де B_m – виручка, отримана від одного туриста до та після здійснення витрат.

Для підвищення конкурентоспроможності дестинації, на думку авторів статті, виручка, отримана від одного туриста, з урахуванням здійснення витрат, повинна бути більшою, ніж без їх здійснення.

5. Термін окупності витрат (T) повинен бути не більше періоду туристичної активності (привабливості), сформованої даними витратами:

$$T = \frac{Z}{\Delta GH} \quad (5)$$

6. Коефіцієнт задоволеності або незадоволеності споживачів дестинації:

$$K_з = 1 - K_{нз}, \quad (6)$$

де $K_{нз}$ – коефіцієнт незадоволених туристів якістю послуг дестинації (визначається як відношення незадоволених туристів якістю послуг дестинації до загальної кількості туристів дестинації).

7. Коефіцієнт лояльності туристів (коефіцієнт можливого повернення туристів до дестинації) ($K_{лт}$):

$$K_{лт} = \frac{T_{вп}}{T_{в}} \quad (7)$$

де $T_{вп}$ – кількість туристів за період, що відвідали цю дестинацію неодноразово.

На основі цих показників можна розрахувати інтегральний показник (індекс) конкурентоспроможності туристичної дестинації (ІК):

$$ІК = \frac{\sum_{i=1}^n K_i q_i}{n} \cdot \frac{1}{T}, \quad (8)$$

де K_i – i -й коефіцієнт оцінки конкурентоспроможності туристичної дестинації;
 q_i – вага i -го коефіцієнта, який визначається експериментальним шляхом;
 n – кількість коефіцієнтів.

Висновки. Запропонований авторами інтегральний показник конкурентоспроможності туристичної дестинації носить порівняльно-витратний характер і дозволяє оцінити як позицію аналізованої дестинації у рейтингу дестинацій, так і ефективність витрат на досягнення бажаного (цільового) рівня її конкурентоспроможності.

Ефективний розвиток внутрішнього і в'їзного туризму в Україні можливий за умови формування конкурентного середовища, підвищення конкурентоспроможності на всіх рівнях туризму і розвитку добросовісної конкуренції на туристичному ринку в цілому. Це вимагає глибокого вивчення і розуміння особливостей конкуренції в туризмі, виявлення основних факторів, що впливають на формування конкурентного середовища у даній сфері, розробки методології формування та розвитку конкуренції в туризмі, створення конкурентного середовища, заснованого на поєднанні державних і ринкових механізмів з використанням можливостей саморегулювання в туризмі.

Список використаних джерел:

1. *Международный туризм принес 1,4 триллиона долл. США в экспортных поступлениях // Официальный сайт ЮНВТО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://media.unwto.org/ru/press-release/2014-05-14/mezhdunarodnyi-turizm-prines-us14-trilliona-v-eksportnykh-postupleniyakh>.*
2. *Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sd4ua.org/wp-content/uploads/2016/11/Strategy_Sustainable_Development-UA.pdf.*
3. *Стратегія сталого розвитку туристичної галузі / В.М. Ісаєнко, К.Д. Ніколаєв, К.О. Бабікова, Г.О. Білявський, І.Г. Смирнов : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6901/1/SSR-tourism.pdf>.*
4. *Ткаченко Т.І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т.І. Ткаченко. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 537 с.*
5. *Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу / Л.П. Дядечко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2007. – 224 с.*
6. *Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посіб. / М.П. Мальська, В.В. Худо. – Київ: Центр навчальної літератури, 2009. – 424 с.*
7. *Савицька О. П. Влияние стратегии развития на эффективность деятельности туристических предприятий / О.П. Савицька // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 13. – С. 364 – 369.*
8. *Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rulit.me/books/konkurentnaya-strategiya-metodika-analiza-otraslej-i-kon-kurentov-read-440454-1.html>.*

9. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник / Н. В. Корж, Д. І. Басюк. – Вінниця: «ПП«ТД Едельвейс і К», 2017. – 322 с. – Режим доступу: <http://oridu.odessa.ua/7/7/metoduchni-rek/t/04.pdf>

10. Юр'єв В.І, Іващенко А.В. Проблеми формування конкурентного середовища в туристичній сфері / В.І. Юр'єв, А.В. Іващенко // Економіка Фінанси Право – 12'4 – 2017 – с. 38-39. – Режим доступу: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/16697.pdf>

References

1. International tourism brought \$ 1.4 trillion in export earnings [Mezhdunarodnyy turizm prines 1,4 trilliona doll. SShA v jeksportnyh postuplenijah]. UNWTO official website. Available at: <http://media.unwto.org/ru/press-release/2014-05-14/mezhdunarodnyi-turizm-prines-us14-trilliona-v-eksportnykh-postupleniyakh>. (in Russian).

2. Strategy of sustainable development of Ukraine for the period up to 2030 [Strategija stalogo rozvytku Ukrai'ny na period do 2030 roku]. Available at: http://sd4ua.org/wp-content/uploads/2016/11/Strategy_Sustainable_Development-UA.pdf. (in Ukrainian).

3. Isajenko V.M. Strategy for sustainable tourism development [Strategija stalogo rozvytku turystychna galuz]. Available at: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6901/1/SSR-tourism.pdf>. (in Ukrainian).

4. Tkachenko T. Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities: Monography [Stalyj rozvytok turyzmu: teoriya, metodologija, realii' biznesu]. Kyiv : Kyi'v National. Trade and Economic University, 2009, 537 p. (in Ukrainian).

5. Djadechko L. Economics of tourism [Ekonomika turystychnogo biznesu]. Kyiv : Centr uchbovoi' literatury, 2007, 224 p. (in Ukrainian).

6. Mal's'ka M. Tourism industry: Theory and Practice: textbook [Turystychnyj biznes: teoriya ta praktyka : navch. posib]. Kyiv : Centr uchbovoi' literatury, 2009, 424 p. (in Ukrainian).

7. Savyc'ka O. P. Impact Development Strategy for the performance of tourism enterprises [Vplyv strategii' rozvytku na efektyvnist' dijal'nosti turystychnykh pidpryjemstv]. Global and National Problems of Economy, 2016, no. 13, pp. 364–369. (in Ukrainian).

8. Porter M. Competitive strategy: Methods of analysis of industries and competitors [Konkurentnaja strategija: Metodika analiza otraslej i konkurentov]. Available at: <http://www.rulit.me/books/konkurentnaya-strategiya-metodika-analiza-otraslej-i-konkurentov-read-440454-1.html>. (in Ukrainian).

9. Korzh N. V., Basyuk D. I. Management of tourist destinations [Upravlinnya turystychnymy destynatsiyamy]. Vinnytsa : Edel'veys and K, 2017, 322 p. Available at: <http://oridu.odessa.ua/7/7/metoduchni-rek/t/04.pdf>. (in Ukrainian).

10. Yur'yev V.I, Ivashchenko A.V. Problems of forming a competitive environment in the tourism sector [Problemy formuvannya konkurentnoho seredovyshcha v turystychniy sferi]. Economy Finance Law, 12'4, 2017, pp. 38-39. Available at: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/16697.pdf>. (in Ukrainian).

Keywords: tourist industry enterprise, activity efficiency, competition, tourist destination, competitiveness assessment index.

Ключові слова: підприємство туристичної індустрії, ефективність діяльності, конкуренція, туристична дестинація, індекс оцінки конкурентоспроможності.

Ключевые слова: предприятие туристической индустрии, эффективность деятельности, конкуренция, туристическая дестинация, индекс оценки конкурентоспособности.

Рецензент: Вагонова О. Г., зав. кафедри прикладної економіки, підприємництва та публічного управління НТУ «Дніпровська політехніка», д.е.н., професор

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/9522158>

УДК 657.41:338.24

**ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА**<https://orcid.org/0000-0002-2113-3676>

Мельничук Марина Олексіївна, старший викладач кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу, Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Marina Melnuchyk, Senior lecturer of Department of Accounting, Audit and Economic Analysis, Kharkov Institute of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics

M. Melnuchyk, Accounting policy of the social capital of a trading enterprise.

Disclosure in the accounting information about social capital requires the formation of an accounting policy that determines the position of individual objects of accounting from the standpoint of the source of creating additional value and value of the enterprise. The said updates the justification of the options for accounting of social capital objects and organizes the structural components of the accounting policy accordingly in the part of social capital. The purpose of the article is to justify elements of accounting policy of social capital of trading enterprises for formation of qualitative indicators of reporting. The fulfillment of socially responsible activity by the enterprises of trade determines the formation of social policy, which should be based on indicators of financial and non-financial reporting. The architecture of the accounting policy on social capital is presented in the following parts: general, methodical, organizational and technical. Elements of accounting policy are given in the interaction of internal and external factors. The components that form social capital are classified as a category of accounting system – intangible assets, expenses, liabilities. In order to accurately reflect the reporting on social capital, it is recommended to recognize in the accounting system such objects of accounting, which ensure the receipt of the economic effect and the growth of capitalization of the enterprise. For this purpose it is proposed: to expand the nomenclature of intangible assets - components of social capital; to apply alternative methods of their assessment; to conduct off-balance sheet objects that increase the value of the enterprise, but can not be recognized as objects of accounting under the provisions of accounting standards; balanced approach to choosing the methods of commitment that form social capital. The methodical principles of estimating the components of social capital for use in the formation of accounting policy are presented.

Мельничук М. О. Облікова політика соціального капіталу торговельного підприємства.

Розкриття у бухгалтерській звітності інформації про соціальний капітал вимагає формування облікової політики, який визначає положення окремих об'єктів обліку з позиції джерела створення додаткової вартості й цінності підприємства. Зазначене актуалізує обґрунтування варіантів обліку об'єктів соціального капіталу та організацію відповідним чином структурних складових облікової політики в частині соціального капіталу. Метою статті є обґрунтування елементів облікової політики соціального капіталу торговельних підприємств для формування якісних показників звітності. Виконання соціально-відповідальної діяльності підприємствами торгівлі зумовлює формування соціальної політики, на якій мають ґрунтуватись показники фінансової та нефінансової звітності. Представлено архітектуру облікової політики щодо соціального капіталу за такими частинами: загальна, методична, організаційно-технічна. Елементи облікової політики подано у взаємодії внутрішніх й зовнішніх чинників. До складових, які утворюють соціальний капітал, як категорію облікової системи віднесено – нематеріальні активи, витрати, зобов'язання. З метою достовірного відображення у звітності інформації про соціальний капітал, рекомендовано визнавати в системі бухгалтерського обліку такі об'єкти бухгалтерського обліку, які забезпечують отримання економічного ефекту та зростання капіталізації підприємства. Для цього запропоновано: розширити номенклатуру нематеріальних активів – складових соціального капіталу; застосовувати альтернативні методи їх оцінки; вести позабалансові об'єкти, які збільшують цінність підприємства, але не можуть бути визнані об'єктами обліку за положеннями стандартів обліку; виважено підходити до вибору методів зобов'язань, які формують соціальний капітал. Представлено методичні засади оцінки складових соціального капіталу для використання під час формування облікової політики.

Мельничук М. А. Учетная политика социального капитала торгового предприятия. *Раскрытие в бухгалтерской отчетности информации о социальном капитале требует формирования учетной политики, который определяет положение*

отдельных объектов учета с позиции источника создания дополнительной стоимости и ценности предприятия. Выше указанное актуализирует обоснования вариантов учета объектов социального капитала и организацию соответствующим образом структурных составляющих учетной политики в части социального капитала. Целью статьи является обоснование элементов учетной политики социального капитала торговых предприятий для формирования качественных показателей отчетности. Выполнение социально-ответственной деятельности предприятиями торговли обуславливает формирование социальной политики, на которой должны основываться показатели финансовой и нефинансовой отчетности. Представлена архитектура учетной политики социального капитала в разрезе таких частей: общая, методическая, организационно-техническая. Элементы учетной политики представлены во взаимодействии внутренних и внешних факторов. К составляющим, которые образуют социальный капитал, как категорию учетной системы отнесены – нематериальные активы, расходы, обязательства. С целью достоверного отражения в отчетности информации о социальном капитале, рекомендуется признавать в системе бухгалтерского учета такие объекты бухгалтерского учета, которые обеспечивают получение экономического эффекта и роста капитализации предприятия. Для этого предложено: расширить номенклатуру нематериальных активов – составляющих социального капитала; применять альтернативные методы их оценки; вести вне балансовые объекты, которые увеличивают ценность предприятия, но не могут быть признаны объектами учета согласно положениям стандартов учета; взвешенно подходить к выбору методов обязательств, которые формируют социальный капитал. Представлены методические основы оценки составляющих социального капитала для использования при формировании учетной политики.

Постанова проблеми. Розвиток сучасних торговельних підприємств за умов високої конкуренції ритейлів, гнучкої державної політики, високих вимог до соціальної відповідальності бізнесу забезпечується системою якісних даних бухгалтерського обліку. Формування своєчасних й достовірних інформаційних потоків дозволяє складати фінансову й управлінську звітність, яка надає показники про майновий стан та результати діяльності за різними запитами стейкхолдерів. Зокрема, законодавчою новелою є складання звіту з управління, у якому передбачено розкриття інформації про екологічні й соціальні аспекти та кадрову політику. Підприємствам, середня кількість працівників яких на дату складання річної фінансової звітності перевищує критерій у 500 працівників, рекомендується включати у звіт про управління нефінансові показники діяльності, що містять інформацію щодо впливу його діяльності, зокрема на навколишнє середовище, довкілля, соціальні питання, у тому числі питання соціального захисту працівників підприємства, поваги прав людини, боротьби з корупцією та хабарництвом [1]. Розкриття такої інформації у звітності вимагає від підприємств формування облікової політики з положеннями про соціальний капітал, який характеризує окремі об'єкти обліку з позиції джерела створення цінності. Зазначене актуалізує обґрунтування обраних варіантів обліку таких об'єктів та організацію відповідним чином структурних складових облікової політики в частині соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові напрацювання щодо формування облікової політики висвітлено у багатьох працях таких вчених як: Н.Ю. Голуб, В.А. Дерій, П.Є. Житний, В.М. Жук, І.В. Замула, В.А. Кулик, О.Ф. Ярмолюк та інші. Питаннями обліку соціального капіталу підприємств приділяли увагу незначне коло вчених (К. Безверхий, В. Діба, І. Жиглей, С. Король, С. Легенчук, М. Шигун). Облік соціального капіталу є дискусійним предметом дослідників, як об'єкт бухгалтерського обліку та викликає наукові суперечності через його багатогранну природу, складність при оцінці та визнанні, відображенні в обліку та звітності.

Виділення невирішеної проблеми. Соціальний капітал як об'єкт бухгалтерського обліку є досить новою категорією з низкою дискусійних облікових положень, тому структурування елементів облікової політики такого об'єкту потребує наукового обґрунтування. На сьогодні вченими привертається увага до складових соціального капіталу як окремих об'єктів обліку без їх синергії у складі соціального капіталу, а на практиці більше уникають відображувати їх у звітних формах.

Метою статті є обґрунтування елементів облікової політики соціального капіталу торговельних підприємств для формування якісних показників звітності.

Результати дослідження. Соціальний капітал нами визначено як сукупність економічних ресурсів (матеріальні, фінансові та нематеріальні), що забезпечують економічну вигоду підприємству та приріст його вартості, тобто генерують нематеріальні активи через соціальну взаємодію учасників бізнес-процесів на макро- та макрорівні. В.А. Гросул робить висновок, що визначаючи поняття «ресурси», доцільно виходити з дослівного перекладу даного поняття та тлумачити його як запаси, цінності, можливості, джерела будь-чого, які можуть бути використані для досягнення цілей розвитку підприємства [2]. У структурі ресурсного забезпечення господарського процесу з'являються трансформації, викликані змінами, що стосуються сутності багатства, до складу якого все більше починають включатися нематеріальні об'єкти [3-4]. Відтак, об'єктами бухгалтерського обліку можуть бути різні складові соціального капіталу з різною економічною природою. Тому постає ключове питання щодо правильного віднесення ресурсів до об'єктів обліку: необоротних активів, витрат, забезпечень чи зобов'язань. Для правильного вибору об'єктів, їх правильного відображення у системі бухгалтерського обліку та формування достовірних показників у звітності, має бути розроблена обґрунтована облікова політика підприємства. Враховуючи той факт, що облікова політика визначає правила обліку підприємства для конкретних об'єктів обліку з метою формування достовірної звітності, інформація про соціальний капітал, як досить нової категорії, буде інформативною й важливою для прийняття рішень.

Облікова політика відповідно нормативних положень передбачає вибір альтернативи щодо методів, методики, способів оцінки, форми організації обліку тощо, які використовуються ним для ведення обліку і складання звітності. Принцип послідовності забезпечує створення умов для отримання релевантної інформації для прийняття якісних управлінських рішень щодо власності протягом річного звітного періоду. Н.О. Лоханова справедливо зауважила, що за рахунок вибору окремих методів обліку так чи інакше досягається вплив на реальні процеси відтворення капіталу суб'єкта господарської діяльності, а це вже виходить далеко за межі інформаційних аспектів [5]. М. Реслер для систематизації завдань, які виконує облікова політика підприємств, виділила такий вимір як соціальний – створення соціальних гарантій для захисту зовнішніх користувачів шляхом забезпечення єдності інтерпретації даних бухгалтерського обліку та показників фінансової звітності [6]. Ученими часто зауважується на складових облікової політики на підприємстві, узагальнивши їх рекомендації, нами запропоновано архітектуру облікової політики щодо соціального капіталу (рис. 1).

Рис. 1. Архітектура облікової політики соціального капіталу торговельного підприємства

З огляду на специфіку діяльності торговельних підприємств та наявні відповідні об'єкти обліку щодо соціального капіталу, які структуровано у взаємозв'язку бізнес-одиниці, узагальнено зовнішні й внутрішні чинники, які впливають на елементи соціального капіталу (рис. 2).

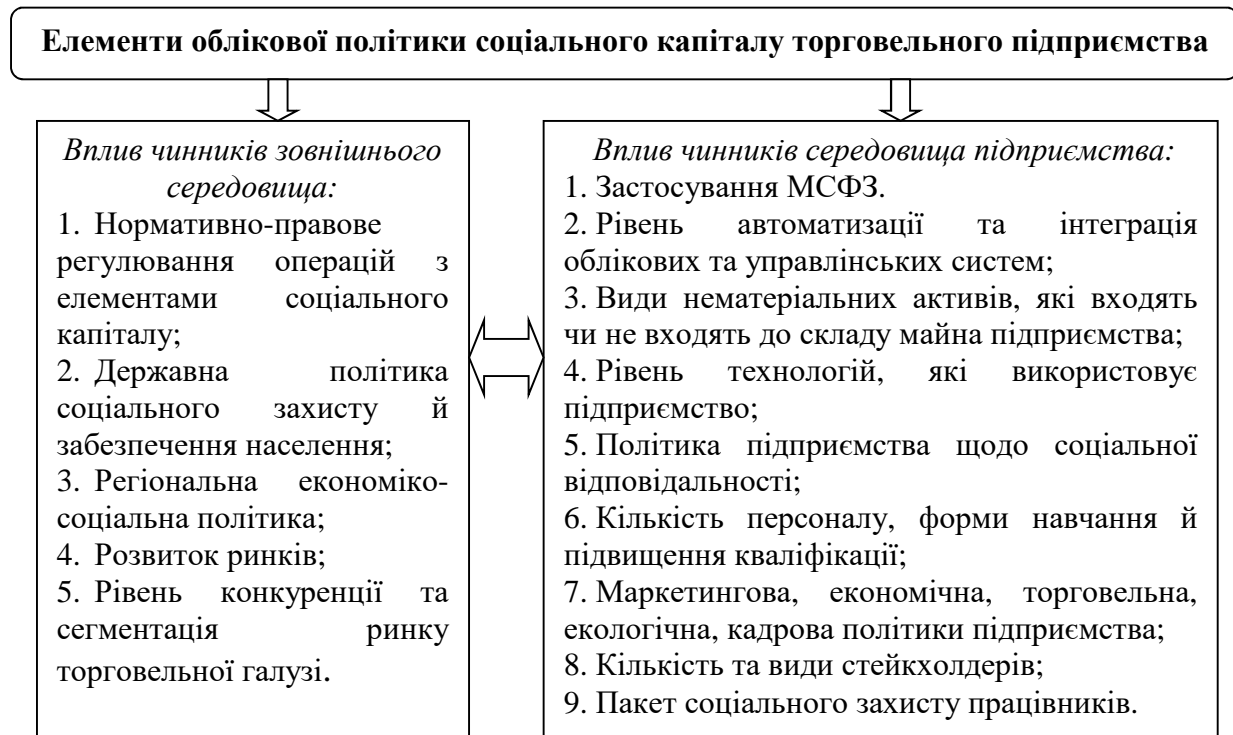

Рис. 2. Взаємозв'язок чинників, які визначають вибір елементів облікової політики щодо соціального капіталу

Для генерування управлінських рішень щодо соціального капіталу облікової системі варто у першу чергу, окреслити облікові аспекти операцій соціального капіталу в частині нематеріальних активів. Стандарти фінансового обліку (GAAP) та МСФЗ до нематеріальних активів відносить усі активи, які не мають матеріальної форми, виникли у результаті минулих подій, зумовили вимірюваний ефект та можуть принести вигоду у майбутньому. Проблемних питань в обліку нематеріальних активів не мало до сьогодні, до прикладу визнання й оцінка, первинне спостереження й відображення у звітності. Нами до складових соціального капіталу віднесено такі види: інтелектуальний капітал, людський капітал, репутаційний капітал, інформаційний капітал, франшиза, гудвіл.

Окремі елементи соціального капіталу актуалізували проблематику облікового відображення операцій з інтелектуальною власністю як видом нематеріального активу підприємства. О.Б. Бутнік-Сіверський розглядає інтелектуальний капітал як економічну категорію з позиції авансованої інтелектуальної вартості, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості [7]. З точки зору бухгалтерського обліку, інтелектуальний капітал включає нематеріальні активи, що відображені на балансі підприємства (інтелектуальна власність), та знання, які не відображені в обліку – знання працівників, їх вміння, організаційна культура тощо [8, с. 407]. Т.Г. Камінська відзначила, що в еру нової економіки конкурентоздатність підприємства більше залежить не від контрольованих ним фінансових та матеріальних ресурсів, а від результату використання інтелектуального капіталу, який має певні особливості у кругообороті капіталу в цілому, що накладає відбиток на його відображення в бухгалтерському обліку і звітності [9]. Сучасна практика комерціалізації нематеріальних активів – об'єктів інтелектуальної власності свідчить про те, що на сьогодні представлений цілий спектр можливих форм, способів й підходів до її здійснення (власне використання, продаж, видача ліцензій і франчайзинг, передача ноу-хау, інжиніринг, лізинг, технічна допомога, спільна діяльність та спін-офф), однак в більшості випадків їх вибір здійснюється без відповідного аналітичного обґрунтування та спрямований на задоволення тактичних потреб.

Однією із поширених форм комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності є франчайзинг, що полягає у передачі прав інтелектуальної власності іншим суб'єктам господарювання за договором франшизи [10]. Об'єктами обліку, що характеризують основні аспекти франчайзингових операцій у франчайзі є: нематеріальний актив – франшиза; зобов'язання, що виникають перед франшизодавцем (франчайзером); гарантії (заставні права на обладнання); нарахування амортизації на нематеріальні активи (франшизу); відсотки (у разі використання позикового капіталу); витрати, що пов'язані з освоєнням нового виду діяльності. Пропонуємо отримані права в сумі франшизи відображати на забалансовому рахунку 01 «Орендовані необоротні активи». Витрати, пов'язані з отриманням прав рекомендовано відображати на рахунку 39 «Витрати майбутніх періодів» (багато авторів одностайні в цьому питанні).

Ковтуненко К.В. до складу інтелектуального капіталу відносить людський (працівники, філософія підприємства, внутрішні цінності) та структурний капітал (торговельні марки, патенти, програмне забезпечення) [11]. Автор відзначив, що не всі компоненти інтелектуального капіталу можуть бути відображені на балансі підприємства, оскільки традиційні методи бухгалтерського обліку перестали бути адекватними умовам на сьогодні через зростаючу роль інтелектуального капіталу як ключового чинника зростання вартості підприємства.

У бухгалтерському обліку до складу репутаційного капіталу, як вартісного виразу ділової репутації, що приносить економічну вигоду й який буде відображено у складі майна можна віднести: елементи нематеріальних активів; соціальні виплати працівникам; екологічні та соціальні об'єкти обліку; франчайзингові операції; знижки; гарантії тощо. Відповідно до визначених об'єктів обліку щодо репутаційного капіталу можемо виділити основні його складові, які варто окреслювати у обліковій політиці: нематеріальні активи і зобов'язання, які виникають у підприємства у зв'язку з операціями, які підвищують репутацію. Ті елементи репутаційного капіталу, які не можуть бути визнані об'єктами обліку, рекомендовано відображати в системі управлінського обліку й показувати в управлінських звітах, як капітал, який забезпечує збільшення цінності підприємства.

Широкого дослідження як об'єкту обліку набув людський капітал, який вченими пропонується визнавати витратами поточного періоду, джерелом доходу, зобов'язаннями, активом (виробничий ресурс), окремим видом нематеріальних активів (зокрема, частина гудвілу), складовою частиною репутації підприємства.

Витрати, пов'язані із накопиченням інформаційного капіталу рекомендовано відносити до складу соціального капіталу торговельного підприємства та відображати у Звіті з управління як трансакційні. До таких витрат рекомендовано віднести: витрати на збір інформації про ринок, рейтинги, конкурентів, споживачів (частина витрат на маркетинг), кредиторів. Тобто рекомендовано капіталізувати в управлінському обліку витрати, які будуть у фінансовому обліку відображено у складі витрат на 9 класі рахунків.

Ураховуючи складність оцінки об'єктів нематеріальних активів відповідно стандартів обліку, ускладнення викликають саме ті об'єкти, які будуть відображені у складі нефінансової звітності та об'єкти, які увійдуть до складу майна, за якими є складний активний ринок без аналогів. Тому, варто обрати метод оцінки, який, передусім буде відповідати принципу обачності для достовірної оцінки вартості бізнесу. На нашу думку, за таких доцільно поєднувати методи оцінки, до прикладу, ринковий, витратний та дохідний одночасно, зважаючи на обставини, етапність створення активу та певні чинники. При дохідному підході вартість об'єкта оцінки визначається як його здатність приносити дохід у майбутньому. При витратному підході існує можливість отримати об'єктивні результати, якщо є можливість точно оцінити величину витрат на створення. Слушно зауважує Т. Камінська, що на балансі відображаються не активи як такі, а пов'язані з їх придбанням бухгалтерські операції [9].

Порівняльний метод передбачає порівняння продажів з іншими, аналогічними за якістю, призначенням і корисністю на активному ринку. Пропонуємо застосовувати в

обліковій політиці ранжування методів оцінки нематеріальних активів – складових соціального капіталу за значимістю залежно від умов (табл. 1).

Таблиця 1

Методи оцінки нематеріальних активів – складових соціального капіталу

Об'єкт обліку	Методи оцінки		
Людський капітал	Витратний	Ринковий	Доходний
Репутаційний капітал	Доходний	Ринковий	Витратний
Інформаційний капітал	Ринковий	Витратний	Доходний
Інтелектуальний капітал	Витратний	Доходний	Ринковий

Наведене ранжування є досить умовним, проте, дозволить орієнтуватись у базових засадах оцінки складових соціального капіталу при відображенні методів його оцінки в обліковій політиці. При цьому, не виключаємо варіант застосування різних підходів до окремих складових виокремлених об'єктів обліку.

За умов, коли складові соціального капіталу формуються витратним шляхом, варто відзначити, що доцільно оцінювати понесені витрати й отримані доходи (економічні вигоди) від використання елемента соціального капіталу.

Висновки. Впровадження соціально-відповідальних заходів й проектів у підприємствах торгівлі дедалі більше зумовлює формування дієвої соціальної політики, на якій мають ґрунтуватись показники фінансової та нефінансової звітності. До складу соціального капіталу, як категорії облікової системи віднесено – нематеріальні активи, витрати, зобов'язання. Отже, для достовірного відображення у звітності інформації про соціальний капітал, рекомендовано визнавати в системі бухгалтерського обліку такі об'єкти бухгалтерського обліку, які забезпечують отримання економічного ефекту та зростання капіталізації підприємства. Для цього запропоновано: розширити номенклатуру нематеріальних активів – складових соціального капіталу; застосовувати альтернативні методи їх оцінки; вести позабалансові об'єкти, які збільшують цінність підприємства, але не можуть бути визнані об'єктами обліку за положеннями стандартів обліку; виважено підходити до вибору методів зобов'язань, які формують соціальний капітал. Таким чином, облікову політику торговельного підприємства в частині соціального капіталу необхідно будувати на основі соціальної політики, враховуючи можливість забезпечення об'єктами соціальної відповідальності й майбутнього приросту вартості підприємства.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління: Наказ Міністерства фінансів України від 07.12.2018 р. № 982. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18> (Дата звернення: 20.12.2018).
2. Гросул В. А. Ресурси підприємства: теоретичне осмислення сутності. *Бізнес Інформ*. 2013. № 7. С. 236–242.
3. Шигун М. М., Давидюк Т. В. Корпоративна соціальна звітність як перспектива інформування про людський капітал вітчизняних компаній. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1(9). С. 173–178
4. Травін В. В. Особливості організації бухгалтерського обліку внутрішнього гудвілу як прояву соціального капіталу на мікроекономічному рівні. *Вісник ЖДТУ. Серія : Економічні науки* 2010. 2 (52). С. 197–201.
5. Лоханова Н. О. Облікова політика як інструмент управління економічною безпекою компанії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 11. С. 12–16.
6. Реслер М. Облікова політика – основа методичного забезпечення обліково-аналітичного механізму. *Економічний аналіз*. 2012. Випуск 11. Частина 4. С. 278–280.
7. Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект). *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1. С. 16–27.
8. Голов С. Ф. *Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: монографія*. Київ: ЦНЛ, 2007. 522 с.
9. Камінська Т. Г. Інтелектуальний капітал як складова кругообороту капіталу підприємства в обліку і звітності. *БізнесІнформ*. 2013. № 6. С. 289–295.
10. Легенчук С. Ф., Степанюк О. С., Ренкас Ю. Деякі проблемні питання аудиту операцій з комерціалізації нематеріальних активів у системі франчайзингових відносин. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2016. № 2. С. 20–26.

11. Ковтуненко К. В. Особливості обліку інтелектуального капіталу на підприємстві. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер. : Економіка і менеджмент. 2012. № 1. С. 90–97.

References (BSI):

1. *Metodychni rekomendatsii zi skladannia zvitnu pro upravlinnia [Methodological recommendations for drawing up a management report]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18>.
2. Hrosul, V. A. (2013). *Resursy pidpriemstva: teoretychne osmyslennia sutnosti [Enterprise resources: theoretical understanding of the essence]*. *BiznesInform – BusinessInform*, 7, 236–242 [in Ukrainian].
3. Shyhun, M. M., Davydiuk, T. V. (2011). *Korporatyvna sotsialna zvitnist yak perspektyva informuvannia pro liudskiy kapital vitchyznianskykh kompanii [Corporate social reporting as a prospect of informing about the human capital of domestic companies]*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Zaporizhzhya National University*, 1(9), 173–178 [in Ukrainian].
4. Travin, V. V. (2010). *Osoblyvosti orhanizatsii bukhhalterskoho obliku vnutrishnoho hudvilu yak proiavu sotsialnoho kapitalu na mikroekonomichnomu rivni [Features of the organization of accounting of internal goodwill as a manifestation of social capital at the microeconomic level]*. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia : Ekonomichni nauky – Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences*, 2 (52), 197–201 [in Ukrainian].
5. Lokhanova, N. O. (2014). *Oblikova polityka yak instrument upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu kompanii [Accounting policy as a tool for managing the company's economic security]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 11, 12–16 [in Ukrainian].
6. Resler, M. (2012). *Oblikova polityka – osnova metodychnoho zabezpechennia oblikovo-analitychnoho mekhanizmu [Accounting policy - the basis of methodical provision of accounting and analytical mechanism]*. *Ekonomichni analiz – Economic analysis*, 11(4), 278-280 [in Ukrainian].
7. Butnik-Siverskyi, O. B. (2002). *Intelektualnyi kapital (teoretychnyi aspekt) [Intellectual Capital (Theoretical Aspect)]*. *Intelektualnyi kapital – Intellectual capital*, 1, 16-27 [in Ukrainian].
8. Holov, S. F. (2007). *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku [Accounting in Ukraine: an analysis of the status and prospects of development]*. Kyiv: TsNL [in Ukrainian].
9. Kaminska, T. H. (2013). *Intelektualnyi kapital yak skladova kruhooborotu kapitalu pidpriemstva v obliku i zvitnosti [Intellectual capital as a component of the company's capital turnover in accounting and reporting]*. *BiznesInform – BusinessInform*, 6, 289-295 [in Ukrainian].
10. Lehenchuk, S. F., Stepaniuk, O. S., Renkas, Yu. (2016). *Deiaki problemni pytannia audytu operatsii z komertsializatsii nematerialnykh aktyviv u systemi franchaizynhovyykh vidnosyn [Some Problematic Issues in the Audit of Intangible Assets Commercialization Operations in the Franchise Relationship System]*. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia : Ekonomichni nauky – Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences*, 2, 20-26 [in Ukrainian].
11. Ковтуненко, К. В. (2012). *Osoblyvosti obliku intelektualnoho kapitalu na pidpriemstvi [Features of the accounting of intellectual capital in the enterprise]*. *Visnyk Skhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. Ser. : Ekonomika i menedzhment – Bulletin of the East European University of Economics and Management. Sir : Economics and Management*, 1, 90-97 [in Ukrainian].

Keywords: resource; objects of accounting; capital; non-financial indicators; intangible assets; methods of evaluation; cost of the enterprise; reporting.

Ключові слова: ресурси; об'єкти обліку; капітал; нефінансові показники; нематеріальні активи; методи оцінки; вартість підприємства; звітність.

Ключевые слова: ресурсы; объекты учета; капитал; нефинансовые показатели; нематериальные активы; методы оценки; стоимость предприятия; отчетность.

Рецензент: Крутова А.С., завідувач кафедри фінансів, аналізу та страхування, Харківський державний університет харчування та торгівлі, д.е.н., професор

УДК 332.37

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УТИЛІЗАЦІЇ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ<http://orcid.org/0000-0002-8929-6615>

Потапова Наталія Миколаївна, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» м. Маріуполь, e-mail: potapova-nn@yandex.ru, тел: +380501842319

Nataliya Potapova, Assistant Professor, Department of Economics of Enterprises, PhD in Economics, SHEI "Pryazovskyi State Technical University", Mariupol

N. Potapova, Regional aspects of waste management in Ukraine.

The current stage of socio-economic development in Ukraine primarily requires the formation of a rational strategy for resource conservation. The priority in this process is the disposal of production and consumption waste, the level of which in Ukraine is extremely low. The article considers foreign experience of waste utilization, it is proved that the regional level of management is of priority importance for its effective organization. Particular attention is paid to the article foreign experience recycling of household waste. The reasons for the constant decrease in the level of waste disposal in the Donetsk region are highlighted. The article suggests the priority directions of the regional strategy in the field of waste management. It is substantiated that its most important direction is the creation of modern organizational forms of economic and scientific-technical activities (technology parks, innovation and technology centers, waste exchanges, information, service, training, research and development centers). The article highlights the elements of the formation of the regional industry of recycling. It has been substantiated that, with an appropriate level of regional management, the development of the recycling industry can become a strategic reserve for economic growth and the most important direction in the environmental restructuring of the Donetsk region. At the same time, the use of the region's own strategic resources and the mobilization of internal reserves for economic growth are of crucial importance, which will make it possible to redirect the regional development model to the production of high-tech products.

Потапова Н.М. Регіональні аспекти утилізації відходів в Україні.

Сучасний етап соціально-економічного розвитку в Україні в першу чергу вимагає формування раціональної стратегії ресурсозбереження. Пріоритетне значення в цьому процесі має утилізація відходів виробництва і споживання, рівень якої в Україні є вкрай низьким. У статті розглянуто зарубіжний досвід утилізації відходів, обґрунтовано, що пріоритетне значення для її ефективної організації має регіональний рівень господарювання. Особливу увагу в статті приділено зарубіжному досвіду утилізації побутових відходів. Виділено причини постійного зниження рівня утилізації відходів в Донецькому регіоні. У статті запропоновані пріоритетні напрямки регіональної стратегії в сфері раціонального використання відходів. Обґрунтовано, що найважливішим її напрямком є створення сучасних організаційних форм господарської та науково-технічної діяльності (технопарків, інноваційно-технологічних центрів, бірж відходів, інформаційних, сервісних, навчальних, науково-дослідних центрів). У статті виділені елементи формування регіональної індустрії переробки відходів. Обґрунтовано, що при доцільному рівні регіонального управління розвиток індустрії переробки відходів може стати стратегічним резервом економічного зростання і найважливішим напрямком екологічної реструктуризації Донецького регіону. Вирішальне значення має при цьому використання власних стратегічних ресурсів регіону та мобілізація внутрішніх резервів економічного зростання, що дозволить переорієнтувати модель регіонального розвитку на виробництво високотехнологічної продукції.

Потапова Н.Н. Региональные аспекты утилизации отходов в Украине.

Современный этап социально-экономического развития в Украине в первую очередь требует формирования рациональной стратегии ресурсосбережения. Приоритетное значение в этом процессе имеет утилизация отходов производства и потребления, уровень которой в Украине является крайне низким. В статье рассмотрен зарубежный опыт утилизации отходов, обосновано, что приоритетное значение для ее эффективной организации имеет региональный уровень хозяйствования. Особое внимание в статье уделено зарубежному опыту утилизации бытовых отходов. Выделены причины постоянного снижения уровня утилизации отходов в Донецком регионе. В статье предложены приоритетные направления региональной стратегии в сфере рационального использования отходов. Обосновано, что важнейшим ее направлением является создание современных организационных форм хозяйственной и научно-технической деятельности (технопарков, инновационно-технологических центров, бирж отходов, информационных, сервисных, учебных, научно-исследовательских центров). В статье выделены элементы формирования региональной индустрии переработки отходов. Обосновано, что при целесообразном уровне регионального управления развитие индустрии переработки отходов может стать стратегическим

резервом экономического роста и важнейшим направлением экологической реструктуризации Донецкого региона. Решающее значение имеет при этом использование собственных стратегических ресурсов региона и мобилизация внутренних резервов экономического роста, что позволит переориентировать модель регионального развития на производство высокотехнологичной продукции.

Постановка проблеми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку в Україні в першу чергу вимагає формування раціональної стратегії ресурсозбереження. Пріоритетне значення у цьому процесі має утилізація відходів виробництва та споживання, рівень якої в Україні є дуже низьким. Це призводить до їх накопичення в навколишньому середовищі, до його значного забруднення, порушення природної основи як самого виробництва, так і життєдіяльності людей. Накопичення відходів поряд з екологічними збитками підвищує ресурсомісткість виробництва і веде до суттєвих економічних втрат. В даний час на транспортування, складування та зберігання відходів, а також на ліквідацію наслідків виробничих аварій, викликаних нераціональним їх використанням, відволікаються значні фінансові ресурси. За таких умов підвищення рівня утилізації відходів є об'єктивною необхідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підвищення рівня утилізації відходів в Україні присвячені роботи багатьох українських вчених [1-3 та ін.]. Але в останні кількості досліджень у цьому напрямку суттєво знизилась. У зв'язку з цим недостатньо уваги приділяється регіональним аспектам утилізації відходів в Україні.

Метою статті є розгляд регіональних аспектів утилізації відходів в Україні та вивчення зарубіжного досвіду у цьому напрямку.

Результати дослідження. Аналізуючи досвід ресурсозберігаючої діяльності у промислово розвинених країнах, слід відмітити, що ефективно рішення формується на регіональному рівні господарювання. Можна стверджувати, що втрати від накопичення відходів у навколишньому середовищі на рівні регіону відображують втрачені можливості соціально-економічного розвитку території в результаті розриву між наявними економічними ресурсами і ступенем їх використання за умов конкретного способу виробництва.

У всіх індустріально розвинених країнах стимулювання використання відходів здійснюється шляхом надання суб'єктам підприємницької діяльності значних податкових та кредитних пільг, державних позик, субсидій, дотацій та інших заохочувальних заходів. У той же час за кордоном діє жорстка система штрафних санкцій за порушення законодавчо встановлених стандартів освіти, зберігання і переробки відходів.

У Німеччині Закон про відходи, прийнятий у 1986 р. забороняє випускати пакувальні матеріали, які не можуть бути утилізовані. За порушення правил зберігання та знищення відходів передбачається суворя адміністративна і кримінальна відповідальність. В Японії відповідно до Закону про переробку відходів, що прийнятий у 1977 р, відповідальність за переробку промислових відходів несуть ті підприємства, на яких вони утворилися. У Франції Закон про усунення відходів і рекуперації матеріалів, прийнятий в 1975 р, забороняє будівництво підприємств, якщо в проекті не передбачаються заходи по використанню відходів [1, с. 96-97].

У всіх індустріально розвинених країнах діють державні організації та організації підприємств, що регулюють використання вторинних ресурсів: в США - Агентство з навколишнього середовища і Управління програм по твердих відходах; в Великобританії - Національне агентство з вторинної сировини, Міжгалузевий комітет по відновленню і вторинної переробки паперу і картону, Консультативний комітет по макулатурі; в Швеції - Державне управління по захисту навколишнього середовища і Об'єднання підприємств по переробці відходів; в Японії - центр "За чисту Японію", який підпорядковується Міністерству зовнішньої торгівлі і промисловості, Японська асоціація по освоєнню невикористаних ресурсів і Всеяпонська федерація промислових відходів; у Франції - Національна федерація промислових і торгових організацій по регенерації та утилізації.

У багатьох країнах створені біржі вторинної сировини, що збирають необхідну інформацію про наявність відходів і попиті на них. У Великобританії Біржа по використанню відходів субсидується урядом. В Японії з 1982 р. функціонує автоматизована система збору та аналізу інформації про відходи виробництва, яка не тільки збирає про них інформацію, а й контролює їх утворення і використання.

Слід відмітити, що в індустріально розвинених країнах використання вторинної сировини все більшою мірою орієнтується на утилізацію побутових відходів. Це пояснюється, по-перше, широким впровадженням в виробничі процеси безвідходних технологій і, по-друге, абсолютним зростанням маси відходів споживання. Щорічний світовий приріст побутових відходів становить в середньому 3%. У зв'язку з цим в зарубіжних країнах будуються підприємства по спалюванню відходів для отримання енергії, а також з комплексної переробки відходів з витягом корисних компонентів. У всіх зарубіжних країнах широко поширена переробка побутових відходів з попереднім їх диференціюванням за видами в місцях освіти за допомогою спеціальних контейнерів. Це дає величезний економічний ефект і одночасно знижує екологічне навантаження регіону. Система роздільного збору побутових відходів дозволяє зменшити їх кількість, що вивозиться на звалища, в 3 рази. Ключова роль у вирішенні проблеми утилізації побутових відходів за кордоном належить муніципалітетам.

В Японії переробкою відходів споживання зайняті 90% муніципалітетів країни. Диференційований збір відходів здійснюється за допомогою сталевих або пластмасових контейнерів, в яких є спеціальні пристосування для пресування і вивантаження. Крім того, в Японії будуються підземні трубопроводи для транспортування побутових відходів стисненим повітрям. Такі системи вимагають значно менше обслуговуючого персоналу, повністю виключають потребу в спеціалізованому автотранспорті, а також знижують втрати при транспортуванні і екологічне навантаження. В результаті Японія має високі показники по використанню вторинної сировини. Залучення в переробку зношених шин становить 96%, металевого брухту і відходів металу - 93%, склобою - 26%, рівень використання макулатури у виробництві паперу і картону дорівнює 50% [2, с. 156-159]. Досягнуті в Японії результати пояснюються дефіцитом природних ресурсів, дуже високою щільністю населення і величезним економічним потенціалом країни.

Світовим лідером переробки відходів в даний час є Швеція. За даними шведської асоціації з управління відходами Avfall Sverige в Швеції утилізується 99% всіх побутових відходів. Майже половина відходів в країні спалюється, але тільки після ретельної сортування. Пластмаса, папір, харчові відходи йдуть на переробку або виробництво біогазу. Таким чином, 50,6% побутових відходів переробляється в країні в друге, 48,6% спалюється для виробництва енергії і тільки 0,8% надходить на полігони [5].

Жителі країни окремо збирають папір, пластик, метал, скло, батарейки. Муніципалітети несуть відповідальність за весь збір міського сміття, займаються його транспортуванням на переробні заводи. Кожен муніципалітет має свою програму дій з управління відходами. Підготовка до вторинного використання відходів також є частиною муніципальної відповідальності.

Виробники відповідальні за утилізацію упаковки, а також товарів з вичерпаним терміном експлуатації, в тому числі: електротоварів, шин, автомобілів, батарейок, фармацевтичної продукції. Це стимулює їх розробляти продукти, які легше піддаються переробці і містять менше речовин, шкідливих для навколишнього середовища.

Особливо успішних результатів Швеція досягла в розвитку технологій перетворення відходів в енергію. Сьогодні сміття грає велику роль в системі опалення країни. У 2015 р. шляхом переробки в Швеції було вироблено в цілому 17 ТВтж енергії: 14,7 ТВтж теплової і 2,3 ТВтж електричної. З цією метою в Швеції спалюється більше 2 млн. т. свого сміття, проте його стає недостатньо. Швеція - єдина країна в світі, яка імпортує сміття з метою утилізації. У 2015 р імпорт відходів з-за кордону склав понад 1,3

млн. т., переважно з Норвегії, Ірландії і Великобританії. Це дозволяє країні отримати додаткові доходи, утилізуючи відходи інших країн [5].

У Німеччині, Швейцарії та Австрії переробляється 97% побутових відходів. Тому в цих країнах полігони зі сміттям взагалі закриті. Так, вся цементна промисловість в цих країнах працює на спалюванні сміття та автопокришок. У Німеччині навіть існує так звана "сміттєва" поліція, яка штрафує порушників [4].

В Україні в даний час спроби утилізації відходів споживання практично відсутні. У країні діє тільки один сміттєспалювальний завод у Києві, сміттєпереробні заводи відсутні, роздільний збір і облік відходів практично не ведуться [4]. Відходи вивозяться в сховища, шламонакопичувачі, терикони і на неорганізовані звалища, більшість яких не відповідають санітарним, технологічним і економічним вимогам. На полігонах, де накопичуються тверді побутові відходи, не виробляються очищення фільтрату і відводи біогазу, не дотримується технологія складування.

На сьогоднішній день в Україні налічується 6,5 тис. законних і близько 35 тис. незаконних звалищ загальною площею понад 43 тис. км², що становить 7% території. Така площа порівнянна з площею всієї Данії. З кожним роком ситуація тільки погіршується. На сьогоднішній день в Україні накопичено 54 млн. м³ відходів. Щорічно сміттєві полігони поповнюються приблизно на 15-17 млн. т. У переробку надходить лише десята частина зібраного сміття [5].

Рівень утилізації відходів в регіонах України постійно знижується, а екологічне навантаження територій зростає. Основними причинами такого становища в Донецькому регіоні є:

- руйнування державної системи управління в сфері використання відходів, що склалася в умовах галузевого управління економікою;

- відсутність дієвої регіональної стратегії ресурсозбереження, орієнтованої на формування індустрії переробки відходів і відповідного їй комплексу інфраструктури;

- руйнування організаційної структури управління використанням відходів на обласному рівні: в структурі виконавчої влади Донецької області відсутній навіть відділ вторинних ресурсів, який є в регіонах з значно меншим екологічним навантаженням;

- відсутність ефективного організаційно-економічного механізму в сфері використання відходів.

Важливо підкреслити, що зниження обсягів переробки відходів відбувається в умовах затяжної енергетичної кризи, хронічного дефіциту первинних ресурсів, сталого підвищення ресурсомісткості продукції. У той же час 50-60% відходів, що утворюються у регіоні, мають значний ресурсний потенціал та реальну цінність.

На скорочення заготовки вторинних ресурсів впливають такі чинники, як низькі заготівельні ціни, висока вартість перевезень, а найголовніше - незацікавленість населення в зборі вторинної сировини і відсутність розгалуженої мережі заготівельних приймальних пунктів. Досвід розвинених країн показує, що підвищення цін на окремі види вторинних ресурсів, безумовно, стимулює збільшення їх збору, однак більш важливим фактором є створення сприятливих умов для здачі ресурсно-цінних відходів.

Трансформація економіки України призвела до руйнування старої структури управління господарським комплексом, зумовила появу якісно нових суб'єктів господарювання різних форм власності, а також кардинальним чином змінила порядок взаємодії між ними. Відповідно до Господарського Кодексу України, Законами України «Про відходи», «Про підприємства в Україні», «Про підприємництво» суб'єкти господарської діяльності самостійно планують і здійснюють свою діяльність, що різко ускладнило завдання та шляхи їх вирішення в сфері використання відходів.

Однак система управління цією сферою на регіональному рівні практично не отримала ніяких змін. В результаті існуюча система регіонального управління не забезпечує вирішення завдань в галузі використання відходів внаслідок відсутності дієвого економічного механізму та організаційної структури управління.

Для формування ефективної регіональної стратегії використання вторинних ресурсів необхідно переглянути пріоритети, цілі і методи регіональної політики в галузі ресурсозбереження, природокористування та утилізації відходів. Необхідно розробити комплексну концепцію переробки відходів, яка охоплювала б економічні, екологічні, соціальні та технологічні аспекти проблеми. При цьому недоцільно спиратися тільки на виробничий потенціал великих промислових підприємств. Великих успіхів у сфері поводження з відходами можна досягти на основі розвитку дрібних виробництв.

Можна виділити пріоритетні напрямки регіональної стратегії у сфері використання відходів: формування організаційно-економічного механізму; вдосконалення організаційної структури управління використанням відходів в регіоні; формування індустрії переробки відходів і супутньої інфраструктури; формування ринку інновацій в сфері використання відходів; активізація науково-технічного та освітнього потенціалу академічних, галузевих інститутів і вузів області в сфері використання відходів; формування технопарків, товарних бірж; формування системи взаємодії органів управління і суб'єктів господарської діяльності в сфері використання відходів; створення відділів, управлінь, департаментів з управління використанням вторинних ресурсів в органах виконавчої влади на регіональному рівні.

У сучасних умовах господарювання організаційно-економічний механізм повинен об'єднати в єдину стійку систему через відповідні важелі і стимули дві суперечливі тенденції: розширення економічної самостійності підприємств і посилення управлінського впливу на них з боку місцевих органів влади. З цією метою необхідно формування механізму стимулювання діяльності по утилізації відходів, її фінансового забезпечення, а також трансформації регіональної системи управління та її нормативно-правової, науково-методичної та інформаційної бази.

Особливу увагу слід приділити заходам, які дозволяють досягти ефекту за рахунок організаційних факторів в найкоротші терміни. Наприклад, вже сьогодні можливо розробити і впровадити систему заліку в рахунок платежів за розміщення відходів тих коштів, які підприємства витратило на утилізацію відходів і скорочення обсягів їх утворення.

Розвиток індустрії використання відходів передбачає не тільки розширення залучення вторинних ресурсів в господарський оборот, а й розвиток спеціалізованих потужностей з переробки відходів, виготовлення обладнання для утилізації вторинної сировини, а також створення підрозділів по його монтажу та сервісному обслуговуванню.

Найважливішим напрямком регіональної стратегії в сфері використання відходів є сприяння створенню сучасних організаційних форм господарської та науково-технічної діяльності. До них відноситься розвиток таких наукоємних організаційних форм, як технопарки, інноваційно-технологічні центри, біржі відходів, інформаційні, сервісні, навчальні, науково-дослідні та інші форми інституційної інфраструктури. Вони покликані підняти на якісно новий рівень науково-технічне і методичне забезпечення заходів щодо використання відходів, а також сприяти підвищенню рівня наукової обґрунтованості прийнятих рішень.

Формування регіональної індустрії переробки відходів повинно здійснюватися за рахунок таких елементів:

- вдосконалення діючих і створення нових технологій, що забезпечать раціональну утилізацію відходів для збільшення ресурсного потенціалу регіону і зниження екологічного навантаження;

- створення з використанням відходів нових видів продукції високого рівня конкурентоспроможності та споживчих властивостей;

- створення системи наукового, інформаційного та інституційного забезпечення діяльності в галузі використання відходів в рамках створюваних технопарків та інноваційно-технологічних центрів;

- вдосконалення регіональної системи управління ресурсозбереженням.

До числа якісно нових завдань в сфері підвищення рівня утилізації відходів в Донецькій області відносяться формування каталогу інвестиційних проектів з утилізації відходів та їх економічна експертиза. Для поліпшення організаційної структури управління відходами виробництва і споживання необхідно створення спеціалізованого відділу по використанню ресурсного потенціалу відходів в структурі Донецької облдержадміністрації, а також розвиток різних форм підприємницької діяльності у сфері поводження з відходами. У зв'язку з цим досить актуальним є питання про підготовку та підвищення кваліфікації кадрів у цій сфері.

Висновки. Таким чином, при доцільному рівні регіонального управління розвиток індустрії переробки відходів може стати стратегічним резервом економічного зростання і найважливішим напрямком екологічної реструктуризації Донецького регіону. Вирішальне значення має при цьому використання власних стратегічних ресурсів регіону та мобілізація внутрішніх резервів економічного зростання, що дозволить переорієнтувати модель регіонального розвитку на виробництво високотехнологічної продукції.

Список використаних джерел:

1. Склянкин Ю.В. Экономика безотходного производства. – К: Техніка. – 1989. – 168 с.
2. Лебединский Ю.П. Ресурсосбережение и экология / Ю.П. Лебединский, Ю.В. Склянкин. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 223 с.
3. Амитан В.Н. Формирование безотходного производства как приоритетное направление ресурсосберегающей деятельности в Украине / В.Н. Амитан, Н.Н. Потапова // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 2000. – С. 319-328.
4. Переработка мусора в Украине и ЕС: как экологическую катастрофу перевести в прибыльный бизнес [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://24tv.ua/ru/pererabotka-musora-v-ukraine-i-es-kak-jekologicheskuyu-katastrofu-perevesti-v-pribylnyj-biznes-n698786>
5. Нулевые отходы: как в Швеции решают проблему мусора [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tass.ru/obschestvo/4285030>

References (BSI)

1. Skljankin, Ju.V. (1989) *Ekonomika bezotходного proizvodstva [Economy of waste-free production]*. - K: Tehnika. – 168 s.
2. Lebedinskij, Ju.P. (1990) *Resursosberezhenie i jekologija [Resource Saving and Ecology]* / Ju.P. Lebedinskij, Ju.V. Skljankin. - K.: Politizdat Ukrainy. – 223 s.
3. Amitan, V.N. (2000) *Formirovanie bezotходного proizvodstva kak prioritetnoe napravlenie resursosberegajushhej dejatel'nosti v Ukraine [Formation of non-waste production as a priority direction for resource-saving activities in Ukraine]* / V.N. Amitan, N.N. Potapova // *Jekonomicheskie problemy i perspektivy stabilizacii jekonomiki Ukrainy*. – Doneck: IJeP NAN Ukrainy. – 2000. – S. 319-328.
4. *Pererabotka musora v Ukraine i ES: kak ekologicheskuyu katastrofu perevesti v pribyl'nyj biznes [Waste recycling in Ukraine and the EU: how to translate an environmental disaster into a profitable business]*, available at: <https://24tv.ua/ru/pererabotka-musora-v-ukraine-i-es-kak-jekologicheskuyu-katastrofu-perevesti-v-pribylnyj-biznes-n698786>
5. *Nulevye othody: kak v SHvecii reshayut problemu musora [Zero waste: how to solve the problem of garbage in Sweden]*, available at: <https://tass.ru/obschestvo/4285030>

Ключові слова: ресурсозбереження, відходи, утилізація відходів, вторинні ресурси, регіон, регіональний рівень управління.

Ключевые слова: ресурсосбережение, отходы, утилизация отходов, вторичные ресурсы, регион, региональный уровень управления.

Key words: resource saving, waste, recycling, secondary resources, region, regional level of management.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/9956087>

УДК: 330.341

МЕТОДИ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ НЕЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ<https://orcid.org/0000-0002-8032-005X>

Мінц Олексій Юрійович, професор кафедри фінансів і банківської справи, д.е.н., доцент. Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет» м. Маріуполь, e-mail: mints_a_y@pstu.edu, тел: +380679021436

<https://orcid.org/0000-0002-4737-6123>

Дмитрієнко Олена Володимирівна, студентка першого курсу магістратури кафедри фінансів і банківської справи. Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет» м. Маріуполь, e-mail: dmitrienkohelen@gmail.com, тел +380505279121

Aleksey Mints, Profesor of Finance and Banking, DSc (Economic Sciences), Docent. SHEI «PRYAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY», Mariupol

Elena Dmytriienko, student of the first year of the master's degree of Finance and Banking. SHEI «PRYAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY», Mariupol

A. Mints, E. Dmitrienko, Methods for analyzing the impact of non-economic factors in sustainable development.

Achieving the goals of sustainable development is one of the main tasks in the modern world. The main ones are satisfaction of growing needs by making rational use of the existing resources of each country to ensure their further existence in the long term. The concept of sustainable development consider economic factors on a par with non-economic factors and the experience of developed countries proves the correctness of this approach. The aim of the work is to identify the priority directions of development of Ukraine in the context of sustainable development goals. The objects of the research are the processes of ensuring the sustainable development of the country in conditions of limited resources. The subject of the research appears as the methods of determining the relationship between the investment attractiveness of a country and the non-economic factors, which are causing it. In the study are researched the economic and non-economic indicators of the development of countries, identified their features in terms to study sustainable development. The choice of countries, the time period and research methods are justified. A representative sample of the data was compiled from macroeconomic indicators and country development indices for the period from 2000 to 2017. Analysis was conducted of the relationship between economic and non-economic factors of development of countries. In the study are used both general scientific (analysis, comparison, synthesis, synthesis) and specialized methods of economic calculations and mathematical statistics. The scientific novelty of the study is to identify a number of non-economic indicators that have a strong relationship with the investment attractiveness of the country, and therefore can be a driving force to achieve the goals of sustainable development.

Мінц О.Ю., Дмитрієнко О.В. Методи аналізу впливу неекономічних факторів на сталий розвиток країни.

Досягнення цілей сталого розвитку є одним із головних завдань в сучасному світі. Основні з них - це задоволення зростаючих потреб шляхом раціонального використання існуючих ресурсів кожної країни для забезпечення подальшого існування в довгостроковій перспективі. Концепція сталого розвитку розглядає економічні чинники нарівні з неекономічними, а досвід розвинених країн світу доводить правильність такого підходу. Метою роботи є виявлення пріоритетних напрямків розвитку України в розрізі цілей сталого розвитку. Об'єктом дослідження є процеси забезпечення сталого розвитку країни в умовах обмежених ресурсів. Предметом дослідження є методи визначення взаємозв'язків між інвестиційною привабливістю країни та неекономічними факторами, що її зумовлюють. В роботі досліджено економічні та неекономічні показники розвитку країн, виявлено їх переваги з позицій вивчення сталого розвитку. Обґрунтовано вибір країн, часовий період і методи дослідження. Складено репрезентативну вибірку даних з макроекономічних показників розвитку країн та індексів їх розвитку за період з 2000 до 2017 року. Проведено аналіз зв'язків між економічними і неекономічними факторами розвитку країн. В роботі використано як загальнонаукові (аналіз, порівняння, синтез, узагальнення), так і спеціалізовані методи економічних розрахунків та математичної статистики. Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні низки неекономічних показників, які мають сильний зв'язок із інвестиційною привабливістю країни, а через те можуть бути рушійною силою для досягнення цілей сталого розвитку.

Миц А.Ю., Дмитриенко Е.В. Методы анализа влияния неэкономических факторов на устойчивое развитие страны.

Достижение целей устойчивого развития является одной из главных задач в современном мире. Основные из них – это удовлетворения растущих потребностей путем рационального использования существующих ресурсов каждой страны для обеспечения дальнейшего существования в долгосрочной перспективе. Концепция устойчивого развития рассматривает экономические факторы наравне с неэкономическими, а опыт развитых стран мира доказывает правильность такого подхода. Целью работы является выявление приоритетных направлений развития Украины в разрезе целей устойчивого развития. Объектом исследования являются процессы обеспечения устойчивого развития страны в условиях ограниченных ресурсов. Предметом исследования являются методы определения взаимосвязей между инвестиционной привлекательностью страны и обуславливающими её неэкономическими факторами. В работе исследованы экономические и неэкономические показатели развития стран, выявлены их особенности с точки зрения изучения устойчивого развития. Обоснован выбор стран, временной период и методы исследования. Составлена репрезентативная выборка данных из макроэкономических показателей и индексов развития стран за период с 2000 по 2017 год. Проведен анализ связей между экономическими и неэкономическими факторами развития стран. В работе использованы как общенаучные (анализ, сравнение, синтез, обобщение), так и специализированные методы экономических расчетов и математической статистики. Научная новизна исследования заключается в определении ряда неэкономических показателей, имеющих сильную связь с инвестиционной привлекательностью страны, а потому могут быть движущей силой для достижения целей устойчивого развития.

Постановка проблеми В даний момент перед Україною стоїть завдання поліпшення роботи економіки, підвищення рівня виробництва, зростання експорту. Взавши курс на євроінтеграцію, наша країна опинилася перед необхідністю перебудовувати економіку відповідно до цього курсу. Очевидно, що спроба глобальних реформ зіткнеться з браком ресурсів і викличе ще глибшу кризу. Тому необхідно визначити, які чинники є ключовими для підвищення інвестиційної привабливості країни і забезпечення її сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато дослідників сходяться в тому, що до таких факторів належать індикатори економічного стану країни, соціальні і політичні аспекти розвитку [1]. О.В. Бабанов виділяє такі групи факторів, як політичні; соціальні; економічні; екологічні; кримінальні; фінансові; ресурсно-сировинні; трудові; виробничі; інноваційні; інфраструктурні; споживчі; інституційні; законодавчі [2]. Складність одночасного аналізу всіх факторів змушує йти по шляху створення інтегральних показників, що дозволяють отримати єдину оцінку, яка враховує більшість особистих.

Метою роботи є виявлення пріоритетних напрямків розвитку України в розрізі цілей сталого розвитку.

Результати дослідження. Розглянемо деякі з відомих інтегральних показників.

SDG Index (Sustainable Development Goals Index) або індекс прогресу з Цілей сталого розвитку - це показник оцінки дій країн по досягненню Цілей сталого розвитку (ЦСР), прийнятих в 2015 році країнами-членами ООН в рамках Порядку денного в галузі сталого розвитку до 2030 року. Показник розраховується на підставі аналізу прогресу країни по досягненню сімнадцяти цілей сталого розвитку [3]. У рейтинг досягнення цілей сталого розвитку входить 157 країн світу. Україна займає в ньому порівняно високе 39 місце. Серед найближчих сусідів, Росія знаходиться на 62 місці рейтингу, а Білорусь на 21.

Індекс прямих іноземних інвестицій використовується для оцінки можливості довгострокових вкладень нерезидентів в економіку країни. Індекс показує сумарну величину інвестицій, спрямованих на забезпечення тривалого контролю інвестора над господарськими операціями компанії-одержувача в іншій країні. У міжнародній практиці використовується два види індексу ПІІ - річний, що позначає зміну обсягу інвестицій за рік, і сумарний, що показує загальний обсяг ПІІ в країну за весь проаналізований час.

За сумарним обсягом інвестицій, станом на 2017 року Україна знаходиться на 52 місці індексу [4]. Це досить високий результат. Так, обсяг інвестицій, що надійшли в

Україну більш ніж в 10 разів перевищує показники Білорусії. Однак при складанні індексу враховуються інвестиції великої давності, які вже мало впливають на сучасний стан. Тому більш інформативним буде аналіз щорічних обсягів ПІІ.

Індекс верховенства закону (The Rule of Law Index) - це глобальне дослідження і супроводжуваний його рейтинг країн світу за показником забезпечення ними правового середовища, який базується на універсальних принципах верховенства закону [5]. Індекс складений з 47 змінних, які детально характеризують рівень розвитку правового середовища і законодавчу практику в країнах світу із різним рівнем соціального і політичного розвитку.

Із 113 країн рейтингу Україна займає лише 77 позицію, зі значенням індексу 0,50. На жаль, індекс верховенства закону розраховується тільки з 2016 року, тому поки складно оцінити динаміку його зміни для нашої країни.

У ряді випадків замість індексу верховенства закону для оцінки стану правового поля в країні може бути використаний *індекс сприйняття корупції*. За результатами розрахунків індексу 2017 року Україна посіла в ньому 134 позицію із значенням індексу 30, що є одним з найгірших показників, серед країн колишнього СРСР. Всього в індексі 180 країн. Слід зазначити, що дані індекс не вказує реальну ситуацію з корупцією. Він служить лише для того, щоб оцінити, наскільки корумпованою країна сприймається її жителями.

Індекс людського розвитку показує стан економіки країн світу і характеризує розвиток людини. ІЛР вимірює досягнення країни з точки зору стану здоров'я, отримання освіти і фактичного доходу її громадян. Ці три виміри стандартизуються у вигляді числових значень від 0 до 1, середнє геометричне яких є сукупний показник ІЛР в діапазоні від 0 до 1. Потім держави ранжуються на основі цього показника. Станом на 2017 рік Україна займає в індексі 88 місце серед 189 країн і належить до групи країн з високим рівнем людського розвитку (друга група). Однак спостерігається тенденція до погіршення показників. Так, в порівнянні з 2012 роком позиція України в цьому рейтингу погіршилася на 8 місць [6].

Інтегральну оцінку інвестиційної привабливості країни дозволяє отримати зокрема рейтинг *BDO International Business Compass*, який розраховується за трьома основними групами факторів: економічним чинникам, політико-правовому полю і соціально-культурним умовам [7]. Позиції України в цьому рейтингу істотно впали після початку економічної та політичної кризи. Так, якщо в рейтингу 2015 року наша країна займала 89 місце, то в 2016 - лише 130, а в 2017 - 134 місце зі 174 країн [7].

Таким чином, в даний час існує велика кількість різних рейтингів, що охоплюють економічні, політичні, правові, соціальні та багато інших чинників, що обумовлюють сталий розвиток країни. Позиції України в них варіюються від 39 до 134. Природним чином виникає питання про наявність зв'язку між цими індексами та реальними показниками розвитку держави і його ступіть. Для відповіді на це питання необхідно проаналізувати економічні процеси в декількох країнах і за достатній проміжок часу.

При формуванні інформаційної бази аналізу потрібно визначити:

- перелік країн, за якими буде проводитися порівняння;
- період, за який формується вибірка даних;
- набір показників, що входять до вибірки даних.

До переліку аналізованих країн окрім України увійшли Білорусь, Росія (найближчі сусіди, які тісно пов'язані з нами економічно і культурно) Польща, Словаччина (наші найближчі сусіди із західного боку), Латвія, Франція, Німеччина (представники ЄС), Китай, Японія (азіатські економічні центри).

Періодом, за який формувалася вибірка даних були обрані 2000 - 2017 роки. До цього періоду доступні лише основні макроекономічні дані, яких недостатньо для досягнення всіх цілей дослідження. Крім того, оскільки макроекономічні процеси в економіці мають велику інерцію, то для спрощення аналізу, дані можна брати з деяким

інтервалом, наприклад, обраний період можна представити через зрізи даних за 2000, 2005, 2010, 2015 і 2017 роки.

Розглянемо обрані макроекономічні показники.

Індекс промислового виробництва – враховує зміну фізичних обсягів виробленої продукції, а також витрачені робочі години і спожиту енергію.

Обсяг експорту країни – показує сумарний обсяг експорту країни, в доларах США.

Слід зазначити, що використання для аналізу абсолютних показників не зовсім коректно, оскільки не враховує ефект масштабу, відповідно до якого великій країні легше мати великі значення таких показників. Тому більш доцільним буде розраховувати на основі абсолютних показників відносні, наприклад, по відношенню до чисельності населення. Так, обсяг експорту на душу населення E_N може бути розрахований за формулою (1).

$$E_N = \frac{E}{N}, \quad (1)$$

де E – обсяг експорту країни; N - чисельність населення країни.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) характеризує рівень стабільності економіки та є одним з основних індикаторів *інфляції* і в більшості випадків збігається з нею.

Рівень безробіття через систему валютно-фінансових ринків має сильний вплив на курс національної валюти і основні ринкові індикатори. Причому важливим є не стільки абсолютне значення індексу, скільки напрям його зміни. Так, зниження безробіття говорить про успіхи держави, про створення нових робочих місць та економічне зростання та навпаки.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – один з основних показників, що характеризує розвиток економіки. Являє собою сумарну вартість всіх товарів і послуг, вироблених в країні для кінцевого споживання, експорту та накопичення. Для усунення ефекту масштабу, розраховують рівень ВВП на душу населення за формулою, аналогічною (1).

Таким чином, вибірка даних для подальшого аналізу включає показники:

- Індекс промислового виробництва;
- Індекс споживчих цін;
- Прямі іноземні інвестиції на душу населення;
- Індекс людського розвитку, HDI;
- Індекс корупції;
- Рівень безробіття;
- ВВП на душу населення;
- Експорт, на душу населення;
- Індекс інвестиційної привабливості.

На рис.1 показано графіки зміни показників розвитку України, побудовані на підставі сформованого масиву даних.

Через велику кількість зіставлених показників візуальний аналіз даних рис. 1 представляється скрутним. Можна простежити лише такі явні зв'язки, як між показниками ВВП на душу населення і експорту на душу населення, або індексом споживчих цін та індексом інвестиційної привабливості. Якщо ж необхідно проаналізувати показники по декількох країнах, то графічний метод стає непридатним. В таких випадках слід застосовувати формальні методи розрахунку ступеня зв'язку між показниками, одним з яких є кореляційний аналіз.

Розглянемо ступінь кореляції між індексом інвестиційної привабливості та іншими факторами. Оскільки в 2000 і 2005 роках цей індекс не розраховувався, будемо аналізувати тільки більш пізні дані. Результати аналізу наведено на рис. 2.

Як видно з рис. 2, значення індексу інвестиційної привабливості знаходяться в тісному зв'язку такими неекономічними показниками, як індекс людського розвитку і індекс сприйняття корупції. Крім того простежується досить очевидний взаємозв'язок з рівнями ВВП і експорту на душу населення. Зв'язок з індексом споживчих цін, який

фактично відображає інфляцію в країні, є негативним. Слід зазначити, що рівень людського розвитку майже не пов'язаний з фактичним рівнем безробіття і з рівнем прямих іноземних інвестицій.

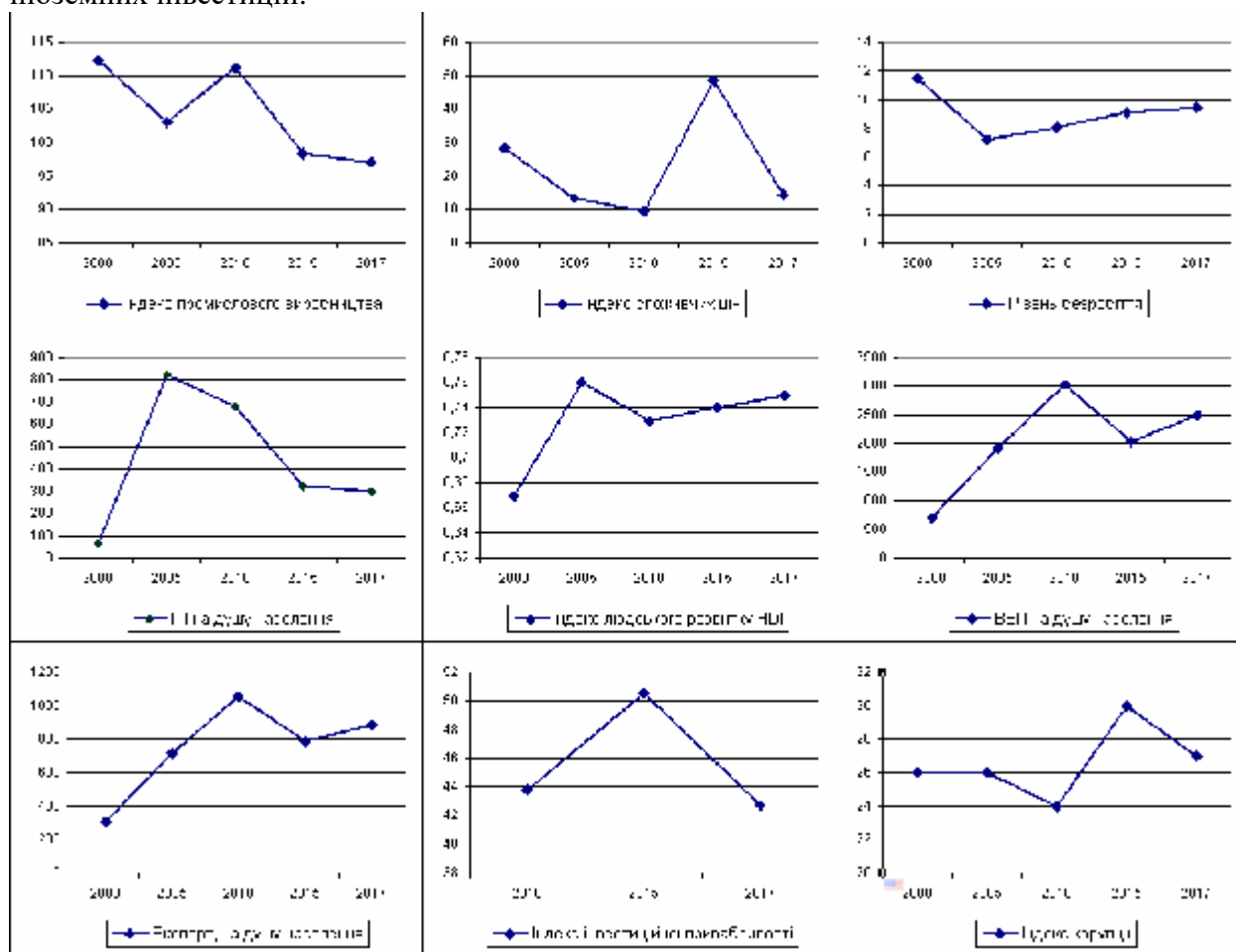

Рис. 1. Динаміка зміни основних показників розвитку України

Входные поля		Корреляция с выходными полями	
№	Поле	Індекс інвестиційної привабливості	
1	Індекс промислового виробництва		-0.212
2	Індекс споживчих цін		-0.450
3	ПІІ на душу населення		-0.126
4	Індекс людського розвитку HDI		0.899
5	Рівень безробіття		0.140
6	ВВП на душу населення		0.855
7	Експорт, на душу населення		0.751
8	Індекс корупції		0.887

Рис. 2. Кореляція між показниками розвитку країни та індексом інвестиційної привабливості.

Оскільки в аналізованій вибірці присутні дані по таким країнам, як Японія і Китай, в яких традиції і менталітет сильно відрізняються від європейських, зробимо аналогічний аналіз без урахування цих країн. Результати показано на рис. 3.

Як видно з порівняння даних на рис. 2 і рис. 3, по виділеним вище показниками ступінь зв'язку посилюється і знаходиться в межах довірчого інтервалу 0,9. Крім того в європейських країнах спостерігається наявність більш сильного зв'язку інвестиційної привабливості та рівня прямих іноземних інвестицій на душу населення. Однак зв'язок з рівнем безробіття і індексом промислового виробництва продовжує залишатися слабким.

Входные поля		Корреляция с выходными полями	
№	Поле	Индекс інвестиційної привабливості	
1	Індекс промислового виробництва		-0,096
2	Індекс споживчих цін		-0,488
3	ПІІ на душу населення		0,562
4	Індекс людського розвитку HDI		0,902
5	Рівень безробіття		0,179
6	ВВП на душу населення		0,852
7	Експорт, на душу населення		0,793
8	Індекс корупції		0,960

Рис. 3. Кореляція між показниками розвитку країни та індексом інвестиційної привабливості (без урахування Китаю та Японії).

Далі проаналізуємо ступінь впливу неекономічних чинників на інші параметри розвитку країни через HDI (рис.4) і індекс сприйняття корупції (рис. 5).

Входные поля		Корреляция с выходными полями	
№	Поле	Индекс людського розвитку HDI	
1	Індекс промислового виробництва		-0,216
2	Індекс споживчих цін		-0,666
3	ПІІ на душу населення		0,499
4	Рівень безробіття		-0,082
5	ВВП на душу населення		0,871
6	Експорт, на душу населення		0,772
7	Індекс корупції		0,860

Рис. 4. Кореляція між показниками розвитку країни та індексом людського розвитку (без урахування Китаю та Японії).

Входные поля		Корреляция с выходными полями	
№	Поле	Индекс корупції	
1	Індекс промислового виробництва		-0,209
2	Індекс споживчих цін		-0,560
3	ПІІ на душу населення		0,617
4	Індекс людського розвитку HDI		0,860
5	Рівень безробіття		-0,038
6	ВВП на душу населення		0,893
7	Експорт, на душу населення		0,747

Рис.5. Кореляція між показниками розвитку країни та індексом корупції (без урахування Китаю та Японії).

Проведені розрахунки показали, що в країнах Європи цей зв'язок носить більш виражений характер, ніж при включенні до вибірки Китаю і Японії. Тому рівень кореляції розраховано тільки по європейських країнах.

Як видно з аналізу рис. 4 - 5, простежується статистично значущий зв'язок між неекономічними і економічними показниками з рівнями до 0,893. Зростання індексу людського розвитку і зменшення корупції супроводжуються збільшенням ВВП і експорту країни на душу населення, зниженням інфляції, зростанням питомого обсягу інвестицій.

У той же час, як і на рис. 2, 3 зв'язок неекономічних показників з рівнем безробіття (0,038 - 0,082) і індексом промислового виробництва (0,209 - 0,216) виявилася вкрай слабким. Додатковий аналіз показав, що ступінь кореляції цих показників з іншими є взагалі низкою та не перевершує значення (-0.216) для HDI. Разом із тим, всі розраховані коефіцієнти кореляції мали негативний знак. Тобто поліпшення основних параметрів розвитку країни супроводжується зниженням безробіття і зниженням індексу промислового виробництва. Це може говорити про тенденції, що намітилася в даний час до тенденції перенесення виробничих потужностей в країни третього світу, але це може бути пов'язано і з недоліками вхідної вибірки даних, яка, зокрема, не враховує інерційність економічних процесів. Забезпечення такого обліку та збільшення кількості

аналізованих періодів і країн дозволить уточнити результати проведеного аналізу, що може бути темою подальших досліджень.

Висновки. В результаті проведених досліджень виявлено сильний зв'язок між неекономічними і економічними показниками розвитку країни. Найбільш сильний він виявляється відносно таких показників, як валовий внутрішній продукт і рівень експорту, а дещо слабше – у відношенні обсягу прямих іноземних інвестицій і рівня інфляції.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу та зроблених розрахунків можна стверджувати, що заходи, спрямовані на зниження корупції, а також на забезпечення гідної охорони здоров'я та освіти (фактори, які враховуються при розрахунку HDI), в кінцевому підсумку приведуть до поліпшення економічної ситуації в країні, зростання ВВП і підвищення інвестиційної привабливості України. У сукупності це і становить основні компоненти сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Кузнецова Н.В., Кузнецов М.В. Сравнительный анализ уровня инвестиционной привлекательности экономики Северо- и Юго-Восточной Азии. Актуальні проблеми економіки. 2016. №1. С.20-32
2. Бабанов А.В. Классификация факторов, формирующих инвестиционную привлекательность региона. Экономический журнал. 2016. №5(41). С. 88-94
3. About the Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> (дата звернення: 28.01.2018).
4. List of countries by received FDI. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_received_FDI (дата звернення: 28.01.2019)
5. Бурмака Є.А. Проблеми втілення принципу верховенства права в Україні: аналіз причин виникнення та шляхи їх подолання. Юрист України. 2014. №1(14). С. 37-42
6. Table 1. Human Development Index and its components. URL: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI> (дата звернення: 28.01.2019)
7. Наталія Цаль. Міжнародна інвестиційна привабливість України. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/23098/1/183-185.pdf> (дата звернення: 28.01.2019)

References

1. Kuznecova N.V. (2016) Sravnitel'nyj analiz urovnja investicionnoj privlekatel'nosti jekonomik Severo- i Jugovostochnoj Azii [Comparative analysis of the level of investment attractiveness of the economies of North and Southeast Asia.] / N.V. Kuznecova, M.V. Kuznecov. – Aktual'ni problemi ekonomiki. – 2016. – № 1. – S. 20-32.
2. Babanov A.V. (2016) Klassifikacija faktorov, formirujushhijh investicionnuju privlekatel'nost' regiona [Classification of factors shaping the investment attractiveness of the region]. – Jekonomicheskij zhurnal. – 2016. – № №5(41). – S. 88-94.
3. About the Sustainable Development Goals, available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
4. List of countries by received FDI. available at: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_received_FDI
5. Burmaka Ye.A. Problemy vtilennia pryncypu verkhovenstva prava v Ukraini [Problems of the rule of law principle implementation in Ukraine] – Yuryst Ukrainy. – 2014. №1(14). – S. 37-42.
6. Table 1. Human Development Index and its components. available at: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>
7. Tsal N. Mizhnarodna investytsiina pryvablyvist Ukrainy [International investment attractiveness of Ukraine], available at: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/23098/1/183-185.pdf>

Keywords: sustainable development; non-economic factors; index; rating; investment attractiveness, correlation analysis.

Ключові слова: сталий розвиток; неекономічні чинники; індекс, рейтинг, інвестиційна привабливість, кореляційний аналіз.

Ключевые слова: устойчивое развитие, неэкономические факторы, индекс, рейтинг, инвестиционная привлекательность, корреляционный анализ.

Рецензент: Хаджинова О.В., декан економічного факультету, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент
Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/9956178>

УДК 504.5:911:005.3:351.824.11:35.073.6:347.218.1(477)

УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПРИРОДНО-ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

Бойченко С.Г., д.г.н., доцент, провідний науковий співробітник Інституту геофізики ім. С.І.Субботіна НАН України, доцент кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Горошкова Л.А., д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету

<http://orcid.org/0000-0002-3568-775X>

Жарова Л.В., д.е.н., с.н.с., завідувач кафедри міжнародних економічних відносин, бізнесу та менеджменту Українсько-американського університету Конкордія

<http://orcid.org/0000-0002-3868-1070>

Карамушка В.І., к.б.н., доцент, завідувач кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Хлобистов Є.В. д.е.н., професор, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Svitlana Boychenko, Doctor of Geographical Sciences, Associated Professor, Leading Researcher of S. I. Subbotin Institute of Geophysics of the NAS of Ukraine, Associated Professor of the department of ecology, National university of «Kyiv-Mohyla academy»

Lidiia Horoshkova, Doctor of economical science, Associated Professor, Professor of the department of business, management organizations and logistics, Zaporizhzhya National University

Liubov Zharova, Doctor of economical science, senior scientist, Head of Department International Economic Relations, Business and Management of the Ukrainian-American Concordia University

Viktor Karamushka, Candidate of biological sciences, Associate Professor, Head of Department of ecology, National university of «Kyiv-Mohyla academy»

Ievgen Khlobystov, Doctor of economical science, professor, professor of the department of ecology, National university of «Kyiv-Mohyla academy»

Boychenko Svitlana, Horoshkova Lidiia, Zharova Liubov, Karamushka Viktor, Khlobystov Ievgen
Management of sustainable development of natural-economic systems

It is proved in the paper that Incorporated Territorial Communities can be considered a complex natural and economic nonlinear, dynamic system capable of self-organization. Its main properties are: infinity of knowledge; interaction with the environment; integrity (emergence); hierarchy; structuring; available items; has a certain state and behavior; continuity of functioning; developmental capacity; dynamism; complexity; homeostaticity; purposefulness; controllability; adaptability; inertia; stability (constancy); equilibrium state. It is shown that optimum for Territorial Communities is the state of dynamic equilibrium and instability, as the prerequisites for dynamic development.

It is proved that the quantitative measurement of equilibrium is economic efficiency - Pareto-efficiency, which requires an optimal distribution among market participants resources for production, provided their rarity and limited goods with unlimited consumption.

It was established that the management of the interconnection of internal opportunities and external influence creates conditions for the sustainable development of the Incorporated Territorial Communities. The main infrastructural components of the sustainable development of the Incorporated Territorial Communities are economic, environmental and social.

It is shown that the economic component of sustainable development is provided at the expense of the current mechanism of formation of financial resources of the Incorporated Territorial Communities, which ensures the stability and self-sufficiency of territorial communities. From the standpoint of the ecological component, sustainable development must ensure the integrity of biological and physical natural systems, their viability, which depends on the global stability of the entire biosphere. The social component is focused on human development, on maintaining the stability of social and cultural systems, on reducing the number of conflicts.

It is proved that an important factor of the environment, which significantly influences the parameters of the functioning of the natural-economic system of the Incorporated Territorial Communities, is modern climate change. A general analysis of the vulnerability of Ukraine's natural and economic systems to climate change has been conducted. It is proved that climate change affects different branches of management, but this impact is not unequivocal in various areas.

The expediency of finding new innovative management and business technologies is substantiated. It is shown that the implementation of startups within the limits and interests of the Incorporated Territorial Communities has a number of positive features in the social, economic and ecological areas. Among the main ones are the following: the possibility of effective and quick search for solutions to local problems (implementation of one of the fundamental principles of sustainable development - think globally - actions locally), investment attraction, development of innovative ecological environment: organization of cooperation of all interested parties and infrastructure development, distribution of positive information on the success of the Territorial Communities, in the future, can contribute to economic development, in particular through increased investment attractiveness of the community, increased awareness of the community as to problems (including environmental), and opportunities for their solution in a profitable and effective way, active participation of the community in the realization of the goals of sustainable development and support to the activities of international organizations.

Бойченко С.Г., Горошкова Л.А., Жарова Л.В., Карамушка В.І., Хлобистов Є.В. Управління сталим розвитком природно-господарських систем

У роботі доведено, що об'єднану територіальну громаду (ОТГ) можливо вважати складною природно-господарською нелінійною, динамічною системою, спроможною до самоорганізації. Її основними властивостями є такі: нескінченність пізнання; взаємодія із зовнішнім середовищем; цілісність (емерджентність); ієрархічність; структурованість; наявні елементи; має певний стан та поведінку; безперервність функціонування; спроможність до розвитку; динамічність; складність; гомеостатичність; цілеспрямованість; керованість; адаптивність; інерційність; стійкість (сталість); стан рівноваги. Показано, що оптимальним для ОТГ є стан динамічної рівноваги та нестійкість, як передумови динамічного розвитку.

Доведено, що кількісним виміром рівноваги є економічна ефективність – Парето-ефективність, що вимагає оптимального розподілу між учасниками ринку ресурсів для виробництва за умови їх рідкості та обмежених благ при необмеженості їх споживання.

Встановлено, що управління взаємозв'язком внутрішніх можливостей та зовнішнього впливу створює умови для сталого розвитку ОТГ. Основними інфраструктурними складовими сталого розвитку ОТГ є економічна, екологічна і соціальна.

Показано, що економічна складова сталого розвитку забезпечується за рахунок чинного механізму формування фінансових ресурсів ОТГ, що забезпечує стійкість та самодостатність територіальних громад. З погляду екологічної складової, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів.

Доведено, що важливим фактором зовнішнього середовища, що суттєво впливає на параметри функціонування природно-господарської системи ОТГ є сучасні зміни клімату. Проведено загальний аналіз вразливості природно-господарських систем (ПГС) України до зміни клімату. Доведено, що зміни клімату впливають на різні галузі господарювання, але цей вплив не однозначним у різних сферах.

Обґрунтована доцільність пошуку нових інноваційних технологій управління та ведення бізнесу. Показано, що реалізація стартапів в межах і інтересах ОТГ має низку позитивних рис у соціальній, економічній та екологічній площинах. Серед основних виділені такі: можливість ефективного та швидкого пошуку шляхів розв'язання локальних проблем (реалізація одного з основоположних принципів сталого розвитку – думай глобально – дій локально), залучення інвестицій, розбудова інноваційного еко-середовища: організація співпраці всіх зацікавлених сторін та розбудова інфраструктури, розповсюдження позитивної інформації про успіхи ОТГ, що у майбутньому може сприяти економічному розвитку, зокрема через підвищення інвестиційної привабливості громади, підвищення обізнаності громади як щодо проблем (у тому числі екологічних), так і можливостей їх розв'язання у прибутковий та ефективний спосіб, активна участь громади у втіленні цілей сталого розвитку та залученість до діяльності міжнародних організацій.

Бойченко С.Г., Горошкова Л.А., Жарова Л.В., Карамушка В.І., Хлобистов Є.В. Управление устойчивым развитием природно-хозяйственных систем

В работе доказано, что объединенную территориальную общину (ОТО) можно считать сложной природно-хозяйственной нелинейной, динамической системой, способной к самоорганизации.

Ее основными свойствами являются: бесконечность познания; взаимодействие с внешней средой; целостность (эмерджентность) иерархичность; структурированность; имеющиеся элементы; наличие определенного состояния и поведения; непрерывность функционирования; способность к развитию; динамичность; сложность; гомеостатичность; целеустремленность; управляемость; адаптивность;

инерционность; устойчивость (постоянство) состояние равновесия. Показано, что оптимальным для ОТО является состояние динамического равновесия и неустойчивость, как предпосылки динамичного развития.

Доказано, что количественным измерением равновесия является экономическая эффективность - Парето-эффективность, что требует оптимального распределения между участниками рынка ресурсов для производства при условии их редкости и ограниченных благ при неограниченности их потребления. Установлено, что управление взаимосвязью внутренних возможностей и внешнего воздействия создает условия для устойчивого развития ОТО. Основными инфраструктурными составляющими устойчивого развития ОТО является экономическая, экологическая и социальная.

Показано, что экономическая составляющая устойчивого развития обеспечивается за счет действующего механизма формирования финансовых ресурсов ОТО, что обеспечивает устойчивость и самодостаточность территориальных общин. С точки зрения экологической составляющей, устойчивое развитие должно обеспечить целостность биологических и физических природных систем, их жизнеспособность, от чего зависит глобальная стабильность всей биосферы. Социальная составляющая ориентирована на развитие общин, на сохранение стабильности общественных и культурных систем, на уменьшение количества конфликтов.

Доказано, что важным фактором внешней среды, существенно влияющим на параметры функционирования природно-хозяйственной системы ОТО, являются современные изменения климата. Проведен общий анализ уязвимости природно-хозяйственных систем Украины к изменению климата. Доказано, что изменения климата влияют на различные отрасли хозяйства, но это влияние не однозначным в разных сферах.

Обоснована целесообразность поиска новых инновационных технологий управления и ведения бизнеса. Показано, что реализация стартапов в пределах и интересах ОТО имеет ряд положительных черт в социальной, экономической и экологической плоскостях. Среди основных выделены следующие: возможность эффективного и быстрого поиска путей решения локальных проблем (реализация одного из основополагающих принципов устойчивого развития - думай глобально - действуй локально), привлечение инвестиций, развитие инновационной экосреды: организация сотрудничества всех заинтересованных сторон и развитие инфраструктуры, распространение положительной информации об успехах ОТО, что в будущем может способствовать экономическому развитию, в частности за счет повышения инвестиционной привлекательности общины, повышение осведомленности общины как о проблемах (в том числе экологических), так и возможностях их решения прибыльным и эффективным способом, активное участие общины в воплощении целей устойчивого развития и привлечение к деятельности международных организаций.

Постановка проблеми. Комплексне бачення реформ, яких потребує українське суспільство, представлено у схваленій Указом Президента України «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [1]. Головним із десяти пріоритетів Стратегії є децентралізація та реформа державного соціально-економічного устрою, перебудова територіальної організації об'єктів господарювання з максимально можливим урахуванням географічних чинників. Відповідно до Цілей Сталого Розвитку, адаптованих для України (2015 – 2030 роки) [2], безпосередньо процесу децентралізації стосується ціль 11 – сталий розвиток міст і громад. Дотичними до неї є такі цілі, як ціль 1 – подолання бідності, ціль 2 – подолання голоду, розвиток сільського господарства, ціль 4 – якісна освіта, ціль 6 – чиста вода та належні санітарні умови, ціль 7 – доступна і чиста енергія, ціль 9 – промисловість, інновації та інфраструктура, ціль 14 – збереження морських ресурсів, ціль 15 – захист та відновлення екосистем суші та ціль 17 – партнерство заради сталого розвитку.

У сучасних умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи на засадах децентралізації, особливої актуальності набуває проблема формування спроможних об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Важливим чинником спроможності та стабільності розвитку громад є ресурси.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем розвитку територіальних громад та місцевого самоврядування займаються такі вчені, як Павлюк А.П., Олійник Д.І., Баталов О.А., Дацко О.І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю.Б. та ін. [3-6]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [7-15].

Виокремлення невирішених проблем, яким присвячена стаття. Новий адміністративно-територіальний устрій має стати основою побудови нової моделі територіального управління, заснованої на засадах децентралізації, субсидіарності, балансу загальнонаціональних інтересів з інтересами населення регіонів та територіальних громад, повсюдності місцевого самоврядування, спроможності та самостійності територіальних громад, узгодженості з природно-географічним

потенціалом. Саме тому на особливу увагу заслуговує проблема управління ресурсним забезпеченням ОТГ та створення умов для їх сталого розвитку.

Мета статті. Розробка концептуальних засад системи управління сталим розвитком природно-господарських систем на прикладі об'єднаних територіальних громад.

Результати дослідження. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (в редакції від 02.08.2017 р.), «територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [16].

Отже, ОТГ можливо вважати складною природно-господарською нелінійною, динамічною системою, спроможною до самоорганізації. Основними властивостями таких систем є [17]:

1) Нескінченність пізнання системи. Неможливо повністю пізнати систему, можливо запропонувати певні її структурні та функціональні варіанти, що відбивають різні її аспекти.

2) Взаємодія із зовнішнім середовищем. Система під впливом зовнішнього середовища розвивається, але зберігає свої особливі, притаманні тільки їй властивості.

3) Цілісність (емерджентність). У системі її складові функціонують разом, вони взаємопов'язані, що створює нові властивості. Властивості системи як цілого не можуть бути зведені до суми властивостей її елементів.

4) Ієрархічність системи. Кожний елемент складної системи є самостійною системою, але він також є складовою частиною загальної системи.

5) Структура. Кожна система має елементи, що утворюють певну динамічну структуру. Динамічність забезпечує можливість зміни і розвитку системи.

6) Елемент. Первинна складова системи, що також є системою, але її будова не розглядається на цьому рівні аналізу.

Додатковими властивостями (характеристиками) складної системи є:

1) Стан системи. Формується за рахунок станів її елементів, може змінюватись безперервно або стрибками.

2) Поведінка системи. Система здатна переходити з одного стану в інший, кожний з яких описується певними властивостями і структурою.

3) Безперервність функціонування. Властивість притаманна динамічним системам. Усі процеси в них – взаємопов'язані. Функціонування складної системи відбувається як єдиного цілого, і навпаки. Воно супроводжується безперервними змінами, накопичення яких забезпечує розвиток.

4) Розвиток системи. Відбувається за рахунок того, що підсистеми та елементи проходять різні етапи функціонування та розвитку, відбувається перебудова як складових, так і системи загалом.

5) Динамічність. Економічні системи функціонують і розвиваються в часі, проходять певні стадії свого розвитку, мають життєвий цикл існування.

6) Складність. Системи формуються за рахунок різнорідних елементів та підсистем, між ними існують зв'язки. Це забезпечує багатоваріантність їх властивостей та розвиток.

7) Гомеостатичність. Здатність систем до самозбереження, можливість протидіяти зовнішньому середовищу, що спроможне їх руйнувати.

8) Цілеспрямованість. Наявність мети свого існування. Джерелом розвитку є зміна цілей.

9) Керованість. Усвідомлене, цілеспрямоване функціонування системи та її елементів. Дає можливість розв'язання протиріч, що виникають у системі. Це цілеспрямована самоорганізація, що забезпечує можливість саморозвитку при одночасному збереженні якісної визначеності системи.

10) Адаптивність. Здатність до саморегуляції (пасивна адаптація) та управління з метою ефективного функціонування (активна).

11) Інерційність. Складність системи призводить до того, що на факти впливу вона реагує не миттєво, може виникати запізнювання у часі (лаг).

12) Стійкість (сталість). Поведінка і стан системи при незначних впливах в певних межах суттєво не змінюється. Розглядають сталість структури системи та траєкторії її поведінки. Сталість забезпечується за рахунок самоорганізації, а саме таких її властивостей – диференціації та лабільності (чутливості). Диференціація – це здатність системи розв'язувати протиріччя, пристосовуватись до змін середовища за рахунок структурного різноманіття. Лабільність – це рухливість функцій елементів системи при її загальній стійкості.

13) Стан рівноваги. Сталість системи пов'язана із її прагненням до стану рівноваги. Рівноважний стан – це стан максимальної ефективності системи, тобто основна ціль її функціонування. Але складна система не може досягти повної рівноваги оскільки її складові елементи функціонують в різних умовах та динамічно взаємодіють один з одним. Досягнувши певної рівноваги, система від неї позбавляється. За певних умов можуть виникати біфуркації, що виводять систему з рівноважного стану. Таким чином, стійка (стала) економічна система коливається біля рівноважного стану, переходить з одного рівноважного стану в інший, тобто знаходиться у динамічній рівновазі, що і забезпечує її розвиток.

Отже, ОТГ є відкритою, динамічною системою, що знаходиться не у стані рівноваги. Процеси управління, що мають відбуватись в ній, є взаємоузгодженими щодо її складових (підсистем). Й.Шумпетером доведено, що економічна система, яка вийшла зі стану рівноваги, не повертається в нього [18]. Вона переходить у інший стаціонарний стан рівноваги на якісно новому рівні розвитку. Механізм переходу полягає у нових способах комбінації задля більш ефективного використання наявних ресурсів для створення капітальних і некапітальних благ.

Оптимальним для складної системи, є стан динамічної рівноваги. Він формується на основі взаємодії двох протилежних тенденцій зростання виробництва і споживання. Рівноважний стан характеризується певною організаційною структурою економічної системи та кількісно – ефективністю економічних відносин.

Нестійкість складних систем є одним з управлінських завдань для створення передумов стабільного динамічного розвитку. Тільки такі системи здатні до самоорганізації. Управління самоорганізацією систем є джерелом їх прискореного розвитку, у результаті якого відбувається відбір якостей, ознак і властивостей, що підвищують рівень організації системи в процесі адаптації до зовнішнього впливу. Для забезпечення розвитку системи є необхідність підтримувати її стійкість у певних межах заходами управління. Стан максимальної стійкості динамічної рівноваги – це стан рівноваги системи з максимально можливою ефективністю (Парето-ефективність) [19]. Парето-ефективність – максимально можлива ефективність розподілу ресурсів і благ – показник граничної стійкості рівноваги економічної системи. Мінімально можлива ефективність – показник граничної мінімальної стійкості рівноваги економічної системи.

Кількісним виміром рівноваги є економічна ефективність – Парето-ефективність [19], що вимагає оптимального розподілу між учасниками ринку ресурсів для виробництва за умови їх рідкості та обмежених благ при необмеженості їх споживання. В нерівноважних (кризових) умовах принцип Парето-ефективності порушується. Проблема розподілу ресурсів є важливою для ОТГ, оскільки саме ресурсне забезпечення є основою динамічного розвитку ОТГ.

У процесі розвитку відбувається кількісне накопичення ефективності системи. Після досягнення максимуму для певного періоду розвитку (Парето-ефективності), відбувається перерозподіл у дезорганізацію нового стану. При цьому відбувається зміна

значень ефективностей або співвідношення показників виробництва і споживання з максимуму на мінімум.

Управління взаємозв'язком внутрішніх можливостей та зовнішнього впливу створює умови для сталого розвитку ОТГ. Основними інфраструктурними складовими сталого розвитку ОТГ є економічна, екологічна і соціальна.

Економічна складова сталого розвитку забезпечується за рахунок чинного механізму формування фінансових ресурсів ОТГ, що забезпечує стійкість та самодостатність територіальних громад.

З погляду екологічної складової, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери.

Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів.

Системне узгодження і баланс цих трьох складових – завдання величезної складності. Його результат віддзеркалений у «Методиці формування спроможних громад» [20]: спроможна територіальна громада – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Але саме екологічна складова потребує, на нашу думку, додаткової уваги.

Важливим фактором зовнішнього середовища, що суттєво впливає на параметри функціонування природно-господарської системи ОТГ, є сучасні зміни клімату. Ці зміни вже призвели до прояву низки негативних наслідків у геофізичних, геохімічних і біологічних системах Землі (підняття рівня Світового океану, опустелювання, деградація полярних і гірських льодовиків, збільшення мінливості і аномальності погодних умов тощо), що вплинуло на соціально-економічну сферу життєдіяльності людства (сільське господарство, енергетика міське середовище тощо). За оцінками Міжурядової групи експертів із зміни клімату ООН середньорічна температура повітря підвищилася на $\sim 0,85^{\circ}\text{C}/100$ років за період 1880-2012 рр. [21]. За більш оптимальним сценарієм з урахуванням рівнів концентрації парникових газів в атмосфері та при умові подвоєнні їх вмісту до кінця цього ХХІ ст. очікується підвищення температури в межах $\sim 1,5\text{-}2,5^{\circ}\text{C}$ [21].

12 грудня 2015 року на 21-й Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (COP 21) в Парижі було ухвалено так звану Паризьку угоду, згідно з якою Сторони взяли на себе зобов'язання про значне зниження викидів парникових газів і, таким чином, утримати підвищення глобальної середньорічної температури в межах $1,5\text{-}2^{\circ}\text{C}$ впродовж наступних 100 років. Україна як Сторона Конвенції зобов'язалася скоротити викиди CO_2 щонайменше на 30% до 2030 року та прийняти інтегрований підхід до вирішення проблем пом'якшення наслідків та адаптації до кліматичних змін [22].

Глобальні зміни клімату не минули Україну. В ХХ ст. та на початку ХХІ ст. за оцінками, отриманими метеорологічними станціями України, середньорічна температура підвищилася на $1.0 \pm 0.2^{\circ}\text{C}/100$ років, річні суми атмосферних опадів на території України змінилися не суттєво. Разом з тим відбувся їх значний територіальний та сезонний перерозподіл [23]. Характерним стало зниження амплітуди сезонних коливань температури: значне потепління в холодний період року (до $0,4 \pm 0,1^{\circ}\text{C}/100$ років), а останні десятиліття відзначилися збільшенням повторюваності й тривалості періодів літньої спеки, коли аномально високі температури перевищували вище 30°C на фоні істотного зменшення кількості атмосферних опадів [24].

Проведемо загальний аналіз вразливості природно-господарських систем (ПГС) України до зміни клімату. Зміни клімату безумовно впливають на різні галузі господарювання, але слід відмітити і неоднозначність цих впливів у різних сферах.

Сільське господарство. З однієї сторони, відбувається поліпшення кліматичних умов (підвищення температури в холодний період року, зменшення кількості морозних днів, збільшення тривалості вегетаційного періоду тощо), що призводить до збільшення врожайності, а з іншої сторони, погіршення (зменшення кількості атмосферних опадів і прояв аномально високих температур влітку, чергування тривалих посушливих періодів з інтенсивними зливами, значна мінливість погодних умов), що потребує можливого переходу від незрошувального землеробства до зрошувального, запровадження нових адаптованих сортів рослин, управління шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур і у тваринництві, здійснення екологічного землеробства, із застосуванням оптимальної кількості пестицидів і мінеральних добрив та екологізації переробної галузі [25]. Так, за прогнозами, підвищення середньорічної температури на 1°C спричиняє скорочення обсягу виробництва аграрної продукції на 5-10 % [26, 27].

Крім того, сільське господарство є джерелом викидів парникових газів від виробничої діяльності в цій галузі, а тому стратегічними пріоритетами розвитку є низьковуглецеве аграрне землекористування. Прогнозоване у сільському господарстві України зменшення викидів CO_{2екв.} до 2020 р. - на 17 % від загальних викидів CO_{2екв.} у 2013 р. [26]. В той же час підвищення концентрації CO₂ в атмосфері призводить до підвищення врожайності культур класу C₃. Сценарні оцінки для 21 ст. врожайності основних агрокультур при глобальному потепленні на 2-3°C і при подвоєнні вмісту CO₂ в атмосфері дають позитивні оцінки для агросфери України: для C₃-рослин (пшениця, соя, рис тощо) – збільшення врожайності на 15-20%, а для C₄-рослин (сорго, кукурудза, цукрова тростина) – практично без змін [21].

Водні ресурси. Аридизація кліматичних умов (підвищення приземної температури на фоні зменшення кількості атмосферних опадів, особливо влітку), інтенсивне водокористування та забруднення можуть призвести до негативних впливів на водні ресурси. Критична нестача водних ресурсів посилить вразливість сільського господарства, гідроенергетики, судноплавства та вплине на здоров'я населення. Хоча зменшення річкового стоку і може призводити до зменшення повторюваності і масштабності повеней, але при тривалих аридних періодах раптові інтенсивні зливові опади можуть провокувати потужні повені і підтоплення (через збільшення частки непроникних поверхонь (таких, як асфальт), зниження проникності і всмоктування води у ґрунт та зменшення площі зелених насаджень, що затримують воду в ґрунтах) [22].

Для запобігання водної кризи пропонують впровадження низки заходів (таких як накопичення води у багатофункціональних водосховищах, підвищення водоакмуляційної ємності території, оптимізація структури геосистем у басейнах річок).

Енергетика. Загальний обсяг енергетичних та промислових викидів CO₂ зріс до 37 Гт у 2016 р., а в 2017 р. досяг близько 41 Гт [28]. Головна стратегічна задача в цій галузі - перехід економіки України на низьковуглецевого зростання на засадах сталого розвитку.

Проблеми для енергетичної галузі в умовах зміни клімату спровоковані змінами в термічному режимі і режимі зволоження, зменшенні річкового стоку (природного характеру та через збільшення водозаборів), що матиме прямий вплив на гідроенергетику та на охолодження як атомних, так і теплових електростанцій [22].

Потепління в холодний період року зменшує потреби в опаленні, але провокує зростання потреб в охолодженні повітря влітку.

Транспорт. Одним з основних чинників впливу на клімат є викиди парникових газів з транспортних засобів, складають до 25% від загальної кількості викидів [29]. Крім того транспорт є джерелом хімічного та шумового забруднення.

Серед основних проявів впливу кліматичних змін слід відзначити аномальні атмосферні опади, що перевищують норму в 2-3 і створюють небезпечні ситуації з підтопленням (транспортний колапс) через застарілі системи стоків і дренажу. Аномальне підвищення температури понад 28-35 градусів призводить до інтенсивного використання систем кондиціонування, що створює додаткове навантаження на електромережі. Теплові

аномалії спричинюють руйнування дорожнього полотна, що викликає значне обмеження руху залізничного транспорту (так, у спекотні літні дні на деяких ділянках дороги рейки залізничного полотна розжарювались до 53-55 °С, а місцями і до 57 °С, що спричинювало його деформацію) [26]. При високих температурах відбувається провисання, порушення та коротке замикання проводів електромережі, погіршуються умови праці, що створює небезпеку руху та загрози для здоров'я людей [30].

Прибережні території. Зміни клімату призвели до підняття рівня Чорного та Азовського морів (в ХХ ст. рівень піднявся на 0,15-0,20 м, а при подальшому потеплінні до кінця ХХ ст. можна очікувати підвищення рівня цих морів на 0,5-1,0 м), що призведе до більшої ерозії узбережжя та деградації морських екосистем, зміни видового складу, цвітіння водоростей, що становить певну проблему для населення, інфраструктури та рекреацій [21,22,25]. Берегова лінія Чорного і Азовського морів зазнає руйнівних наслідків через вразливість до процесів абразії. Підняття рівня моря на 1 см спричинює затоплення 1-2 м берегової смуги, що в подальшому може призвести до втрати частини прибережних територій, в тому числі й унікальних чорноморських і азовських кос [24].

Біорізноманіття. На всій території України біорізноманіття (особливо, степів, лісів, дельт річок та прибережної зони) в сучасних кліматичних умовах та під інтенсивним антропогенним навантаженням зазнає значного впливу [31]. Повільно, але неухильно змінюється видовий склад і навіть зникнення деяких видів, збільшується кількості шкідників. Виникає загроза пожеж.

Розширення площі лісів дозволить збільшити обсяги поглинання CO₂, а в подальшому обсяги поглинання збільшуватимуться внаслідок збільшення приросту фітомаси новостворених лісів [21].

Здоров'я населення. Теплі зими, які є наслідком глобальних змін клімату не створюють передумов до збільшення смертності і захворюваності у зв'язку з холодом, але аномальні спеки влітку та значна мінливість погодних умов в холодний період року збільшує вразливість здоров'я людини та провокують серцево-судинні захворювання (які становлять близько 60% смертності у країні [32,33]). Населення України не звикло жити в умовах сильної спеки, яка супроводжується тепловим дискомфортом. Зростає і можливість активізації чутливих до кліматичних змін патогенними мікроорганізмів, що призводить до епідемічних ситуацій.

Міське середовище. Кліматичні зміни стають причиною прояву більш масштабних і потужних аномальних явищ, що спричиняють, як прямі (фізичні) впливи (підтоплення, аномальна спека, тощо), так і опосередковані процеси і явища, що ускладнюють функціонування окремих об'єктів господарювання міста та зменшують якість надання базових послуг населенню (водопостачання, енергозабезпечення тощо). Особливості проявів змін клімату у великих містах носять більш загрозливий характер, ніж в інших поселеннях (містечка і селища). Так, прояв певних стихійних гідрометеорологічних явищ (снігопад, ожеледь, зливи та шквали) в умовах великого міста може стати цілковитим колапсом для різних об'єктів господарювання і мешканців, в той час, як для мешканців селищ і містечок можуть пройти з меншими наслідками, а інколи і мало поміченими. Крім, того в містах формуються специфічні мікрокліматичні ефекти (тепловий ефект «острів тепла», фотохімічний смог, локальні зони з підвищеною турбулентністю повітря тощо) [22].

Наприклад, аномальні атмосферні опади (зливи) впливають на функціонування інфраструктури міста (будівлі, дороги, каналізаційні та енергетичні системи) та на комфортність, достаток і безпеку життя мешканців міста.

В Угоді Мерів міст щодо Клімату і Енергії зазначено, що до основних потенційних негативних наслідків від кліматичних змін, що можуть проявлятися у містах України належать аномальні погодні умови, в тому числі і тепловий стрес, підтоплення, стихійні гідрометеорологічні явища, зменшення запасів та погіршення якості питної води, зростання кількості інфекційних та серцево-судинних захворювань, загострення

алергійних проявів, зменшення площ та порушення видового складу зелених зон, порушення функціонування транспорту та енергетичних систем [28].

Для розробки відповідних заходів і програм дій по адаптації до змін клімату в конкретних сферах господарювання необхідне комплексне розуміння наслідків, ризиків і вразливості від цих змін та координація діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях [22, 34].

Оцінку вразливості ПГС до окремих негативних наслідків від змін клімату, здійснюють на основі індикаторів вразливості, які поділяються на певні групи за різними принципами (вразливості території до теплового стресу та підтоплення, вразливості зелених зон населених пунктів, вразливості до стихійних гідрометеорологічних явищ, вразливості до погіршення якості та зменшення кількості питної води, вразливості до зростання кількості інфекційних захворювань та алергічних проявів, вразливості енергетичних систем населених пунктів). Після визначення рівня вразливості до певного наслідку зміни клімату розробляють заходи з адаптації, які включають до розвитку ПГС.

З урахуванням специфіки природно-господарських систем мезорівня (таких, як ОТГ) доцільним є пошук нових інноваційних технологій управління та ведення бізнесу. Розглянемо деякі з них.

Однією з таких інноваційних форм ведення бізнесу є стартап (startup) – новостворена компанія (можливо, ще не зареєстрована офіційно, але планує стати офіційною), що будує свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, не вийшла на ринок або почала на нього виходити і що володіє обмеженими ресурсами. Важливим стимулом залучення стартаперів (інноваторів) до екосистеми є створення цілісного «зеленого» комплексу і постійне просування переваги, таких як: доступ до ресурсів, комунікації і обмін ідеями, єдина база даних і контактів тощо. Враховуючі, що принципами добровільного об'єднання територіальних громад є, зокрема, економічна ефективність, державна підтримка, прозорість та відкритість, відповідальність – то створення сприятливого середовища органічно впливає з основоположних засад створення ОТГ. Базисом для успішної роботи такого середовища є максимальне врахування та використання особливостей вже наявної інфраструктури, а також аналіз та формулювання викликів, які стоятимуть перед новими моделями роботи бізнесу.

Отже реалізація стартапів в межах і інтересах ОТГ має кілька позитивних рис у соціальній, економічній та екологічній площинах. Серед основних можна виділити: можливість ефективного та швидкого пошуку шляхів розв'язання локальних проблем (реалізація одного з основоположних принципів сталого розвитку – думай глобально – дій локально), залучення інвестицій, розбудова інноваційного екосередовища: організація співпраці всіх зацікавлених сторін та розбудова інфраструктури, розповсюдження позитивної інформації про успіхи ОТГ, що у майбутньому може сприяти економічному розвитку, зокрема через підвищення інвестиційної привабливості громади, підвищення обізнаності громади як щодо проблем (у тому числі екологічних), так і можливостей їх розв'язання у прибутковий та ефективний спосіб, активна участь громади у втіленні цілей сталого розвитку та замученість до діяльності міжнародних організацій.

Висновки з проведеного дослідження. У роботі доведено, що ОТГ можна вважати складною природно-господарською нелінійною, динамічною системою, спроможною до самоорганізації. Її основними властивостями є такі: нескінченність пізнання; взаємодія із зовнішнім середовищем; цілісність (ємерджентність); ієрархічність; структурованість; наявні елементи; має певний стан та поведінку; безперервність функціонування; спроможність до розвитку; динамічність; складність; гомеостатичність; цілеспрямованість; керованість; адаптивність; інерційність; стійкість (сталість); стан рівноваги. Показано, що оптимальним для ОТГ є стан динамічної рівноваги та нестійкість, як передумови динамічного розвитку.

Доведено, що кількісним виміром рівноваги є економічна ефективність – Парето-ефективність, що вимагає оптимального розподілу між учасниками ринку ресурсів для виробництва за умови їх рідкості та обмежених благ при необмеженості їх споживання.

Встановлено, що управління взаємозв'язком внутрішніх можливостей та зовнішнього впливу створює умови для сталого розвитку ОТГ. Основними інфраструктурними складовими сталого розвитку ОТГ є економічна, екологічна і соціальна.

Показано, що економічна складова сталого розвитку забезпечується за рахунок чинного механізму формування фінансових ресурсів ОТГ, що забезпечує стійкість та самодостатність територіальних громад. З погляду екологічної складової, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів.

Доведено, що важливим фактором зовнішнього середовища, що суттєво впливає на параметри функціонування природно-господарської системи ОТГ є сучасні зміни клімату. Проведено загальний аналіз вразливості ПГС України до зміни клімату. Доведено, що зміни клімату впливають на різні галузі господарювання, але цей вплив не однозначним у різних сферах.

Обґрунтована доцільність пошуку нових інноваційних технологій управління та ведення бізнесу. Показано, що реалізація стартапів в межах і інтересах ОТГ має низку позитивних рис у соціальній, економічній та екологічній площинах. Серед основних виділені такі: можливість ефективного та швидкого пошуку шляхів розв'язання локальних проблем (реалізація одного з основоположних принципів сталого розвитку – думай глобально – дій локально), залучення інвестицій, розбудова інноваційного екосередовища: організація співпраці всіх зацікавлених сторін та розбудова інфраструктури, розповсюдження позитивної інформації про успіхи ОТГ, що у майбутньому може сприяти економічному розвитку, зокрема через підвищення інвестиційної привабливості громади, підвищення обізнаності громади як щодо проблем (у тому числі екологічних), так і можливостей їх розв'язання у прибутковий та ефективний спосіб, активна участь громади у втіленні цілей сталого розвитку та замученість до діяльності міжнародних організацій.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні та оцінці наявних та потенційних наслідків та визначенні вартісних характеристик потенційної шкоди для економіки і систем життєзабезпечення регіону. Це дозволить визначити наявні та потенційні наслідки для довкілля та здоров'я населення й економіки, і обґрунтувати рекомендації для органів влади та місцевих громад стосовно запобігання негативним змінам, спричиненим антропогенним впливом та зміною клімату, та запропонувати заходи з адаптації до них.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (від 12 січня 2015 р., № 5/2015). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення 04.02.2018).
2. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення 04.05.2018).
3. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. - 61 с.
4. Батанов О.В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf (дата звернення 04.02.2018).
5. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnicтво/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf (дата звернення 04.02.2018).
6. Молодожен Ю.Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України / Б.Ю. Молодожен // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. - 2006. - № 2. - С. 128-136.

7. Волков В. П., Горошкова Л. А., Карбівничий Р. О. Управління нерухомістю територіальних громад. Белосток: Белосток, 2018. 144 с.
8. Волков В. П., Горошкова Л. А., Карбівничий І. О. Наукові засади технологій управління ресурсами комунальної власності в умовах реформування. Белосток: Белосток, 2018. 138 с.
9. Volkov V.P., Karbivnychy I.O., Karbivnychy R.O., Horbova I.A. Conditions of the no-loss functioning of territorial formation. Belostok: Belostok, 2018. 190 с.
10. Горошкова Л. А. Роль міжбюджетного регулювання у фінансовій спроможності територіальних громад / Л.А. Горошкова, В.П. Волков, Р.О. Карбівничий // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. - 2018. - № 36. - С. 5-12.
11. Horoshkova L. The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations / L. Horoshkova, V. Volkov, L. Karpanova, A. Komelina // International Journal of Engineering & Technology. - 2018. - № 7(4.8). - P. 539-543.
12. Горошкова Л. А. Управління фінансовими процесами децентралізації та формування територіальних громад / Л. А. Горошкова, В.П. Волков // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету. - 2018. - № 36/1. - С. 285-293.
13. Державна екологічна політика України в умовах децентралізації влади / за наук. ред. д.е.н., проф. Є.В. Хлобистова / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ: ДУ ІЕПСП НАН України, 2016. 226 с.
14. Хлобистов Є.В. Особливості формування та розвитку міжнародної екологічної політики України за умов децентралізації врядування // Сталій розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2016: колективна монографія [Андерсон В.М., Балджи М. Д., Баркан В.І. та ін.] / НТУУ «Київський політехнічний інститут»; Інститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України; Вища економіко-гуманітарна школа / за наук. ред. Хлобистова Є.В. Черкаси, 2016. - С. 228-234.
15. Гусева І. І., Сегеда І.В., Хлобистов Є.В. Екологізація енергетики у забезпеченні сталого розвитку держави / за наук. редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. / НТУУ «КПІ», ІТГІП НАНУ, The University of Economics and Humanities. - Київ-Бельсько-Бяла: видавець Чабаненко Ю.А., 2015. – 276 с.
16. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <http://www.Zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>. (дата звернення 04.02.2018).
17. Дудник І.М. Вступ до загальної теорії систем. - К.:Кондор, 2009. - 205 с.
18. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. - М.: Прогресс, 1982. - 456 с.
19. Клебанов Т.С., Дубровина Н.А., Полякова О.Ю., Раєвнева Е.В., Милов А.В., Сергиєнко Е.А. Моделирование экономической динамики. - Х.:Издательский Дом «ИНЖЭК», 2004. - 244 с.
20. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
21. IPCC: Climate change 2013: The Physical Science Basis, 2013. Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate, UNEP/WMO. URL: <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/>. (дата звернення 04.02.2018).
22. Досвід Європейського Союзу в адаптації до зміни клімату та застосування його в Україні (Еріком Е. Массеєм) Бюро Координатора з економічної та довкілляної діяльності ОБСЄ, 2012 :). URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/104020>. (дата звернення 04.02.2018).
23. Boychenko S. Long-time changes of the thermal continentality index, the amplitudes and the phase of the seasonal temperature variation in Ukraine / S. Boychenko, V. Voloshchuk, T. Kuchma, N. Serdyuchenko // Geofizicheskiy Zhurnal. - 2018. - V.40, - N3. - P.81-96. URL: <https://doi.org/10.24028/gzh.0203-3100.v40i3.2018.137175>
24. Boychenko S. [Features of climate change in Ukraine: scenarios, consequences for nature and agroecosystems.](https://doi.org/10.18372/2306-1472.69.11061) / S. Boychenko, V. Voloshchuk, Ya. Movchan, N. Serdjuchenko, V. Tkachenko, O. Tyshchenko, S.Savchenko // Proceedings of the National Aviation University. - 2016. - No 4. - P. 96-113. URL: <https://doi.org/10.18372/2306-1472.69.11061>
25. Дем'яненко С. Стратегія адаптації аграрних підприємств України до глобальних змін клімату / С. Дем'яненко, В. Бутко В. // Економіка України. - 2012. - № 6. - С. 66–72.
26. Кучер А. Адаптація аграрного землекористування до змін клімату / А.Кучер // Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal. – 2017. – Vol. 3. – No. 1. – С. 119-138. – URL: www.ares-journal.com.
27. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. https://menr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf. (дата звернення 04.02.2018).
28. <https://phys.org/news/2017-11-global-carbon-dioxide-emissions-stable.html>. (дата звернення 04.02.2018).
29. Транспорт і зміни клімату. Сталій розвиток транспортної системи. Збірник матеріалів для політиків. URL: <http://climategroup.org.ua/?p=1145>
30. Карпенко О. А. Вплив негативних кліматичних тенденцій на транспортну інфраструктуру / О.А. Карпенко, В.П. Безнісько, А.Ю. Чернавцев // Управління проектами, системний аналіз і логістика. - 2011. - Вип. 8. - С. 305-307. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2011_8_83ю

31. Ткаченко В. С. Структурний дрейф степових фітосистем України під впливом кліматичних змін та прогностичні сценарії для першої половини XXI століття / В.С. Ткаченко, С.Г. Бойченко // Доповіді Національної академії наук України. - 2014. - № 4. - С. 172-180.

32. Офіційний вебсайт проекту Climate Forum East. Червоний хрест., 2013–2014 pp. URL: www.climateforumeast.org.

33. WHO. Highlights on health in Ukraine. 2005. URL: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0016/103615/E88285.pdf .(дата звернення 04.02.2018).

34. Карпатський інститут розвитку (Кошице, Словаччина), 2015 Агентство сприяння сталому розвитку Карпатського регіону «ФОРЗА» (Ужгород, Україна), 2015.

References

1. Decree of the President of Ukraine «On the Strategy of Sustainable Development» Ukraine-2020 «(from January 12, 2015, № 5/2015). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (date of treatment 04.02.2018).
2. Sustainable Development Goals: Ukraine. National report. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (date of treatment 04.05.2018).
3. Territorial community as a base part of the administrative - territorial device of Ukraine: problems and prospects of reforming. The analytical report. Kyiv.: NISI, 2016. 61 p.
4. Batanov O. V. A territorial community - primary subject of municipal authority in Ukraine: concept and attribute. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf. (date of treatment 04.02.2018).
5. Murkovich L. A. Territorial community as the subject of local self-management in Ukraine: theoretical aspects. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf. (date of treatment 04.02.2018).
6. Molodozhen, Y. B. (2006). Concept and essence of a territorial community in system of local self-management of Ukraine. *University scientific slip: a magazine of Khmelnytskyi university*. № 2. P. 128-136. [in Ukr.].
7. Volkov V. P., Horoshkova L. A., Karbivnychi R. O. Upravlinnia nerukhomistiu terytorialnykh hromad. Belostok: Belostok, 2018. 144 p. [in Ukr.].
8. Volkov V. P., Horoshkova L. A., Karbivnychi I. O. Scientific principles of technologies of management of community property resources are in the conditions of reformation. Belostok: Belostok, 2018. 138 p.
9. Volkov V.P., Karbivnychi I.O, Karbivnychi R.O., Horbova I.A. Conditions of the no-loss functioning of territorial formation. Belostok: Belostok, 2018. 190 c.
10. Horoshkova L. A., Volkov V. P., Karbivnychi R. O. (2018). A role of the interbudgetary adjusting is in financial possibility of territorial communities. *Bulletin of Priazovsky Technical University. Series: Economic sciences*. № 36. P. 5-12. [in Ukr.].
11. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. (2018). The Reverse Subsidy`s Impact of United Territorial Community`s Budget Generations. *International Journal of Engineering & Technology*. № 7(4.8). P. 539-543.
12. Horoshkova L. A., Volkov V. P. (2018). Management of decentralization and forming of territorial communities financial processes. *University Economic Bulletin/ Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University*. № 36/1. P. 285-293. [in Ukr.].
13. A public ecological policy of Ukraine is in the conditions of decentralization of power / nauk. red. d.e.n., prof. Ye.V. Khlobystova. Kyiv, 2016. 226 p. [in Ukr.].
14. Khlobystov I.V. Features of formation and development of international environmental policy of Ukraine in the conditions of decentralization of governance // Sustainable development - XXI century: management, technology, models. Discussions 2016: Collective Monograph [Anderson VM, Balgi MD, Barkan VI etc.] / NTUU «Kyiv Polytechnic Institute»; Institute of Telecommunications and Global Information Space of the National Academy of Sciences of Ukraine; Higher economics and humanitarian school. / nauk. red. d.e.n., prof. Ye.V. Khlobystova. Cherkasy, 2016. P. 228-234. [in Ukr.].
15. Guseva I. I., Segeda I. V., Khlobystov E. V. Ecologization of power in maintenance of sustainable development of the state / nauk. red. d.e.n., prof. I.V. Khlobystova / NTUU «Kyiv Polytechnic Institute»; Institute of Telecommunications and Global Information Space of the National Academy of Sciences of Ukraine; Higher economics and humanitarian school. Kiev-Bel'sko-Byala: publisher Chabanenko Yu.A., 2015. 276 p. . [in Ukr.].
16. Law of Ukraine «About local self-management in Ukraine». URL: <http://www.Zakon2.rada.gov.ua/lows/show/280/97-vr>. (date of treatment 04.02.2018).
17. Dudnik I.M. Introduction to the general theory of systems. K. Condor, 2009. 205 p.
18. Schumpeter J. Theory of Economic Development. M.: Progress, 1982. 456 p.
19. Klebanov T.S., Dubrovin N.A., Polyakova O.Yu., Raevneva E.V., Milov A.V., Sergienko E.A. Modeling of economic dynamics. Kh.: Publishing House «INZHEK», 2004. 244 p.
20. On approval of the Methodology for the formation of capable territorial communities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 8, 2015, No. 214.). URL: <http://zakon2.rada.gov.u>. (date of treatment 04.02.2018).
21. IPCC:Climate change 2013: The Physical Science Basis, 2013. Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate, UNEP/WMO. URL: <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/>.

22. Experience of the European Union in adaptation to climate change and its application in Ukraine (Eric E. Massey) Office of the Coordinator for the OSCE Economic and Environmental Activities, 2012:). URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/104020/> (date of treatment 04.02.2018).
23. Boychenko S., Voloshchuk V., Kuchma T., Serdyuchenko N. (2018). Long-time changes of the thermal continentality index, the amplitudes and the phase of the seasonal temperature variation in Ukraine. *Geofizicheskiy Zhurnal*. V.40, N3. P.81-96. URL: <https://doi.org/10.24028/gzh.0203-3100.v40i3.2018.137175>
24. Boychenko S., Voloshchuk V., Movchan Ya., Serdjuchenko N., Tkachenko V., Tyshchenko O., Savchenko S. (2016). *Features of climate change in Ukraine: scenarios, consequences for nature and agroecosystems*. *Proceedings of the National Aviation University*. No 4. P. 96-113. URL: <https://doi.org/10.18372/2306-1472.69.11061>
25. Demianenko S., Butko V. Strategy of adaptation of agrarian enterprises of Ukraine to global climate change. *Ukraine economy*. 2012. № 6. P. 66–72.
26. Kucher A. (2017). Adaptation of agrarian land use to climate change. *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. Vol. 3. No. 1. C. 119–138. URL: www.are-journal.com.
27. Ukraine's strategy for low carbon development by 2050. https://menr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf/ (date of treatment 04.02.2018).
28. <https://phys.org/news/2017-11-global-carbon-dioxide-emissions-stable.html/> (date of treatment 04.02.2018).
29. Transport and climate change. Sustainable development of the transport system. A collection of materials for politicians. URL: <http://climategroup.org.ua/?p=1145>
30. Karpenko O.A., Beznisko V.P., Chernavtcev A. Yu. (2011). Influence of negative climatic tendencies on transport infrastructure. Project management, system analysis and logistics. V. 8. P. 305-307. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2011_8_83.
31. Tkachenko V.S., Boychenko S.G. (2014). Structural drift of steppe systems in Ukraine under the influence of climatic changes and prognostic scenarios for the first half of the XXI century. Reports of the National Academy of Sciences of Ukraine. No. 4. C. 172-180.
32. The official website of the Climate Forum East project. Red Cross, 2013-2014. URL: www.climateforumeast.org. (date of treatment 04.02.2018).
33. WHO. Highlights on health in Ukraine. 2005. URL: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0016/103615/E88285.pdf. (date of treatment 04.02.2018).
34. Carpathian Development Institute (Kosice, Slovakia), 2015 Agency for the Promotion of the Sustainable Development of the Carpathian Region «FORZA» (Uzhhorod, Ukraine), 2015.

Keywords: incorporated united territorial community, sustainable development, innovative technologies, natural and economic systems, management

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, сталий розвиток, інноваційні технології, природно-господарські системи, управління

Ключевые слова: объединенная территориальная община, устойчивое развитие, инновационные технологии, естественно-хозяйственные системы, управление

УДК 004.415

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ<http://orcid.org/0000-0001-9798-391X>

Шабельник Тетяна Володимирівна, професор кафедри математичних методів та системного аналізу, д.е.н., доцент, Маріупольський державний університет, м.Маріуполь, e-mail: Tanya.shabelnyk17@gmail.com, тел: +380501768478

Tetyana Shabelnyk, Professor of Mathematical Methods and Systems Analysis Departments, Doctor of economic sciences, Associate Professor, Mariupol State University, Mariupol

T. Shabelnyk, The informative systems making decision support in the conditions of globalization of pharmaceutical market.

Strengthening of tendencies of globalization at the pharmaceutical market cause the increase of volumes of information from market research, to moving of pharmaceutical commodities, advertisement, prognostication of sale, treatment of orders and increase of requirements toward treatment, maintenance and analysis of data. It causes the necessity of the use of the dedicated informative systems making decision support.

The analysis of functional possibilities of the informative systems making decision support is done in the conditions of globalization of pharmaceutical market. Modern systems of informative systems making decision support that can be used for the analysis of dynamics of pharmaceutical market in the conditions of globalization embrace three groups of information technologies. These technologies are based on application of the universal, dedicated and integrated systems making decision support.

The universal systems use a statistical tool that has a certain set of methods for an analysis and prognostication of progress of pharmaceutical market trends. The dedicated systems execute functions of automation of processes of the strategic marketing planning of activity of pharmaceutical market and can operate inexact data and suppositions. The integrated informative systems combine technologies from automation of functions different levels management of pharmaceutical enterprise.

The use of the informative systems making decision support in the conditions of globalization of pharmaceutical market will promote efficiency and quality of acceptance of reasonable administrative decisions due to the improvement of dataware, decline of credible errors at making decision and economy of management resources.

Шабельник Т.В. Інформаційні системи підтримки прийняття рішень в умовах глобалізації фармацевтичного ринку.

Посилення глобалізаційних тенденцій на фармацевтичному ринку визивають зростання обсягів інформації з дослідження ринку, просуванню фармацевтичних товарів, рекламі, прогнозуванню збуту, обробки замовлень та збільшення вимог до обробки, збереження та аналізу даних, що викликає необхідність використання спеціалізованих інформаційних систем підтримки прийняття рішень

Зроблено аналіз функціональних можливостей інформаційних систем підтримки прийняття рішень в умовах глобалізації фармацевтичного ринку. На сьогодні системи підтримки прийняття рішень, які можуть бути використані для аналізу динаміки фармацевтичного ринку в умовах глобалізації охоплюють три групи інформаційних технологій, що базуються на застосуванні універсальних, спеціалізованих та інтегрованих систем підтримки прийняття рішень.

Універсальні системи використовують статистичний інструментарій, який має конкретний набір методів, достатній у більшості випадків для аналізу і прогнозування тенденцій розвитку фармацевтичного ринку. Спеціалізовані системи виконують функції автоматизації процесів стратегічного маркетингового планування діяльності фармацевтичного ринку та можуть оперувати неточними даними і припущеннями. Інтегровані інформаційні системи підтримки прийняття рішень на фармацевтичному ринку поєднують технології з автоматизації функції управління різних рівнів фармацевтичного підприємства.

Використання інформаційних систем підтримки прийняття рішень в умовах глобалізації фармацевтичного ринку підвищить ефективність та якість прийняття обґрунтованих управлінських рішень за рахунок удосконалення інформаційного забезпечення, зниження ймовірних помилок при ухваленні рішень та економії ресурсів управління.

Шабельник Т.В. Информационные системы поддержки принятия решений в условиях глобализации фармацевтического рынка.

Усиление глобализационных тенденций на фармацевтическом рынке вызывают рост объемов информации по исследованию рынка, продвижению фармацевтических товаров, прогнозированию сбыта,

обработки заказов и увеличение требований к обработке, хранению и анализу данных, которые обуславливают необходимость использования специализированных информационных систем поддержки принятия решений.

Сделан анализ функциональных возможностей информационных систем поддержки принятия решений в условиях глобализации фармацевтического рынка. Современные системы поддержки принятия решений, которые могут быть использованы для анализа динамики фармацевтического рынка в условиях глобализации охватывают три группы информационных технологий, базирующихся на использовании универсальных, специализированных и интегрированных систем поддержки принятия решений.

Универсальные системы используют статистический инструментарий, который имеет конкретный набор методов, достаточный в большинстве случаев для анализа и прогнозирования тенденций развития фармацевтического рынка. Специализированные системы выполняют функции автоматизации процессов стратегического маркетингового планирования деятельности фармацевтического рынка и могут оперировать с неточными данными и предположениями. Интегрированные информационные системы поддержки принятия решений на фармацевтическом рынке сочетают технологии автоматизации функций управления разных уровней фармацевтического предприятия.

Использование информационных систем поддержки принятия решений в условиях глобализации фармацевтического рынка повысит эффективность и качество принятия обоснованных управленческих решений за счет усовершенствования информационного обеспечения, снижения вероятных ошибок при принятии решений и экономии ресурсов управления.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні процеси, що відбуваються на світовому фармацевтичному ринку обумовлюють стрімке зростання темпів розвитку інформаційних і комунікаційних технологій, які в свою чергу, обумовлюють перехід інформаційних ресурсів із допоміжного ресурсу в один із основних ресурсів підвищення конкурентоспроможних та адаптивних функцій фармацевтичного підприємства, який дає додаткові переваги у прийнятті обґрунтованих рішень за рахунок підвищення швидкості обробки інформації [9, 10].

Інформація стає важливим ресурсом і об'єктом управління фармацевтичного ринку. Своєчасне отримання оперативної та спеціально орієнтованої для прийняття управлінських рішень інформації надають додаткової можливості для підвищення економічної ефективності функціонування фармацевтичного підприємства. Вірогідна інформація дозволяє фармацевтичному підприємству здобувати конкурентні переваги, у тому числі знижувати фінансові ризики, визначати відношення споживачів до своєї позиції на ринку, аналізувати зовнішнє середовище, вдосконалювати стратегію розвитку та оцінювати свою діяльність [3, 8].

Для досягнення ринкового успіху фармацевтичному підприємству необхідно мати актуальну та достовірну інформацію про клієнтів, конкурентів, постачальників, посередників, тощо. До цього слід додати інформацію, що одержана від моніторингу економічних, політичних, соціальних та науково-технічних факторів, які впливають на діяльність фармацевтичного ринку в умовах глобалізації.

Отже, посилення глобалізаційних тенденцій на фармацевтичному ринку визивають зростання обсягів інформації з дослідження ринку, просуванню фармацевтичних товарів, реклами, прогнозуванню збуту, обробки замовлень та збільшення вимог до обробки, збереження та аналізу даних.

Перелічені фактори викликають необхідність використання спеціалізованих інформаційних систем підтримки прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження та розвитку інформаційних технологій для підтримки прийняття рішень у фармацевтичній галузі розглядаються у роботах Андрушківа Б.М. [1], Бабінцевої Л.Ю. [2], Іванова М.М. [4], Левицького С.І. [6], Лисенка Ю.Г. [7], Мізюка Б.М. [8].

Але, слід зауважити, що стрімкий розвиток інформаційних технологій та зростання вимог до збереження та аналізу даних в умовах глобалізації фармацевтичного ринку потребують подальшого вивчення цього питання для підвищення рівня ефективності системи прийняття рішень.

Мета статті – аналіз функціональних можливостей інформаційних систем підтримки прийняття рішень в умовах глобалізації фармацевтичного ринку.

Результати дослідження. На сьогодні системи підтримки прийняття рішень, які можуть бути використані для аналізу фармацевтичного ринку в умовах глобалізації можна визначити як пошукові системи, що спрямовані на автоматизацію функцій сегментації фармацевтичного ринку, визначення купівельних характеристик фармацевтичних товарів в порівнянні з фармацевтичними товарами конкурентів, розробку заходів щодо блокування небезпек і використання сприятливих ринкових можливостей, розробку стратегічних планів розвитку фармацевтичного ринку в цілому так і по окремих його сегментах.

Ці системи охоплюють три групи інформаційних технологій, що базуються на застосуванні універсальних, спеціалізованих та інтегрованих систем підтримки прийняття рішень. Розглянемо наведені інформаційні технології більш детально.

До універсальних систем з реалізації функцій автоматизації завдань аналізу і прогнозування тенденцій розвитку фармацевтичного ринку на основі даних спостережень та анкетного опитування відносяться програмні засоби, що підтримують концептуально більш повний набір загальнонаукових методів аналізу. Прикладом є статистичні пакети такі, як Statgraphics, SPSS, SAS, SYSTAT, Minitab, Statistika, серія програм КонСи.

У даному випадку статистичній інструментарій має конкретний набір методів, достатній у більшості випадків для аналізу і прогнозування тенденцій розвитку фармацевтичного ринку, дослідження впливу ринкових факторів на продажі фармацевтичних товарів та оптимізацію маржинального доходу і витрат на зберігання запасів фармацевтичних товарів.

Але, слід відмітити, що значна частина методів універсальних систем цієї групи є досить складними і вимагають від користувача поглиблених знань в області статистики і математики. Виключенням є серія програм КонСи, що автоматизують окремі ділянки маркетингового аналізу і управління на фармацевтичному ринку.

Разом з тим, засоби наведених програмних пакетів є найкращими генераторами звітів з маркетингових досліджень фармацевтичного ринку, оскільки обробка даних спостережень і анкетних опитувань практично базується на загальнонаукових статистичних методах.

Для виконання функцій автоматизації процесів стратегічного маркетингового планування діяльності фармацевтичного ринку використовуються спеціалізовані системи підтримки прийняття рішень, а саме: Marketing Expert, Marketing Analytic, Marketing GEO, [11].

Система Marketing Expert здатна зробити оцінку реального положення фармацевтичного підприємства на ринку, провести порівняльний аналіз збутової діяльності з діяльністю конкурентів та сформувати оптимальну структуру збуту фармацевтичних товарів. Система дозволяє визначити прибутковість різних сегментів фармацевтичного ринку і фармацевтичних товарів, темпи їх зростання. У програмі реалізований метод імітаційного моделювання, для визначення оптимального рівня прибутковості при різних величинах вартості фармацевтичних товарів.

Так само в Marketing Expert реалізовані відомі аналітичні методики (GAP-аналіз, сегментний аналіз, SWOT-аналіз, Portfolio-аналіз).

Програма Marketing Analytic виконує функції статистичного та сегментного аналізу продажів фармацевтичних товарів по аналітичним ознакам, що задаються користувачем.

До таких ознак можна віднести види фармацевтичних товарів, споживачів, каналів збуту та їх комбінації. Крім того, Marketing Analytic вирішує задачу наповнення системи стратегічного та оперативного планування маркетингового управління фармацевтичним підприємством реальними даними управлінського обліку; експортує в програму Marketing Expert сегментну модель багатомірних даних, що містить ціни на фармацевтичні товари та обсяги їх продажів та відображається їх на карті ринку.

Результати сегментного аналізу (тобто розрахунків маржинального прибутку) в обох із зазначених програм (Marketing Expert, Marketing Analytic) збігаються у вигляді відповідних проектів. При цьому сегментний аналіз, що можна виконати за допомогою використання зазначених програм, є лише частиною, хоча і важливою, аудита маркетингового управління фармацевтичним підприємством.

Програма Marketing Expert допомагає провести повний аудит маркетингу, який включає SWOT-аналіз і Portfolio-аналіз, розробити план маркетингу фармацевтичного підприємства на основі реальних облікових даних.

Програма Marketing GEO містить великий обсяг статистичної інформації про регіони, міста і підприємства і дозволяє виконувати необхідні аналітичні операції для визначення місткості світового фармацевтичного ринку, темпів його зростання, рівня конкуренції по реальним ринковим даним. Значення цих розрахункових критеріїв є входними даними для побудови матричних моделей Portfolio-аналізу в програмі Marketing Expert.

Таким чином, програми Marketing Analytic і Marketing GEO забезпечують програму Marketing Expert необхідною інформаційно-аналітичною підтримкою при розробці плану маркетингового управління фармацевтичним підприємством.

На відміну від автоматизованих систем обробки поточних операцій у системі управління фармацевтичним підприємством, використовуються системи підтримки прийняття рішень, що можуть оперувати неточними даними і припущеннями (про можливі діапазони рівня інфляції, попиту на фармацевтичні товари, продажі фармацевтичних товарів, тощо) [5].

Дані системи підтримки прийняття рішень є автономними та інтерактивними, у технології яких чергуються машинні процеси та інтелектуальна участь управління. Звіт про продажі фармацевтичних товарів дає єдиний, детермінований результат, прийнятий до розгляду керівниками підрозділів фармацевтичного підприємства.

Також системи підтримки прийняття рішень на фармацевтичному ринку дають набір можливих альтернатив для розгляду і вибору з урахуванням різних ситуацій. Коли ж альтернатива обрана і рішення прийняте, контроль за його виконанням знову зв'язаний з аналізом звітів про поточні ситуації фармацевтичного ринку.

Інтегровані інформаційні системи підтримки прийняття рішень на фармацевтичному ринку поєднують технології з автоматизації функції управління різних рівнів фармацевтичного підприємства: виробництва, управлінського обліку, маркетингу, фінансового планування і аналізу.

Дані системи припускають введення фактичних даних діяльності фармацевтичного підприємства і виявляти їх відхилення, підтримувати актуалізацію і управлінський облік; проводити підтримку управлінського обліку на рівні окремого кластеру фармацевтичних товарів, робити контроль погодження виробничої собівартості фармацевтичного товару з його ціною. Це значно знижує ризик неузгодженості цін з реальними виробничими витратами фармацевтичного підприємства.

Інтегровані інформаційні системи також підтримують маркетингові бази даних, які містять у собі статистичні відомості про фармацевтичні товари, наприклад, динаміку цін світового фармацевтичного ринку, розподіл споживачів, перелік заходів стимулювання збуту тощо.

Записи бази даних оновлюються після кожної операції реалізації фармацевтичних товарів. Фармацевтичне підприємство має можливість відслідковувати поведінку кожного окремого споживача фармацевтичних товарів в часі та підтримувати із ним постійний діалог [11].

Висновки. Сучасні системи підтримки прийняття рішень, які можуть бути використані для аналізу динаміки фармацевтичного ринку в умовах глобалізації охоплюють три групи інформаційних технологій, що базуються на застосуванні універсальних, спеціалізованих та інтегрованих систем підтримки прийняття рішень.

Універсальні системи використовують статистичний інструментарій, який має конкретний набір методів, достатній для аналізу і прогнозування тенденцій розвитку фармацевтичного ринку. Спеціалізовані системи виконують функції автоматизації процесів стратегічного маркетингового планування діяльності фармацевтичного ринку та можуть оперувати неточними даними і припущеннями. Інтегровані інформаційні системи підтримки прийняття рішень на фармацевтичному ринку поєднують технології з автоматизації функції управління різних рівнів фармацевтичного підприємства.

Використання інформаційних систем підтримки прийняття рішень в умовах глобалізації фармацевтичного ринку підвищить ефективність та якість прийняття обґрунтованих управлінських рішень за рахунок удосконалення інформаційного забезпечення, зниження ймовірних помилок при ухваленні рішень та економії ресурсів управління.

Список використаних джерел:

1. Андрушків Б. До питання використання інформаційних технологій в логістиці дистрибуції препаратів фармацевтичної промисловості [Електронний ресурс] / Б.Андрушків, Б.Паласюк // Соціально-економічні проблеми і держава. - 2014. - Вип. 1 (10). - С. 120-128. - Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14abmpfp.pdf>.
2. Бабінцева Л. Ю. Засади створення державної системи інформаційного моніторингу фармацевтичного ринку / Л. Ю. Бабінцева // Медична інформатика та інженерія. -2012.-№1.-С. 33-36.
3. Гавриш О. А. Побудова інформаційної підсистеми інформаційно-інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства / О. А. Гавриш, С. М. Савченко // Економіка та держава : Міжнар. науково-практ. журн. 2011. № 3.
4. Иванов Н.Н. Информационно-аналитические системы в управлении экономическими объектами / Н. Н. Иванов // Бизнес Информ. - 2013. - № 10. - С. 141-145.
5. Кузнецова М.О. Інформаційні системи підтримки прийняття управлінських рішень / М.О. Кузнецова, Г.Ю. Коблянська // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. 2012. № 9 (136). - С.154-157.
6. Левицкий С. И. Моделирование проектного управления сложными экономическими объектами: монография / С.И. Левицкий; [научн. ред. проф. Ю.Г. Лысенко]. – Донецк: Юго-Восток, 2012. – 341 с.
7. Лысенко Ю.Г. Имитационное моделирование экономических систем: прикладные аспекты: монография / Ю.Г. Лысенко, Д.В. Беленко, В.Н. Кравченко; под. ред. Ю.Г. Лысенко. – Донецк: Изд-во «Ноулидж», 2013. – 359 с.
8. Мізюк Б.М. Концептуальна роль інформації в конкурентоспроможності торговельних підприємств споживчої кооперації / Б.М. Мізюк // Торгівля,комерція, підприємництво: збірник наукових праць. – Львів: Львівська комерційна академія, 2010. – Вип.11. – С. 15-19.
9. Мозговий Н.Д. Сучасні інформаційні системи управління, їх впровадження та використання на українських підприємствах / Н.Д. Мозговий, Г.Ю. Коблянська // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. 2012. № 12 (139). - С.151-157.
10. Сазонець О. М. Методологічні засади формування інформаційної системи ТНК / О. М. Сазонець // Актуальні проблеми економіки : наук. екон. журн. 2011. № 12 (126).
11. Шабельник Т.В. Аналіз сучасних інформаційних систем маркетинго-орієнтованого управління / Т.В. Шабельник // Экономическая кибернетика: міжнародний науковий журнал.– Донецк: ДонНУ, 2012. №1-3(73-75). - С. 86 – 91.

References

1. Andrushkiv, B. (2014), «To the question of the use of information technologies in logistic of distribution of preparations of pharmaceutical industry», [«Do pitannya vikoristannya informatsiynih tehnologiy v logistitsi distributsiyi preparativ farmatsevtichnoyi promislovosti»], Соціально-економічні проблеми і держава, No.1(10), pp. 120-128, available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14abmpfp.pdf>.
2. Babintseva, L. (2012), «Principles of creation of the state system of the informative monitoring of pharmaceutical market», [«Zasadi stvorenniya derzhavnoyi sistemi informatsiyного monitoringu farmatsevtichного rinku»], Medichna Informatika ta Inzheneriya, No.1, pp. 33-36.
3. Gavrish, O., Savchenko, S. (2011), «Construction of informative subsystem of informatively-innovative mechanism of increase of competitiveness of enterprise», [«Pobudova informatsiynoyi pidsistemi informatsiyno-innovatsiyного mehanizmu pidvischennya konkurentospromozhnosti pidpriemstva»], Ekonomika ta derzhava, No.3.
4. Ivanov, N. (2013), «Informatively analytical systems in a management by economic objects», [«Informatsionno-analiticheskie sistemy v upravlenii ekonomicheskimi ob'ektami»], Biznes Inform, No.10, pp. 141-145.
5. Kuznetsova, M. & Koblyanska, G. (2012), «The informative systems of support of acceptance of administrative decisions», [«Informatsiyni sistemi pidtrimki priynyattya upravlinskih rishen»], Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukraini, No. 9 (136), pp.154-157.

6. Levitskiy, S. (2012), «Modeling of project management of complex economic objects: monograph», [*«Modelirovanie proektnogo upravleniya slozhnyimi ekonomicheskimi ob'ektami: monografiya»*], Yugo -Vostok, Ltd., 340 p.
7. Lyisenko, Yu & Belenko, D & Kravchenko V, (2013), «Imitation design of the economic systems : the applied aspects: monograph», [*«Imitatsionnoe modelirovanie ekonomicheskikh sistem: prikladne aspekty: monografiya»*], Noulidzh, 359 p.
8. Mizyuk, B. (2010), «A conceptual role of information is in the competitiveness of trade enterprises of consumer co-operation», [*«Kontseptualna rol informatsiyi v konkurentospromozhnosti togovelnih pidpriemstv spozhivchoyi kooperatsiyi»*], Torgivlya, komertsiya, pidpriemnitstvo, No.11, pp. 15-19.
9. Mozgoviy, N. & Koblyanska, G. (2012), «Suchasni informatsiyini sistemi upravlinnya, yih vprovadzheniya ta vikoristannya na ukrayinskih pidpriemstvah», [*«Modern management informations, their introduction and use, are on the Ukrainian enterprises»*], Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukraini, No. 12 (139), pp.151-157.
10. Sazonets, O. (2011), «Metodologichni zasadi formuvannya informatsiynoi sistemi TNK», [*«Methodological principles of forming of the informative system TNK»*], Aktualni problemi ekonomiki, No.12 (126).
11. Shabelnik, T. (2012), «Analysis of the modern informative systems of marketing management», [*«Analiz suchasnih informatsiynih sistem marketingo-orientovanogo upravlinnya»*], Ekonomicheskaya kibernetika, No.1-3(73-75), pp. 86 – 91.

Keywords: information; information technologies; systems; making decision; pharmaceutical market; globalization.

Ключові слова: інформація; інформаційні технології; системи; прийняття рішень; фармацевтичний ринок; глобалізація.

Ключевые слова: информация; информационные технологии; системы; принятие решений; фармацевтический рынок; глобализация.

Рецензент: Черніченко Г.О., завідувач кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, Маріупольський державний університет, доктор економічних наук, професор

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/10202407>

УДК [005.521+338.1:658]:004.02

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ РЕКОВЕРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ОСНОВІ РОЗШИРЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ ГОРИЗОНТІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА<https://orcid.org/0000-0003-1748-5537>

Котькалова-Литвин Інна Володимирівна, доцент кафедри менеджменту та маркетингу, к.е.н., доц., Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ, e-mail: kotkalova.inna@gmail.com, тел. +30669040389

Inna Kotkalova-Lytvyn, Associate Professor of the Department of Management and Marketing, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Private Higher Education Institution "European University", Kyev

I. Kotkalova-Lytvyn, Working-out strategy of business processes recovery on the basis of expansion of organizational-innovative horizons for enterprise development.

The article explores traditional strategies of enterprise development, in particular the strategy of intensive growth, the strategy of integration growth, the strategy of diversification. Following methods were used during investigation: logical generalization method - for the theoretical substantiation of essence of integration; system analysis method - for studying and justifying enterprise business processes recovering strategy. Analysis of organizational forms of enterprise integration management was held. In particular there were investigated holding structures, strategic partnership, trusts, consortiums, associations from the enterprise development view point. It is substantiated that enterprise's strategy for expanding organizational-innovative horizons should include five key blocks: audit of resources available at the enterprise and selection of recovering object; ranking of objects for recovering depending on the potential for enterprise development; formation of business processes recovery tasks for each object of management; selection and implementation of measures for the reconstruction of business processes; evaluation of results of business processes and adjusting the chosen strategy (if necessary). Author proposes algorithm for formation and implementation of enterprise's business processes recovery strategy, which aims at expanding organizational and innovative horizons of the enterprise's activity. Presented conclusions are aimed at promoting financial stability, mobilizing technological, financial, managerial, marketing and other resources, in order to implement the innovative development of the enterprise and strengthen its competitive position in the market.

Котькалова-Литвин І. Розробка стратегії рековерингу бізнес-процесів на основі розширення організаційно-інноваційних горизонтів розвитку підприємства.

В статті було досліджено традиційні стратегії розвитку підприємства, зокрема стратегію інтенсивного росту, стратегію інтеграційного росту, стратегію диверсифікації. У процесі написання статті використано такі методи: логічного узагальнення – для теоретичного обґрунтування сутності інтеграції; системного аналізу – для дослідження та обґрунтування стратегії рековерингу бізнес-процесів підприємства. Зроблено аналіз організаційних форм інтеграційного управління підприємствами, зокрема холдингових структур, стратегічного партнерства, тресту, консорціуму, асоціації з позиції забезпечення розвитку підприємства. Обґрунтовано, що стратегія розширення організаційно-інноваційних горизонтів підприємства має включати п'ять ключових блоків: аудит наявних у підприємства ресурсів та вибір об'єкту рековерингу; ранжування об'єктів рековерингу в залежності від потенціалу для розвитку підприємства; формування задач реформатування бізнес-процесів для кожного об'єкта управління; вибір та реалізація заходів із реконструкції бізнес-процесів; оцінка результатів та корегування обраної стратегії (в разі необхідності). Запропоновано алгоритм формування та реалізації стратегії рековерингу бізнес-процесів підприємства, який має на меті розширення організаційно-інноваційних горизонтів діяльності підприємства. Представлені висновки дають змогу стверджувати, що представлена стратегія сприяє посиленню фінансової стійкості, мобілізації технологічних, фінансових, управлінських, маркетингових та інших ресурсів, з метою реалізації інноваційного розвитку підприємства та зміцненню його конкурентних позицій на ринку.

Котькалова-Литвин І. Разработка стратегии рековеренга бизнес-процессов на основе расширения организационно-инновационных горизонтов развития предприятия.

В статье проведено исследование традиционных стратегий развития предприятия, в частности, стратегии интенсивного роста, интеграционного роста и диверсификации. В процессе написания статьи использовались такие методы как: логического обобщения – для теоретического обоснования сущности интеграции; системного анализа – для исследования и обоснования стратегии рековеренга бизнес-процессов предприятия. Сделан анализ организационных форм интеграционного управления предприятиями, в частности, холдинга, стратегического партнерства, треста, ассоциации и консорциума

через призму забезпечення розвитку підприємства. Предложено алгоритм формування і реалізації стратегії реверенга бізнес-процесів підприємства з метою розширення організаційно-інноваційних горизонтів діяльності підприємства. Полученные выводы говорят о том, что представленная стратегия обеспечивает повышение финансовой устойчивости, мобилизацию технологических, финансовых, управленческих, маркетинговых и других ресурсов с целью реализации инновационного развития предприятия та усиления его конкурентных позиций на рынке.

Постановка проблеми. Забезпечення ефективності функціонування підприємства у нестабільному зовнішньому середовищі на основі інноваційно-стратегічного розвитку, має спиратись на такі ключові імпульси управлінських рішень: наявність потужної мотивації та визначення чітких цілей, використання багатоваріативного підходу до вибору, врахування потреб та очікувань споживачів та перспектив розвитку споживацького попиту, забезпечення високої виробничої дисципліни, стимулювання набуття та розширення професійних компетенцій команди менеджерів, забезпечення системи прогнозування та мінімізації управлінських ризиків, забезпечення достовірної оцінки стану підприємства та його економічних ресурсів, раціональний розподіл наявних у нього можливостей та інвестицій тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку економічних наук досить багато вітчизняних науковців розглядали парадигму стратегічного управління в логіці забезпечення розвитку підприємства, зокрема О. Гудзь, Н. Маслій, В.Найдюк, І. Отенко, Г. П'ятницька та інші. Водночас, досить незначна увага була приділена методам та інструментам посилення розвитку підприємства за допомогою переформатування бізнес-процесів підприємства.

Метаю статті є розробка стратегії реверенгу бізнес-процесів підприємства на основі організаційно-інноваційного управління його розвитком.

Результати дослідження. Варто зазначити, що інноваційні стратегії повинні бути спрямовані на розвиток та ефективне використання потенціалу підприємства та розглядатись як його адекватна реакція на зміні зовнішнього середовища.

Теорія стратегічного управління має ряд базових стратегій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності підприємства, що забезпечує його розвиток. Як правило стратегії спрямовані на розширення потенціалу підприємства поділяються на стратегії інтенсивного розвитку, стратегії інтеграційного розвитку та стратегії диверсифікації [1, с.14].

При використанні стратегії інтенсивного росту, підприємство досить швидкими темпами нарощує свій потенціал через вдосконалення використання внутрішніх резервів, фінансових ресурсів та свого конкурентного положення на ринку. Отже, стратегію інтенсивного росту можуть реалізовувати ті підприємства, в яких є достатньо внутрішніх ресурсів для випередження конкурентів й заняття домінуючого положення на ринку.

Стратегія інтеграційного росту передбачає об'єднання декількох підприємств в єдину групу за різноманітними організаційними формами та коопераційними цілями. Якщо подібна інтеграція відбувається із постачальниками сировини при одночасному об'єднанні із великими споживачами, то, прийнято говорити, що це вертикальна інтеграція; в разі об'єднання підприємств за галузевою ознакою, то це горизонтальна інтеграція. Вважається, що стратегії інтеграційного росту спрямовані на реалізацію інноваційних проектів. Така стратегія застосовується підприємствами із слабкими перспективами для подальшого самостійного розвитку через брак ресурсів для впровадження новацій [2, с.133].

До групи стратегій диверсифікації входять стратегія конструкторської диверсифікації, яка спрямована на пошук та застосування наявних в існуючому бізнесі додаткових можливостей для реалізації принципово нових продуктів. За такої стратегії, існуюча управлінська модель функціонування підприємства залишається, а новації виникають внаслідок використання можливостей ринку, більш інтенсивного використання наявних технологій, оптимізації бізнес-процесів підприємства. Це стратегія

внутрішньогалузевої продуктової інновації, заснованої на синергетичному ефекті [2, с.135].

Друга форма стратегії диверсифікації – конгломеративна диверсифікація, за якої підприємство розробляє нові види діяльності, які не пов'язані із його традиційною операційною діяльністю.

Більшість стратегій розвитку підприємства спрямовані на зміну (часткову або повну) організаційної форми управління та впровадження інноваційних проєктів з метою зміцнення конкурентного положення на ринку. Для того, щоб підприємство мало змогу ефективно орієнтуватись в цьому просторі та відповідати вимогам зовнішнього середовища, воно повинно адекватно оцінювати свій рівень конкурентоспроможності та наявний ресурсний потенціал. На нашу думку, базові стратегії мають бути модифіковані під потреби кожного окремого підприємства, тобто, має сенс їх застосовувати в якості типових форм для розробки альтернативних стратегій розвитку.

Застосування стратегії розвитку створює певні умови трансформації корпоративного управління, зокрема:

- високий рівень невизначеності процесу реалізації заходів в рамках обраної стратегії, що створює додаткові складності, обумовлені прогнозуванням результатів за параметрами якості, часу, фінансовими витратами та ефективністю. Це спонукає застосовувати адаптивні методи управління ризиками діяльності підприємства;

- підвищення інвестиційних ризиків за рахунок впровадження інновацій у бізнес-процеси підприємства;

- суттєві зміни в організаційній структурі управління підприємством, що пов'язані із реконструкцією бізнес-процесів підприємства. Реалізація будь-якої стратегії безпосередньо пов'язана із модернізацією діяльності підприємства, оскільки зміна хоча б одного елемента системи тягне за собою необхідність змін усієї системи;

- підсилення протиріччя, що виникають на різних рівнях управління підприємством, тобто необхідна узгодженість інтересів науково-технічної, стратегічної, фінансової, виробничої та маркетингової ланок підприємства.

Таким чином, вибір необхідної стратегії повинен визначатися складом та змістом елементів внутрішнього середовища підприємства, а також перспективами розвитку зовнішнього оточення та кон'юнктури ринку. Традиційно, стратегії розвитку, що спираються на інноваційну складову діяльності підприємства, пов'язують із впровадженням нових методів управління та маркетингу, переходом до нових моделей організаційного управління, які корелюються із змінами умов навколишнього середовища, використанням нових видів ресурсів та підходів до їх розподілу. Означені процеси можна умовно назвати рековерингом (оновленням) бізнес-процесів підприємства з метою забезпечення його стійкого розвитку.

З урахуванням вищезазначеного, на нашу думку, стратегія розширення організаційно-інноваційних горизонтів підприємства має включати п'ять ключових блоків:

- 1) аудит наявних у підприємства ресурсів та вибір об'єкту рековерингу;
- 2) ранжування об'єктів рековерингу в залежності від потенціалу для розвитку підприємства;
- 3) формування задач рековерингу бізнес-процесів для кожного об'єкта управління;
- 4) вибір та реалізація заходів із реконструкції бізнес-процесів;
- 5) оцінка результатів та корегування обраної стратегії (в разі необхідності).

Фундаментом організаційно-інноваційної стратегії підприємства має бути використання можливостей для інтеграцій та диверсифікації виробництва із одночасним впровадженням нових продуктів та/або розширенням ринків збуту. Таким чином, можливості для розширення горизонтів розвитку лежать у площі різних варіантів горизонтальної або вертикальної інтеграції, а також у диверсифікації виробництва підприємства. Інтеграційні процеси забезпечують підвищення платоспроможності та

розширення ресурсного потенціалу підприємств-учасників інтеграції. Диверсифікація виробництва обумовлює підвищення стійкості підприємства, зниження цінових та виробничих ризиків, а також збільшення дохідності підприємства.

Нами було проаналізовано різні форми організаційного управління в контексті перспектив забезпечення стійкого розвитку підприємства (Табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз організаційних форм управління підприємства	Перспективи підвищення економічної стійкості	Бар'єри для підвищення фінансової стійкості
<p>Зміст організаційних форм управління</p> <p>Специфіка холдингів полягає в об'єднанні підприємств, які займаються різними аспектами економічної діяльності в єдину групу за певною ознакою. Управління в холдингу здійснює управлінська компанія за допомогою участі в акціонерному капіталі інших учасників холдингової структури</p>	<p>Холдингові структури</p> <ul style="list-style-type: none"> - погашення взаємних боргів; - перерозподіл грошових, виробничих, управлінських ресурсів; - централізоване стратегічне планування; - розширення можливостей для залучення боргового капіталу за рахунок надання гарантій; - диверсифікація діяльності холдингової структури 	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення бюрократичних ризиків в результаті централізованого управління; - консолідація ресурсів холдингової групи
<p>Асоціація створюються з метою безоплатної допомоги своїм учасникам на основі колегіального управління.</p>	<p>Асоціація підприємств</p> <ul style="list-style-type: none"> - виробнича, технічна та наукова кооперація; - реалізація спільних проектів (особливої актуальності набирає при розширенні присутності на зовнішніх ринках) 	<ul style="list-style-type: none"> - є тимчасовим об'єднанням підприємств; - субсидіарна відповідальність учасників асоціації
<p>Управління на підставі стратегічного партнерства підприємств</p> <p>Стратегічне партнерство являє собою тимчасове об'єднання підприємств для задоволення спільної мети</p>	<ul style="list-style-type: none"> - обмін технологіями та знаннями; - розширення кола постачальників та партнерів 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність жорсткої відповідальності учасників; - нестабільних та тимчасовий характер об'єднання
<p>Трест- це організаційна форма управління за якої підприємства-учасники об'єднують свій виробничий та фінансовий потенціал в єдину систему із централізованим управлінням</p>	<p>Трест</p> <ul style="list-style-type: none"> - спільний розвиток та використання потужностей групи підприємств 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність виробничої спеціалізації
<p>Консорціум забезпечує концентрацію ресурсів підприємств для реалізації великих ресурсоємних проектів</p>	<p>Консорціум</p> <ul style="list-style-type: none"> - розширення виробничого потенціалу за рахунок кооперації в усіх бізнес-процесах підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> - слабка керованість за рахунок незначного управлінської команди з одночасною самостійністю

усіх учасників

Джерело: складено автором на основі [3, с.23; 4, с.147; 5, с.336; 6, с.238]

Розглянуті у таблиці організаційні форми інтеграції дозволяють використовувати різноманітні можливості збільшення виробничого та фінансового потенціалу підприємства та зміцнення його конкурентних позицій на ринку.

Холдингові структури виступають в ролі одних з потужних форм динамічного розвитку підприємств. Як правило, в холдинг об'єднуються виробничі, фінансові, збутові, логістичні та інші підприємства з метою реалізації своїх стратегічних інтересів. Процедури оптимізації виробничих потужностей, внутрішнього ціноутворення, поставок сировини та збуту готової продукції дозволяють підприємствам, що входять до холдингової групи суттєво знизити операційні витрати та підвищити свою фінансову стійкість [7, с.56]. Водночас, за умови неякісних внутрішньохолдингових зв'язків можуть виникати негативні ефекти від інтеграції, які пов'язані із накопиченням комерційних боргів учасників холдингової структури.

Іншими організаційними формами інтеграцій, що сприяють розвитку підприємства є трести, стратегічні альянси, асоціації та консорціуми. Кожна з них дає певні можливості підприємством - учасникам для розширення виробничого потенціалу та впровадження інновацій.

Трести являють собою об'єднання підприємств, які зливають свої ресурси в єдине підприємство із чіткою спеціалізацією, що дає можливість спільно розвивати виробництво та використовувати ефект масштабу. Прибуток тресту розподіляється пропорційно частки у статутному капіталі об'єднання.

В рамках стратегічного альянсу відбувається реалізація спільних стратегічних інтересів підприємств з метою розширення кола їх контрагентів та стейкхолдерів. Така форма об'єднання має високий ступінь незалежності членів інтегрованого формування та досить чутлива для зміни умов зовнішнього середовища.

Особливостями асоціації є кооперація різних підприємств для спільного використання інформаційних, технологічних, наукових та технічних потужностей удачників об'єднання. Водночас, підприємства, які інтегровані в асоціацію, не пов'язані між собою взаємними зобов'язаннями та залишаються повністю незалежними один від одного.

Таким чином, розглянуті організаційні форми інтеграції дозволяють підприємству значно збільшити виробничий потенціал та є потужним імпульсом для розвитку й посилення конкурентних позицій на ринку. Крім того, в процесі об'єднання ресурсів підприємств виникає ефект синергії в управлінні, виробництві та збуті продукції. Наприклад, одним із результатів інтеграції бізнес-процесів підприємств є зменшення адміністративних витрат на управлінську команду за рахунок скорочення дублювання різних комерційних операцій.

Алгоритм формування та реалізації стратегії розвитку підприємства на основі розширення організаційно-інноваційних горизонтів представлена на Рис. 1.

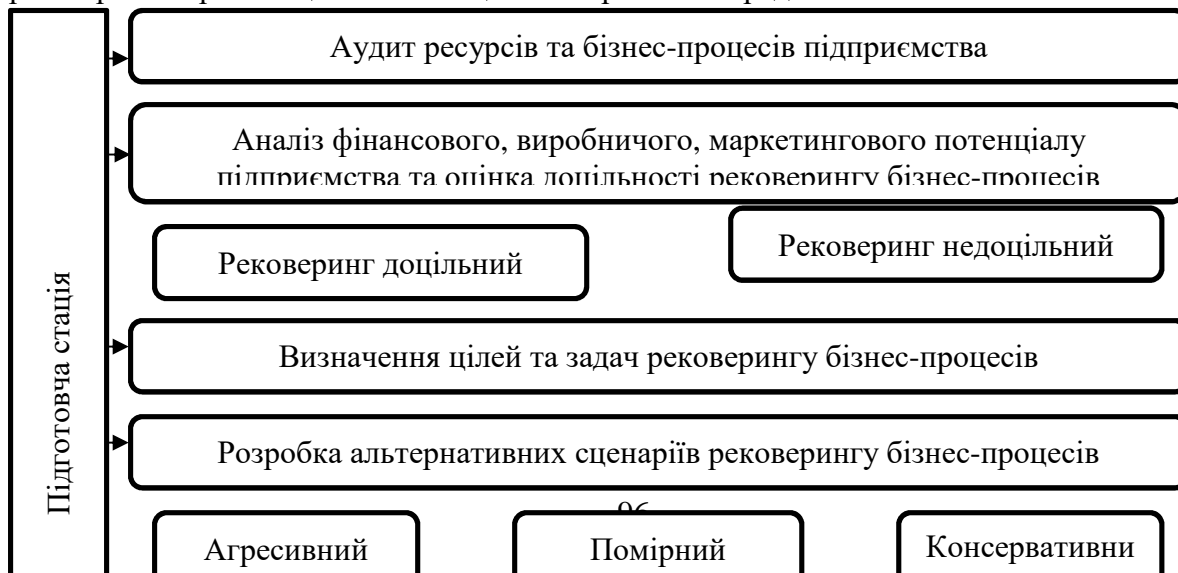

Рис. 1 Алгоритм реалізації стратегії рековерингу бізнес-процесів підприємства
Джерело: розроблено автором

Отже, за результатами вищезазначеного нами запропонована стратегія розвитку підприємства на підставі розширення організаційно-інноваційних горизонтів підприємства, яка ставить за мету такі структурні поліпшення бізнес-процесів:

1) зміцнення ринкових позицій підприємства через створення нових видів продукції. Такий результат досягається за рахунок з одного боку підвищення раціональності поставок сировини, а з іншої – на основі інтеграції із замовниками, що підвищує адаптивність підприємства до змін кон'юнктури ринку;

2) підвищення фінансової стійкості підприємства за рахунок, наприклад, інтеграції до холдингової структури, за якої наявність внутрішніх фінансових резервів інтегрованої групи підтримує високу платоспроможність холдингу в цілому;

3) концентрація та збільшення потенціалу підприємства за рахунок наукової, технічної, інтелектуальної, маркетингової кооперації;

4) зміцнення стратегічних взаємозв'язків в процесі налагодження коопераційних відношень із стратегічними партнерами в рамках різних форм об'єднань підприємств.

Висновок. Таким чином запропонована нами стратегія рековерингу бізнес-процесів на основі розширення організаційно-інноваційних горизонтів дозволяє підприємству посилити виробничий потенціал, акумулювати інтелектуальні, фінансові, маркетингові та інші ресурси для забезпечення стійкого та успішного розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Вэй Пэн. Стратегия развития предприятия / Пэн Вэй // *International Scientific and Practical Conference "WORLD SCIENCE"*. – 2017. - № 5 (21). – С. 14-18.
2. Хоменко О.І. Види стратегій та інструментарій формування стратегії розвитку підприємства / О.І. Хоменко // *Управління розвитком*. – 2015. - №3 (181). – С. 131-137.
3. П'ятницька Г., Найдюк В. Мультиваріантність стратегій інноваційного розвитку. Г. П'ятницька, В. Найдюк // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. – 2018. – № 1. - С. 22-36.
4. Маслій Н.Д. Інтеграційні форми розвитку підприємства: теоретичні аспекти та практичні підходи: монографія // Н.Д. Маслій. – Одеса: Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2018. – 306 с.
5. Гудзь О.І., Мусійовська О.Б. Методичні підходи до обґрунтування стратегії розвитку підприємства / О.І. Гудзь, О.Б. Мусійовська // *Економіка та управління підприємством*. – 2018. – Вип. 22. – С. 334 – 340.
6. Отенко І.П., Комаков Д.В., Шкрібень Р.П. Стратегічний інструментарій безпеко-орієнтованого розвитку підприємства/ І.П. Отенко, Д.В. Комаков, Р.П. Шкрібень // *Проблеми економіки*. – 2018. - № 2(36). – С. 235-241.
7. Тисько М.М. Інноваційний потенціал підприємства як основа його розвитку / М.М. Тисько// *Приазовський економічний вісник*. – 2017. – Вип.3 (03). – С. 54-58.

References (BSI)

1. Wei Peng (2017), "Enterprise Development Strategy", [*"Strategija razvitija predpriyatija"*], *International Scientific and Practical Conference "WORLD SCIENCE"*, No 5 (21), c.14-18.
2. Khomenko O.I. (2015), "Types of strategies and tools for developing a business development strategy", [*"Vydy stratehii ta instrumentarii formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva"*], *Upravlinnia rozvytkom*, No3(181), c.131-137.
3. Pyatnitskaya G., Naidyuk V. (2018), "Multivariability of strategies for innovation development", [*"Vydy stratehii ta instrumentarii formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva"*], *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, No 1, c. 22 – 36.
4. Masliy N.D., (2018), "Integration forms of enterprise development: theoretical aspects and practical approaches", [*"Intehratsiini formy rozvytku pidpriemstva: teoretychni aspekty ta praktychni pidkhody"*], *ONU, Odessa, Ukraine*.
5. Gudz O.I., Musiyovs'ka O.B., (2018), "Methodological approaches to substantiating the strategy of enterprise development", [*"Metodychni pidkhody do obgruntuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva"*], *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvom*, No 22, c.334-340.
6. Otenko I.P., Komakov D.V., (2018), [*"Shkreben R.P. Strategic tool for security-oriented enterprise development"*], *Problemy ekonomiky*, No 2(36), c. 235 – 241.
7. Tys'ko M.M., (2017), "Innovative potential of the company as the basis of its development", [*"Innovatsiinyi potentsial pidpriemstva yak osnova yoho rozvytku"*], *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, No3(03), c.54-58.

Key words: business processes, enterprise development, integration, merge of enterprises, strategy, competitiveness.

Ключові слова: бізнес-процеси, розвиток підприємства, інтеграція, об'єднання підприємств, стратегія, конкурентоспроможність.

Ключевые слова: бизнес-процессы, развитие предприятия, интеграция, объединение предприятий, стратегия, конкурентоспособность.

УДК: 336.77

СПІВРОБІТНИЦТВО ЄБРР ТА УКРАЇНИ У СФЕРІ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Швець Галина Олексіївна, к.філол.н., доцент кафедри економічної теорії та підприємництва, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, e-mail: shvetsvip28@gmail.com

Galyna Shvets, Candidate of Philology, Associate Professor of Economic Theory and Entrepreneurship, State Higher Educational Establishment «Pryazovskyi State Technical University», Mariupol, e-mail: shvetsvip28@gmail.com

G. Shvets, EBRD and Ukraine cooperation in the sphere of small and medium enterprises.

The article deals with topical issues of cooperation of Ukrainian small and medium enterprises with the European Bank for Reconstruction and Development. In particular, the historical retrospective of cooperation and the current state are considered. The main directions of cooperation between Ukraine and the European Bank for Reconstruction and Development are presented. The general branch structure of the EBRD and Ukraine credit portfolio is presented, where priority areas of support are identified: energy, infrastructure, industry, commerce and agriculture, financial sector. It is noted that the European Bank for Reconstruction and Development provides Ukraine with assistance in implementing the reform process, namely: in developing and coordinating national priorities for reform; in setting up support groups for reform in selected priority ministries; in setting up a high-level international strategic advisory group to support Ukrainian reforms. The key factors limiting the disclosure of the potential of effective cooperation between Ukraine and the European Bank for Reconstruction and Development in the macroeconomic field, macrofinancial sphere, public finance, at the level of initiation, preparation and implementation of projects are identified. Some results of EBRD cooperation with Ukrainian small and medium enterprises are presented. The conditions of EBRD cooperation with small and medium-sized enterprises are described in the following areas: the main characteristics of direct financing; which companies can count on a loan; initial requirements for companies; the main steps to participate in financing. It is noted that the EU4Business initiative, which facilitates access to finance for small and medium-sized businesses, is a striking example of financial and advisory assistance for small and medium-sized enterprises in Ukraine, jointly with the EU and the EBRD; Provides training and targeted support for women-led and green-enterprise enterprises; Helps small and medium-sized businesses receive technical support for alignment with EU standards. The results of implementation of the EU4Business initiative in Ukraine for the period of 2009-2017 are presented.

Швець Г.О. Співробітництво ЄБРР та України у сфері малого та середнього підприємництва.

В статті розглянуто актуальні питання співробітництва українських підприємств малого та середнього бізнесу з Європейським банком реконструкції та розвитку. Зокрема розглянуто історичну ретроспективу співробітництва та сучасний стан. Представлено основні напрямки співпраці України та Європейського банку реконструкції та розвитку. Наведено загальну галузеву структуру кредитного портфелю ЄБРР та України, де визначено пріоритетні галузі підтримки: енергетична, інфраструктура, промисловість, комерція та сільське господарство, фінансова сфера. Зазначено, що Європейський банк реконструкції та розвитку надає Україні допомогу у реалізації процесу реформування, а саме: у розробленні й узгодженні національних пріоритетів реформи; у створенні груп підтримки реформи в окремих пріоритетних міністерствах; у творенні високого рівня міжнародної стратегічної консультативної групи з підтримки українських реформ. Визначено ключові чинники, які обмежують розкриття потенціалу результативного співробітництва України та Європейського банку реконструкції та розвитку у макроекономічній сфері, у макрофінансовій сфері, у сфері державних фінансів, на рівні ініціювання, підготовки та реалізації проектів. Наведено деякі результати співпраці ЄБРР з українськими підприємствами малого та середнього бізнесу. Охарактеризовано умови співпраці ЄБРР з підприємствами малого та середнього бізнесу за таким напрямками: основні характеристики прямого фінансування; які компанії можуть розраховувати на кредит; початкові вимоги до компанії; основні кроки до участі у фінансуванні. Зазначено, що яскравим прикладом фінансової та консультативної допомоги для малого та середнього підприємництва в Україні є спільна з ЄС та ЄБРР ініціатива «EU4Business», яка полегшує отримання фінансування для малого і середнього бізнесу; забезпечує навчання та адресну підтримку підприємств, очолюваних жінками, і тих, які працюють в сфері зеленої економіки; допомагає малому та середньому підприємству отримувати технічну підтримку щодо узгодження зі стандартами ЄС. Представлено результати впровадження ініціативи «EU4Business» в Україні за період 2009-2017 рр.

Швець Г.А. Сотрудничество ЕБРР и Украины в сфере малого и среднего предпринимательства.

В статье рассмотрены актуальные вопросы сотрудничества украинских предприятий малого и среднего бизнеса с Европейским банком реконструкции и развития. В частности рассмотрена историческая ретроспектива сотрудничества и ее современное состояние. Представлены основные направления сотрудничества Украины и Европейского банка реконструкции и развития. Приведена общая отраслевая структура кредитного портфеля ЕБРР и Украины, где определены приоритетные отрасли поддержки: энергетическая, инфраструктура, промышленность, коммерция, сельское хозяйство, финансовая сфера. Отмечено, что Европейский банк реконструкции и развития предоставляет Украине помощь в реализации процесса реформирования, а именно: в разработке и согласовании национальных приоритетов реформы; в создании групп поддержки реформы в отдельных приоритетных министерствах; в создании высокого уровня международной стратегической консультативной группы по поддержке украинских реформ. Определены ключевые факторы, ограничивающие потенциалы результативного сотрудничества Украины и Европейского банка реконструкции и развития в макроэкономической сфере, в макрофинансовой сфере, в сфере государственных финансов, на уровне инициирования, подготовки и реализации проектов. Приведены результаты сотрудничества ЕБРР с украинскими предприятиями малого и среднего бизнеса. Охарактеризованы условия сотрудничества ЕБРР с предприятиями малого и среднего бизнеса по таким направлениям: основные характеристики прямого финансирования; какие компании могут рассчитывать на кредит; начальные требования к компаниям; основные шаги к участию в финансировании. Отмечено, что ярким примером финансовой и консультативной помощи для малого и среднего предпринимательства в Украине является совместная с ЕС и ЕБРР инициатива «EU4Business», которая облегчает получение финансирования для малого и среднего бизнеса; обеспечивает обучение и адресную поддержку предприятий, возглавляемых женщинами, и тех, которые работают в сфере зеленой экономики; помогает малому и среднему предпринимательству получать техническую поддержку по согласованию со стандартами ЕС. Представлены результаты внедрения инициативы «EU4Business» в Украине за период 2009-2017 гг.

Постановка проблеми. Розвиток малого та середнього підприємництва (МСП) є стратегічним напрямом для будь-якої країни. Ефективний розвиток МСП дозволяє суттєво підняти соціально-економічний добробут населення країни. Однією з головних умов успішної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу – якісне фінансове забезпечення. Враховуючі складні економічні та політичні умови, в яких функціонують відчинянні підприємства, виникає потреба у звертанні до міжнародних інституцій з приводу отримання фінансової підтримки. Так сьогодні для України найбільшим фінансовим партнером, після Міжнародного валютного фонду (МВФ), є Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Тому є необхідність у детальному аналізі особливостей співпраці України та ЄБРР, зокрема у сфері МСП.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальними питаннями співробітництва ЄБРР та України, зокрема у сфері малого та середнього підприємництва займаються такі науковці як: Л. Аврамчук, Н. Бідник, В. Василенко, А. Гальчинський, В. Колосова, Ю. Козак, Н. Логінова, Д. Лук'яненко, Н. Моринець, Т. Мусієць, Ю. Макогон, О. Мозговий, М. Нікітіна, Т. Оболенська, І. Петрашко, Н. Рязанова, О. Рогач, І. Сазонець, О. Сухий, А. Філіпенко, Т. Шемет й ін.

Мета статті полягає у аналізі основних тенденцій співробітництва ЄБРР та України у сфері малого та середнього підприємництва у сучасних умовах соціально-економічних та політичних трансформацій в країні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Указу Президента України «Про членство України в Європейському банку реконструкції та розвитку» від 14 липня 1992 року №379/92 в серпні 1992 року Україна підписала статутні документи Європейського банку реконструкції та розвитку та прийняла відповідні умови та обов'язки члена цієї міжнародної фінансової інституції, завдяки чому набула статусу країни-члена ЄБРР. На сьогодні ЄБРР залишається одним з провідних інвесторів в економіку України, вкладення якого мають комплексний характер. В Україні працює представництво ЄБРР, яке розташоване у місті Києві [1].

Правовою основою діяльності ЄБРР в Україні є Стратегії затверджені Радою директорів ЄБРР. Перша стратегія ЄБРР щодо України була затверджена у жовтні 1992 року і переглянута у листопаді 1993 року. Ці два документи підкреслили необхідність фінансування проектів в приватному секторі, сфері розвитку фінансового сектора і

відновлення існуючої інфраструктури. У червні 1997 року Рада директорів затвердила Другу стратегію, яка на додаток до цілей першої стратегії, підкреслила необхідність перебудови енергетичного сектора. В ході періоду реалізації цієї стратегії, ЄБРР і влада України заснувала Цільову програму в Енергетичному секторі. Ця програма стала одним з основних каналів завдяки яким ЄБРР приймав участь у політичному діалозі з керівництвом України щодо реформи в енергетичному секторі [2].

На рис. 1 представлено основні напрямки співпраці України та ЄБРР.

Відповідно до даних представлених на офіційному сайті ЄБРР, кредитний портфель банку в Україні на початку 2017 р. становив €4,268 млрд. та виглядав достатньо збалансовано (рис. 2).

Аналіз наведених даних дає можливість зробити висновок, що домінуючою сферою кредитування ЄБРР в Україні є енергетична (33%), а інфраструктура, промисловість, комерція та сільське господарство є пріоритетними сферами кредитування. Решта 11%, припадає на фінансову сферу.

У контексті української програми реформ до 2020 р. уряд звернувся до ЄБРР за допомогою у оперативній концептуалізації та імплементації процесу реформ. Відповідно до цього ЄБРР надає підтримку щодо:

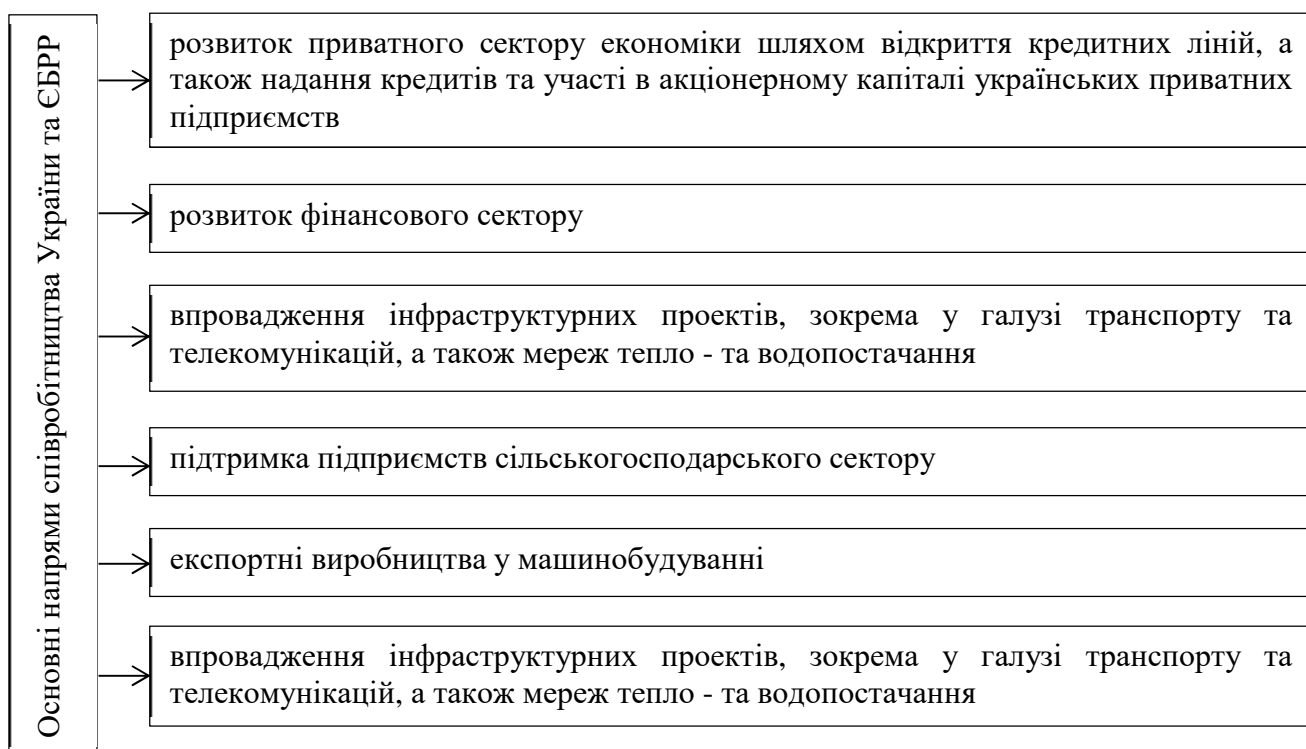

Рис. 1. Основні напрями співпраці України та ЄБРР.

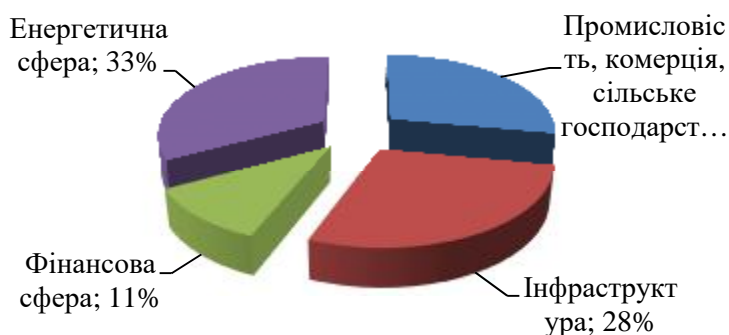

Рис. 2. Загальна галузева структура кредитного портфелю ЄБРР та України станом на початку 2017 р. [1]

1) Розроблення й узгодження національних пріоритетів реформи, спираючись на підтримку Національної ради реформ, офіс управління проектами;

2) Створення груп підтримки реформи в окремих пріоритетних міністерствах, які будуть займатися питаннями реалізації пріоритетних реформ, що проводяться цими міністерствами і трансформації державного управління в рамках цих міністерств;

3) Створення високого рівня міжнародної стратегічної консультативної групи з підтримки українських реформ (SAGSUR), надання експертних консультацій прем'єр міністра і Президента про результативність та ефективність реформ [3].

За підсумками оцінювання поточного стану співробітництва України з ЄБРР можна визначити ключові чинники, які обмежують розкриття потенціалу результативного співробітництва.

I. У макроекономічній сфері:

1) Тривала стагнація реального сектора економіки в умовах відсутності дієвих реформ зумовила глибокий економічний спад. Це циклічний чинник згортання економічної активності, отже, зниження можливостей залучати кредитні ресурси ЄБРР.

2) Посилення дестабілізуючого ефекту політичної напруженості. Політична криза, кінець 2015–2016 рр.

3) Нерозвиненість внутрішнього ринку та збереження експортної орієнтації в умовах значного обмеження зовнішнього попиту. Проекти ЄБРР орієнтовані на інтереси внутрішнього ринку, який в умовах спаду попиту на зовнішніх ринках не здатний самостійно утримувати запит на проекти ЄБРР.

II. У макрофінансовій сфері:

1) Значне нагромадження боргової концентрації в умовах помірних можливостей економічного зростання в Україні. Збільшення потреб в обслуговуванні поточного боргу обмежує можливості державних фінансів обтягуватися додатковими зобов'язаннями за кредитами ЄБРР.

2) Незадовільний стан фінансової репутації, що виявляється у критично низьких суверенних рейтингах. Нарощування українських активів для ЄБРР є чинником збільшення негативного тиску на фінансові рейтинги самого банку, що обмежує можливості збільшення фінансування.

III. У сфері державних фінансів:

1) Обмеження використання механізму державних гарантій. Держава обмежена в можливості нарощувати гарантований борг через ризики порушення нормативів граничного рівня боргу та через зростання ризиків необхідності реалізації цих гарантій через невиконання зобов'язань бенефіціарами коштів ЄБРР.

2) Незадовільно низький рівень інтеграції приватного капіталу до державних інвестиційних ініціатив. Фінансуючи, згідно зі Статутом, лише до 35% потреб кредиту, проекти ЄБРР потребують потужних інституційних суб'єктів для співфінансування. Слабкий розвиток та законодавча неврегульованість державноприватного партнерства в Україні не дають можливості використовувати потенціал приватного капіталу, який нині не бере участі в проектах ЄБРР у державному секторі.

IV. На рівні ініціювання, підготовки та реалізації проектів:

1) Значний регуляторний тиск та зарегульованість процесів. Усереднений термін від ініціювання та підготовки проекту до стадії реалізації становить півтора-два роки. Складність погоджувальних процедур, зокрема через кількість міністерств та відомств – суб'єктів погодження, суттєво збільшує часовий проміжок між погодженням позики банком та отриманням перших траншів.

2) Недостатнє представництво вітчизняних компаній у забезпеченні потреб проектів ЄБРР у державному секторі [3].

Як було вище зазначено, вплив Європейського банку реконструкції та розвитку на розвиток вітчизняного малого та середнього підприємництва дуже значний. Так у 2019

році в Україні планується реалізувати близько 160 проектів грантової підтримки МСП з боку ЄБРР. Загалом за період з 2010 р. по 2019 р. кількість консалтингових проектів, які супроводжував банк для трансформації МСП досягла тисячі, де найактивнішими стали компанії харчової промисловості та торгівлі. У процесі реалізації спільних з ЄБРР проектів у сфері МСП було створено понад п'ять тисяч робочих місць, близько 60% компаній зазначили зростання обороту в рази, 19% компаній вийшли на експорт, а 44% компаній по завершенню першого проекту звернулися за консультаційною підтримкою повторно [4].

За умовами Європейського банку реконструкції та розвитку претендувати на їх підтримку можуть офіційно зареєстровані компанії з хорошою діловою репутацією. Далі більш детально розглянемо умови співпраці вітчизняних підприємств малого та середнього бізнесу з ЄБРР. Так всі необхідні заходи можна поділити на чотири напрями:

- основні характеристики прямого фінансування;
- які компанії можуть розраховувати на кредит;
- початкові вимоги до компаній;
- основні кроки до участі у фінансуванні.

Отже, до основних характеристик прямого фінансування відносять:

1. Різні фінансові інструменти з урахуванням потреб компанії: (кредити, вкладення в акціонерний капітал – в діапазоні від 20 до 35% капіталу компанії).
2. Термін від 3 до 10 років.
3. Ринкове ціноутворення (ЄБРР субсидує проекти, не надає пільгові кредити і не вступає в конкуренцію з приватними банками).
4. Індивідуальні інвестиції в діапазоні від 1 млн. до 10 млн. євро.
5. Номіновані у вільноконвертованій валюті (євро або долари США).

Сьогодні пріоритетними підприємствами, які можуть розраховувати на кредитування ЄБРР є підприємства що генерують валютну виручку та підприємства-експортери. Також, перевага надається виробникам продукції з більш високою доданою вартістю.

До початкових вимог до компаній, які можуть претендувати на співпрацю з ЄБРР можна віднести:

1. Відповідність критеріям малого і середнього бізнесу: кількість співробітників – до 500 осіб; обсяг реалізації - \leq € 50 млн.; загальний баланс \leq € 43 млн.
2. Бажано наявність доходів у валюті кредиту.
3. Готовність співпрацювати з банком в сфері впровадження загальноприйнятих практик в сфері обліку, управління, охорони навколишнього середовища.
4. ЕВІТД на рівні не менше 1 млн. євро.
5. Наявність міжнародного аудиту консолідованої фінансової звітності за системою МСФЗ або готовність консолідувати / комбінувати звітність, перевести її на систему обліку по МСФО і провести міжнародний аудит.

Отже, першими кроками до співпраці підприємств малого та середнього бізнесу з ЄБРР мають бути: представлення фінансової звітності компанії за два попередніх роки (за українськими або міжнародними стандартами) та докладного опису компанії і проекту. Середній термін розгляду можливості кредитування та інтенсивної спільної роботи з проведення поглибленої перевірки складає 6-9 місяців.

Крім фінансування, ЄБРР також надає гранти на бізнес-консультації через свою програму Консультацій для малого бізнесу і гранти за програмою FINTECC для впровадження інноваційних практик. У результаті проходження процедури поглибленої перевірки ЄБРР, компанії часто значно покращують своє корпоративне управління, виходять на нові рівні продуктивності, відкривають нові ринки в результаті роботи з консультантами. Найчастіше, факт проходження поглибленої перевірки ЄБРР сприймається ринком і фінансовим співтовариством як свого роду «знак якості» [5].

Яскравим прикладом фінансової та консультативної допомоги для МСП в Україні є спільна з ЄС та ЄБРР ініціатива «EU4Business», яка спрямована на поліпшення бізнес-клімату в країні. Програми ініціативи:

- полегшують отримання фінансування для малого і середнього бізнесу;
- забезпечують навчання та адресну підтримку підприємств, очолюваних жінками, і тих, які працюють в сфері зеленої економіки.
- допомагають МСП отримувати технічну підтримку щодо узгодження зі стандартами ЄС.

Дана ініціатива дозволяє українським підприємствам малого та середнього бізнесу збільшувати експорт та отримувати вигоду від угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС.

На рис. 3 представлено результати впровадження ініціативи «EU4Business» за період 2009-2017 рр.

Рис. 3. Результати впровадження ініціативи «EU4Business» в Україні за період 2009-2017 рр. [6].

Представлені дані на рис. 3, свідчать, що програми ініціативи «EU4Business» дозволили вітчизняним підприємствам малого та середнього бізнесу отримати за період 2009-2017 рр. 189 млн. євро фінансової допомоги, серед якої переважну кількість складає допомога ЄС (156 млн. євро). Одним з позитивних наслідків ініціативи «EU4Business» стало створення нових робочих місць (5900 робочих місць).

Висновки: Отже, Європейський банк реконструкції та розвитку сьогодні є одним із найбільших інвесторів та кредиторів для України. Фінансова інституція дає можливість отримати не тільки фінансову допомогу, але й допомогу консультативну. ЄБРР реалізує проекти у різних галузях, однак пріоритетними є: сільське господарство та транспортна інфраструктура, енергетика, телевізійні комунікації. Значну підтримку отримують підприємства малого та середнього підприємництва. Завдяки чому вітчизняні підприємства МСП створюють нові робочі місця та виходять на міжнародні ринки збуту, що позитивно впливає на їх фінансово-економічне становище.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Європейського банку реконструкції і розвитку [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ebrd.com>.

2. Кухарська Н.О., Харічков С.К. Міжнародна економічна діяльність України: навч. посібник. – «Одіссей», 2006. - 455 с.
3. Аврамчук Л.А. Стан та перспективи взаємовідносин України та Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) / Л.А. Аврамчук, О.В. Сухий // Економіка і суспільство, 2017. - № 9. – С. 947-951.
4. ЄБРР планує реалізувати в Україні понад 150 проектів для підтримки малого і середнього бізнесу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://eu-ua.org/novyny/yebrr-planuye-realizuvaty-v-ukrayini-ponad-150-proektiv-dlya-pidtrymky-malogo-i-serednogo>
5. Джерела доходів: як малому підприємцю отримати гроші від ЄБРР [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/dzerela-dohodiv-ak-malomu-pidpriemcu-otrimati-grosi-vid-ebrr>
6. Карта можливостей для середнього та малого бізнесу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://eu4business.eu/uk/ukraine>

References:

1. Ofitsynyy sayt Yevropeys'koho banku rekonstruktsiyi i rozvytku [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.ebrd.com>.
2. Kukhars'ka N.O., Kharichkov S.K. Mizhnarodna ekonomichna diyal'nist' Ukrayiny: navch. posibnyk. – «Odissey», 2006. - 455 s.
3. Avramchuk L.A. Stan ta perspektyvy vzayemovidnosyn Ukrayiny ta Yevropeys'koho banku rekonstruktsiyi i rozvytku (YEBRR) / L.A. Avramchuk, O.V. Sukhyy // Ekonomika i suspil'stvo, 2017. - № 9. – S. 947-951.
4. YEBRR planuye realizuvaty v Ukrayini ponad 150 proektiv dlya pidtrymky maloho i seredn'oho biznesu [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <https://eu-ua.org/novyny/yebrr-planuye-realizuvaty-v-ukrayini-ponad-150-proektiv-dlya-pidtrymky-malogo-i-serednogo>
5. Dzhherela dokhodiv: yak malomu pidpryyemtsyu otrymaty hroshi vid YEBRR [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://agravery.com/uk/posts/show/dzerela-dohodiv-ak-malomu-pidpriemcu-otrimati-grosi-vid-ebrr>
6. Karta mozhlyvostey dlya seredn'oho ta maloho biznesu [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://eu4business.eu/uk/ukraine>

Key words: European Bank for Reconstruction and Development, small and medium entrepreneurship, cooperation, reform, priority sectors, loan portfolio.

Ключові слова: Європейський банк реконструкції та розвитку, мале та середнє підприємництво, співробітництво, реформування, пріоритетні галузі, кредитний портфель.

Ключевые слова: Европейский банк реконструкции и развития, малое и среднее предпринимательство, сотрудничество, реформирование, приоритетные отрасли, кредитный портфель.

Рецензент: Логутова Т.Г., професор д. е. н., завідувачка кафедрою «Інноватики та управління» ДВНЗ «ПДТУ».

Перевірено на плагіат: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/9982648>

УДК 339.9:620.9-049.5

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ
КРАЇН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Черніченко Геннадій Олександрович, завідувач кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, д.е.н., професор, Маріупольський державний університет м. Маріуполь, e-mail: emnrep@mdu.in.ua, тел.: 0505900404

<https://orcid.org/0000-0002-4258-4433>

Мітюшкіна Христина Сергіївна, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, к.е.н., доцент, Маріупольський державний університет м. Маріуполь, e-mail: k.mityushkina@gmail.com, тел.: 0679613434

Gennady Chernychenko, Head of the Department of Rational Environmental Use and Environmental Protection, Doctor of Economics, Professor, Mariupol State University, m. Mariupol

Christina Mityushkina, Associate Professor of economics and international economics, Ph.D., Associate Professor, Mariupol State University, m. Mariupol

G.Chernychenko, C.Mityushkina, Conceptual foundations of the formation of the energy security of countries in the context of globalization.

The processes of interpenetration and interweaving are a sign of a modern global world in which security and stability are of paramount importance. In the new dimension of security, the role of the economic component is intensified, in particular, the issue of energy security is of paramount importance. Recent events at the beginning of the 21st century have clearly demonstrated how global economic stability depends on fluctuations in prices for energy resources. Even for countries with traditional energy exporters and those with the largest reserves, issues of supply instability, electricity supply disruptions, the emergence of new sources and production methods have become topical, which in turn prompts the issue of energy security issues to come to the fore. Accordingly, the study of the conceptual framework for the formation of energy security is expedient and timely.

The article is devoted to the study of the conceptual foundations of the formation and definition of energy security. Its place in the structure of national security of the country is determined. The specifics of the definition of energy security for the largest consumers, suppliers, energy companies, countries with different levels of development are singled out. Determined separate indicators for assessing the country's energy security. The indicators, evaluation criteria, risks and threats of the national energy security (external economic, internal economic, intra-industry) are systematized. The paradigm of modern global energy security in the context of sustainable development is determined.

Черніченко Г.О., Мітюшкіна Х.С. Концептуальні засади формування енергетичної безпеки країн в умовах глобалізації.

Процеси взаємопроникнення та переплетіння є ознакою сучасного глобального світу, в якому питання безпеки та стабільності набувають першочергового значення. В новому вимірі безпеки посилюється роль економічної складової, зокрема, виняткове значення мають питання енергетичної безпеки. Останні події початку XXI століття наочно продемонстрували, наскільки світова економічна стабільність залежить від коливань цін на енергетичні ресурси. Навіть для країн, традиційних експортерів енергетичних ресурсів та тих, хто володіє найбільшими запасами, актуальними стали питання нестабільності постачань, перебоїв в постачанні електричної енергії, поява нових джерел та способів видобутку, що відповідно спонукає до виведення питань енергетичної безпеки на перший план. Відповідно, дослідження концептуальних засад формування енергетичної безпеки є доцільним та своєчасним.

Статтю присвячено дослідженню концептуальних засад формування та визначення енергетичної безпеки в сучасних глобальних умовах. Визначено місце енергетичної безпеки в структурі національної безпеки країни. Виокремлено специфіку енергетичної безпеки для найбільших споживачів, постачальників, енергетичних компаній, країн з різним рівнем розвитку. Запропоновано окремі індикатори оцінки енергетичної безпеки країни. Систематизовано показники, критерії оцінки, ризики й загрози національної енергетичної безпеки (зовнішньоекономічні, внутрішньоекономічні, внутрішньогалузеві). Визначено парадигми сучасної глобальної енергетичної безпеки в контексті сталого розвитку.

Черниченко Г.А., Митюшкина К.С. Концептуальные основы формирования энергетической безопасности стран в условиях глобализации.

Процессы взаимопроникновения и переплетения являются признаком современного глобального мира, в котором вопросы безопасности и стабильности приобретают первостепенное значение. В новом измерении безопасности усиливается роль экономической составляющей, в частности, исключительное значение имеют вопросы энергетической безопасности. Последние события начала XXI века наглядно продемонстрировали, насколько мировая экономическая стабильность зависит от колебаний цен на энергетические ресурсы. Даже для стран, традиционных экспортеров энергетических ресурсов и тех, кто обладает крупнейшими запасами, актуальными стали вопросы нестабильности поставок, перебои в снабжении электрической энергии, появление новых источников и способов добычи, что соответственно, придает проблеме энергетической безопасности первостепенного значения. Соответственно, исследование концептуальных основ формирования и оценки энергетической безопасности целесообразно и своевременно.

Статья посвящена исследованию концептуальных основ формирования и определения энергетической безопасности в современных глобальных условиях. Определено место энергетической безопасности в структуре национальной безопасности страны. Выделена специфика подходов к определению энергетической безопасности для крупнейших потребителей, поставщиков, энергетических компаний, стран с разным уровнем развития. Предложены некоторые индикаторы оценки энергетической безопасности страны. Систематизированы показатели, критерии оценки, риски и угрозы национальной энергетической безопасности (внешнеэкономические, внутриэкономические, внутриотраслевые). Определены парадигмы современной глобальной энергетической безопасности в контексте устойчивого развития.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки відбувається процес активного становлення взаємозалежного світового господарства зі своїми автономними механізмами: новими схемами управління транснаціональними корпораціями, новітніми фінансовими технологіями, ліквідацією бар'єрів на шляху транскордонного переміщення товарів, капіталу і послуг. Однак використання переваг глобалізації породжує не тільки позитивні наслідки, але і ряд ризиків для національних економік. Безпека економічного розвитку особливо важлива для країн, які перебувають в процесі переходу до ринкової економіки. Одне з провідних місць серед глобальних проблем людства займає проблема забезпечення енергетичної безпеки. Глобальність сучасних ринків основних видів енергоносіїв впливає на можливість забезпечення енергетичної безпеки, підвищення рівня якої, в сучасних умовах, зусиллями окремих країн здійснити практично неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних із забезпеченням національної економічної безпеки було приділено достатню увагу в роботах таких фахівців, як В.Г. Андрійчук, І.Ф. Білько, А.Г. Білорус, А.Ф. Белов, З.С. Варналій, А.С. Власюк, А.М. Гончаренко, Б.В. Губський, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, Е.М. Лісіцин, А.І. Мокій, В.І. Мунтіян, С.І. Пирожков, М.Л. Рубанець, А.С. Філіпенко, Г.Г. Шестопапов, В.Т. Шлемко, А.П. Янішевський і ін. Впливу сучасних процесів глобалізації на стан і розвиток базових ринків, в тому числі ринків енергетичних ресурсів, присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких О. Павленко, М. Гнідий, З. Луцишин, Ю. Макогон, О. Власюк, Д. Прейгер, І. Корнілов, В. Микитенко, Н. Байков, В. Полякова, П. Сергєєва, А. Телегіна, Г. Безмельніцина, І. Александрова та інших.

Незважаючи на достатню кількість праць щодо формування енергобезпеки країни в сучасних глобальних умовах, питання її структурування та оцінки в системі національної економічної безпеки в умовах глобалізації світового господарства, вимагають відповідних подальших досліджень і розробки науково-практичних рекомендацій.

Мета статті. Метою статті є визначення пріоритетів сучасної глобальної енергетичної безпеки в умовах сталого розвитку людства.

Результати дослідження. Необхідною умовою забезпечення сталого розвитку держави та однією з важливих складових національної безпеки, є енергетична безпека. Міжнародна енергетична агенція визначає енергетичну безпеку як безперервну доступність джерел енергії за доступною ціною. Енергетична безпека має багато аспектів:

довгострокова енергетична безпека головним чином пов'язана з своєчасними інвестиціями в енергопостачання відповідно до економічного розвитку і екологічних потреб. З іншого боку, короткострокова енергетична безпека фокусується на здатності енергетичної системи швидко реагувати на раптові зміни в балансі попиту і пропозиції [1].

Енергетичну безпеку трактують як властивість технічної безпеки систем енергетики. Разом з цим енергетична безпека, за своїм визначенням, повинна гарантувати захист людини, держави і суспільства в цілому від дефіциту паливно-енергетичних ресурсів, тобто виступає як економічна, політична й філософська категорії [2]. Отже, оцінка рівня енергетичної безпеки потребує чіткого розуміння самого поняття та відповідних ризиків й загроз, що впливають на неї.

Спроби визначення категорії «енергетична безпека» відзначаються різноманіттям підходів й не були системними. Існує декілька базових підходів до визначення енергетичної безпеки, відповідно до яких це: стан захищеності громадян, суспільства, економіки від загроз незадовільного енергозабезпечення; стан захищеності інтересів в енергетичній сфері; стан систем енергозабезпечення в різних умовах; стабільність системи енергозабезпечення за дії дестабілізуючих чинників; енергетична незалежність тощо [3].

При переході все більшої кількості країн до постіндустріального етапу розвитку відбувається трансформація соціального пізнання щодо визначення енергетичної безпеки. Сучасна наукова література обґрунтовує декілька визначень. Соціальна гносеологія (пізнання) розглядала останніми роками проблему забезпечення енергетичної безпеки, крізь призму світоглядних засад індустріального суспільства. Стосовно енергетичної сфери держави раніше переважала механістично-спрощена парадигма аналізу економічної політики, стимулюючи однолінійний варіант усвідомлення змісту енергетичної безпеки і планування перспектив її подальшого розвитку [4]. Майже до кінця ХХ століття енергетичну безпеку окремої країни трактували як сукупність усіх паливних та енергетичних ресурсів держави та її здатність мобілізувати їх у потрібний час для досягнення певної мети.

Проте, на даному етапі розвитку матеріальні потенціали, тобто наявність ресурсної бази, не є ключовими у досягненні енергетичної безпеки. На підтвердження цього свідчать структури енергоспоживання окремих країн. Так, найвищу ефективність використання енергоресурсів та найбільш оптимальні структури енергоспоживання демонструють країни, які мають обмежені власні запаси (Японія, Австрія, Данія, Італія). Енергоефективність їх ВВП варіюється у межах 0,07-0,12 тон на 1000 доларів США. Разом з тим світові лідери за запасами вуглеводної сировини демонструють енергоефективність ВВП на рівні 0,4-1,2 тони на 1000 доларів США [1].

Існуючи підходи щодо вирішення проблем енергетичної безпеки можна систематизувати та умовно розділити на три школи. В рамках першої визначається, насамперед, проблема стабільності сучасних ринків, надійності постачань, цін, конфліктів навколо транзиту енергоресурсів і інші наявні проблеми. Серед представників даної школи вчені й економісти не домінують, адже домінує політична складова. Ця школа проявляє найбільшу активність, свідомством чого є міжнародні конференції, форуми, зустрічі міністрів тощо.

Представниками другої школи є вчені економісти, наукові співробітники, зусилля яких спрямовані на прогнозування економічного росту та енергоспоживання на довгостроковий період; вирішення проблем диверсифікації джерел енергії, суперечок між атомною й теплоенергетикою; транзитних проблем тощо.

Проблема погіршення стану навколишнього природного середовища, що спричинена стрімким демографічним й економічним зростанням, та її усвідомлення, призвело до виникнення концепції „сталого розвитку”, яку було оприлюднено в 1992 році у Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку. Концепція сталого розвитку представляє необхідний пошук такого співвідношення між природокористуванням і соціально-економічним розвитком, яке б забезпечило

раціональне, економне і ефективне використання природних ресурсів, підтримувало б екологічну безпеку суспільства і разом з тим гарантувало б необхідну якість життя і добробуту населення [5].

На думку представників третьої школи (академічних екологів, членів міжнародних неурядових організацій) у розрахунках першої й другої шкіл недостатньо уваги приділено сталому розвитку й екології. Це може бути справедливим, оскільки питання глобальних кліматичних змін знаходять своє відбиття в економіці й політиці. Враховуючи довгостроковий характер концепції сталого розвитку, необхідним є й формування нової парадигми глобальної енергетичної безпеки, яка синтезує економічні, політичні, соціальні та природничі інтереси людства.

Отже, провідні науковці визначають енергетичну безпеку як впевненість, що енергія буде в розпорядженні у тієї кількості і якості, яких потребує сучасні економічні умови. Стан захищеності життєво важливих „енергетичних інтересів” особистості, суспільства й країни в цілому від внутрішніх та зовнішніх погроз також характеризує енергетичну безпеку [6].

Сьогодні країни Європейського Союзу, визначаючи енергетичну безпеку, мають на увазі, перш за все, «зниження залежності від зовнішніх джерел постачання енергоносіїв та їх диверсифікацію» - так цей термін визначається в «Зеленій книзі з енергетики Європейської комісії» 2006 року. Країни- великі експортери і значні споживачі вуглеводнів, розуміють енергетичну безпеку як «стан захищеності країни, її громадян, суспільства, держави, яка обслуговує їх економіку від загроз надійному паливно і енергозабезпеченню. Ці загрози визначаються як макроекономічними, геополітичними, кон'юнктурними, тобто зовнішніми чинниками, так і власне станом і функціонуванням енергетичного сектора країни.

Основними характеристиками енергобезпеки є:

- здатність ПЕК надійно забезпечувати економічно обґрунтований внутрішній і зовнішній попит енергоносіями відповідної якості і прийнятної вартості;
- стійкість енергетичного сектору до зовнішніх і внутрішніх економічних, техногенних і природних загроз;
- можливість енергетичного сектору мінімізувати шкоду, спричинену проявом різних дестабілізуючих факторів.

Провідні спеціалісти з енергетики виокремлюють ключові відмінності у визначенні терміну «енергетична безпека» стосовно до різних груп країн. Так, «для бідних країн» енергетична безпека – це доступ до порівняно не дорогої енергії; для зростаючих країн-споживачів – впевненість, що потік вуглеводної сировини (нафти і газу) буде зростати; розвиненим країнам-споживачам хочеться мати подвійний контроль - джерела нафти і газу з «дружній» території і, бажано, від «дружньої» фірми; для моно експортерів енергетичних продуктів енергобезпека представляється як стабільний рівень цін на енергоносії; для розвинених експортерів – стійкість експортних доходів; країнам-експортерам з транзитивною економікою енергобезпека бачиться як стійкість експортних доходів і їх реінвестиції в розвиток; для енергетичних компаній-гігантів розвинених країн - як правова забезпеченість інвестицій в країнах, що розвиваються; а для енергетичних компаній країн, що розвиваються енергобезпека – це, перш за все, рівноправний вихід на світові ринки.

Таким чином, держави світу поки ще не виробили єдиного підходу до розуміння терміну «енергетична безпека». Країни-експортери енергоресурсів роблять акцент на підтримці стабільного попиту на їх експорт, який забезпечує переважну частку їх державних доходів. Їх завдання в тому, щоб встановити й утримувати державний контроль над «стратегічними ресурсами», а також над основними маршрутами збуту своїх енергоносіїв на світові ринки. Країни, що розвиваються стурбовані тим, як зміна цін на вуглеводні впливає на їх платіжний баланс. Для Китаю і Індії енергетична безпека – це «здатність швидко пристосовуватися до нової залежності від світових ринків, що знаменує

собою серйозний відхід від їхнього колишнього прагнення до самодостатності. Для Японії ж це компенсація гострої нестачі внутрішніх ресурсів за рахунок диверсифікації, торгівлі та інвестицій.

Системний підхід до вивчення проблем забезпечення енергетичними ресурсами світогосподарського розвитку в цілому та впливу енергетичного фактору на розвиток окремої країни, зокрема, спонукає до визначення критеріїв оцінки енергетичної безпеки (таблиця 1). Отже, для оцінювання і порівняльного аналізу розвитку енергетичного комплексу країни міжнародна статистика використовує такі індикатори: виробництво енергоресурсів (вуглеводної сировини) на душу населення; енергоемність економіки; енергоефективність економіки; Забезпеченість необхідними енергетичними ресурсами.

Таблиця 1

Окремі індикатори оцінки енергетичної безпеки країни

№	Показник	Формула розрахунку	Характеристика елементів формул
1.	Виробництво енергетичних ресурсів на душу населення	$P_n = \frac{\dot{a} Pr}{n}$	GPS – валовий внутрішній продукт; n – чисельність населення; Cr – споживання енергетичних ресурсів на рік; Er – експорт енергетичних ресурсів; Rr – сумарні запаси вуглеводної сировини; Pr – видобуток (виробництво) вуглеводної сировини на рік; Erg – експорт переробленої продукції.
2.	Енергоемність економіки	$R_i = \frac{\dot{a} Cr}{GPS}$	
3.	Енергоефективність економіки	$R_{ef} = \frac{GPS}{\dot{a} Cr}$	
4.	Забезпеченість необхідними енергетичними ресурсами	$R_s = \frac{\dot{a} R_r}{\dot{a} Pr}$	
5.	Інтенсивність використання вуглеводної сировини	$I_{rc} = \frac{\dot{a} Pr}{\dot{a} R_r}$	
6.	Експортна квота	$E_k = \frac{\dot{a} E_r}{GPS} \cdot 100\%$	
7.	Ефективність використання енергетичних ресурсів	$E_{rc} = \frac{\dot{a} E_{pr}}{\dot{a} Pr} \cdot 100\%$	

Для поглиблення оцінки систем енергетичної безпеки країн, доцільно також, розглянути такі показники, як: експортна квота; інтенсивність використання вуглеводної сировини; співвідношення обсягів видобутку сировини й обсягів експорту продукції первинної та вторинної переробки.

Експортна квота, в даному випадку вказує на ступінь залежності економіки від експорту енергетичних ресурсів, і відповідно при зростанні прямого показника – енергозалежність країни збільшується.

Інтенсивність використання вуглеводних ресурсів повинна відображувати наскільки власне річне споживання корелюється з власним видобутком конкретного виду ресурсу.

Ефективність використання енергетичних ресурсів можна оцінити з позиції розвитку економіки країни. Окремі прогресивні країни, такі як Канада, Австралія ефективно використовуючи мінерально-сировинний потенціал диверсифікували економіку, не допустивши монопродуктового експорту та залежності. Отже, розвиток енергетичного сектору повинен стимулювати зростання галузей, що виробляють засоби виробництва для сировинної галузі, а також галузей, пов'язаних з переробкою сировини. На наш погляд, показник співвідношення обсягів видобутку вуглеводної сировини й обсягів експорту продукції первинної та вторинної переробки, певним чином, відображує ефективність використання енергетичних ресурсів, й відповідно, має бути включений до системи індикаторів оцінки.

Стан енергобезпеки переважної більшості країн світу залишає бажати кращого, перш за все, завдяки існуючим загрозам та ризикам. Серед найбільш розповсюджених загроз технологічні: моральна й фізична відсталість добувної й транспортної

інфраструктури, застарілість нафтопереробних потужностей та трубопровідних мереж, висока енергоємність промисловості, низька ефективність видобутку й переробки вуглеводної сировини тощо; інвестиційні ризики та цінові коливання; виснаження існуючих родовищ та зниження обсягів видобутку при недостатніх темпах розвідки нових; структурні диспропорції, що виражені в переважанні частки первинної сировини в експорті, її низька якість; проблеми забруднення навколишнього середовища та ускладнення екологічної ситуації; загрози, пов'язані з ймовірним падінням попиту для країн експортерів (енергетичні стратегії більшості країн спрямовані на збільшення у енергетичному кошику частки альтернативних джерел енергії); транзитні проблеми; терористичні загрози; політичні ризики, зовнішнього та внутрішнього походження. І основна, фундаментальна загроза – неминуче виснаження запасів вуглеводної енергосировини (питання тільки в часі).

Для окремої країни загрози та ризики енергетичної безпеки можна систематизувати, розділивши їх на декілька груп: зовнішньоекономічні, загальноекономічні та внутрішньогалузеві (таблиця 2).

Таблиця 2

Система показників, ризиків й загроз національної енергетичної безпеки

	Показники	Ризики та загрози
Зовнішньоекономічні показники	Місто в світі за запасами окремих видів енергетичних ресурсів	* різкі коливання світових цін на експортовані енергетичні ресурси; • диверсифікація імпорту традиційними покупцями енергосировини і пошук ними альтернативних постачальників; • дискримінаційні заходи, в тому числі, економічні санкції, що накладаються на потенційних партнерів; • загострення міжнародної конкуренції.
	Забезпеченість необхідними енергетичними ресурсами	
Загальноекономічні показники	Галузеві обсяги світової торгівля	* низький, або недостатній рівень внутрішнього споживання енергетичних ресурсів і продуктів їх переробки; • надмірно висока енергоємність економіки і промисловості; • масштабний експорт енергетичних ресурсів і відповідна залежність економіки; • наявність диспропорцій між географо-економічним розміщенням сировинної бази, інфраструктури, переробних підприємств і споживачів енергетичних ресурсів; • негативний вплив видобувних і переробних виробництв на природне середовище. * поступове вичерпання запасів високорентабельних родовищ; погіршення якості сировини нововідкритих родовищ; • гострий дефіцит і невисокі перспективи виявлення високоякісних запасів стратегічних енергоресурсів; • відсутність високорентабельних геолого-промислових типів родовищ вуглеводної сировини і невисока вірогідність їх виявлення; • вичерпання сировинної бази великих містоутворюючих видобувних підприємств; • вичерпання пошукового потенціалу для відкриття великих, високоякісних родовищ в старих нафтогазоносних провінціях; • імовірнісний характер позитивних результатів гірничорозвідувальних робіт на ранніх стадіях і високі ризики інвестування; • низька затребуваність значної частини розвіданих запасів родовищ розподіленого і нерозподіленого фонду надр; • недосконалість галузевих механізмів регулювання; • відставання вітчизняних технологій і технічних засобів щодо гірничорозвідувальних робіт; • низький рівень фінансування НДДКР; • низька привабливість професії геолога, дефіцит кваліфікованих кадрів.
	Ціна на енергетичну сировину, або продукцію первинної обробки	
	Споживання енергетичних ресурсів (в абсолютному вимірі та на душу населення)	
	Частка паливно-енергетичного комплексу в ВВП	
Внутрішньогалузеві показники	Кількість й частка зайнятих в енергетичному секторі	• відсутність високорентабельних геолого-промислових типів родовищ вуглеводної сировини і невисока вірогідність їх виявлення; • вичерпання сировинної бази великих містоутворюючих видобувних підприємств; • вичерпання пошукового потенціалу для відкриття великих, високоякісних родовищ в старих нафтогазоносних провінціях; • імовірнісний характер позитивних результатів гірничорозвідувальних робіт на ранніх стадіях і високі ризики інвестування; • низька затребуваність значної частини розвіданих запасів родовищ розподіленого і нерозподіленого фонду надр; • недосконалість галузевих механізмів регулювання; • відставання вітчизняних технологій і технічних засобів щодо гірничорозвідувальних робіт; • низький рівень фінансування НДДКР; • низька привабливість професії геолога, дефіцит кваліфікованих кадрів.
	Наявність виробничих потужностей й комунікацій	
	Тривалість промислового освоєння родовищ корисних копалин	
	Витрати на виробництво продукції різними галузями	
	Обсяг й динаміка інвестування	
	Ступінь прибутковості різних галузей	

Отже, звертаючись до визначення загроз, з позиції енергетичної безпеки, слід зауважити, що до них відносять події коротко- чи довгострокового характеру, які можуть порушити/дестабілізувати роботу енергетичного комплексу, порушити/обмежити енергозабезпечення, призвести до аварійних ситуацій та інших негативних наслідків для енергетики, економіки, навколишнього середовища й суспільства [2].

Таким чином, можна визначити енергетичну безпеку країни як стан її захищеності від загроз, тобто стан, за якого забезпечено: обґрунтоване, достатнє, надійне та технічно безпечне постачання економіки та населення енергоресурсами; неможливість суттєвого внутрішнього і зовнішнього тиску на керівництво держави, чинники якого пов'язані з енергетичною сферою; прийнятний рівень шкідливого впливу на довкілля від виробництва й використання енергії; відсутність соціального напруження в суспільстві (суттєвих конфліктів, страйків, інших соціальних негараздів), пов'язаних з енергетичною сферою.

Сьогодні концепція глобальної енергетичної безпеки за рахунок доступної нафти вступає в протиріччя з концепцією використання власних ресурсів, навіть більш дорогих. На перший план виходить стремління багатьох держав до енергетичної незалежності. Для забезпечення енергобезпеки в умовах неоднорідності розподілу запасів, їх якості і вартості важливим є питання про транспортування, перевищення обсягу поставлених ресурсів на різні ринки в рамках нових транспортних проєктів. Танкер залишається універсальним засобом транспортування нафти. А в умовах бурхливого розвитку виробництва зрідженого природного газу (ЗПГ) його постачання на відстань більше 4 тис. км стає більш ефективною з допомогою суден газозовів, а не магістральними трубопроводами. Конкуренція з ЗПГ робить виробництво і будівництво нових трубопровідних систем зайвими, що відповідно, позначається на окремих проєктах постачань нафти й газу в Європу і Азію.

Зміни, що виникають на світових енергетичних ринках, вимагають диверсифікації систем енергетичної безпеки. Ще кілька років тому в Європі природний газ вважався самим екологічно безпечним енергоресурсом, перш за все для електрогенерації. Однак за останні роки його частка знизилася за рахунок вугілля. Диверсифікація енергоресурсів і джерел їх поставок – пріоритетне завдання європейської енергетичної стратегії.

Згідно зі світовою концепцією сталого розвитку у найближчі 20 років буде відбуватися відхід розвинених країн від вуглеводної електрогенерації. Таким чином, розуміння глобальної енергетичної безпеки як балансу попиту та пропозицій на ринку, як стійкого постачання енергоносіїв за прийнятними цінами, потерпає кардинальних змін. Ціни на енергоносії більше не відображують балансу попиту та пропозиції. Все більша кількість країн при формуванні національних систем енергобезпеки роблять вибір на користь використання власних ресурсів. Інфраструктурні транспортні проєкти стають більш політично залежними. Зрушення в Азію центрів розвитку і формування нового світового порядку сприятиме зміні розкладу сил на енергетичному ринку.

Система глобальної енергетичної безпеки набуває трансформаційних перетворень у бік створення регіональних інтеграційних енергетичних альянсів. Споживання вуглеводної сировини зміщується на схід, західний світ продовжує перехід до “зеленої” енергетики, нових технологій енергозбереження та альтернативних джерел енергії. Не виключено, що впродовж найближчих десяти років відбудеться глобальний технологічний перехід від вуглецевої енергетики до екологічно чистої енергетики майбутнього.

Висновки. Відтак, під енергетичною безпекою слід розуміти здатність держави забезпечити потреби громадян, виробництва та країни в цілому економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами належної якості в звичайних умовах та під час дії дестабілізуючих факторів; а також здатність держави запобігати загрозам порушення стабільності постачання вуглеводної сировини.

Отже, енергетична безпека є ключовою складовою національної безпеки будь-якої країни світу. Проблеми, пов'язані з мінімізацією енергозалежності посідають чільне місце у діяльності керівництва переважної більшості країн світу. Тому, якісне вдосконалення енергетичної безпеки, завдяки більш активному використанню потенціалів держави та нівелювання внутрішніх та зовнішніх факторів негативного впливу на енергетичну безпеку – необхідна складова економічного і соціально-політичного розвитку країни.

Досягнення умов сталого розвитку потребує трансформації пріоритетів енергетичної безпеки. Так, сучасна глобальна енергетична безпека має ґрунтуватися на: раціоналізації енергоспоживання; зменшенні викидів парникових газів; сприянні розвитку поновлюваних джерел енергії; створенні сприятливих умов для розвитку технологій у галузі безвуглецевої енергетики; гармонізації систем управління споживанням вичерпних енергоресурсів; інтеграції енергетичної та кліматичної політики країн та інтеграційних угруповань.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна енергетична агенція. Офіційний сайт. – Режим доступу: <https://www.iea.org/topics/energysecurity/>
2. Быкова Е.В. Методический подход к расчету пороговых значений индикаторов для анализа энергетической безопасности на примере Молдавской энергосистемы [Электронный ресурс] / Е.В. Быкова. – Режим доступа: http://www.ienergy.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=50&Itemid=75
3. Земляний М.Г. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи / М.Г. Земляний // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – с. 37–42.
4. Микитенко В. На чому базується енергетична безпека держави / В. Микитенко // Вісник НАН України. – 2005. – № 3. – С.41–47.
5. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми [Електронний ресурс]: монографія / С.П. Сонько. – Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=503>
6. Яремчук І.Г. Теоретичні підходи до визначення енергетичної безпеки країни / І.Г. Яремчук, Х.С. Митюшкіна // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. – Маріуполь: МДУ, 2011. – № 1. – С. 25-35.
7. Чувардинський О. Г. Формування стратегії економічної безпеки України в контексті інтеграції і глобалізації світової економіки / О.Г. Чувардинський // Економіка та держава. – 2007. – №1. – С. 16–19.

References (BSI)

1. Mizhnarodna energetychna agenciya. Oficijnyj sajt. – Rezhym dostupu: <https://www.iea.org/topics/energysecurity/>
2. Bykova E.V. Metodycheskyj podxod k raschetu porogovyh znachenyj y`ndy`katorov dlya analy`za energety`cheskoj bezopasnosty` na pry`mere Moldavskoj energosy`stemy [Elektronnyj resurs] / E.V. Bykova. – Rezhym dostupa: http://www.ienergy.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=50&Itemid=75
3. Zemlyanyj M.G. Do ocinky` rivnya energety`chnoyi bezpeky`. Konceptual`ni pidxody` / M.G. Zemlyanyj // Strategichna panorama. – 2009. – # 2. – s. 37–42.
4. My`ky`tenko V. Na chomu bazuyet`sya energety`chna bezpeka derzhavy` / V. My`ky`tenko // Visny`k NAN Ukrayiny`. – 2005. – # 3. – S.41–47.
5. Son`ko S.P. Prostorovyj rozvy`tok socio-pry`rodny`x sy`stem: shlyax do novoyi parady`gmy` [Elektronnyj resurs]: monografiya / S.P. Son`ko. – Rezhym dostupu: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=503>
6. Yaremchuk I.G. Teorety`chni pidxody` do vy`znachennya energety`chnoyi bezpeky` krayiny` / I.G. Yaremchuk, X.S. Mityushkina // Visny`k Mariupol`s`kogo derzhavnogo universy`tetu. Seriya: Ekonomika. – Mariupol`: MDU, 2011. – # 1. – S. 25-35.
7. Chuvardy`ns`ky`j O. G. Formuvannya strategiyi ekonomichnoyi bezpeky` Ukrayiny` v konteksti integraciyi i globalizaciyi svitovoyi ekonomiky` / O.G. Chuvardy`ns`ky`j // Ekonomika ta derzhava. – 2007. – #1. – S. 16–19.

Keywords: world power engineering, sustainable development, national security, energy resources, energy security, indicators of energy development.

Ключові слова: світова енергетика, сталий розвиток, національна безпека, енергетичні ресурси, енергобезпека, індикатори розвитку енергетики.

Ключевые слова: мировая энергетика, устойчивое развитие, национальная безопасность, энергетические ресурсы, энергобезопасность, индикаторы развития энергетики.

Рецензент: Чентуков Ю.І., завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Маріупольського державного університету, д.е.н., професор

Перевірено на плагиат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/10327504>

УДК 338.467.6

РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНО - ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Сагірова Аліна Спартаківна, доцент кафедри туризму, к.е.н, доцент, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет» м. Маріуполь, email: acc007@i.ua, тел: +380979260203

Alina Sahirova, Associate Professor of Tourism, Ph.D., Associate Professor, State Higher Educational Establishment «PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY», Mariupol

A. Sahirova, Development of recreational - tourist potential of the regions of Ukraine.

The article is of a survey nature. Tourism is a sign of the level of socio-economic development of the country and its separate regions. The more developed and stable is the economy of the country, the more stable the position is occupied by the national market of tourist services. The article emphasizes the importance of the regional market of tourist services as an important factor of socio - economic development in the region. The wide range of functions performed by tourism makes it possible to use it as an effective tool for stimulating socio-economic growth at macro and micro level management. The functions of tourism are manifested in the territories of specific regions, and the possibilities of its development are determined by the conditions of these regions. Therefore, the consideration of tourism as an instrument of socio-economic development is particularly relevant from the point of view of the regional approach. For Ukraine, the regional approach is extremely important due to the large territory and the substantial differentiation of regions in terms of the nature of the conditions of tourism development.

The main problems of tourism development in Ukraine are also indicated. The ways and directions necessary for the long-term development of tourism at the regional level are considered. The basic principles of state regulation by regional policy are defined. The necessity of coordinating and ensuring interests of all subjects of the market of tourist services is emphasized, the need for development and implementation of effective tools for stimulation of regional development, establishment of international cooperation.

Сагірова А.С. Розвиток рекреаційно - туристичного потенціалу регіонів України.

Стаття має оглядовий характер. Туризм є ознакою соціально-економічного рівня розвитку країни і її окремих регіонів. Чим більш розвиненою і стабільною є економіка країни, тим більше стійкі позиції займає національний ринок туристичних послуг. У статті підкреслено значення регіонального ринку туристичних послуг, як важливого чинника соціально – економічного розвитку у регіоні. Широкий діапазон виконуваних функцій туризму дозволяє використовувати його в якості дієвого інструменту стимулювання соціально-економічного зростання на макро- і мікрорівнях господарювання. Функції туризму насамперед проявляються на територіях конкретних регіонів, а можливості його розвитку визначаються умовами цих регіонів. Тому, розгляд туризму як інструменту соціально-економічного розвитку особливо актуально з позиції регіонального підходу. Для України регіональний підхід має виключно важливе значення в силу великої території і суттєвої диференціації регіонів за характером умов розвитку туризму.

Також, зазначені основні проблеми розвитку туризму в Україні. Розглянуто шляхи та напрями необхідні для перспективного розвитку туризму на регіональному рівні. Визначено основні принципи державного регулювання регіональною політикою які мають забезпечити сталий розвиток ринку туристичних послуг. Підкреслено необхідність узгодження і забезпечення інтересів усіх суб'єктів ринку туристичних послуг, а також, необхідність розробки та запровадження ефективних інструментів стимулювання регіонального розвитку, налагодження міжнародного співробітництва.

Сагірова А.С. Развитие рекреационно - туристического потенциала регионов Украины.

Статья имеет обзорный характер. Туризм является признаком уровня социально-экономического развития страны и ее отдельных регионов. Чем более развитой и стабильной является экономика страны, тем более устойчивые позиции занимает национальный рынок туристических услуг. В статье подчеркнута значимость регионального рынка туристических услуг, как важного фактора социально - экономического развития в регионе. Широкий диапазон выполняемых функций туризма позволяет использовать его в качестве действенного инструмента стимулирования социально-экономического роста на макро- и микроуровне хозяйствования. Функции туризма проявляются на территориях конкретных регионов, а возможности его развития определяются условиями этих регионов. Поэтому, рассмотрение туризма, как инструмента социально-экономического развития особенно актуально с позиции регионального подхода. Для Украины, региональный подход имеет исключительно важное значение, в силу большой территории и существенной дифференциации регионов по характеру условий развития туризма.

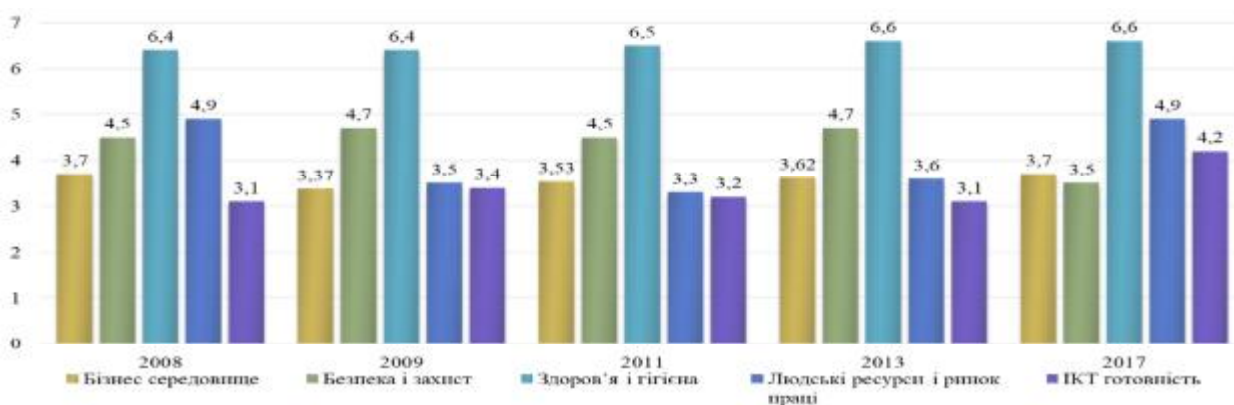
Также, указаны основные проблемы развития туризма в Украине. Рассмотрены пути и направления необходимые для перспективного развития туризма на региональном уровне. Определены

основные принципы государственного регулирования региональной политикой. Подчеркнута необходимость согласования и обеспечения интересов всех субъектов рынка туристических услуг, а также необходимость разработки и внедрения эффективных инструментов стимулирования регионального развития и налаживания международного сотрудничества.

Постанова проблеми. На сучасному етапі туризм є масовим явищем. Він виступає як форма організації відпочинку, як спосіб пізнання навколишнього світу, як область міжрегіонального та міжнародного співробітництва, як сфера послуг і підприємництва і є частиною регіональної та державної політики. Туризм в світовій економіці має стійкі темпи розвитку, про що свідчать показники, які опублікувала Всесвітня туристична організація при ООН (UNWTO) за підсумками 2017 року. Так, США в 2017 році заробили на туристах 210,7 млрд дол., Іспанія - 68 млрд дол., А Франція - 60,7 млрд дол. Також в топ-10 потрапили Таїланд, Великобританія, Італія, Австралія, Німеччина, Макао (Китай) і Японія. Всі разом вони заробили 643,5 млрд дол., Тоді як загальний показник доходів всіх країн світу від туризму склав 1,34 трлн дол. (+ 5% в порівнянні з попереднім роком). Європа заробила в 2017 році 519,232 млрд дол. На туризмі. Україна в 2017 році, за підрахунками UNWTO, відвідали 14,23 млн туристів, що на 6,7% більше, ніж роком раніше. Запрацювала Україна на них 1,261 млрд дол., Що становить лише 0,2% доходів від туризму в європейських країнах [1].

Широкий діапазон виконуваних функцій туризму дозволяє використовувати його в якості дієвого інструменту стимулювання соціально-економічного зростання на макро- і мікрорівнях господарювання. Функції туризму насамперед проявляються на територіях конкретних регіонів, а можливості його розвитку визначаються умовами регіонів. Тому розгляд туризму як інструменту соціально-економічного розвитку особливо актуально з позиції регіонального підходу. Для України регіональний підхід має виключно важливе значення в силу великої території і суттєвої диференціації регіонів за характером умов розвитку туризму.

Малоефективний механізм регулювання та застарілі методи управління ресурсами регіональних рекреаційних систем призвели до того, що рекреаційно - туристичні ресурси в Україні та її регіонах використовуються недостатньо, значно гірше, ніж в інших країнах.

Джерело: розроблено автором за даними [2].

Рис.1 Субіндекс сприятливості середовища в індексі туристичної конкурентоспроможності України (2008-2017 рр.)

Наприклад, Всесвітнім економічним форумом опубліковано рейтинг країн світу за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року (The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017). Україна за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року отримала оцінку в 3,5 бали з семи можливих і опинилась на 88 місці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення ролі рекреаційно - туристичного потенціалу країни у забезпеченні економічного зростання національної

економіки розвивали відомі вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед яких: Алексєєва Ю.В., Біла С.О. [3], Головащенко О.В., Давиденко Л.І., Чоренька Н.В., Величко В.В., Поколодна М.М., Любіцева О.О [4] та ін. Іноземні вчені, що досліджували питання рекреації та туризму – Холлоуей Дж.К., Тейлор Н., Д. Меррілл, М. Монтгомері, Р. Стівенсон, У. Хачтен, Д. Шоу та ін. Проте багато проблем регіонального розвитку цієї сфери на теоретичному та практичному рівнях ще потребують поглиблених досліджень.

Виділення невирішеної проблеми. Зростаючий вплив туризму на соціально-економічні умови функціонування регіону потребує вирішення низки конкретних завдань, серед яких першочерговими є: оцінка ресурсної забезпеченості та туристських можливостей регіону, виявлення особливо цінних і унікальних об'єктів туристського інтересу, визначення напрямків розвитку ресурсної бази для досягнення бажаного соціально-економічного результату і т.п., тобто задач, які пов'язані з управлінням туристськими ресурсами, які є основними факторами розвитку туризму. Однак теоретична розробка проблем управління регіональними туристичними ресурсами відстає від вимог практики.

Мета статті. Обґрунтувати необхідність розробки і впровадження ефективних інструментів стимулювання розвитку рекреаційно - туристичного потенціалу регіонів. Визначити основні принципи державного регулювання регіональною політикою, які можуть забезпечити сталий розвиток ринку туристичних послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Туризм є ознакою соціально-економічного рівня розвитку країни і окремих регіонів. Чим більш розвинутою і стабільною є економіка країни, тим більше стійкі позиції займає національний ринок туристичних послуг. Для того, щоб більш об'ємне розглянути проблеми і перспективи регіонального розвитку туризму необхідно почати, по перше почати з понятійного апарату.

Регіон – це визначені законодавством територіальні утворення субнаціонального рівня з системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також інші територіальні утворення, які характеризуються специфічністю, цілісністю та спільністю проблем розвитку, та визначені законодавством для досягнення цілей сталого розвитку територій.

Регіональний підхід – зосереджує увагу на вивченні специфічного для цього регіону просторового поєднання продуктивних сил, враховує те, що відрізняє один район від іншого [5, 30].

Туристичний потенціал регіону – це наявність певних можливостей та ресурсів, які можуть бути використані для розвитку туристичної та рекреаційної діяльності.

Рис. 2. Складові туристичному потенціалу регіону

Ринок туристичних послуг на регіональному рівні формується під впливом різних політичних та економічних чинників країни. Тому, саме держава має сприяти розвитку туризму на мікрорівні. Розглянемо схему взаємодії всіх суб'єктів ринка туристичних послуг.

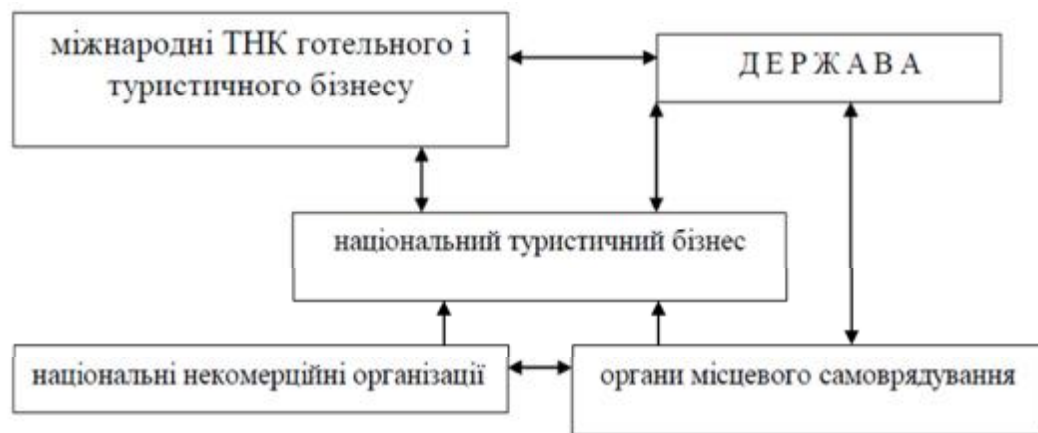

Рис. 3 Схема державного регулювання туризму

Ринок туристичних послуг в конкретному регіоні формується в результаті наявного рекреаційного потенціалу і виникнення потреб населення для змістовного проведення дозвілля, а також під впливом різних політичних та економічних чинників країни. Реалізується він у вигляді механізму, що включає регулятори безпосередньої взаємодії виробників і споживачів. Першочерговим завданням регіонального управління є узгодження і забезпечення інтересів усіх його суб'єктів, розробка та запровадження ефективних інструментів стимулювання регіонального розвитку, налагодження міжнародного співробітництва.

Розвиток туризму на регіональному рівні позитивно впливає на всі сфери соціально-економічного життя населення.

збільшує місцеві доходи

створює нові робочі місця

розвиває всі галузі, пов'язані з виробництвом туристичних послуг

розвиває соціальну та виробничу інфраструктуру у туристичних центрах

активізує діяльність народних промислів і розвиток культури та сприяє їм

забезпечує зростання рівня життя місцевого населення

збільшує валютні надходження

Також, необхідно зазначити основні проблеми розвитку туризму. До них відносяться:

- § Невідповідність туристичної інфраструктури та послуг сучасним вимогам якості;
- § низька економічна, соціальна та екологічна ефективність функціонування сфери туризму і діяльності курортів;
- § недостатній рівень розвитку туристичної діяльності на туристичних об'єктах;
- § низький рівень інвестиційних вкладень у сферу туризму і курортів;
- § недосконалість та низька ефективність маркетингової політики у сфері туризму області;
- § відсутність сучасної методології статистичного спостереження у галузі туризму та готельного господарства;
- § недостатній рівень фінансування заходів з розвитку галузі туризму та курортів з місцевих бюджетів;
- § короткотривалість туристичного сезону.

Дали розглянемо які шляхи та напрямки необхідні для перспективного розвитку туризму на регіональному рівні [6]:

1. Становлення туризму як провідної галузі економіки області та забезпечення її сталого розвитку;
2. створення позитивного іміджу будь-якого регіону як осередку туризму на загальнодержавному та міжнародному рівнях;
3. вдосконалення туристичної інфраструктури регіону;
4. створення конкурентоспроможного туристичного продукту на національному та міжнародному ринках;
5. забезпечення підвищення якості надання туристичних послуг.

На наш погляд, для досягнення цієї мети держава має дотримуватися основних принципів державного регулювання регіональної політики:

- використання методів державного регулювання у випадках, коли ні на одному з нижчестоящих рівнів немає достатніх прав або ресурсів для вирішення виниклих проблем самостійно, не вдаючись до допомоги адміністрації області;

- рішення адміністрації області про конкретні заходи державного регулювання стабілізації та розвитку сфери повинні ініціюватися суб'єктами області та муніципальними утвореннями;

- при наданні фінансової допомоги окремим містам та районам, а також підприємствам і організаціям адміністрація області має право формулювати умови надання допомоги, виключаючи політичні;

- державне регулювання регіональної підтримки розвитку рекреаційного комплексу має ґрунтуватись та реалізуватись в режимі особливої відповідальності;

- кожна територія в програмі соціально-економічного розвитку повинна мати чіткі цілі, в значній мірі розраховані на власні рекреаційні ресурси.

Висновки. Туристичний комплекс є одним з базових складових елементів розвитку регіонів. Наявність розвиненої туристичної інфраструктури в регіоні у багатьох випадках є визначальним фактором, що впливає на вибір споживачем місця призначення, при наявності певної мети відпочинку. Тому, формування ефективних підходів до розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону неможливе без комплексного врахування усіх аспектів її впливу, особливо негативних, з огляду на необхідність максимізації позитивного внеску в місцеву економіку, збереження природної і культурної спадщини, підвищення якості життя місцевого населення і задоволення потреб відвідувачів при одночасному зменшенні негативного впливу на суспільство та навколишнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Excerpt of the UNWTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://publications.unwto.org/publication/unwto-annual-report-2017>.
2. The World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/>
3. Біла С.О. Стратегічні пріоритети розвитку туристичних послуг в Україні та перспективи підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку / Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2016. – № 1. – С. 17 – 23.
4. ОО Любіцева, ВІ Стафійчук Розвиток курортної справи в Україні/ Вісник КНУКіМ. Серія: Педагогіка. – 2005. – Випуск 12 (Частина 1). – С. 42-46.
5. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посіб./ Д.М. Стеченко, І.В. Безуглий, Н.П. Турло, С.М. Мархонос; за ред. Д.М. Стеченка. _ К.: Знання, 2012. – 455 с.
6. Біла С.О. Пріоритети модернізації організаційно-економічних засад підтримки розвитку туризму в регіонах України / С.О. Біла // Перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні: регіональні аспекти: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (28 березня 2014 р.) / ред. кол. А.Л. Бержанірі та ін. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. – Ч.1. – С. 82 – 84.

References:

1. "Excerpt of the UNWTO", [electronic resource], available at: <http://publications.unwto.org/publication/unwto-annual-report-2017>.
2. "The World Economic Forum", available at: <https://www.weforum.org/reports/>
3. White S.O. (2016), "Strategic priorities of tourism services development in Ukraine and prospects for increasing their competitiveness in the world market", ["Strategichni priorytety rozvytku turystychnykh poslug v

Ukrai'ni ta perspektyvy pidvyshhennja i'h konkurentospromozhnosti na svitovomu rynku "], *Strategy of development of Ukraine (economy, sociology, law)*, No. 1, pp. 17 - 23.

4. Lyubitseva O.O., Stafijchuk V.I. (2005), "Development of the resort business in Ukraine", [*"Stafijchuk Rozvytok kurortnoi' spravy v Ukrai'ni"*], *Visnyk KNUCiM, Series Pedagogy, Issue 12 (Part 1)*, pp. 42-46.

5. "Management of regional development of tourism: teaching methods", [*"Upravlinnja regional'nym rozvytkom turyzmu: navch.posib."*], D.M. Stechenko, I.V. Bezugly, N.P. Turlo, S.M. Marconis, ed. D.M. Stechenko. K.: Knowledge, 2012. - 455 p.

6. Bila S.O. (2014), "Priorities for the modernization of the organizational and economic basis for supporting the development of tourism in the regions of Ukraine", [*"Priorityty modernizacii' organizacijno-ekonomichnyh zasad pidtrymky rozvytku turyzmu v regionah Ukrai'ny"*], S.O. Bila, *Prospects for the development of the tourism industry in Ukraine, regional aspects Materials of the 2nd All-Ukrainian scientific and practical internet conference (March 28, 2014)*, ed. count AL Berganir et al, Uman, Publishing and Printing Center "Visa", Part 1, pp. 82 - 84.

Keywords: *tourism; tourism market; regional tourism policy; regional tourism, tourism potential.*

Ключові слова: *туризм; ринок туристичних послуг; регіональна туристична політика; регіональний туризм, туристичний потенціал.*

Ключевые слова: *туризм; рынок туристических услуг; региональная туристическая политика; региональный туризм, туристический потенциал.*

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/10425392>

УДК 658.155.4.001.25 (477)

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**<http://orcid.org/0000-0002-7750-9791>

Хаджинова Олена Вікторівна, Декан економічного факультету, д. е. н., доцент кафедри «Фінанси та банківська справа», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м.Маріуполь, azsudcom@gmail.com, +380969552965

Куртяник Михайло Сергійович, бухгалтер ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м.Маріуполь, mishakurtyanyk1995@gmail.com

Olena Khadzhyanova, Economics Faculty Dean, Doctor in Economics, Finance and banking Department Docent, State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University»

Mikhail Kurtyanik, accountant State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University»

O. Khadzhyanova, M. Kurtyanik, Theoretical aspects of ensuring the financial and economic security of Ukrainian enterprises.

The article considers the essential characteristics of the concept of financial and economic security of enterprises. The main directions of ensuring the financial and economic security of an economic entity are determined. Factors that adversely affect the financial condition of enterprises are investigated.

The basis of the study is a set of theoretical issues of ensuring the financial and economic security of the enterprise and its changes in the implementation of a certain volume of operations in the process of economic activity.

The authors found that the goal of ensuring the financial and economic security of an enterprise is to minimize internal and external threats in the context of the dynamic development of the global and national economies.

The authors proposed and considered the directions of ensuring the financial and economic security of enterprises that prevent a negative impact on the business image, investment attractiveness, financial and economic stability, solvency, profitability, and a healthy competitive environment of the enterprise.

The authors concluded that the financial and economic security of an enterprise is expressed in: a close relationship between all areas of ensuring the financial and economic security of enterprises; developing strategies for effective management of business processes; in the adjustment of financial and economic activities for the implementation of the strategic development of the enterprise; in achieving a high level of intelligent management personnel. Synchronization of interactions in the areas of ensuring the financial and economic security of an enterprise makes it possible to build an effective system of management decisions aimed at the strategic development of an economic entity.

Хаджинова О.В., Куртяник М.С. Теоретичні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств України

В статті розглянуто сутнісна характеристика поняття фінансово-економічної безпеки підприємств. Визначено основні напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки господарюючого суб'єкту. Досліджено фактори, що негативно впливають на фінансовий стан підприємств.

Базою дослідження є сукупність теоретичних питань забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства і його зміни в результаті реалізації певного обсягу операцій в процесі господарської діяльності.

Авторами визначено, що метою забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є мінімізація внутрішніх та зовнішніх загроз в умовах динамічного розвитку глобальної і національної економік.

Авторами запропоновано та розглянуто напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств які запобігають негативно впливати на діловий імідж, інвестиційну привабливість, фінансово-економічну стійкість, платоспроможність, рентабельність, здорове конкурентне середовище підприємства.

Авторами зроблено висновок про те, що фінансово-економічна безпека підприємства виражається в: тісному взаємозв'язку між усіма напрямками забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств; розробці стратегій для ефективного управління бізнес-процесами; в корегуванні фінансово-господарської діяльності для реалізації стратегічного розвитку підприємства; в досягненні високого рівня

інтелектуального управлінського персоналу. Синхронізація взаємодій напрямків забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства дозволяє вибудувати ефективну низку управлінських рішень, спрямовану на стратегічний розвиток господарюючого суб'єкта.

Хаджинова Е.В., Куртянык М.С. Теоретические аспекты обеспечения финансово-экономической безопасности предприятий Украины.

В статье рассмотрены сущностная характеристика понятия финансово-экономической безопасности предприятий. Определены основные направления обеспечения финансово-экономической безопасности хозяйствующего субъекта. Исследованы факторы, которые негативно влияют на финансовое состояние предприятий.

Базой исследования является совокупность теоретических вопросов обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия и его изменения реализации определенного объема операций в процессе хозяйственной деятельности.

Авторами установлено, что целью обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия является минимизация внутренних и внешних угроз в условиях динамичного развития глобальной и национальной экономик.

Авторами предложены и рассмотрены направления обеспечения финансово-экономической безопасности предприятий которые предотвращают негативное влияние на деловой имидж, инвестиционную привлекательность, финансово-экономическую устойчивость, платежеспособность, рентабельность, здоровую конкурентную среду предприятия.

Авторами сделан вывод о том, что финансово-экономическая безопасность предприятия выражается в: тесной взаимосвязи между всеми направлениями обеспечения финансово-экономической безопасности предприятий; разработке стратегий для эффективного управления бизнес-процессами; в корректировке финансово-хозяйственной деятельности для реализации стратегического развития предприятия; в достижении высокого уровня интеллектуального управленческого персонала. Синхронизация взаимодействий направлений обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия позволяет выстроить эффективную систему управленческих решений, направленную на стратегическое развитие хозяйствующего субъекта.

Постановка проблеми. В сучасних реаліях глобальних трансформацій економіка України, знаходиться дуже в скрутному становищі. В умовах деіндустріалізації, глибокої воєнно-політичної кризи, вітчизняні підприємства вимушені переорієнтовуються на інші ринки збуту, так як втрачають стратегічних бізнес-партнерів. Зміна економічного курсу країни приведе до численних зовнішніх і внутрішніх загроз, які негативно впливають на фінансово-економічний стан підприємств.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження проблем забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств можна знайти в наукових працях відомих вітчизняних вчених-економістів, як: Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. [1], Іващенко О. В. [2], Столбов В. Ф., Шаповал Г. М. [3], Васечко Л. І. [4], Аванесова Н. Е., Бойко Л. Г. [5], Миронець Ю. В. [6], Бондаренко О. О. [7] та ін. Попри вагомий доробок вчених-економістів, проблема забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств на сучасному етапі розвитку економіки є невирішеною. Негативний вплив внутрішніх та зовнішніх загроз посилюють доцільність удосконалення управління підприємствами і пошуку напрямків забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств.

Мета статті. Метою статті є дослідження з позицій системного підходу теоретичних питань вдосконалення управління підприємствами, з точки зору забезпечення їх фінансово-економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення ефективною фінансово-економічної безпеки підприємств є запорукою стійкої динаміки сталого розвитку економіки країни в цілому. Розробка стратегічних цілей, удосконалення на цій основі господарської діяльності підприємств, прийняття оптимальних управлінських рішень, дає змогу зміцнити фінансово-економічну безпеку підприємств.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки це – процес зміцнення фінансового стану господарюючого суб'єкту, запобігання негативних впливів потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз, в умовах динамічного розвитку глобальної і національної економік. Факторами негативного впливу є зменшення власного капіталу, промисловий шпіонаж,

розголошення комерційної таємниці, неефективна стратегія підприємства, неграмотна дивідендна політика, форс-мажорні обставини, стан світової фінансової кон'юнктури, стагнація еко-номіки держави, спекулятивні дії з цінними паперами, лобіювання фінансово-економічних інтересів конкурентів, агресивна купівля акцій підприємства конкурентами. Мінімізація внутрішніх і зовнішніх загроз дозволяє посилити діло-вий імідж, інвестиційну привабливість, фінансово-економічну стійкість, плато-спроможність, рентабельність, здорове конкурентне середовище підприємства.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки відіграє ключову роль у формуванні ефективних управлінських рішень, пов'язаних зі зміцненням стратегічного розвитку господарюючого суб'єкту.

Постійний контроль і аналіз кон'юнктури ринків дозволяє своєчасно корегувати стратегічні цілі підприємства. Грамотно побудована стратегія розвитку господарюючого суб'єкту дозволяє не тільки закріпити досягнені ним результати, але і посилити вплив на економічні процеси.

У сучасній економічній літературі є багато науково-обґрунтованих тлумачень поняття фінансово-економічної безпеки підприємства. В наукових працях таких авторів, як Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р. фінансово-економічна безпека підприємства трактується як динамічна ознака, що змінюється під впливом чинників і загроз внутрішнього та зовнішнього середовища. [1].

Науковець Іващенко О. В. пропонує розглядати фінансово-економічну безпеку господарюючого суб'єкту, як стан захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому ефективно використовуються корпоративні ресурси підприємства та постійно забезпечується досягнення найкращих значень фінансово-економічних показників [2].

Своє бачення фінансово-економічної безпеки пропонують Столбов В. Ф., Шаповал Г. М. Науковці розглядають її як стан захищеності його ресурсів та інтелектуального потенціалу від наявних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування, який характеризується високими фінансовими показниками діяльності та перспективою економічного розвитку в майбутньому [3].

На думку Васечко Л. І. фінансово-економічна безпека підприємства – це сукупність заходів спрямованих на запобігання шкоди від негативних впливів на їх економічну безпеку з різних аспектів фінансово-господарської діяльності [4].

У той же час Аванесова Н. Е, Бойко Л. Г. пропонують розглядати фінансово-економічну безпеку підприємства як граничний стан фінансової стійкості, у якому повинно знаходитися підприємство для реалізації своєї стратегії, характеризується здатністю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам [5].

З точки зору Миронець Ю. В. фінансово-економічна безпека підприємства - це фінансово-економічний стан, що забезпечує захищеність його фінансово-економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також створює необхідні фінансово-економічні можливості для стійкого розвитку в поточному і довгостроковому періодах [6].

У статті Бондаренко О. О. «фінансово-економічна безпека підприємства теоретичний на практичний аспекти» фінансово-економічна безпека підприємства визначається як сукупність робіт, які забезпечують платоспроможність підприємства та ліквідність його оборотних активів; організація контролю усіх видів діяльності підприємства з метою підвищення його ефективності; кваліфікація, компетентність та активність менеджерів; ефективність використання усіх видів ресурсів; процес попередження можливих збитків через внутрішні та зовнішні загрози тощо [7].

Узагальнюючи аналіз праць з визначення фінансово-економічної безпеки підприємства зазначеними вченими-економістами, дає змогу зробити нам наступний висновок, що фінансово-економічна безпека підприємств – це сукупність складних та комплексних заходів націлених на створення багаторівневої системи забезпечення

фінансово-економічної безпеки підприємств, з метою формування стратегічних пріоритетів розвитку підприємства.

Ефективне забезпечення багатовекторної фінансово-економічної безпеки підприємства складається з багатьох взаємозалежних напрямків, які представлені на рисунку 1.1.

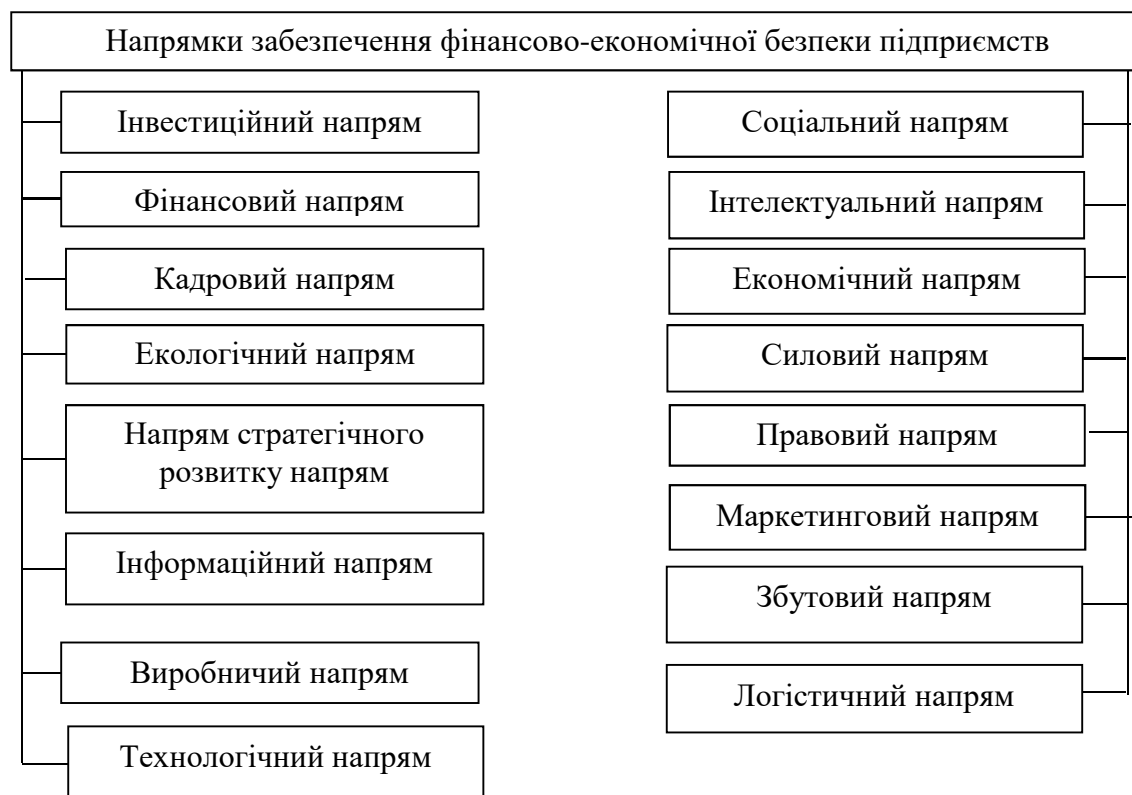

Рис. 1.1. – Напрямки забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств
Джерело: розробка авторів на основі [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7].

Зазначені напрями фінансово-економічної безпеки реалізуються відповідно до покладених функцій складових системи управління підприємств.

- Інвестиційне напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів, спрямований на управління грошовими коштами. Основним завданням інвестиційного спрямування є формування довгострокової структури капіталу для реалізації стратегічного інноваційного потенціалу господарюючого суб'єкта, що враховує зміну факторів зовнішнього середовища. Таким чином, досягається стабільне, стійке і ефективне розвиток розширеного відтворення, підвищується ринкова вартість підприємства.

- Фінансовий напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів спрямований на стратегічне управління грошовими коштами і фінансовими фондами. Основним завданням фінансового напрямку є досягнення тактико-стратегічних цілей: зниження собівартості, розширення відтворення, підвищення конкурентоспроможності, підвищення рентабельності продукції, шляхом знаходження оптимальних фінансових рішень.

- Кадровий напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів спрямований на стратегічне управління персоналом. Основним завданням кадрового напрямку є формування кадрової стратегії підприємства, яка передбачає оптимальну кількість персоналу, розкриття потенціалу кожного співробітника індивідуально, систематичне підвищення кваліфікації, преміальна оплата

праці, створення кадрового резерву і т. д. Аналіз і оцінка, перерахованих факторів дає можливість прогнозувати і коректувати продуктивність праці на підприємстві.

- Екологічний напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів, стратегічної концепції розвитку суспільства, спрямований на формування екологічної навколишнього середовища в умовах виробничо-територіального комплексу, дотримання вимог природного законодавства і збереження балансу між екологічними і економічними показниками.

- Стратегічний напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів спрямований на формування корпоративних стратегічних завдань. Розвиток інноваційного потенціалу господарюючого суб'єкта сприяє стабільному, сталого функціонування підприємства в умовах негативного факторів зовнішнього середовища.

- Інформаційний напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів спрямований на стратегічне управління інформаційними потоками, метою якого значиться збереження інформаційних ресурсів. т. е. захищеність інформаційних систем для підвищення ефективності діяльності підприємства.

- Виробничий напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів спрямований на управління стратегічними процесами виробництва підприємства. Для поліпшення виробничого потенціалу господарюючого суб'єкта необхідно своєчасне доведення економічно виробничих програм і завдань.

- Технологічний напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів, спрямований на стратегічне управління технологічними ресурсами. Науково-технічні дослідження відкривають вікно можливостей проводить Патентні пошуки, розкривати інноваційний потенціал проектів. Високотехнологічне виробництво забезпечує захист об'єктів інтелектуальної власності.

- Соціальний напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів спрямований на стратегічне рішення соціально-економічних проблем відображають мотивації людської поведінки. Ефективне функціонування і раціональне використання ресурсів господарюючого суб'єкта передбачає розвиток у персоналу позитивного емоційного фону.

- Інтелектуальне напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів спрямований на стратегічний розвиток інтелектуальної діяльності персоналу підприємства, який своєю творчою працею розкриває і вдосконалює інноваційний потенціал підприємства забезпечуючи істотну перевагу перед конкурентами.

- Економічний напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів спрямований на тактико-стратегічне управління виробничими витратами. Грамотне калькулювання собівартості виробничих виробів оптимізує виробничі програми дозволяючи прогнозувати поведінки витрат, вибудувати ефективну цінову політику, вирішувати тактико-стратегічних завдання.

- Силовий напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів, спрямованих на виявлення та ліквідацію джерел негативного впливу з боку конкурентів, що дозволяє мінімізувати збиток фінансово-економічної безпеки підприємства.

- Правовий напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів, спрямованих на здійснення заходів, що плануються дозволяють проводити всебічний захист інтересів підприємства.

- Маркетинговий напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів, спрямований на стратегічне дослідження і вивчення життєвого циклу виробничих виробів. Прогноз динаміки продажів дозволяє визначити на якій стадії життєвого циклу знаходиться товар. Розширення асортименту і вихід виробничих виробів на суміжні ринки дозволяє уникнути ліквідацію товару.

- Збутовий напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів, спрямований на стратегічне управління каналами збуту. Ефективне налагодження збуту досягається шляхом своєчасного взаємодії виробників і дистриб'юторів логістичного ланцюга поставок.

- Логістичний напрям забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства це - комплекс заходів, спрямований на стратегічне управління матеріальними ресурсами і товарами. Адаптація і оптимізація між організацій-них відносин гарантує точне виконання термінів поставок, посилюючи позиції підприємства на ринку зберігаючи корпоративну стратегію господарюючого суб'єкта.

Таким чином, ефективна реалізація стратегічних напрямків сприяє розробити багаторівневу систему фінансово-економічної безпеки, що дозволяє мінімізувати чинники, які негативно впливають на ділову репутацію, інвестиційну привабливість, конкурентоспроможність, фінансово-економічну стійкість, платоспроможність і незалежність підприємства.

Висновки. Виходячи зі змісту визначень напрямків забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, можна зробити наступний висновок про те, що фінансово-економічна безпека підприємства виражається в:

1. Тісному взаємозв'язку між усіма напрямками забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств;
2. Розробці стратегій для ефективного управління бізнес-процесами;
3. Корегуванні фінансово-господарської діяльності для реалізації стратегічного розвитку підприємства;
4. Досягненні високого рівня інтелектуального управлінського персоналу.

Синхронізація взаємодій напрямків забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства дозволяє вибудувати ефективну низку управлінських рішень, спрямовану на стратегічний розвиток господарюючого суб'єкта.

Список використаних джерел:

1. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів: ВИДАВНИЦТВО, 2012. –386 с.
2. Іващенко О. В. Фінансово-економічна безпека підприємства / О. В. Іващенко // Вісник Одеського національного університету. Економіка. - 2013. - Т. 18, Вип. 1(1). - С. 142-145. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1\(1\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1(1)_33).
3. Столпов В. Ф., Шаповал Г. М. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств / В. Ф. Столпов, Г. М. Шаповал // Науково технічний збірник № 111. - С. 103-108.
4. Васечко Л. І. Огляд понятійного апарату фінансово-економічної безпеки підприємства / Л. І. Васечко // Формування ринкових відносин в Україні. - 2012. - № 9. - С. 115-118. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_9_28.
5. Фінансово-економічна безпека : стратегічна аналітика та аудиторський супровід : монографія / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; за заг. ред. Т. В. Момот. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – 340 с. ISBN 978-966-695-385-1
6. Миронець Ю. В. Економічна сутність поняття "фінансово-економічна безпека підприємства" [Електронний ресурс] / Ю. В. Миронець // Молодий вчений. - 2016. - № 12.1. - С. 882-885. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12
7. Бондаренко О. О. Фінансово-економічна безпека підприємства: теоретичний та практичний аспекти [Електронний ресурс] / О. О. Бондаренко, В. А. Сухецький. // *Ефективна економіка*. - 2014. - № 10. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_77

References (BSI)

1. Vasiltsiv T.G. Financial and economic maintenance-free enterprises of Ukraine: strategies and mechanisms of care: monographs / Vasiltsiv T.G., Voloshin V.I., Boykevich O. R., Karkavchuk V.V., [edited by T.G. Vasiltsiva]. - Lviv: VIDA-VNITSVO, 2012. –386 c.
2. Ivashchenko O. V. Financial and economic free enterprise / O. V. Ivashchenko // Visnik Odessa National University. Economics. - 2013. - Т. 18, VIP. 1(1). - С. 142-145. - Access mode: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1\(1\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1(1)_33).

3. Stolpov V.F., Shapoval G.M., Peculiarities of management of the system of financial and economic security of Buddhist enterprises / V.F. Stolpov, G.M. Shapoval // *Naukovo tekhnichnyi zbirnik No. 111*. - С. 103-108.
4. Vasechko L. I. A look at the understandable apparatus of financial and economic security of the enterprise / L. I. Vasechko // *Formation of market inputs in Ukraine-Ni*. - 2012. - № 9. - С. 115-118. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_9_28.
5. *Financial and economic security: strategic analytics and auditory supervision: monograph* / Kharkiv. nat-Moscow State University; for edited by T. V. Momot. - Kharkiv : KhNUMG im. O. M. Beketova, 2015. - – 340 с. ISBN 978-966-695-385-1
6. Myronets Yu. V. Economical pinging understanding "financial and economic without furnace enterprise" [Electron resource] / Yu. V. Myronets // *Young volleys*. - 2016. - № 12.1. - С. 882-885. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12
7. Bondarenko Oh. O. Financier-economical enterprise without furnace: theoretical and practical aspects [Electronic resource] / O.O. Bondarenko, V.A. Sukhetsky. // *Efficient economy*. - 2014. - № 10. - Mode of accesspu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_77

Keywords: financial and economic security, safety, security, safety, security, stability, liquidity, competition, business processes.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, безпека, загроза, стійкість, ліквідність, конкурентоспроможність, бізнес-процеси.

Ключевые слова: финансово-экономична безопасность, безопасность, угроза, стойкость, ликвидность, конкурентоспособность, бизнес-процессы.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедру маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000016973>

УДК 338

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД В СТВОРЕННІ ТА ФІНАНСУВАННІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ<http://orcid.org/0000-0002-2954-5405>

Маматова Лейла Шаміліївна, к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємств, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет» м. Маріуполь, e-mail: leilamamatova@gmail.com

Leila Mamatova, Ph.D., senior lecturer of the Department Economics of Enterprises, State Higher Educational Establishment «PRIAZOVSKIYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY», Mariupol, e-mail: leilamamatova@gmail.com

L. Mamatova, Innovative approach in creation and financing of business in Ukraine.

The article deals with innovative approaches to the creation and financing of business in Ukraine. It is determined that the European Union supports the development of small and medium-sized businesses in Ukraine and proposes three projects under EU initiatives and programs - EU4Business, COSME, Horizon 2020. Within the framework of the proposed EU programs, their general requirements, certain types of directions, access to funding and opportunities are identified. To determine the priority directions of entrepreneurship development in Ukraine. The proposed SME support programs in Ukraine allowed to map a map of possible strategic knowledge within the framework of EU initiatives and programs that will form an innovative component of the development of enterprises in Ukraine, which consists of three components: information and consultation, training, internship and exchange of experience. A map of possible strategic knowledge has allowed you to select five programs (EU4Business Network of Business Support Centers in Ukraine, COSME IPR Helpdesk, COSME Your Europe portal, Horizon 2020, COSME ERASMUS for young entrepreneurs (EYE)) with the appropriate set of knowledge. The funding sources identify funding sources and tools, partner agencies and financial institutions. The specific objectives of the projects and programs of budget support for business in Ukraine are determined in accordance with the principles, namely, the first principle, coherence and coordination with the priorities, objectives and policy of the partner countries, and the second - the compliance with the policy of development of the EU countries in accordance with the program "Transformation Program".

Маматова Л.Ш. Інноваційний підхід в створенні та фінансуванні бізнесу в Україні.

У статті розглянуто інноваційні підходи до створення та фінансування бізнесу в Україні. Визначено, що Європейський Союз надає підтримку розвитку малого та середнього бізнесу в Україні та пропонує три проекти в рамках ініціатив та програм ЄС – EU4Business, COSME, Горизонт 2020. В рамках запропонованих програм ЄС виокремлено їх загальні вимоги, окремі види напрямів, доступ до фінансування та можливості для визначення пріоритетних напрямків розвитку підприємництва в Україні. Розглянуті програми підтримки МСБ в Україні дозволили скласти карту можливих стратегічних знань в рамках ініціатив та програм ЄС, які дозволять сформуванню інноваційну складову розвитку підприємств України та яка формується з трьох складових: інформація та консультації, тренінги, стажування та обмін досвідом. Карта можливих стратегічних знань дозволила обрати п'ять програм (EU4Business Мережа Центрів Інформаційної Підтримки Бізнесу в Україні, COSME IPR Helpdesk, COSME Your Europe portal, Горизонт 2020, COSME ERASMUS for young entrepreneurs (EYE)) з відповідним набором знань. В рамках фінансування визначено напрями та інструменти фінансування, партнери-виконавці та фінансові установи-партнери. Конкретні завдання проектів та програм бюджетної підтримки бізнесу України визначаються відповідно до принципів, а саме першим принципом, узгодженістю та координацією з пріоритетами, цілями та політикою розвитку країн-партнерів та другим – відповідністю політиці розвитку країн ЄС відповідно до програми «Програма перетворень».

Маматова Л.Ш. Инновационный подход в создании и финансировании бизнеса в Украине.

В статье рассмотрены инновационные подходы к созданию и финансированию бизнеса в Украине. Определено, что Европейский Союз оказывает поддержку развития малого и среднего бизнеса в Украине и предлагает три проекта в рамках инициатив и программ ЕС – EU4Business, COSME Горизонт 2020. В рамках предложенных программ ЕС выделены их общие требования, отдельные виды направлений, доступ к финансированию и возможности для определения приоритетов в развитии предпринимательства в Украине. Рассмотренные программы поддержки МСБ в Украине позволили составить карту возможных стратегических знаний в рамках инициатив и программ ЕС, которые дают возможность сформировать инновационную составляющую развития предприятий Украины, и которая формируется из трех составляющих: информация и консультации, тренинги, стажировки и обмен опытом. Карта возможных

стратегических знаний позволила выбрать пять программ (EU4Business Сеть Центров Информационной Поддержки Бизнеса в Украине, COSME IPR Helpdesk, COSME Your Europe portal, Горизонт 2020, COSME ERASMUS for young entrepreneurs (EYE)) с соответствующим набором знаний. В рамках финансирования определены направления и инструменты финансирования, партнеры-исполнители и финансовые учреждения-партнеры. Конкретные задачи проектов и программ бюджетной поддержки бизнеса Украины определяются в соответствии с принципами, а именно первым принципом, согласованностью и координацией, с приоритетами, целями и политикой развития стран-партнеров и вторым - соответствием политике развития стран ЕС в соответствии с программой «Программа преобразований».

Постановка проблеми. Створити успішний бізнес в Україні не дуже легко, наявність недосконалого законодавства, податки та відсутність стартового капіталу формують низку негативних чинників розвитку малого та середнього підприємництва, але з використанням інноваційних технологій, якісних сервісних послуг, ця проблема стає рушійною силою обрання інноваційного європейського шляху, який дозволить кожному громадянину користуватися інформаційними платформами для започаткування власної справи не виходячи з дому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі значущості набувають теоретичні основи та практичні аспекти надання консультативних управлінських послуг в створенні та фінансуванні підприємств. Інноваційний консалтинг є відносно новим видом бізнес-консультування, що тривалий час був «розчиненим» у складі стратегічного, фінансового, маркетингового та інших видів управління [1, с. 41–42]. Багато наукових праць присвячено управлінському консалтингу та проблемам інноваційного менеджменту, а саме: М. Денисенко, О. Алейнікова та більшого значення, набувають роботи науковців пов'язані з управлінням розвитком стартапів: Г. Кавасакі [3], І. Кубаревої [1], О. Мрихіної [2], Й. Шумпетер, А. Hillman, Н. Shulman, С. Woodruff, T. Carvalho, S. Nunes [4], С. Surugiu, M. Surugiu [5].

Мета статті полягає в визначенні інноваційних шляхів створення успішного бізнесу в Україні та визначення ефективних напрямів формування фінансової системи бізнесу.

Результати дослідження. Основою соціально-економічного розвитку розвинених країн світу є оптимальний розвиток малого та середнього бізнесу (МСБ). В країнах ЄС МСБ складає 90% (приблизно кількість біля 20 млн.) від загальної кількості існуючих підприємств. Відмінною рисою формування МСБ є наявність політики з підтримки через координацію діяльності з боку держави та використання спеціальних програм під егідою ЄС. Через мобільність МСБ швидше реагує на зміни в зовнішньому середовищі та оперативно впроваджує інноваційні заходи [5].

За останні роки в Україні малий та середній бізнес набуває оборотів розвитку, так за даними Мінекономрозвитку, малий та середній бізнес складає 99,8% від загальної кількості зареєстрованих підприємств, та загальна кількість зайнятого населення в МСБ 79%. На початку 2018 року кількість зареєстрованих ФОП складала 1,77 млн., на кінець року – 1,84 млн. З'являються нові українські бренди одягу, взуття, іграшок, соусів, джемів. За даними ООН, МСБ виробляють від 30 до 60% національного продукту – в залежності від розвитку країни, а українські МСБ тільки до 15% ВВП. Формування потужного прошарку українськими виробниками з надання якісних товарів та послуг та можливість конкурування на міжнародному ринку стримується негативними чинниками, а саме труднощами в придбанні необхідного обладнання, недостатністю розвитку ринку збуту продукції, незахищеністю працівників МСБ та загальною проблемою є відсутність фінансової бази [5].

Проведене дослідження настроїв МСБ країни в рамках проекту Unlimit Ukraine на базі Європейської Бізнес Асоціації визначило індекс в межах 2,7 балів (з 5 можливих), порівняно з минулим роком індекс склав – 3,2 [5].

38,4% опитаних підприємців виявили незадоволення поточним станом справ у МСБ, 31,6% опитаних задоволені ситуацією, порівняно з минулим роком це співвідношення складало 26% та 45%. Також підприємці зазначили головні проблеми розвитку МСБ: наявність високого податкового навантаження, високого рівня корупції, та наявність проблем через війну на сході країни, та інфляція в країні, наявність проблем в доступності кредитування, та відсутність

державної підтримки бізнесу, відсутність належних інформаційних систем наявності змін та можливостей підтримки в рамках міжнародних програм. [1; 5; 6].

Для підтримки МСБ існують велика кількість програм: «Програми конкурентоздатності підприємств», «Horizon 2020», «Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises – COSME», «ЕРАЗМУС+».

Головною ознакою існуючих програм є надання консультацій, організація освітніх програм та заходів, супровід та підтримка до стабільного розвитку МСБ. Наявність та використання наявних програм дозволяє активно розвивати бізнес та відповідно в 2019 році 53% підприємців планують збільшити обсяги фінансування з допомогою міжнародних проектів та 66% прогнозують зростання прибутку, 47% сподіваються на покращення стану справ МСБ, з них 65% планують найм працівників, 77% - підняття рівня зарплати та збільшення інвестицій [5; 6].

Можливості співпраці підтримує Європейський Союз з розвитку МСБ в Україні через реалізацію в Україні найбільш поширених проектів в рамках ініціатив та програм ЄС: «EU4Business», «COSME», «Горизонт 2020».

EU4 ІНІЦІАТИВА «EU4BUSINESS» В УКРАЇНІ [8; 9]

Більшість компаній в Україні є малими та середніми підприємствами (МСП), вони забезпечують роботою більш ніж 4 мільйони людей, виробляючи близько 20% ВВП країни. Бізнес-середовище в Україні значною мірою регламентоване, але стандарти, послуги підтримки для МСП, політика щодо інновацій та надання допомоги жінкам-підприємцям потребують вдосконалення, щоб дозволити МСП дійсно процвітати.

Ініціатива "EU4Business" спрямована на поліпшення бізнес-клімату в країні. Програми ініціативи полегшують отримання фінансування для малого і середнього бізнесу, забезпечують навчання та адресну підтримку підприємств, очолюваних жінками, і тих, які працюють в сфері зеленої економіки.

Особливістю даної програми є наявність центрів інформаційної підтримки бізнесу, які розташовані в 15 регіонах України (рис. 1), та можливість надання українським МСБ інформації про наявність можливостей, які існують саме для них на ринку з проведенням секторальних подій, тренінгів та семінарів за для підтримки розвитку бізнесу [8; 9]:

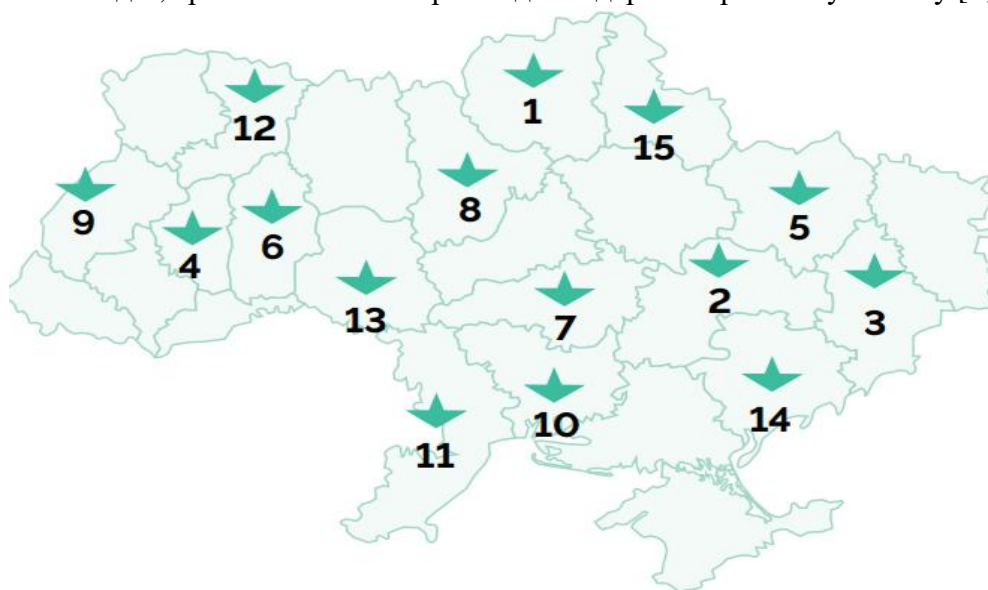

Рис. 1. Розташування центрів інформаційної підтримки МСБ в Україні від «EU4BUSINESS» [8; 9].

- 1) Чернігівська регіональна торгово-промислова палата (м. Чернігів)
- 2) Дніпропетровська торгово-промислова палата (м. Дніпро)
- 3) Донецька торгово-промислова палата (м. Краматорськ)
- 4) Клуб Ділових Людей (м. Івано-Франківськ)
- 5) Харківська торгово-промислова Палата (м. Харків)
- 6) ГО «Нова економічна політика» (м. Хмельницький)
- 7) Кіровоградська регіональна торгово-промислова палата (м. Кропивницький)

- 8) Центр бізнес освіти Київської торгово-промислової палати (м. Київ)
- 9) PPV Knowledge Networks (м. Львів)
- 10) Центр Підтримки Бізнесу (м. Миколаїв)
- 11) Одеська регіональна торгово-промислова палата (м. Одеса)
- 12) Smart People (м. Рівне)
- 13) Клуб ділових людей (м. Вінниця)
- 14) Запорізька торгово-промислова палата (м. Запоріжжя)
- 15) Громадська організація «Рада молодих вчених» (м. Суми).

МСП також отримують технічну підтримку щодо узгодження зі стандартами ЄС, що дозволить їм збільшувати експорт та отримувати вигоду від угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС, можливість дистанційного регулювання бізнесу з отриманням інформації відповідно напрямкам діяльності, можливостей, розвиток та вдосконалення знань та навичок з ведення бізнесу через тренінги, семінари, співробітництво (рис. 2).

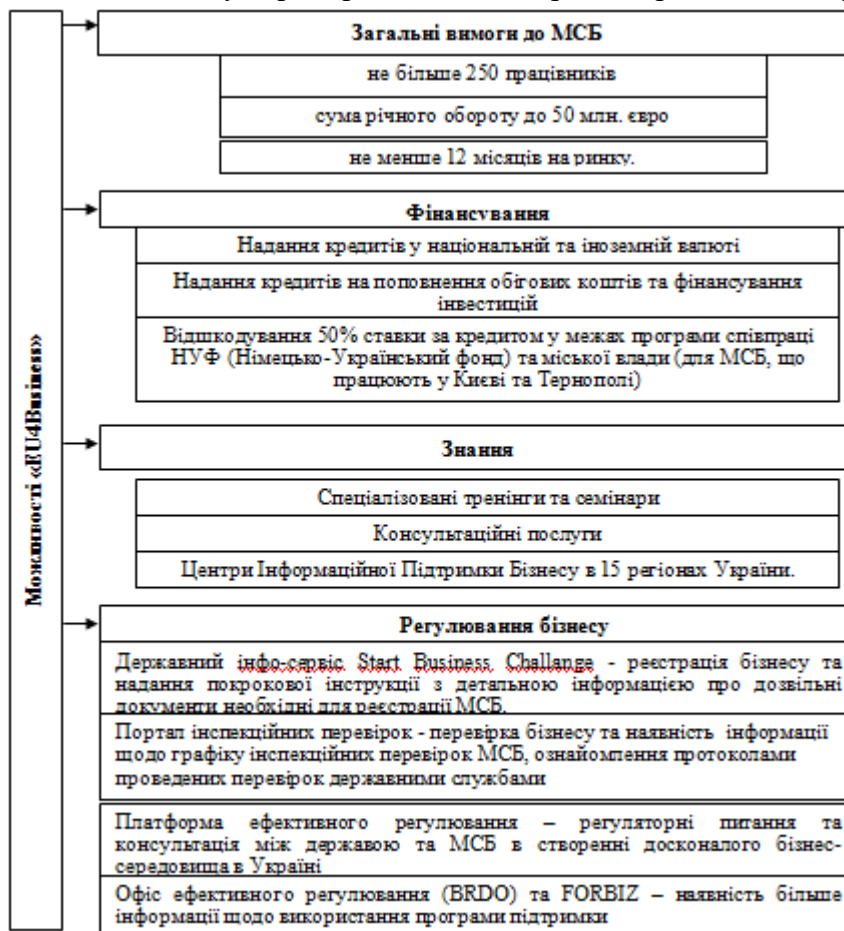

Рис. 2. Можливості програми підтримки МСБ в Україні від «EU4BUSINESS» [9].

«COSME» [8; 10]

Програма «COSME» включає набір відповідних тематичних підпрограм реалізація яких направлена на:

- 1) вирішення проблем в сфері МСБ пов'язаних з доступом до джерел фінансування, та можливістю виходу на нові міжнародні ринки через вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів;
- 2) вдосконалення пріоритетних сфер національної економіки (ІТ-сфера, туризм, галузі промисловості).

Завдяки наявності підтримки ЄС програма «COSME» надає можливості [8; 10]:

- 1) виходу на міжнародні ринки ЄС та ринки країн партнерів програми за допомогою Європейської мережі підприємств – «Enterprise Europe Network»;

2) отримання легкого доступу до інформації про ведення підприємницької діяльності з використанням онлайн-порталів «Your europe business portal», «Trade helpdesk», «European cluster collaboration platform»;

3) обміну досвідом через програму «Еразмус» для молодих підприємців за кордоном на діючому підприємстві;

4) участі в спеціальних конкурсах для органів державної влади для формування та реалізації політик забезпечення кращого бізнес-клімату в країні.

5) використання бюджету програми «COSME» до 2020 року, який складає загалом 2,3 млрд євро, а в рамках України – 900 млн євро).

Можливості програми «COSME» реалізуються через наявність великої кількості тендерів та грантів в залежності від напрямків розвитку та наданої інформації МСБ (рис.3.).

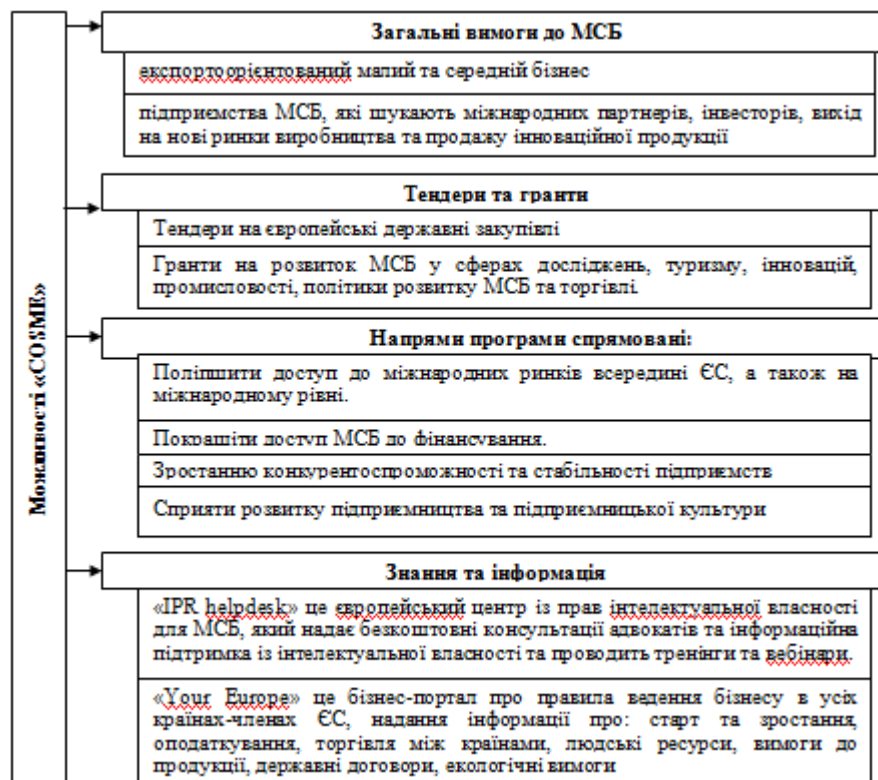

Рис. 3. Можливості програми підтримки МСБ в Україні від «COSME» [8; 10].

Програма «COSME» також надає можливість використання підпрограм [10]:

1) «Erasmus for young entrepreneurs (EYE)» представляє програму обміну досвідом між новими та досвідченими підприємцями, з можливістю отримання досвіду ведення бізнесу аналогічного власному, в країнах ЄС на термін від 1 до 6 місяців.

2) «European enterprise network (EEN)» представляє найбільшу мережу пошуку партнерів для МСБ більше ніж із 60 країн світу.

3) «European cluster collaboration platform (ECCP)» представляє найбільший інформаційний центр для кластерів відповідного сектору з наявністю останніх новин, подій та грантів.

«Горизонт 2020» [8; 11]

Горизонт 2020 програма надає перевірку відповідності МСБ критеріям програми, наявність переліку критеріїв ЄС до МСБ, та визначає інструменти, які відповідають обраному МСБ.

Підтримка, яку можна отримати в рамках програми «Горизонт 2020»:

- Консультування експертами із залучення приватних інвесторів.
- Консультування експертами із виходу інноваційної продукції або послуг на внутрішній та зовнішні ринки ЄС.

· Фінансування в створенні прототипу новаторського продукту або сервісу.
Українські МСБ можуть взяти участь у програмі «Горизонт 2020», як [11]:

- самостійні МСБ або як відокремлений структурний підрозділ МСБ-консорціуму сформованого учасниками МСБ;
- МСБ-учасники консорціуму з науково-дослідницькими інститутами, університетами.

- субконтрактори для інших учасників в яких вже є грант та підтримка програми.

Координаторами та консультаційними центрами є [11]:

1) Міністерство освіти і науки України виступає координатором Програми «Горизонт 2020».

2) Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Інститут проблем ринку та економічно-екологічних досліджень, Центральноукраїнський національний технічний університет виступають консультаційними центрами для МСБ.

Розглянувши програми підтримки МСБ в Україні можна скласти карту можливих стратегічних знань в рамках ініціатив та програм ЄС, що формують інноваційну складову розвитку підприємств України (табл. 1).

Таблиця 1. Карта можливих стратегічних знань в рамках ініціатив та програм ЄС
[складено на основі джерел 8; 9; 10; 11]

Параметри / Програма	Інформація та консультації	Тренінги	Стажування та обмін досвідом
«EU4Business Мережа Центрів Інформаційної Підтримки Бізнесу в Україні»	Наявність контакт центрів Інформаційної Підтримки Бізнесу, які розташовані в 15 регіонах України та надання можливості українським МСБ інформації, що до існування пріоритетів для них на ринку, проводячи секторальні події, проведення тренінгів та семінари з метою підтримки розвитку бізнесу. Наявність контакт Центрів Інформаційної Підтримки Бізнесу в Україні:		-
«COSME IPR Helpdesk»	Європейський центр із прав інтелектуальної власності для МСБ, надання безкоштовних консультацій адвокатів та інформаційної підтримки та проведення тренінгів, вебінарів.		-
«COSME Your Europe portal»	Бізнес-портал з поясненням правил ведення бізнесу в усіх країнах-членах ЄС (старт та зростання, оподаткування, торгівля, вимоги до продукції.	-	-
«Горизонт 2020»	-	Вдосконалення навичок розвитку бізнесу і коучинг через проведення: 1. Тренінгів з інвестиційної готовності, доступу до ризикованості в фінансуванні, нетворкінг з іншими учасниками програми та компаніями партнерами. 2. Коучинг навичок із розвитку бізнесу, співпраці та пошуку фінансування.	-
«COSME ERASMUS for young entrepreneurs (EYE)»	-	-	Програма обміну досвідом між новими та досвідченими підприємцям, з можливістю отримання досвіду ведення бізнесу аналогічного власному, в країнах ЄС на термін від 1 до 6 міс.

Невід'ємною частиною створення бізнесу є фінансування, як від початку діяльності так й впродовж розвитку. Тому в рамках програм підтримки МСБ пропонується наступні фінансові інструменти:

1. Горизонт 2020. Фінансування складається з двох фаз [11]:

1) Техніко-економічне обґрунтування. Надання гранту в розмірі до 50 тис. євро направлено на оцінку техніко-економічної обґрунтованості та комерційності потенціалу запропонованої інновації в рамках певної галузі з подальшим складанням бізнес-плану.

2) Вихід на ринок. Надання гранту на 0,5–2,5 млн євро та покриття до 70% бюджету спрямованого на перетворення концепції у ринковий інноваційний продукт. Пріоритетним фінансуванням є інноваційні проекти, які розробили стратегічний бізнес-план та техніко-економічне обґрунтування [11].

2. EU4Business [9] В рамках механізму фінансування МСБ пропонується використання фінансових інструментів (табл.2).

Таблиця 2. - Фінансові інструменти програми підтримки МСБ «EU4Business» [8; 9].

Установа	Сума	Валюта	% ставка	Термін
ПАТ «ПроКредит Банк»	від 50 тис. євро до 5 млн. євро	гривня євро дол. США	18,75-20,75 5,25-6,75 6,75-8,25	24 міс. - 120 міс.
АБ «УКРГАЗБАНК»	до 5 млн. євро	гривня євро дол. США	18,1-21,5 7,5-9,2 6-8,5	6 міс. - 84 міс.
ПАТ «Кредобанк»	до 250 тис. євро	гривня євро дол. США пол. злоти	від 14,8 від 5 від 6,75 від 6,5	6 міс. - 72 міс.
АТ «Ощадбанк»	до 5 млн. євро	гривня євро дол. США	від 20,3 - -	6 міс. - 120 міс.
ПАТ «Кредитвест Банк»	до 250 тис. євро	гривня євро дол. США	від 21 від 8 від 9	до 36 міс.
ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»	до 5 млн. євро	гривня євро дол. США	Залежить від рейтингу клієнта / параметрів кредиту	1 день - 60 міс.
ТОВ «ОТП Лизинг»	до 10 млн. євро	гривня	20-22	24 – 60 міс.

Наявність зазначених фінансових установ відповідає напрямам створення відповідних програм згідно мети та завдань МСБ, а саме [11]:

1) Програма Німецько-Українського фонду (НУФ): механізм фінансування МСБ – програма спрямована на стимулювання довгострокового кредитування у місцевій валюті. Спрямована на приватних МСБ в Україні. Нещодавно до програми в рамках співробітництва з Німецько-Українським фондом (НУФ) приєдналася Київська міська державна адміністрація (КМДА) з ініціативою компенсації половини відсоткової ставки для МСБ, що працюють у м. Київ. Аналогічна програма з органами місцевої влади та НУФ розпочала своє впровадження також і в Тернопільській області [11].

Партнерами-виконавцями та фінансовим установами-партнерами є [11]:

- Німецький банк розвитку (KfW).
- Німецько-Український фонд (НУФ) (ПАТ «ПроКредит Банк», ПАТ «Кредобанк», АБ «УКРГАЗБАНК»).
- Європейський інвестиційний банк (ПАТ «ПроКредит Банк»).
- Європейський банк реконструкції та розвитку (ПАТ «ПроКредит Банк», ТОВ «ОТП Лизинг»).

2) Програма Європейського інвестиційного банку: «Initiative East в межах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі» (ПВЗВТ), створена для мікропідприємств, де працює менш ніж 10 працівників, для підприємств агрохарчової галузі з метою отримання кредиту до 25 000 євро.

Партнерами-виконавцями та фінансовим установами-партнерами є:

- Європейський інвестиційний банк.

- АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «Ощадбанк, ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «ПроКредит Банк»).

3. Програма Європейського банку реконструкції та розвитку: «Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ)» - сприяє розвитку МСБ в успішній реалізації проектів через поліпшення доступу до довгострокового фінансування у місцевій валюті. МСБ також можуть отримати грантове фінансування до €1 млн в рамках ініціативи Європейського Союзу «EU4Business», метою якої є надання допомоги інвестиційним партнерам в інвестуванні та отриманні вигод від Угоди про ПВЗВТ між Україною та ЄС [9].

Гранти надаватимуться МСБ, які відповідатимуть вимогам, в якості інвестиційних стимулів для зменшення вартості їх капітальних інвестицій в модернізацію технологічних і виробничих процесів відповідно до норм і стандартів ЄС. Підтримка надається в таких секторах, як агробізнес, виробництво та послуги, нерухомість та туризм, інформаційні технології та багато інших. Також підтримка надається для приватних МСБ підприємств з середньорічним товарообігом до 50 млн євро (або максимальною вартістю всіх активів до 43 млн євро) та кількістю працівників до 249.

Партнерами-виконавцями та фінансовим установами-партнерами є: Європейський банк реконструкції та розвитку та ТОВ «ОТП Лизинг».

4. Програма Європейського банку реконструкції та розвитку: кредитування МСБ у національній валюті. Програма Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі «ПВЗВТ» та Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) сприяє розвитку сектора МСБ завдяки різноманітним інвестиціям за підтримки безвідплатного фінансування з боку ЄС, спрямованого на зменшення ризику, надання інвестиційних пільг для МСБ та технічної допомоги [9]. Підтримка надається для приватних підприємств з середньорічним товарообігом до 50 млн євро (або максимальною вартістю всіх активів до 43 млн євро) та кількістю працівників до 249.

Партнерами-виконавцями та фінансовим установами-партнерами є: Європейський банк реконструкції та розвитку та ПАТ «ПроКредит Банк».

Висновок. Створення та фінансування бізнесу в Україні є досить проблемним питанням з точки зору інформаційної та фінансової системи України. Підприємства, які знаходяться на стадії розвитку або на стадії заснування володіють обмеженим набором ресурсів, але використання інформаційних платформ та програм фінансування дозволяє використання інноваційних технологій. Саме торговельно-економічна співпраця українських підприємств з міжнародними програмами та платформами дозволяє зайняти ринкову нішу та отримати високу планку в побудові системи виробництва та якості продукції відповідно до країн ЄС.

Список використаних джерел

1. Кубарева І. В. Створення, просування та фінансування інновацій в управлінні бізнесом / І. В. Кубарева // Фінансове забезпечення інноваційних проектів малого та середнього бізнесу: глобальні виклики та українські реалії [Електронний ресурс] : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф., 7 груд. 2016 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» [та ін.] ; оргком.: М. І. Діба (голова) [та ін.]. – Електрон. текст. дані. – Київ : КНЕУ, 2016. – С. 168–171. – Назва з титул. екрану.
2. Мрихіна О. Б. Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій / О. Б. Мрихіна, А. Р. Стояновський, Т. І. Міркунова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 9. – С. 215–225.

3. Kawasaki Gai. *Стартап: 11 мастер-классов от экс-евангелиста Apple и самого дерзкого венчурного капиталиста Кремниевой долины* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.pseudology.org/business/KawasakiGai-StartUp2.pdf
4. Carvalho T., Carvalho L., Nunes S. A methodology to measure innovation in European Union through the national innovation system // *International Journal of Innovation and Regional Development*, 2015, Vol. 6, Issue 2. – p.159-180
5. Surugiu C. & Surugiu M. Innovation-LED economic development through marketing and tax incentives // *Annals of the University of Craiova, Economic Sciences Series*, 2015, Vol.1, p.100-109
6. *Основи управлінського консультування: навч. посіб. / А. Е. Воронкова, В. І. Отенко, Д. К. Воронков та ін.; за ред. А. Е. Воронкової. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2010. 484 с.*
7. Як підтримати малий бізнес в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://eba.com.ua/yak-pidtrymaty-malyj-biznes-v-ukrayini/>
8. Карта можливостей для середнього та малого бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://smemap.eu4business.eu/>
9. EU4BUSINESS [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eu4business.eu/uk/ukraine>
10. ПРО ПРОГРАМУ COSME [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://cosme.me.gov.ua/>
11. Горизонт 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://h2020.com.ua/uk/>

References

1. Kubareva I.V. (2016), "Creating, promoting and financing innovations in business management", ["Stvorennja, prosvannnja ta finansuvannja innovacij v upravlinni biznesom"], I.V. Kubarev, Financial support of innovative projects of small and medium business: global challenges and Ukrainian realities [electronic resource]: Sb. Materials I International sci. pract. Conf., Dec 7 2016, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, State University "Kyiv. nats econ Untitled Vadim Hetman" [and others], Organizing committee: M.I. Diba (chairman) [and others], electron text. Data, Kyiv: KNEU, pp. 168-171, Title with title. the screen.
2. Mrihina O. B. (2015), "Prospects of startup companies in the context of competitive development of the Ukrainian high technology market", ["Perspektyvy startap-kompanij u konteksti konkurentospromozhnogo rozvytku ukrai'ns'kogo rynku vysokyh tehnologij"], O. B. Mrihina, A. R. Stoyanovsky, T. I. Mirkunova, Current problems of the economy, No. 9, pp. 215-225.
3. Kawasaki Guy "Startup: 11 master classes from Apple Ex-Evangelist and the most daring venture capitalist of the Silicon Valley" ["Startup: 11 master-klassov ot eks-evangelysta Apple y samogo derzkogo venchurnogo kapytalysta Kremnyevoy dolynu"], [electronic resource], available at: www.pseudology.org/business/KawasakiGai-StartUp2.pdf
4. Carvalho T., Carvalho L., Nunes S. A (2015), A methodology to measure innovation in European Union through the national innovation system, *International Journal of Innovation and Regional Development*, Vol. 6, Issue 2, pp. 159-180
5. Surugi C. & Surugiu M. (2015), "Innovation-LED economic development through marketing and tax incentives, *Annals of the University of Craiova*", *Economic Sciences Series*, vol.1, pp. 100-109
6. "Principles of managerial counseling: teaching. manual", ["Osnovy upravlins'kogo konsul'tuvannja: navch. posib."], A. E. Voronkova, V. I. Otenko, D. K. Voronkov and others; ed. A. E. Voronkova. Kharkiv, VD "INZHEK", 2010. 484 p.
7. "How to support small business in Ukraine", ["Jak pidtrymaty malyj biznes v Ukrai'ni"], [electronic resource], available at: <https://eba.com.ua/yak-pidtrymaty-malyj-biznes-v-ukrayini/>
8. "Opportunity Map for Small and Medium Enterprises", ["Karta mozhyvostej dlja seredn'ogo ta malogo biznesu"], [electronic resource], available at: <http://smemap.eu4business.eu/>
9. EU4BUSINESS [electronic resource], available at: <http://www.eu4business.eu/uk/rain>
10. "ABOUT THE COSME PROGRAM" ["PRO PROGRAMU COSME"], [electronic resource], available at: <http://cosme.me.gov.ua/>
11. Horizon 2020 ["Goryzont 2020"], [electronic resource], available at: <https://h2020.com.ua/en/>

Keywords: business; innovative approach; innovation; small and medium enterprises; entrepreneurship; international cooperation; international projects and programs; strategic knowledge; financing.

Ключові слова: бізнес; інноваційний підхід; інновації; малі та середні підприємства; підприємництво; міжнародне співробітництво; міжнародні проекти та програми; стратегічні знання; фінансування.

Ключевые слова: бизнес; инновационный подход; инновации; малые и средние предприятия; предпринимательство; международное сотрудничество; международные проекты и программы; стратегические знания; финансирование.

Рецензент: Меліхов А.А., завідувач кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000025834>

УДК 338

**ДОСЛІДЖЕННЯ «ЖОРСТКИХ» ТА «М'ЯКИХ» ПІДХОДІВ ЗАГАЛЬНОГО
УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ**<http://orcid.org/0000-0003-0430-0820>

Білоус-Сергєєва Світлана Олександрівна, к.е.н, доцент, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет» м. Маріуполь, beloussergeeva.75@gmail.com, тел: +380676239107

Маштакова Ольга Григорівна, студент групи КСС-19 м, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет» м. Маріуполь, e-mail: olgamash2016@gmail.com, tel: +380981082336

Belous-Sergeeva Svetlana, Ph.D., assistant professor, State Higher Educational Establishment «Pryazovskyi State Technical University», Mariupol, e-mail: beloussergeeva.75@gmail.com, tel: +380676239107

Mashtakova Olga, student master of the group KCC-18 м, State Higher Educational Establishment «Pryazovskyi State Technical University», Mariupol, e-mail: olgamash2016@gmail.com, tel: +380981082336

S. Belous-Sergeeva, O.Mashtakova, Research of "hard" and "soft" approaches of Total quality management.

Recently, quality improvement and management systems have developed rapidly. In recent decades, simple inspection activities have been replaced or supplemented by quality control and quality assurance standards. Numerous studies have been conducted to determine the effectiveness of the implementation of total quality management (TQM) and total productive maintenance (TPM). TQM provides organizations with a range of "tools" to ensure sustainable development and competitive advantage, with the path to successful continuous improvement focused on the use of strategy, data and effective communication to instill quality discipline in the culture and processes of the organization.

The work has a review character. In this paper, the influence of "soft" and "hard" TQM practices on production performance is investigated. There is considered the development of Total Quality Management as a system, which covers all functions and departments, all employees and which aims to consistently meet customer needs. The factors relating to the "soft" and "hard" approaches are identified. The characteristic and features of each factor related to the corresponding approaches are given. The interrelation of factors of "soft" and "hard" approaches, and also influence of factors of "hard" approach on "soft" factors of TQM is investigated. The prospects of regulation of the enterprise and quality management system using various factors of "soft" approach are presented.

Білоус-Сергєєва С. О., Маштакова О. Г. Дослідження «жорстких» та «м'яких» підходів загального управління якістю.

Останнім часом системи поліпшення та управління якістю швидко розвивалися. Протягом останніх десятиліть прості інспекційні заходи були замінені або доповнені стандартами контролю якості та забезпечення якості. Численні дослідження були проведені окремо для визначення ефективності впровадження загального управління якістю (ТQM) та повного виробничого обслуговування (ТРМ). ТQM відкриває організаціям ряд «інструментів» для забезпечення сталого розвитку та переваги над конкурентами, причому шлях до успішного постійного вдосконалення зосереджений на використанні стратегії, даних і ефективних комунікацій, щоб прищепити дисципліну якості культури і процесам організації.

Робота має оглядовий характер. У даній роботі досліджено вплив «м'яких» і «жорстких» практик ТQM на продуктивність виробництва. Розглянуто розвиток загального управління якістю як системного, який охоплює всі функції та підрозділи, всіх працівників і який має на меті послідовно виконувати потреби клієнтів. Виділено фактори, що відносять до «м'якого» та «жорсткого» підходів. Приведено характеристику та особливості кожного фактору, які віднесено до відповідних підходів. Досліджено взаємозв'язок факторів «м'якого» та «жорсткого» підходів, а також вплив факторів «жорсткого» підходу на «м'які» фактори ТQM. Представлено перспективи регулювання роботи підприємства та системи управління якістю за допомогою різних факторів «м'якого» підходу.

Белоус-Сергеева С. А., Маштакова О. Г. Исследование «жестких» и «мягких» подходов всеобщего управления качеством.

В последнее время системы улучшения и управления качеством быстро развивались. В течение последних десятилетий простые инспекционные мероприятия были заменены или дополнены стандартами контроля качества и обеспечения качества. Многочисленные исследования были проведены отдельно для определения эффективности внедрения всеобщего управления качеством (TQM) и полного обслуживания (TRM). TQM открывает организациям ряд «инструментов» для обеспечения устойчивого развития и преимущества над конкурентами, причем путь к успешному постоянному совершенствованию сосредоточен на использовании стратегии, данных и эффективных коммуникаций, чтобы привить дисциплину качества культуре и процессам организации.

Работа имеет обзорный характер. В данной работе исследовано влияние «мягких» и «жестких» практик TQM на производительность производства. Рассмотрено развитие всеобщего управления качеством как системного, которое охватывает все функции и подразделения, всех работников и ставящее целью последовательно выполнять потребности клиентов. Выделены факторы, которые относят к «мягкому» и «жесткому» подходам. Приведены характеристика и особенности каждого фактора, отнесенных к соответствующим подходам. Исследована взаимосвязь факторов «мягкого» и «жесткого» подходов, а также влияние факторов «жесткого» подхода на «мягкие» факторы TQM. Представлены перспективы регулирования работы предприятия и системы управления качеством с помощью различных факторов «мягкого» подхода.

Постановка проблеми. Сьогодні на світовому ринку якість та інновації відіграють вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку та переваги над конкурентами. Звичайно основним критерієм такої конкуренції є якість продукції. Для того, щоб «вижити» у сучасному динамічному «ринковому середовищі», організація повинна мати узгоджене та ефективно управління, що відповідає поточним вимогам ринку та бути достатньо адаптивною до його змін.

TQM відкриває організаціям ряд «інструментів» для досягнення цієї мети, причому шлях до успішного постійного вдосконалення зосереджений на використанні стратегії, даних і ефективних комунікацій, щоб прищепити дисципліну якості культурі і процесам організації. Але щоб досягти успіху та отримати конкурентну перевагу, що має велике значення для стабільності компанії, недостатньо розробки, контролю та вдосконалення інструментів якості, насамперед потрібне прийняття культури TQM.

QM має два аспекти: «жорсткий» QM і «м'який» QM. Якість виконання, як наслідок впровадження системи управління якістю розглядається як потенційний посередник між QM та інноваціями. Якість та інновації не є справою компромісу, але вони можуть співіснувати для загального поліпшення якості та бути фундаментом для подальшого розвитку. Фірмам не потрібно відмовлятися від QM, прагнучи швидкого досягнення інновацій. Навпаки, вони повинні постійно докладати зусиль, що спрямовані на підтримку об'єднаної системи якості, що інтегрує набір методів QM та відповідні показники ефективності.

Аналіз досліджень та публікацій. Останні два десятиліття проблемам загального управління якістю (TQM) було приділено досить багато уваги. Значна кількість дослідників зосередилися на визначенні взаємозв'язків між якісними конструкціями, а також впливом управління якістю на якісні показники, ефективність бізнесу та ефективність технологічних процесів. Також було визначено вплив управління якістю на різні операційні методи, такі як: точність виробництва, масове налаштування, управління ланцюгом поставок, розробку нових продуктів та різноманітність продуктів. Дослідження, які зосереджені на TQM можна розділити на ті, що розглядають TQM як єдину конструкцію, і ті, що описують TQM як дезагрегований набір практик. І лише деякі дослідження містять чітке розмежування між «м'якими» та «жорсткими» методами TQM, які передбачають, що ця область не повністю вивчена.

Мета статті. Метою статті є дослідження факторів «жорстких» та «м'яких» підходів управління якістю, їх зв'язок та вплив на продуктивність виробництв. Для досягнення поставленої мети будуть розглянуті наступні питання: окреслити розвиток системи загального управління якістю; визначити та розглянути фактори «м'якого» та «жорсткого» підходів TQM; дослідити взаємозв'язок та вплив факторів «жорсткого» підходу на «м'які» фактори TQM.

Результати дослідження. Система загального управління якістю (TQM) виникла на початку 1930-х років в Японії та була розвинена у США та деяких країнах західної Європи. Багато авторів зараз вважають, що TQM є одним з найбільш перспективних управлінських підходів. Протягом 1980-х і 1990-х років TQM стала революцією у методах управління та організаціях [1 С. 150-151]. Впродовж її бурхливого розвитку було опубліковано величезну кількість літератури та статей, що були зосереджені на аналізі та принципах того, як TQM слід впроваджувати у фірмах. На думку Дж. Окленда, TQM вимагає постійного вдосконалення підприємства та чіткого дотримання усіх вимог [2 С. 2].

TQM можна визначити як інтегративну філософію організації, яка спрямована на постійне підвищення якості продуктів, послуг та процесів, щоб задовольнити очікування клієнтів. У зв'язку з цим науковці вважають, що TQM — це загальний системний підхід, який охоплює всі функції та підрозділи, всіх працівників і який має на меті послідовно виконувати потреби клієнтів [3 С.141-143]. У літературі відзначають, що практика TQM зосереджена на низці різних факторів, зокрема: лідерство та управління; орієнтація на клієнтів та їх потреби; навчання та розвиток; залучення працівників; постійне вдосконалення та впровадження інноваційних технологій в усі сфери діяльності підприємств [4].

Підходи TQM часто підрозділяються на «жорсткі» та «м'які». «Жорсткі» підходи практикуються у тих випадках, коли статистичний аналіз або стандарти ефективності використовуються для оцінки якості та важливі для управління виробництвом, операціями. У той час як «м'які» практики мають більш якісну спрямованість, що включає такі фактори, як лідерство, участь працівників у прийнятті рішень та командні робочі підходи. Сьогодні існує ряд моделей TQM, наприклад Six Sigma, Kanban, Total Productive Maintenance, Lean і Just-in-time які часто впроваджуються у різних умовах та галузях [2 С.2].

Вище керівництво в управлінні якістю відіграє основну роль, сприяючи впровадженню стратегії TQM шляхом створення навчального та кооперативного середовища, що приводить до задоволення потреб клієнтів, постійного вдосконалення та залучення працівників [5 С.191]. «М'які» і «жорсткі» підходи іноді називають системою управління та технічною системою відповідно. Слід зазначити, що «м'які» елементи стосуються людських аспектів, тоді як «жорсткі» елементи більш пов'язані з інструментами та методами якості, процесом управління та вимірювання та процедур проектування [2 С.2]. «Жорсткий» підхід TQM — це набір методів та інструментів, таких як аналіз процесу якості, статистичний процес керування, інструменти вирішення проблем та своєчасне керування, що постійно покращують якість, у той час як «м'які» підходи TQM займаються концепціями управління [6. С. 261].

«М'який» підхід представляє собою довгострокові фактори, які пов'язані з питаннями та аспектами управління, і повинні розглядатися та орієнтуватися на стратегію TQM компанії та наступний план впровадження. «М'які» практики, як правило, стосуються управління людськими ресурсами та зосереджуються на поведінкових аспектах, включаючи навчання працівників, керівництво, роботу в команді, стосунки з постачальниками та управління, створення цінності для клієнтів та досягнення задоволеності клієнтів [1 С. 5-7].

Слід виділити 6 факторів «м'якого підходу»:

1) Лідерство

Являє собою важливий фактор та впливає на процес впровадження TQM, оскільки покращує продуктивність через вплив на інші практики TQM. Відсутність особистої відповідальності на вищих рівнях управління може привести до значних труднощів у процесі впровадження TQM. Вище керівництво повинно бути повністю залученим у впровадження та стимулювання підходу TQM. Успішне впровадження TQM вимагає

ефективних змін у культурі організації, а цей процес стає неможливим без регулювання керівництвом [7. С.1587].

2) Комунікація

Комунікація — це найважчий «фактор», особливо у бізнесі. Комунікація відіграє важливу роль у ефективному виробництві високоякісних продуктів. Відсутність комунікації може негативно вплинути на виробничу систему. Письмові інструкції щодо поліпшення якості не можуть бути сприйняті та відтворені правильно за відсутності ефективної комунікації між працівниками та керівництвом. Взагалі, це найважливіша проблема, яка виникає. У літературі відзначається [2 С. 5], що прийняття відкритого спілкування сприяє появі у працівників задоволення та прихильності до організацій та керівникам, у яких вони працюють.

3) Організація роботи у команді

Команди працівників повинні мати повноваження для здійснення змін та мотивації працівників до участі у проектах компанії. Основні фактори, що впливають на ефективність команди у відкритій організації це різнобічність та згуртованість. Загалом вважається, що різнобічність є однією з переваг команди над розрізненими працівниками. Зустріч між менеджерами та працівниками є найважливішим джерелом ідей щодо поліпшення процесів, які безпосередньо впливають на результат. Сприятливий «клімат» відносин у команді покращує не тільки загальну, але й індивідуальну продуктивність.

4) «Орієнтування на клієнта»

У компанії повинні організовуватись напрямки для отримання необхідної інформації, визначення вимог замовника та отримання надійного і швидкого зворотного зв'язку. Вимоги до задоволення потреб клієнтів повинні розглядатися всіма співробітниками. Зазвичай для збору інформації використовуються наступні методи: дослідження ринку, опитування у відділі продаж і порівняння конкурентів [2 С.5, 6 С. 263].

5) Підвищення кваліфікації

Навчання працівників має вирішальне значення для побудови організації. Навчання та освіта мають важливе значення для забезпечення працівників новими методами та технологіями, необхідними для успішного впровадження TQM. Цей фактор також потрібен для викладання та сприйняття філософії TQM, яка вимагає постійної зміни індивідуальної поведінки. Навчання повинно зосереджуватися на побудові якісних навичок, які необхідні для високоорганізованого управління. Важливим видом діяльності для здобуття та закріплення необхідних навичок є тренінг. Тренінг включає пояснення загальних операцій компанії та специфікації якості продукції, а також підготовку до роботи у команді.

6) Розширення можливостей співробітників

Розширення можливостей співробітників є обов'язковою частиною будь-якого успішного поліпшення якості процесу. Це спонукає людей застосовувати найбільш відповідні інструменти та методики. Конкретні заходи розширення прав і можливостей працівників включають використання міжвідомчих і робочих груп, підвищення ступеня самостійності працівників у прийнятті рішень, ступеня взаємодії працівників з клієнтами, системи пропозицій працівників.

«М'які» підходи та їх фактори важче кількісно визначити, тому їх визначення та оцінка є важливою проблемою управління. Автори стверджують [8 С.3-5], що організації, які впроваджують та практикують методики «м'якого» управління TQM, можуть працювати краще, ніж конкуренти, без відповідної філософії TQM. Визначено, що для ефективного впровадження TQM, організації повинні приділяти більше уваги факторам «м'якого» підходу.

«Жорсткі» підходи, як правило, визначаються як практика TQM, яка пов'язана та зосереджена на інструментах і системах управління якістю, які, як очікується, поліпшать і підтримають впровадження «м'яких» практик TQM. У той час коли «м'які» підходи

розглядаються як нематеріальні, «жорсткі» є більш відчутними і, отже, їх легше вимірювати і оцінювати. Важливість факторів «жорсткого» підходу TQM не слід недооцінювати. Goetsch і Davis (1994) визначили інструменти управління як «збір і відображення інформації таким чином, щоб допомогти людському мозку зрозуміти думки і ідеї, які при застосуванні до фізичних процесів приводять до кращих результатів» [9 С 437-440].

Слід виділити наступні «жорсткі» фактори:

1) Управління процесами та якість візуалізації.

Термін «управління процесом» охоплює планування та моніторинг процесів виробництва за допомогою методів та інструментів для зменшення варіативності їх перебігу. Процес управління включає в себе три основні практики: моніторинг процесу, контроль процесу та профілактичне технічне обслуговування. Важливим є використання статистичного процесу управління для відстеження його ефективності. Важливість якісної візуалізації як практики TQM була підкреслена літературою [2 С.5]. Наявність інформації про якісну роботу і продуктивність, діаграми, розміщені у цеху, відзначають показники дефектів, графік профілактичних оглядів і випадки несправностей обладнання тому можуть сприяти оперативному контролю. Визначено, що якісне візуальне інформування працівників повинно бути своєчасним та точним.

Також до «жорстких» підходів відносять: визначення продуктивності, планування, процес проектування, контроль продукту та послуг, використання принципу Just-in-time (JIT), статистичний контроль процесів, управління ланцюгами поставок, розробку причинно-наслідкових схем, схем управління, постійне підвищення ефективності та вдосконалення, бенчмаркінг.

2) Бенчмаркінг

Бенчмаркінг — це безперервний процес порівняння продуктів, послуг та процесів організації з тими, що існують у її конкурентів або у лідерів галузі. У багатьох компаніях, бенчмаркінг є ключовим компонентом процесу TQM, прибутковості та зростання. Бенчмаркінг включає ідентифікацію передового досвіду серед конкурентів у даній галузі або серед визнаних лідерів у будь-якій галузі, з метою поліпшення організаційних процесів і підвищення конкурентоспроможності. Цей процес також включає вимірювання продуктивності у компанії, яка прагне поліпшення діяльності. У процесі бенчмаркінгу менеджери повинні розуміти причину продуктивності компанії. Розуміння відмінностей дозволяє менеджерам організувати свою діяльність таким чином, щоб швидко та ефективно пройти шлях до досягнення своєї мети. Практика бенчмаркінгу передбачає встановлення цілей і завдань і виконання їх шляхом вдосконалення процесів [10 С. 538-539]. Типова класифікація бенчмаркінгу, яка зустрічається у літературі [11 С. 16-17], включає внутрішній бенчмаркінг, конкурентний бенчмаркінг, функціональний бенчмаркінг, бенчмаркінг процесу, загальний бенчмаркінг, асоціативний бенчмаркінг, глобальний бенчмаркінг, бенчмаркінг витрат, характеристики, клієнта; оперативний бенчмаркінг і ін.

3) «Усування дефектів»

Більшість компаній підтримують залучення фактора «усунення дефектів» до поліпшення програми якості. Програми якості повинні вимірювати відсоток або кількість деталей, які мають відхилення від прийнятних стандартів для запобігання повторення дефекту. Метою впровадження фактору «усунення дефектів» є зменшення варіабельності процесу, втрати продуктивності, витрат на перевірку, переробку та утилізацію.

4) Удосконалення процесу

Удосконалення процесу є ключовим аспектом у програмах TQM. Аналіз процесу є необхідним для того, щоб зменшити або усунути варіативність процесу, яку Демінг (1986) розглядав як джерело проблем у забезпеченні якості продуктів та послуг. Зменшення варіативності процесу забезпечує наступні переваги: збільшення однорідності випуску продукції, постійне скорочення витрат, кадрового забезпечення, часу і матеріалів.

Безперервне удосконалення може бути ефективно досягнуто в організаціях лише за умови структурованості процесу постійного вдосконалення [12].

5) Just-in-time (JIT)

Принцип Just-in-time ґрунтується на зменшенні відходів у процесі виробництва та виробництві лише необхідної кількості товару за певний час. Це допомагає зробити виробництво більш економічним та не платити за зберігання більшої кількості товарів, ніж це необхідно. Підходи, засновані на JIT, мають потенціал для поліпшення якості продукції та продуктивності підприємства до значного рівня. Але для цього організації повинні мати чітку організаційну структуру, розвинену логістику та технологічні процеси [13 С. 40, 14 С. 37-38].

Застосування факторів «м'якого» та «жорсткого» підходів TQM неможливо відокремити. При впровадженні вони «працюють» синергетично, що відображає загальний характер ініціатив TQM. Можна проаналізувати вплив деяких факторів «м'якого» підходу на ефективність виробництва. Вплив трьох з них виявився дуже важливим: це організація керівництва, «орієнтація на клієнтів» та розширення можливостей працівників. Також виявлено позитивний вплив деяких жорстких елементів TQM на продуктивність: використання JIT, управління процесами, моніторинг технології та постійне вдосконалення. Щоб максимізувати вплив «м'яких» практик, вони повинні бути посилені жорсткими методами TQM.

«М'які» підходи TQM, такі як комунікація, командна робота суттєво пов'язані з елементами «жорсткого» підходу TQM, наприклад, використанням принципів JIT та безперервним вдосконаленням. Інші елементи «м'якого» підходу, такі як «фокус на клієнта», використання команд і навчання персоналу пов'язані з двома елементами «жорсткого» підходу TQM — використанням принципів JIT та високим рівнем візуалізації. Фактори «жорсткого» підходу значною мірою пов'язані із факторами «м'якого»: безперервне удосконалення пов'язане з п'ятьма з шести «м'яких» елементів TQM. Використання принципів JIT пов'язане з чотирма з шести «м'яких» елементів TQM. Впровадження комп'ютерних технологій TQM корелює тільки з підготовкою персоналу.

Ефективне впровадження факторів «м'якого» менеджменту якості позитивно впливає на управління якістю. Управління якістю має безпосередній вплив на продуктивність. Усі шість «м'яких» факторів управління якістю мають значний позитивний непрямий вплив на продуктивність, через «жорстке» управління якістю.

Висновки і перспективи. У ході дослідження було визначено взаємозв'язок між «м'якими» та «жорсткими» підходами TQM. Усі «м'які» практики TQM: лідерство, тренінги, управління персоналом та увага до клієнтів, значно і позитивно впливають на рівень впровадження TQM. Результати також показують, що три важливих практики TQM, постійне вдосконалення, зворотній зв'язок та управління процесом, суттєво та позитивно впливають на рівень впровадження TQM.

Визначено, що фактори, які забезпечують «м'яке» управління якістю, позитивно впливають і на «жорстке» управління якістю. «Жорстке» управління якістю безпосередньо впливає на продуктивність, саме тому можна зробити висновок, що фактори «м'якого» управління якістю мають непрямий вплив на продуктивність. Отже, фактори «жорсткого» управління якістю виступають в якості «посередника» між факторами «м'якого» управління якістю та продуктивністю.

Список використаних джерел:

1. Fotopoulos C. The impact of “soft” and “hard” TQM elements on quality management results / C. Fotopoulos, E. Psomas. // *International Journal of Quality and Reliability Management*. – 2008. – №26. – С. 150–163.
2. Abdallah A. B. The Influence of “Soft” and “Hard” Total Quality Management (TQM) Practices on Total Productive Maintenance (TPM) in Jordanian Manufacturing Companies / Ayman Bahjat Abdallah. // *International Journal of Business and Management*. – 2013. – №8. – С. 1–13.
3. Эванс Д. Управление качеством / Д. Эванс. – М.: Юнити-Дана, 2007. – 672 с.
4. Основи управління якістю [Електронний ресурс]. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://library.if.ua/book/150/10008.html>

5. Маховка В. М. Формування системи управління якістю продукції підприємства в сучасних умовах господарювання / В. М. Маховка, В. М. Вишовський. // *Економічний форум*. – 2016. – №2. – С. 189-193.
6. Shahin A. A feasibility study of the implementation of total quality management based on soft factor / A. Shahin, R. Dabestani. // *Journal of Industrial Engineering and Management*. – 2011. – №4. – С. 258–280.
7. Alireza A. A Study on Total Quality Management and Lean Manufacturing: Through Lean Thinking Approach / A. Alireza, I. Yusof, M. Seyed. // *World Applied Sciences Journal*. – 2011. – №12. – С. 1585–1596.
8. Shams R. Relationships Between Soft TQM, Hard TQM, and Organisational Performance [Електронний ресурс] / R. Shams, P. Bullock. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <http://ws.econ.usyd.edu.au/itls/wp-archive/ITLS-WP-02-10.pdf>
9. Шаповал М.І. Менеджмент якості. Навч. посібник / М.І. Шаповал. – Київ, 2007. – 471 с.
10. Морщенок Т. С. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур / Т. С. Морщенок. // *Економіка і суспільство*. – 2017. – №9. – С. 533–540.
11. Бихова О. М. Класифікація видів бенчмаркінгу в системі управління банками / О. М. Бихова. // *Економіка розвитку*. – 2014. – №3. – С. 15–18.
12. Ганузек Л. М. Шляхи удосконалення системи менеджменту підприємства [Електронний ресурс] / Л. М. Ганузек // *Житомирський агротехнічний коледж – Режим доступу до ресурсу: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/4_ganuzek.html*
13. Kumar V. JIT Based Quality Management: Concepts and Implications in Indian Context / Vikas Kumar. // *International Journal of Engineering Science and Technology*. – 2010. – №2. – С. 40–50.
14. Eker M. The Effect of Competition, Just In Time Production and Total Quality Management on the Use of Multiple Performance Measures: An Empirical Study / M. Eker, F. Pala. // *Journal of Economic and Social Research*. – 2008. – №10. – С. 35–72.

References (BSI)

1. Fotopoulos C. (2008), «The impact of “soft” and “hard” TQM elements on quality management results», *International Journal of Quality and Periability Management*, №26, pp. 150–163.
2. Abdallah A. B. (2013), «The Influence of “Soft” and “Hard” Total Quality Management (TQM) Practices on Total Productive Maintenance (TPM) in Jordanian Manufacturing Companies», *International Journal of Business and Management*, №8, pp. 1–13.
3. Evans D. (2007), «Quality Management», [«Upravlenie kachestvom»], М.: Unity-Dana, 672 p.
4. «Basics of quality management» (2002), [«Osnovi upravlinnya yakisty»], available at: <https://library.if.ua/book/150/10008.html>
5. Makhovka V.M. (2016), «Formation of the quality management system of the enterprise in modern economic conditions», [«Formuvannya sistemi upravlinnya yakisty produktsiyi pidpriemstva v suchasniy umovah gospodaruvannya»], *Economic forum*, №2. - pp. 189-193.
6. Shahin A. (2011), «A feasibility study of the implementation of total quality management based on soft factor», *Journal of Industrial Engineering and Management*, №4, pp. 258–280.
7. Alireza A. (2011), «A Study on Total Quality Management and Lean Manufacturing: Through Lean Thinking Approach», *World Applied Sciences Journal*, №12, pp. 1585–1596.
8. Shams R. (2002), «Relationships Between Soft TQM, Hard TQM, and Organisational Performance», available at: <http://ws.econ.usyd.edu.au/itls/wp-archive/ITLS-WP-02-10.pdf>
9. Shapoval M.I. (2007), «Quality management», [«Menedzhment yakosti»], Kyiv, 471 p.
10. Morshchenko T. S. (2017), «Benchmarking as a tool for increasing the competitiveness of entrepreneurial structures», [«Benchmarking yak instrument pidvischennya konkurentospromozhnosti pidpriemitskih struktur»], *Economy and Society*, №9, pp. 533-540.
11. Bikhova O. M. (2014), «Classification of types of benchmarking in the system of bank management», [«Klasifikatsiya vidiv benchmarkingu v sistemi upravlinnya bankami»], *Development Economics*, № 3, pp. 15-18.
12. Hanuzek L.M. «Ways of improvement of the enterprise management system», [«Shlyahi udoskonalennya sistemi menedzhmentu pidpriemstva»], available at: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/4_ganuzek.html
13. Kumar V. (2010), «JIT Based Quality Management: Concepts and Implications in Indian Context», *International Journal of Engineering Science and Technology*, №2, pp. 40–50.
14. Eker M. (2008), «The Effect of Competition, Just In Time Production and Total Quality Management on the Use of Multiple Performance Measures: An Empirical Study», *Journal of Economic and Social Research*, №10, pp. 35–72.

Keywords: quality management system, TQM principles, soft factors, hard factors, TQM implementation.

Ключові слова: система управління якістю, принципи TQM, «м'які» фактори, «жорсткі» фактори, впровадження TQM.

Ключевые слова: система управления качеством, принципы TQM, «мягкие» факторы, «жесткие» факторы, внедрение TQM.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000018445>

УДК 338

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МОРСЬКОГО ПОРТУ<https://orcid.org/0000-0002-0083-9899>

Мальцев Максим Миколайович, асистент кафедри МіБА, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, maltsev.mariupol@gmail.com, +38067059560

Maksim Maltsev, assistant teacher of MBA Department, SHEI "Pryazovskyi State Technical University", Mariupol, Ukraine

Шаповалов Анатолій Володимірович, студент гр. БА-18-м, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, Україна

Anatolii Shapovalov, student of group BA-18-m, SHEI "Pryazovskyi State Technical University", Mariupol, Ukraine

M.Maltsev, A. Shapovalov, Formation of the seaport's innovative development strategy

The article discusses the main objectives of the innovative development of the seaport, taking into account the public interest in technical, environmental and social aspects of port operations. The main key factors affecting the competition between the ports are: geographical location, proximity to production or consumer areas, good links with the traffic infrastructure, a balanced national and local legal framework, institutional structure and socio-economic climate. A conceptual basis for the innovative development of the seaport using the scenario method for assessing the extent of competition in the port sector, which includes the transportation option, performance indicators, comparison of tariffs, financial performance, has been proposed. The conceptual framework can be used in determining the optimal shape and scope of port modernization. Methodology for organizing a foresight project of innovative development of the seaport was proposed, which combines the methodology of scientific and technological prediction and the institutional and system approach. This combination allows you to more fully explore and predict the dynamics of changes in socio-economic systems. To justify the strategic development plan of the seaport, an integral indicator of balanced innovative development is used. Its assessment is carried out in the form of functions of five variables that affect the implementation and realization of innovative strategies: economic and financial criteria, organizational criteria, innovative criteria, social criteria and innovative climate. Based on the results of the assessment, the optimal scenario for the development of the object is determined.

Мальцев М. М., Шаповалов А. В. Формування стратегії інноваційного розвитку морського порту.

В статті розглядаються основні завдання інноваційного розвитку морського порту з урахуванням громадського інтересу щодо технічних, екологічних та соціальних аспектів портових операцій. Основними ключовими факторами, що впливають на конкуренцію між портами, є: географічне положення, близькість до виробничих або споживчих районів, хороші зв'язки з інфраструктурою руху, збалансована національна та місцева законодавча база, інституційна структура та соціально-економічний клімат. Запропоновано концептуальну основу інноваційного розвитку морського порту за сценарним методом для оцінки масштабів конкуренції в портовому секторі, яка включає варіант транспортування; експлуатаційні показники; порівняння тарифів; фінансові показники. Концептуальні рамки можуть бути використані при визначенні оптимальної форми та обсягу модернізації порту. Запропоновано методіку організації форсайт-проекту інноваційного розвитку морського порту, яка комбіную методологію науково-технологічного передбачення та інституційно-системний підхід. Така комбінація дозволяє найбільш повно дослідити і спрогнозувати динаміку змін у соціально-економічних системах. Для обґрунтування стратегічного плану розвитку морського порту використовується інтегральний показник збалансованого інноваційного розвитку. Його оцінка здійснюється у вигляді функцій від п'яти змінних, які впливають на впровадження і реалізацію інноваційних стратегій: економіко-фінансові критерії, організаційні критерії, інноваційні критерії, соціальні критерії та інноваційний клімат. Визначений за результатами оцінки оптимальний сценарій розвитку об'єкту.

Мальцев М. М., Шаповалов А. В. Формирование стратегии инновационного развития морского порта.

В статье рассматриваются основные задачи инновационного развития морского порта с учетом общественного интереса к техническим, экологическим и социальным аспектам портовых операций. Основными ключевыми факторами, влияющими на конкуренцию между портами, являются: географическое положение, близость к производственным или потребительских районам, хорошие связи с

инфраструктурой движения, сбалансированная национальная и местная законодательная база, институциональная структура и социально-экономический климат. Предложено концептуальную основу инновационного развития морского порта по сценарному методу для оценки масштабов конкуренции в портовом секторе, которая включает вариант транспортировки; эксплуатационные показатели; сравнения тарифов; финансовые показатели. Концептуальные рамки могут быть использованы при определении оптимальной формы и объема модернизации порта. Предложена методика организации форсайт-проекта инновационного развития морского порта, которая комбинирует методологию научно-технологического предвидения и институционально-системный подход. Такая комбинация позволяет наиболее полно исследовать и спрогнозировать динамику изменений в социально-экономических системах. Для обоснования стратегического плана развития морского порта используется интегральный показатель сбалансированного инновационного развития. Его оценка осуществляется в виде функций от пяти переменных, влияющих на внедрение и реализацию инновационных стратегий: экономико-финансовые критерии, организационные критерии, инновационные критерии, социальные критерии и инновационный климат. Определен по результатам оценки оптимальный сценарий развития объекта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість управління інноваційним процесом в організаціях була предметом вивчення багатьох дослідників та практиків. Формування системою стратегічного управління займалися провідні зарубіжні та вітчизняні вчені: І. Ансофф, Д. Гілберт, Р. Гарна, Г. Мінцберг, П. Друкера, М. Портера, Д. Сінка, Ф. Тейлора та їх послідовники. Значний вклад у розвиток теорії стратегічного управління, розробку й вдосконалення його прикладних аспектів внесли такі українські вчені як: О. Амоша, М. Белопольський, М. Верескун, Л. Горошкова. В. Гончар, О. Меркт, Л. Філіпішина, та ін. Однак низка завдань обґрунтування та розробки інноваційної стратегії як важеля підвищення ефективності управління та високопродуктивної діяльності морських портів не одержали свого остаточного визначення.

Мета статті. Формування та обґрунтування стратегічного плану розвитку морського порту на основі використання інтегрального показника збалансованого інноваційного розвитку.

Результати дослідження. З глобалізацією світової економіки конкурентоспроможність економіки нації все більше пов'язується з її здатністю ефективно і економічно відвантажувати сировину, проміжні товари та кінцеві продукти. Надмірні витрати на порт або затримки можуть спонукати інвесторів знайти нові виробничі потужності в інших країнах або регіонах. У багатьох країнах високі портові витрати мають економічний вплив, подібний до узагальненого імпортного мита, що збільшує вартість всіх імпортованих товарів.

Одними з основних питань, що підіймаються при формуванні стратегічного плану інноваційного розвитку є питання громадського інтересу щодо технічних, екологічних та соціальних аспектів портових операцій []. Виходячи з цих аспектів, основними завданнями інноваційного розвитку мають бути:

§ Технічний нагляд за діяльністю порту та послугами, такими як навігація та безпека (наприклад, ліцензування пілотів, правил причалів або планів на випадок надзвичайних ситуацій).

§ Екологічний нагляд за утилізацією видобути днопоглиблювальних робіт; викидання небезпечних матеріалів і рідин, що використовуються в портових операціях і технічному обслуговуванні; планування на випадок надзвичайних ситуацій для інцидентів з навколишнього середовища та безпеки; забезпечення належного планування землекористування та збереження прибережних територій; і контроль за дотриманням міжнародних стандартів для відходів суден.

§ Соціальний або адміністративний нагляд за справедливим і справедливим ставленням до портових працівників, перегляд трудових договорів, переваг на здоров'я та умов праці.

Рішення цих питань повинно бути відображено в стратегії розвитку порту. Також це дозволить підвищити конкурентоспроможність українських портів. Створення конкуренції в портовому секторі потребує чотирьох кроків:

1. Оцінка секторального роз'єднання, особливо у випадку державного порту. Це пов'язано з фінансовою та економічною доцільністю створення більш ніж одного терміналу, що обробляє той самий товар.

2. Впровадження нової структури управління порту, якщо і коли це необхідно.

3. Укладання концесійних або орендних договорів, які включають механізми регулювання тарифів, якщо це вимагається відсутністю внутрішньокорпоративної конкуренції.

4. Впровадження регуляторного нагляду з боку уряду (закон про конкуренцію в порту), але тільки стосовно тих тарифів, які стосуються монопольної ситуації на ринку.

Ключовими факторами, що впливають на конкуренцію між портами, є:

§ Географічне положення : порт, стратегічно розташований поблизу добре укріплених транспортних маршрутів, має конкурентні переваги. Стратегічне розташування, як правило, має принаймні такі характеристики:

§ Близькість до одного або декількох основних морських шляхів.

§ Природні глибокі води, хороший захист від хвиль і течій, великі можливості для розширення набережної та наземної території.

§ Близькість до основних виробничих або споживчих районів.

§ Хороші зв'язки з інфраструктурою руху (дорога, залізниця, трубопровід та водний шлях) з високочастотною послугою, що забезпечує хорошу зв'язок.

§ Нормативно-правова база: збалансована національна та місцева законодавча база, що застосовується до управління портами, значно підсилює довіру інвесторів. Багато країн запровадили спеціальні закони про порти, які стосуються повноважень та відповідальності різних суб'єктів у секторі. Більш того, закони про землю та конкуренцію є не менш важливими, а також незалежною судовою системою.

§ Фінансові ресурси: Порт з достатніми власними фінансовими засобами або потенціалом для залучення коштів, необхідних для розвитку та вдосконалення порту, має конкурентну перевагу над портами з обмеженими ресурсами або без фінансової автономії.

§ Інституційна структура та соціально-економічний клімат: структура управління порту повинна сприяти інвестиціям у приватний сектор. З цим пов'язаний соціально-економічний клімат у порту; приватні інвестори віддають перевагу портам з достатньою і добре підготовленою робочою силою і хорошими відносинами між працівниками та роботодавцями.

§ Ефективність і ціна: Різні дослідження показують, що витрати на порти є важливим, хоча і не вирішальним фактором у виборі, особливо для власників вантажів або їх представників. У світі, де виробники прагнуть скоротити витрати та покращити обслуговування клієнтів, завдяки впровадженню складних логістичних процесів, ефективність та співвідношення ціна-якість стають все більш важливими.

§ Зображення порту: імідж портів є ще одним фактором його конкурентоспроможності. Кращим зображенням є оптимальне поєднання вищезгаданих компонентів.

До факторів, що свідчать про ступінь конкурентоспроможності на підприємствах, належать:

§ *Варіанти транспорту*: конкурентоспроможність портової та внутрішньої транспортної системи країни з точки зору загальних системних витрат та доступних варіантів.

§ *Ефективність роботи* : Конкурентоспроможність кожного порту з точки зору потужності та рівня послуг з обробки вантажів.

§ *Порівняння тарифів* : Конкурентоспроможність кожного порту з точки зору рівня портових зборів.

§ *Фінансові показники* : конкурентоспроможність кожного порту з точки зору його загальної рентабельності.[1]

З метою подальшої розробки стратегії інноваційного розвитку запропоновано концептуальну основу інноваційного розвитку морського порту за сценарним методом для

оцінки масштабів конкуренції в портовому секторі, яка включає варіант транспортування; експлуатаційні показники; порівняння тарифів; фінансові показники. Концептуальні рамки можуть бути використані при визначенні оптимальної форми та обсягу модернізації порту або при визначенні того, чи може регуляторне втручання виправдано після модернізації. На рис. 1 надано огляд ключових елементів концептуальної основи для розгляду цих факторів.

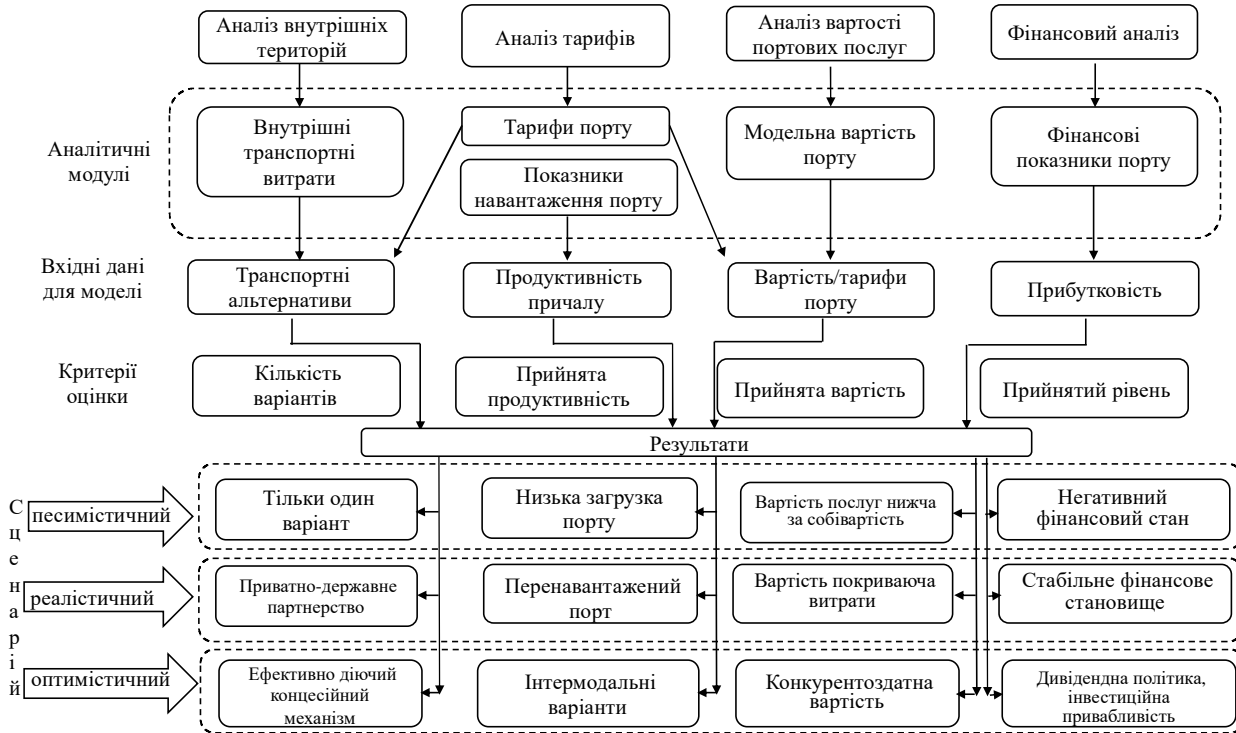

Рисунок 1 – Концептуальна основа інноваційного розвитку морського порту за сценарним методом (розроблено авторами)

Можна розрізнити міжрегіональну конкуренцію (конкуренцію між різними портами) та внутрішньокорпоративну конкуренцію (конкуренція між різними підприємствами в межах одного портового комплексу). Щоб зменшити ризик монополій, портові органи зазвичай стимулюють внутрішньопортову конкуренцію. Проте середні та невеликі порти, через обмежений трафік, часто розміщують тільки одного оператора портового терміналу. У таких випадках портові органи часто використовують свої квазі-урядові повноваження для регулювання портових зборів та тарифів.

Отже виникає потреба в розробці методології оцінки потенціалу стратегічного інноваційного розвитку та обрання стратегій, які можуть бути використані для посилення конкуренції в портовому секторі. Огляд регуляторних стратегій та засобів правового захисту для забезпечення дотримання стандартів конкурентного порту, а також рамки прийняття рішень для вибору стратегій та засобів захисту конкуренції довів: на ідеальному ринку, що характеризується великою кількістю покупців і продавців, рівень конкуренції оптимізується, тому ціни відображають ефективність ринку [2]. Таким чином, керівництво підприємств, повинно прагнути до структурних удосконалень, які збільшують кількість конкурентів, перш ніж застосовувати регуляторні покращення. Поліпшення інноваційних процесів спрямоване на підвищення ефективності шляхом виправлення різних ринкових недоліків. Через високі ринкові концентрації, певна форма інновацій часто доречна незалежно від структурної стратегії.

Створення стратегії інноваційного розвитку морських портів вимагає трьох кроків. Перший крок полягає в тому, щоб уважно вивчити структуру сектору, оцінити ринкові

умови і як можна реструктуризувати послуги. Наступним кроком є реалізація реструктуризації портового сектору, створення можливостей для конкуренції в одному або декількох сегментах портового сектора. Якщо можлива необмежена конкуренція, процес закінчується. Якщо існує лише обмежена сфера конкуренції, третій крок передбачає встановлення регуляторного нагляду для забезпечення чесної конкуренції та захисту користувачів порту. Ступінь реструктуризації, точний характер конкуренції та цілі регулювання залежать від фізичних, інституційних та ринкових характеристик сектора.

Як було продемонстровано, система прийняття рішень може бути корисним інструментом портового сектора для оптимізації рішень щодо розробки інноваційних програм.

Однією з основних задач стратегічного управління є прогнозування розвитку. Запропоновано методіку організації форсайт-проекту інноваційного розвитку морського порту, яка комбіную методологію науково-технологічного передбачення та інституціонально-системний підхід, застосування яких дозволяє найбільш повно дослідити і спрогнозувати динаміку змін у соціально-економічних системах. Методіку організації форсайт-проекту інноваційного розвитку морського порту, на відміну від існуючих розділена на етапи, кожен з яких конкретизовано за видами стратегічного аналізу. Її застосування дозволяє визначити пріоритетні напрями інноваційної діяльності, що забезпечують зростання конкурентоспроможності порту і досягнення максимального синергетичного ефекту від використання накопиченого потенціалу. Використовуючи дану методіку було проведено оцінку інноваційного розвитку морського порту.

Враховуючи результати дослідження [3,4], які довели, що для оцінки інноваційного розвитку морського порту недостатньо однієї групи чинників діяльності порту, запропоновано використовувати інтегральний показник інноваційного розвитку. Він має відображати як кількісну так і якісну оцінку інноваційного розвитку.

Практичне застосування запропонованої методіки дозволило отримати наступні результати. Вибір критеріїв базувався на кабінетному дослідженні відповідних документів, наукових та емпіричних знаннях, а також на аналізі практичної діяльності вітчизняних та зарубіжних портів. Можливі критерії оцінки інноваційної стратегії систематизовані у п'ять основних груп: економіко-фінансові критерії, організаційні критерії, інноваційні критерії, соціальні критерії та інноваційний клімат.

Запропоновано проводити оцінку збалансованого інтегрального показника інноваційного розвитку у вигляді функцій від п'яти змінних, які впливають на впровадження і реалізацію інноваційних стратегій:

$$I = f(I_m, I_{ps}, E_{ps}, I_k, O_s) \quad (1)$$

Де I – інтегральний показник збалансованого інноваційного розвитку; I_m – інноваційний менеджмент, I_{ps} – інтегральний показник інвестиційно-інноваційної складової; E_{ps} – інтегральний показник економіко-фінансового розвитку, I_k – інноваційний клімат, O_s – інтегральний показник соціального розвитку.

Експертним шляхом виокремлено обсяг інвестиційних коштів, які мають бути спрямовані на впровадження інновацій на підприємствах портової галузі. На момент 2020 р. рекомендовано підприємствах спрямовувати коштів не менш ніж 3% від доходу на впровадження різних інноваційних процесів з вдосконалення системи управління морським торговельним портом. У цьому випадку можна буде аналізувати позитивно-реалістичні тенденції щодо зміцнення конкурентоспроможності організації. Якщо сума коштів на інновації буде в межах 0,5-1%, то це скоріш за все призведе до гальмування інноваційних процесів та буде втілено песимістичний сценарій розвитку. Для реалізації інтенсивною програми модернізації інфраструктури та реформування системи управління

портом необхідно спрямовувати не менш як 7% від доходів на підтримку інноваційних процесів на підприємстві.

Нами було наведено статистичну інформацію за 2014-2018 рр. за зазначеними вище портами по таким показникам як: чистий дохід, чистий прибуток, собівартість, ЕВІТДА, прибуток від операційної діяльності, валовий прибуток [5]. Було розраховано середній показник за ці роки та за кожним із цих показників. Розраховано також темпи приросту за кожним із цих років.

Потім було проведено аналіз існуючих тенденцій щодо розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища морських портів України та побудовано потенційні значення чистого доходу, чистого прибутку, собівартості, ЕВІТДА, прибутку від операційної діяльності, валового прибутку на прогностні 2019 – 2023 рр.

Було розраховано також темпи приросту на прогностні 2019 – 2023 рр., щоб побачити тенденцію цього розвитку.

Для остаточного та ефективного порівняння та визначення типу розвитку було обрано 2017 рік як базовий, котрий не є найгіршим за всіма фінансово – економічними показниками та не є найбільш позитивним. Тому при порівнянні цього року та 2023 р., який є прогностним, ми можемо робити висновки, про те, що коли результати 2023 р. будуть на рівні 2017 р. то це є реалістичний сценарій розвитку подій інноваційного розвитку морського порту. У випадку коли показники 2023 р. будуть нижче, то це песимістичний сценарій, та у випадку, коли результати 2023 перевищують результати 2017 р. то можна стверджувати про наявність оптимістичного варіанту розвитку подій, щодо інноваційного розвитку. Зведений аналіз розрахунку інтегрального збалансованого показника інноваційного розвитку надано табл. 1.

Таблиця 1 – Зведений аналіз розрахунку інтегрального збалансованого показника інноваційного розвитку

Підприємство	Значення показників			
	Eps	Ops	Ips	I
ДП «Бердянський морський торговельний порт»	2,4	4,3	3,4	2,04
ДП «Маріупольський морський торговельний порт»	4,3	3,6	2,6	2,09
ДП «Морський торговельний порт «Южний»	2,2	2,3	3,2	1,74

З метою оцінки ступеня готовності українських підприємств до впровадження і використання інноваційних стратегій шляхом визначення його основних елементів, працювати з інноваційними ідеями, можливостями на основі застосування латерального мислення було проведено дослідження. За результатами дослідження отримано наступну інформацію: до основних проблем, що перешкоджають реалізації інноваційних стратегій зазначають відсутність необхідних коштів (45,2%), відсутність сприятливих умов для підтримки розвитку інновацій (33,5%) і неефективної роботи з інноваційними ідеями (28,1%).

В таблиці 2. надано розрахункові значення за основними показниками діяльності досліджуваних морських портів за сценарним методом.

Таблиця 2 – Стратегічний план інноваційного розвитку за сценарним методом

Підприємство	Показник	Базовий рік	Стратегічний план розвитку за реалістичним сценарієм					Оптимістичний сценарій
			2017р.	2019р.	2020р.	2021р.	2022р.	
ДП «Бердянський морський торговельний порт»	ВП	44290	60630	64300	69300	73600	78600	90352
	ЕВІТДА	37291,1	60919	62981	65330	71264	74428	76074
	Пч	24549	34230	37220	40040	45420	49030	50080
ДП «Маріупольський»	ВП	280535	334277	394921	454376	504573	565611	586318
	ЕВІТДА	376313	420545	476284	531867	581118	639170	786494

морський торговельний порт"	Пч	186366	206840	250032	294582	331353	376846	389505
ДП «Морський торговельний порт «Южний»	ВП	591044	655500	640120	641730	633770	625840	1028417
	ЕВІТДА	437587	487810	439940	417615	397535	377540	761401
	Пч	233663	258105	213005	195485	177525	162250	406574

Така модель буде корисною для керівництва морських портів, що приймають рішення стосовно здійснення інноваційних процесів, через весь процес - від концептуалізації до впровадження.

Висновки. Запропоновано концептуальну основу інноваційного розвитку морського порту за сценарним методом для оцінки масштабів конкуренції в портовому секторі, яка включає варіант транспортування; експлуатаційні показники; порівняння тарифів; фінансові показники. Концептуальні рамки можуть бути використані при визначенні оптимальної форми та обсягу модернізації порту або при визначенні того, чи може регуляторне втручання виправдано після модернізації.

Визначений за результатами оцінки оптимальний сценарій розвитку об'єкта, може бути покладеним в основу державного управлінського рішення або законодавчого акта щодо державної підтримки реалізації такого сценарію на умовах інноваційно-інвестиційного проекту або програми.

Список використаних джерел:

1. Гончар В. В. *Управління системою стратегічних змін в діяльності підприємств : проблеми формування, розвитку та використання : монографія / В. В. Гончар. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2014. – 280 с.*
2. Богдан Н. И. *Современные модели инновационного процесса и формирование индикаторов инновационного развития [Электронный ресурс] / Н. И. Богдан. – Режим доступа : ictt.by/Library/BelIndForum2008/symposium/krstol1/Богдан%20Н.И.doc.*
3. Логутова, Т. Г. *Аналіз діяльності українських морських портів: перспективи розвитку / Т. Г. Логутова, М. М. Полторацький // Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. наукових праць / ДВНЗ «ПДТУ». – Маріуполь, 2017. – Вип. 34. – С. 68–75.*
4. Garcia, R. and Calantone, R. (2002). A critical look at technological innovation typology and innovativeness terminology: a literature review. *Journal of Product Innovation Management*, 19, pp. 110-132.
5. *Офіційний сайт Адміністрації морських портів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uspa.gov.ua>.*

References (BSI)

1. Gonchar V.V. *Management of the system of strategic changes in the activities of enterprises: problems of formation, development and use: monograph / V.V. Gonchar. - Mariupol: SHEI "PSTU", 2014 - 280 p.*
2. Bogdan N. I. *Modern models of the innovation process and the formation of indicators of innovative development [Electronic resource] / N. I. Bogdan. – Access: ictt.by/Library/BelIndForum2008/symposium/krstol1/Богдан%20Н.И.doc.*
3. T. Logutova, M. Poltoratskiy. *Analysis of the activities of Ukrainian seaports: prospects for development / T. Logutova, M. Poltoratskiy // Reporter of the Priazovskiy state technical university: collection of scientific works / SHEI "PSTU" – Mariupol, 2017. – Is. 34. – p. 68–75.*
4. Garcia, R. and Calantone, R. (2002). A critical look at technological innovation typology and innovativeness terminology: a literature review. *Journal of Product Innovation Management*, 19, pp. 110-132.
5. *Official website of Ukrainian Seaports Authority [Electronic resource]. – Access : <http://www.uspa.gov.ua>.*

Keywords: innovation strategy, scenario development plan, sea port, integral indicator of innovation development

Ключові слова: інноваційна стратегія, сценарний план розвитку, морський порт, інтегральний показник інноваційного розвитку.

Ключевые слова: инновационная стратегия, сценарный план развития, морской порт, интегральный показатель инновационного развития.

Рецензент: д. е. н., професор Хаджинова О. В.

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000025789>

УДК 338

**НЕЙРОМАРКЕТИНГ ЯК ФАКТОР ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ
ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ**orcid.org/0000-0001-5238-0525**Калінін Олександр Володимирович**, к. е. н., доцент, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, kalininandkalinin@gmail.com, +380966387474**Oleksandr Kalinin**, Candidate of Economic Sciences, Associate professor, SHEI "Pryazovskyi State Technical University"**Папуш Ганна Олексіївна**, студентка групи МК-18-М, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, papush.anka@gmail.com, +380965663358**Hanna Papush**, student of MK-18-M group, SHEI "Pryazovskyi State Technical University", Mariupol, Ukraine***O. Kalinin, H. Papush, Neuromarketing as a factor of financial services investment attractiveness***

The article describes a modern combination of marketing methods for studying the behavior of customers - neuromarketing. In order to determine the essence of neuromarketing, an analysis of the scientific works of scientists was conducted, which proved that neuromarketing is a part of marketing, which covers the study of unconscious processes of a person and the effect on the human brain. A new concept of "neuromarketing banking" has been derived, which includes a symbiosis of the main elements of neuromarketing and financial services. The types of neuromarketing are defined: the psychology of color, atmosphere, aromamarketing, sound design. In order to study the methods of introducing and using the neuromarketing in financial and banking institutions, the analysis of banks by profitability was provided. According to the survey, Raiffeisen Bank Aval ranked as the first one in terms of profitability in 2017. The analysis of the psychology usage of color in promotion of financial services. The techniques of aromamarketing that are the most effective in the activities of banking institutions are highlighted. It is proved that the emphasis make on the psychology of color in modern conditions of the financial - banking business development. As a result of the analysis, the direct connection of colors and their application in the design of financial and banking institutions, the creation of an atmosphere, which is expressed in the selection of light, music, planning, as well as the emphasis on aroma marketing were reflected. Aromatization of the airspace with certain flavours is directly proportional to customers attraction and creation of a favorable atmosphere. Audio marketing is successful in using it outdoors or using properly selected loudness when it comes to waiting rooms that are accompanied by queues. Thus, supporting competitiveness in the market, increasing the number of clients of financial and banking institutions, is directly proportional to the strategy they have developed to implement and use neuromarketing.

Калінін О. В., Папуш Г.О. Нейромаркетинг як фактор інвестиційної привабливості фінансових послуг

В статті розглянуто сучасний комплекс маркетингових методів вивчення поведінки покупців – нейромаркетинг. Для визначення сутності нейромаркетингу було проведено аналіз наукових праць вчених, який довів, що нейромаркетинг це частина маркетингу, яка охоплює дослідження несвідомих процесів людини і вплив на людський мозок. Виведено нове поняття «банківський нейромаркетинг», який включає в себе симбіоз основних елементів нейромаркетингу і фінансових послуг. Визначено види нейромаркетингу: психологія кольору, атмосфера, аромамаркетинг, звуковий дизайн. Для дослідження методики впровадження і використання нейромаркетингу в фінансово - банківських установах, здійснено аналіз банків за прибутковістю. За даними дослідження на першому місці за прибутковістю у 2017 р. знаходився Райффайзен Банк Аваль. Проведено аналіз застосування психології кольору для просування фінансових послуг. Виділено прийоми аромамаркетингу, які найбільш ефективні в діяльності банківських установ. Доведено, що в сучасних умовах розвитку фінансового - банківського бізнесу акцент робиться на психологію кольору. В результаті аналізу було відображено прямий зв'язок кольорів і їх застосування в дизайні фінансового - банківських установ, створення атмосфери, яка виражається в підборі світла, музики, планування, а також акцент на аромамаркетинг. Ароматизація повітряного простору певними ароматами прямо пропорційна залученню клієнтів і створення сприятливого атмосфери. Прийоми аудіо – маркетингу успішні за межами приміщення або ж із застосуванням правильно підбраною гучності, якщо це стосується залів очікування, які супроводжуються чергами. Таким чином, підтримка конкурентоспроможності на ринку, підвищення кількості клієнтів фінансового - банківських установ, прямо пропорційно залежить від розробленої ними стратегії впровадження і використання нейромаркетингу.

Калинин А. В., Папуш А.А. Нейромаркетинг как фактор инвестиционной привлекательности финансовых услуг

В статье рассмотрен современный комплекс маркетинговых методов изучения поведения покупателей - нейромаркетинг. Для определения сущности нейромаркетинга был проведен анализ научных трудов ученых, который доказал, что нейромаркетинг это часть маркетинга, которая охватывает исследования бессознательных процессов человека и влияние на человеческий мозг. Выведено новое понятие «банковский нейромаркетинг», который включает в себя симбиоз основных элементов нейромаркетинга и финансовых услуг. Определены виды нейромаркетинга: психология цвета, атмосфера, аромаркетинг, звуковой дизайн. Для исследования методики внедрения и использования нейромаркетинга в финансово - банковских учреждениях, осуществлен анализ банков по прибыльности. По данным исследования на первом месте по прибыльности в 2017 г. находился Райффайзен Банк Аваль. Проведен анализ применения психологии цвета для продвижения финансовых услуг. Выделены приемы аромаркетинга, которые наиболее эффективны в деятельности банковских учреждений. Доказано, что в современных условиях развития финансового - банковского бизнеса акцент делается на психологию цвета. В результате анализа было отражено прямая связь цветов и их применение в дизайне финансового - банковских учреждений, создание атмосферы, которая выражается в подборе света, музыки, планирования, а также акцент на аромаркетинг. Ароматизация воздушного пространства определенными ароматами прямо пропорциональна привлечению клиентов и созданию благоприятной атмосферы. Аудио – маркетинг успешен в применении вне помещения или же с применением правильно подобранной громкости, если это касается залов ожидания, которые сопровождаются очередями. Таким образом, поддержка конкурентоспособности на рынке, увеличение количества клиентов финансового - банковских учреждений, прямо пропорционально зависит от разработанной ими стратегии внедрения и использования нейромаркетинга.

Постановка проблеми. У сучасному світі існує величезна кількість прийомів і методів просування і реалізації банківських послуг. Головним завданням будь-якого банку є - задоволення потреб своїх клієнтів, а так само реалізація своїх власних цілей. Однак, з кожним днем конкуренція між банками посилюється і бути конкурентоспроможними стає все складніше. На сьогоднішній день кількість банків в Україні значно більше, ніж в інших індустріальних країнах. Тому досить проблематичним і актуальним питанням для фінансового - банківських установ є отримання достатньої кількості клієнтів. В умовах збільшення індивідуалізації попиту клієнтів фінансового - банківські установи повинні акцентувати свою увагу на різні інструменти маркетингу. Крім застосування маркетинг - міксу, 7P, своєчасних маркетингових досліджень, реклами, все більшої актуальності набирають креативні підходи до просування товарів і послуг. Одним з таких є нейромаркетинг, який сприяє сформуванню бачення про послугу або товар і утримати своїх клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями в даному напрямку займаються М. Акуліч [1], А. Трайндл [2], Ф. Барден [3], Р. Дулі [4], Е. Кан [5] та ін., які провели фундаментальні дослідження в галузі сучасної науки і отримали видатні результати, що допомагають зрозуміти процес мислення споживача та передбачити його поведінку при здійсненні покупки. Не зменшуючи значимість робіт, пов'язаних з вивченням особливостей нейромаркетинга, слід зазначити, що існує багато теоретичних та практичних питань, які потребують подальшого дослідження, зокрема впровадження нейромаркетингу в банківській сфері.

Мета статті. Метою дослідження є розробка теоретичних, методичних положень і практичних рекомендацій щодо впровадження нейромаркетингу у фінансово - банківських установах, для підвищення конкурентоспроможності.

Результати дослідження. Даний напрямок є порівняно новим, оскільки використання психології в маркетинговій діяльності почалося лише в кінці ІХХ ст., а нейромаркетинг як наука сформувалася в ХХ ст. Для визначення сутності нейромаркетингу нами було проведено аналіз наукових праць вчених, який наведено в табл.1.

Таким чином поняття нейромаркетинг має загальні складові: це частина маркетингу, яка охоплює дослідження несвідомих процесів людини і вплив на людський мозок. Однак більшість авторів зосереджують увагу або на методах, або на психофізичних чинниках

людини. Тому запропоновано авторське бачення нейромаркетингу, яке об'єднує ці напрями. Нейромаркетинг як наука, розробляє заходи щодо удосконалення маркетингової діяльності на основі вивчення емоційних реакцій людини, що застосовуються для впливу на сприйняття і поведінку покупця, впливаючи на всі його 5 органів почуттів.

Таблиця 1

Аналіз наукових підходів до визначення сутності нейромаркетингу

Автор	Сутність нейромаркетингу
Акуліч М.	«Нейромаркетинг є такий маркетинг, який використовує різні впливаючі на людський мозок стимули, щоб викликати потрібну дію».
Сорока М.	«Нейромаркетинг - прикладний розділ нейроеконіміки, який охоплює дослідження споживчої поведінки із застосуванням інструментарію нейронаук».
Романюха С.	Нейромаркетинг, як наука, пояснює механізми дії несвідомих процесів, що протікають в нейронних структурах.
Кан Е.	«Нейромаркетинг - нова галузь знань, яка представляє собою комбінацію двох сфер знань - неврології та традиційного маркетингу».
Колесніков А.	«Нейромаркетинг - набір методів, створених за допомогою статистичної обробки даних, отриманих в результаті психофізичних досліджень».
Ліндстром М.	Нейромаркетинг ототожнює з сенсорним маркетингом, який дозволяє виробити у людей умовні рефлексії, що асоціюються з конкретним брендом.
Котлер	Нейромаркетинг є такий маркетинг, який використовує різні впливаючі на людський мозок стимули, щоб викликати потрібні дії.
Ардт Трайнді	Нейромаркетинг - набір прийомів, в основі якого лежать знання біохімії емоційних реакцій людини, що застосовуються для впливу на сприйняття і поведінку покупця, впливаючи на всі його 5 органів почуттів.
Дуллі Р.	Нейромаркетинг вивчає реакції мозку на різні маркетингові стимули, як інформаційного, так і чуттєвого плану, щоб зрозуміти на що реагують покупці і чому вони приймають ті чи інші рішення.
Барден Ф.	Нейромаркетинг відображає центр уваги не товар, а рішення його покупки, реалізацію якого сприяє нейробиологія.

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

На сьогоднішній день визначені різні види нейромаркетингу, такі як психологія кольору, атмосфера, аромамаркетинг, звуковий дизайн.

1. Психологія кольору - це вплив на свідомість людини за допомогою кольору і зображення. Як відомо колір має різну ступінь сприйняття. Тому завдяки вмілому використанню кольору, клієнти візуально представляють вбрання фінансово - банківської установи і його послуги [11].

2. Атмосфера - це створення сприятливих умов для надання послуг. У формування атмосфери використовують архітектуру, планування, візуальні компоненти, освітлення, кольору, музику, запахи, температуру та інші фактори, стимулюючі емоційний стан, адаптивні здібності, позитивне сприйняття клієнта банку. Тобто все те, що створює в свідомості людини певний образ фінансово- банківської установи, що підкреслює її індивідуальність і т.п.

3. Не мало важливим видом нейромаркетингу є аромамаркетинг – це вплив на свідомість людини за допомогою аромату. Метою аромамаркетингу є вплив на поведінку клієнтів за допомогою запахів, а також забезпечення позитивного сприйняття пропозиції. Згідно з дослідженнями фахівців, 98% всієї рекламної інформації не сприймається взагалі, а середня тривалість сприйняття рекламного оголошення лише 2 секунди [12 с.42]. Застосування таких «несподіваних» подразників, як аромат, може продовжити час розгляду оголошення і спонукати людину інтенсивніше його вивчити.

4. Ще однією складовою нейромаркетингу є звуковий дизайн. Музика впливає на настрій покупців не менше, ніж колір. Аудіо-маркетинг - це частина процесу створення і просування бренду, збільшення його цінності для клієнтів і управління

взаємовідносинами з ними. Аудіо-маркетинг історично виник на перетині музики і торгівлі.

Для дослідження методики впровадження і використання нейромаркетингу в фінансово - банківських установах, в табл.2 наведено 5-ТОП банків щодо одержання прибутку в 2017 році.

Таблиця 2

5-ТОП прибуткових банків в Україні у 2017 році

Назва	Прибуток до оподаткування, тис.грн.	Прибуток після оподаткування, тис.грн.
Райффайзен Банк Аваль	1 754 157	1 448 999
Приватбанк	1 107 859	1 107 644
ПУМБ	585 490	480 102
Креді Агріколь Банк	371 202	305 550
Сіті Банк	327 873	268 726

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [13].

За даними дослідження на першому місці за прибутковістю знаходиться Райффайзен Банк Аваль. Однак, є банки які складають йому більшою конкуренцію, в особливості ПриватБанк.

Сучасне ринкове середовище вимагає від банківських установ застосування нових маркетингових рішень в напрямку просування своїх банківських послуг.

1. Використання психології кольору

Фінансово - банківські установи можуть використовувати психологію кольору в рекламі. Однак, слід врахувати який колір ви взяли за основу дизайну банку, адже в такому випадку даний колір повинен переважати в певних поєднаннях. Аналіз переважаючих кольорів в різних банках, ми відобразили в табл. 3.

Таблиця 3

Аналіз застосування психології кольору для просування фінансових послуг
5 – ТОП банків в Україні на 2017 р.

Назва фінансової установи	Колір, що використовується в бренді	Напрямок дії
Райффайзен Банк Аваль	1. Жовтий 2. Синій	1. Додає рівноваги емоціям, знімає душевне хвилювання, налаштовує на комунікабельність. 2. Концентрує увагу на найнеобхіднішому, швидко привертає до себе увагу
Приватбанк	1. Зелений 2. Білий	1. Символізує молодість, свіжість, здоров'я, знімає гостроту переживань 2. Колір повної відкритості, не викликає ніяких неприємних відчуттів.
ПУМБ	1. Червоний 2. Білий	1. Символізує силу волі, активність, агресивність, дає можливість швидко привернути до себе увагу. 2. Колір повної відкритості, не викликає ніяких неприємних відчуттів.
Креді Агріколь Банк	1. Блакитний 2. Зелений 3. Білий	1. Колір миру, морської свіжості. 2. Символізує молодість, свіжість, здоров'я, знімає гостроту переживань. 3. Колір повної відкритості, не викликає ніяких неприємних відчуттів.
Сіті Банк	1. Синій 2. Білий	1. Концентрує увагу на найнеобхіднішому, швидко привертає до себе увагу. 2. Колір повної відкритості, не викликає ніяких неприємних відчуттів.

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі: [13, 14, 15, 16].

Самим широко використовуваним кольором, серед банків, є білий, який відображає повну відкритість перед своїми клієнтами, викликає довіру клієнтів.

2. Застосування атмосфери.

Важливою складовою у створенні атмосфери в фінансово - банківських установах є: добровільність взаємини; взаємна зацікавленість банків і їх клієнтів; збільшення зручностей для клієнтів; зручне планування приміщення для клієнтів; добре освітлення і т.п.

3.Застосування аромамаркетингу.

Надзвичайно широкі можливості аромамаркетингу можна використовувати в діяльності фінансово-банківських установ. За допомогою ароматів дратівливе очікування в черзі можна перетворити в приємне проведення часу. Тобто, в залежності від виду послуги, клієнта можна розслабити або, навпаки, створити бадьорий, піднесений настрій. У природі більше 400 000 чітко визначених запахів: сильно пахучі, терпкі і солодкі, кожен з яких викликає якісно різні суб'єкта об'єктивні враження; наприклад, запах жасмину, м'яти і гвоздики діє на людину збудливо, а запах рози, навпаки, сприяє релаксації і знижує вольові якості особистості [17 с.37].

Аналізуючи прийоми аромамаркетингу ми виділили, на наш погляд, найбільш ефективні в застосуванні у банківських установах (табл. 4)

Таблиця 4

Аромамаркетинг для фінансово - банківських установ

Тип аромамаркетингу	Вплив на клієнта	Підрозділ, де рекомендується застосування
1.1. свіжоскошеної трави просохлої на сонці білизни	змушують клієнтів довше затримуватися в установі	зали очікувань, підрозділ платіжних карток
1.2. перцевої м'яти і грейпфрута	підсилюють концентрацію уваги, що може бути корисно при розплаті	касова зона
1.3. сандал	сприймається як більш надійний, затишний, комфортний і дорогий	кредитний
1.4. герань	заспокійливий	кімната для VIP-клієнтів
1.5. запах кориці	він одночасно розслаблює, заспокоює, позбавляє від почуття страху, самотності і депресії	депозитний, страховий.

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [17]

За допомогою аромату можна додати бренду додатковий рівень комунікацій, настрою, емоції. До того ж, ароматична складова може виявитися дуже потужною. Тобто не тільки колір, логотип, стилістичні рішення, але і свій власний аромат, властивий саме цьому банку, відповідний її концепції і філософії, може вивести комунікацію з її клієнтами і партнерами на абсолютно новий рівень [18 с.123].

4. Застосування аудіо - маркетингу.

Ми вважаємо цей вид нейромаркетинга одним з найуспішніших для просування фінансово-банківських установ. Ви помічали як ваш інтерес до певної установи або торговій точці збільшувався за рахунок музичних ефектів, які були застосовані як всередині приміщення, так і за його межами?

Для банку ми порадили б використовувати музичні ефекти за межами приміщення або ж помірну гучність, якщо ви вирішили впровадити музичний супровід безпосередньо в самій установі. Нами було виділено кілька прийомів аудіо-маркетингу для фінансово-банківських установ табл. 5 [35].

Таблиця 5

Застосування аудіо-маркетингу в фінансово-банківських установах

Приєм	Опис
Аудіо-логотип	Аудіо-логотип, що запам'ятовується зробить ваш бренд запам'ятовуємим і підвищить його цінність у свідомості клієнтів.
Аудіо-привітання	Аудіо-привітання клієнтів зі святами, побажання відмінного дня від вашого бренду принесуть позитивні емоції покупцям і допоможуть створити святковий настрій.

Музика	Правильно підібрана музика за рахунок особливої, приємної атмосфери збільшує час перебування клієнтів в приміщенні і стимулює до імпульсних покупок.
Фонова музика	Відрегульована гучність звучання фонові музики дозволяє клієнтам обговорити переваги ваших послуг і прийняти спільне рішення про покупку, що актуально для незапланованих великих покупок.
Реклама	Реклама в музичному ефірі вчасно нагадує клієнту про фінансово-банківську установу і його послугах

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [19].

Всі перераховані прийоми є ефективними для підвищення кількості клієнтів і впливу на їх бажання в отриманні фінансово - банківських послуг. За рахунок цього відбувається зростання конкурентоспроможності банківських установ, які в свою чергу сприяють зменшенню зовнішнього боргу країни [20].

Висновки. В результаті досліджень авторами статті визначено сутність та поняття нейромаркетингу, виведено нове поняття «банківський нейромаркетинг», який включає в себе симбіоз основних елементів нейромаркетингу і фінансових послуг. Головною метою нейромаркетингу фінансових послуг є застосування реакцій людини, викликані за допомогою нейронаук, для реалізації максимальної кількості фінансових послуг і отримання прибутку, а також реалізація впровадження даного методу для фінансового - банківських установ. Слід підкреслити, що в сучасних умовах розвитку фінансового - банківського бізнесу акцент робиться на психологію кольору. В результаті аналізу було відображено прямий зв'язок кольорів і їх застосування в дизайні фінансового - банківських установ, створення атмосфери, яка виражається в підборі світла, музики, планування, а також акцент на аромаркетинг. Адже ароматизація повітряного простору певними ароматами прямо пропорційна залученню клієнтів і створення сприятливого атмосфери. Що стосується аудіо - маркетингу, то він успішний в застосуванні за межами приміщення або ж із застосуванням правильно підбраною гучності, якщо це стосується залів очікування, які супроводжуються чергами. Таким чином, автори підходять до висновку, що підтримка конкурентоспроможності на ринку, підвищення кількості клієнтів фінансового - банківських установ, прямо пропорційно залежить від розробленої ними стратегії впровадження і використання нейромаркетингу.

Список використаних джерел

1. Акулич М. Нейромаркетинг // *Официальный сайт «Энциклопедия маркетинга» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.marketing.spb.ru/libaround/science/neuro_&.htm*
2. Трайндл А. Нейромаркетинг. Визуализация эмоций / А. Трайндл - М.: Альпина Паблишер, 2016. 112 с.
3. Барден Ф. Взлом маркетинга. Наука о том, почему мы покупаем / Пер. с англ. Антипкина И. М.: Издательство Манн, Иванов и Фербер, 2015
4. Дули Р. Нейромаркетинг. Как влияют на подсознание потребителя / Пер. с англ. Рубинчик В. Минск: Издательство Попурри, 2015
5. Кан Е. Ю. Нейромаркетинг - механизм манипулирования потребителями [Электронный ресурс] / Е. Ю. Кан. – Режим доступа : www.nbuv.gov.ua
6. Котлер Основы маркетинга: Пер. с англ./Общ. ред. и вступ. ст. Е. М. Пеньковой. – М.: Прогресс, 1990. – 736 с
7. Колесников А. Нейромаркетинг: новейшие инструменты отождествление бренда [Электронный ресурс] / А. Колесников, Н. Шульгат // *Социально-экономические проблемы и государство. – 2011. – Вып. 2 (5). – Режим доступа : <http://sepd.tntu.edu.ua>*
8. Линдстром М. *Neurology : увлекательное путешествие в мозг современного потребителя.* Мартин Линдстром [пер. с англ.]. – М. : Эксмо, 2010. – 240 с
9. Романюх С. Нейромаркетинг. Сила эмоций в противовес отжившим представлениям / С. Романюха // *Отдел маркетинга. – 2010. – № 3 – С. 43-48– С. 124 – 126.*
10. Сорока Н. Нейромаркетинг – инструмент изучения потребительских предпочтений в рыночных условиях XXI века / М. Сорока // *Материалы научно-практической конференции «Теоретические и прикладные аспекты развития экономики» (г. Тернополь, 18 мая 2011 года).* – Тернополь : ТНТУ, 2011
11. Психология цвета в печатной рекламе [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.ukrop.com.ua/>
12. Рюмишина Л. В. Манипулятивные приемы в рекламе: Учеб. Пособие / Л. В. Рюмишина. – М.; Ростов н / Д: Изд. центр «Март», 2004. – 235 с.

13. 5-ТОП банків щодо одержання прибутку в 2017 році [*Электронный ресурс*]- Режим доступа : <https://forinsurer.com/rating/banks/17/3/35>].
14. Палахнюк А. Аромат растуших продаж / А.с Палахнюк // *Рекламные идеи*. – 2005. – № 2. – С. 36-43.
15. Психология цвета в печатной рекламе [*Электронный ресурс*] – Режим доступа : <http://www.ukrop.com.ua>
16. Рюмишина Л. В. Манипулятивные приемы в рекламе: Учеб. Пособие / Л. В. Рюмишина. – М.; Ростов н / Д: Изд. центр «Март», 2004. – 235 с.
17. Палахнюк А. Аромат растуших продаж / А.с Палахнюк // *Рекламные идеи*. – 2005. – № 2. – С. 36-43.
18. Линдстром М. BRAND Sense. Чувство БРЕНДА. Воздействие на пять органов чувств для создания выдающихся брендов / М. Линдстром. - М.: – Эскмо, 2006. – 272 с.
19. Ульяновский Андрей Маркетинговые коммуникации. 28 инструментов миллениума//А.Романюк Изд.: Э.Москва, 2008 – 432с.;
20. Папуш Г.О. Особливості управління зовнішнім боргом країни / Г.О. Папуш, Т.В. Горохова // *Збірник тез доповідей I Всеукраїнської дослідницької Інтернет-конференції студентів та молодих вчених (Київ, 20 вересня 2018 р.)*: – Київ: ЦДФБС «ФБС Груп», 2018. — 114 с.

References (BSI)

1. Akulich M. Neyromarketing // *Ofitsialnyy sayt «Entsiklopediya marketinga» [Elektronnyy resurs]*. – *Rezhim dostupa* : http://www.marketing.spb.ru/libaround/science/neuro_&.htm
2. Trayndl A. Neyromarketing. Vizualizatsiya emotsiy / A. Trayndl - М.: Alpina Pablsher, 2016. 112 s.
3. Barden F. Vzлом marketinga. Nauka o tom, pochemu my pokupaem / *Per. s angl. Antipkina I. M.*: Izdatelstvo Mann, Ivanov i Ferber, 2015
4. Duli R. Neyromarketing. Kak vliyat na podsoznanie potrebitelya / *Per. s angl. Rubinchik V. Minsk: Izdatelstvo Popurri, 2015*
5. Kan Ye. Yu. Neyromarketing - mekhanizm manipulirovaniya potrebitelyami [*Yeletronniy resurs*] / Ye. Yu. Kan. – *Rezhim dostupu* : www.nbuv.gov.ua
6. Kotler *Osnovy marketinga: Per. s angl./Obshch. red. i vstup. st. Ye. M. Penkovoy.* – М.: Progress, 1990. – 736 s
7. Kolesnikov A. Neyromarketing: noveyshie instrumenty otozhdestvlenie brenda [*Elektronnyy resurs*] / A. Kolesnikov, N. Shulgat // *Sotsialno-ekonomicheskie problemy i gosudarstvo.* — 2011. — Vyp. 2 (5).— *Rezhim dostupa* : <http://sepd.tntu.edu.ua>
8. Lindstrom M. Buyology : uvlekatelnoe puteshestvie v mozg sovremennogo potrebitelya. Martin Lindstrom [*per. s angl.*]. – М. : Eksmo, 2010. – 240 s
9. Romanyukh S. Neyromarketing. Sila emotsiy v protivoves otzhivshim predstavleniyam / S. Romanyukha // *Otdel marketinga.* – 2010. – № 3 – S. 43-48– S. 124 – 126.
10. Soroka N. Neyromarketing – instrument izucheniya potrebitelskikh predpochteniy v rynochnykh usloviyakh XXI veka / M. Soroka // *Materialy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Teoreticheskie i prikladnye aspekty razvitiya ekonomiki» (g. Ternopol, 18 maya 2011 goda).* – Ternopol : TNTU, 2011
11. Psikhologiya tsveta v pechatnoy reklame [*Elektronnyy resurs*] – *Rezhim dostupa* : <http://www.ukrop.com.ua>
12. Ryumshina L. V. Manipulyativnye priemy v reklame: Ucheb. Posobie / L. V. Ryumshina. – М.; Ростов н / Д: Изд. tsentr «Март», 2004. – 235 s.
13. 5-TOP bankiv shchodo oderzhannya pributku v 2017 rotsi [*Elektronnyy resurs*]- *Rezhim dostupa* : <https://forinsurer.com/rating/banks/17/3/35>].
14. Palakhnyuk A. Aromat rastushchikh prodazh / A.s Palakhnyuk // *Reklamnye idei.* – 2005. – № 2. – S. 36-43.
15. Psikhologiya tsveta v pechatnoy reklame [*Elektronnyy resurs*] – *Rezhim dostupa* : <http://www.ukrop.com.ua>
16. Ryumshina L. V. Manipulyativnye priemy v reklame: Ucheb. Posobie / L. V. Ryumshina. – М.; Ростов н / Д: Изд. tsentr «Март», 2004. – 235 s.
17. Palakhnyuk A. Aromat rastushchikh prodazh / A.s Palakhnyuk // *Reklamnye idei.* – 2005. – № 2. – S. 36-43.
18. Lindstrom M. BRAND Sense. Chuvstvo BRYeNDA. Vozdeystvie na pyat organov chuvstv dlya sozdaniya vydayushchikhsya brendov / M. Lindstrom. - М.: – Eskmo, 2006. – 272s.
19. Ulyanovskiy Andrey Marketingovye kommunikatsii. 28 instrumentov milleniума//А.Романюк Изд.: E.Moskva, 2008 – 432s.;
20. Papush G.O. Osoblivosti upravlinnya zovnishnim borgom kraïni / G.O. Papush, T.V. Gorokhova // *Zbirnik tez dopovidey I Vseukraïnskoi doslidniiskoï Internet-konferentsii studentiv ta molodikh vchenikh (Kiïv, 20 veresnya 2018 r.)*: – Kiïv: TsDFBS «FBS Grup», 2018. — 114 s.

Keywords: neuromarketing, financial and banking institutions, competitiveness of services.

Ключові слова: нейромаркетинг, фінансово-банківські установи, конкурентоспроможність послуг.

Ключевые слова: нейромаркетинг, финансово-банковские учреждения, конкурентоспособность услуг.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000028006>

УДК 338.439

**ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ
ПОТЕНЦІАЛУ ВОГNETРИВКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ**<http://orcid.org/0000-0002-5117-9990>

Псарьова Ірина Сергіївна, доцент кафедри економіки підприємств, к.т.н., доцент, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет» м.Маріуполь, e-mail: psareva.irina72@gmail.com, тел: +380985779457

Єрьоменко Олександр Ігоревич, студент, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет» м.Маріуполь, e-mail: motorolaeisenritter@gmail.com, тел: +380963435468

Irina Psareva, Associate Professor of The Department of Production Economics, State Higher Educational Establishment «PRIAZOVSKIY STATE TECHNICAL UNIVERSITY», Mariupol, e-mail: psareva.irina72@gmail.com, tel: +380985779457

Alexsandr Eremenko, student State Higher Educational Establishment «PRIAZOVSKIY STATE TECHNICAL UNIVERSITY», Mariupol

I.Psarova, O. Eremenko, Investigation of the potential of refractory enterprises of Ukraine and identification of possibilities for its improvement.

Manifestation of the strengths of the enterprise in the form of economic results and indicators contributes to the allocation of resources to the production and administrative components in order to further improve the performance and development of the enterprise. The research of the company's potential is a universal tool that can identify not only problem areas, but also its capabilities that are attractive to investors. The paper presents the results of the rapid analysis of the potential of PJSC "Krasnoarmeyskiy Dynastic Plant". The concept of enterprise potential is revealed. Considered the need to use the potential of enterprises in order to rationalize production, analysis of market environment, changing market conditions and research of consumer confidence. . The results of this research are aimed at identifying the problematic aspects of the company's activities, which require the application of measures to optimize business processes. Manifestation of the strengths of the enterprise in the form of economic results and indicators contributes to the allocation of resources to the production and administrative components in order to further improve the performance and development of the enterprise. It is proved that the formation of the potential of the enterprise - is the identification of strategic capabilities, resources and capacity reserves that can enhance the competitiveness of the enterprise. The analysis shows that the most important aspect in maintaining competitive positions in the modern market is to increase the use of enterprise potential. Necessary constant research of the property status of the enterprise and its financial situation. Thus, it can be determined that due to the proper resources, constant analysis of "bottlenecks" of financial activities, the company has the opportunity to increase its own competitive position, create added benefits with a focus on consumer demand. Due to the fact that the formation of the company's potential is a complex dynamic process, focused on maximum interaction with the external environment and ensuring high quality of implementation, it is important to determine what factors determine the development of its elements and affect their balance and efficiency of use.

Псарьова І. С., Єрьоменко О.І. Дослідження потенціалу вогнетривких підприємств України та виявлення можливостей його удосконалення.

Прояв сильних сторін підприємства у вигляді економічних результатів і показників сприяє вкладенню ресурсів у виробничу і адміністративну складові з метою подальшого поліпшення результатів діяльності та розвитку підприємства. Дослідження потенціалу підприємства є універсальним інструментом, що дозволяє виявити не тільки проблемні зони, але і його можливості, які є привабливими для інвесторів. У роботі представлені результати експрес-аналіз потенціалу ПрАТ «Красноармейський дінасовий завод». Розкрито поняття потенціалу підприємства. Розглянута необхідність використання потенціалу підприємств з метою раціоналізації виробництва, аналізу ринкового середовища, зміни кон'юнктури ринку та дослідження споживчих настроїв. Результати даних досліджень спрямовані на виявлення проблемних аспектів діяльності підприємства, що вимагають застосування заходів з оптимізації бізнес-процесів. Прояв сильних сторін підприємства у вигляді економічних результатів і показників сприяє вкладенню ресурсів у виробничу і адміністративну складові з метою подальшого поліпшення результатів діяльності та розвитку підприємства. Доведено, що формування потенціалу підприємства – це виявлення стратегічних можливостей, ресурсів і резервів потенціалу, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємства. Проведений аналіз доводить, що найважливішим аспектом для утримання конкурентних позицій на сучасному ринку є збільшення використання потенціалу підприємства. Необхідне постійне

проведення дослідження майнового стану підприємства та його фінансового становища. Отже можна визначити що завдяки правильному ресурсів, постійному аналізу "вузьких" місць фінансової діяльності підприємство має можливість підвищити власне конкурентне становище, створити додатні переваги з орієнтацією на споживчий попит. У зв'язку з тим, що формування потенціалу підприємства є складним динамічним процесом, орієнтованим на максимальну взаємодію із зовнішнім середовищем і забезпеченням високої якості реалізації, важливо визначити, які саме чинники обумовлюють розвиток його елементів і впливають на їхню збалансованість та ефективність використання.

Псарева И. С., Еременко А.И. Исследование потенциала огнеупорных предприятий Украины и выявления возможностей его совершенствования.

Проявление сильных сторон предприятия в виде экономических результатов и показателей способствует вложению ресурсов в производственную и административную составляющие с целью дальнейшего улучшения результатов деятельности и развития предприятия. Исследование потенциала предприятия является универсальным инструментом, позволяющим выявить не только проблемные зоны, но и его возможности, которые являются привлекательными для инвесторов. В работе представлены результаты экспресс-анализа потенциала АО «Красноармейск динасовый завод». Раскрыто понятие потенциала предприятия. Рассмотрена необходимость использования потенциала предприятий с целью рационализации производства, анализа рыночной среды, изменения конъюнктуры рынка и исследования потребительских настроений. Результаты данных исследований направлены на выявление проблемных аспектов деятельности предприятия, требующие принятия мер по оптимизации бизнес-процессов. Проявление сильных сторон предприятия в виде экономических результатов и показателей способствует вложению ресурсов в производственную и административную составляющие с целью дальнейшего улучшения результатов деятельности и развития предприятия. Доказано, что формирование потенциала предприятия - это выявление стратегических возможностей, ресурсов и резервов потенциала, способных повысить конкурентоспособность предприятия. Проведенный анализ показывает, что важнейшим аспектом для удержания конкурентных позиций на современном рынке является увеличение использования потенциала предприятия. Необходимо постоянное проведение исследования имущественного положения предприятия и его финансового положения. Так что можно определить что благодаря правильному ресурсам, постоянному анализу "узких" мест финансовой деятельности предприятие имеет возможность повысить собственное конкурентное положение, создать добавлены преимущества с ориентацией на потребительский спрос. В связи с тем, что формирование потенциала предприятия является сложным динамическим процессом, ориентированным на максимальное взаимодействие с внешней средой и обеспечением высокого качества реализации, важно определить, какие именно факторы обуславливают развитие его элементов и влияют на их сбалансированность и эффективность использования.

Постановка проблеми. Своєчасна оцінка потенціалів окремих підприємств дає можливість визначити рівень потенціалу галузі і національного багатства. Результати даних досліджень спрямовані на виявлення проблемних аспектів діяльності підприємства, що вимагають застосування заходів з оптимізації бізнес-процесів. Прояв сильних сторін підприємства у вигляді економічних результатів і показників сприяє вкладенню ресурсів у виробничу і адміністративну складові з метою подальшого поліпшення результатів діяльності та розвитку підприємства. Дослідження потенціалу підприємства є універсальним інструментом, що дозволяє виявити не тільки проблемні зони, але і його можливості, які є привабливими для інвесторів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування потенціалу підприємства вивчають: В.З. Бугай, О.В. Белінська, Ю.Ф. Гудзь, Н.В. Касьянова, О.В. Курінна, Г.І. Рзаєв. Незважаючи на зростання кількості досліджень, присвячених формуванню потенціалу підприємства, наукова розробка цієї проблеми є актуальною і потребує подальшого дослідження. [3]

Метою статті є дослідження потенціалу вогнетривких підприємств України та виявлення можливостей його удосконалення.

Результати дослідження. Потенціал підприємства являє собою сукупність ресурсів, які вона використовує у своїй діяльності з метою визначення його конкурентних позицій. У нього входять масштаби та географічне положення підприємства, приналежність до галузі, профіль підприємства, обсяги продукції, стан основних виробничих фондів, ефективність їх використання, технічний рівень, імідж та інші.

В Україні виробництво вогнетривків зосереджено на 18 основних спеціалізованих підприємствах: Ватутінський, Великоанадольський і Часівоярський вогнетривки

комбінати, «Запоріжвогнетрив», «Белокаменские вогнетриви», Овруцький гірничо-збагачувальний комбінат, Дружківське і Кіровоградське рудоуправління, Кондратьєвський, Пантелеймонівський, Костянтинівський, Красногорівський, Микитівський, Красноармійський динасовий завод, АТ «Огнеупорметаллсервис» і компанія «Керамос Мінерал», Христофорівський завод вогнетривких блоків і бетонів, Михайлівське виробництво вогнетривів. Найкращими з них визнані «Запоріжвогнетрив», Часівоярський вогнетривкий комбінат, Пантелеймонівський вогнетривкий завод, Великоанадольський вогнетривкий комбінат і ТОВ «Актем». В останні роки в Україні розроблені і поступово приходять на зміну традиційним алюмосилікатним і динасовим виробам-нові вогнетриви, значно більш термо- і корозійностійкі, з високою механічною міцністю. Розвитку випуску подібної продукції можна досягти за рахунок залучення мінеральної сировини, що раніше у виробництві традиційних вогнетривів не використовувалося. Для поліпшення якості виробів застосовуються жаростійкі природні мінеральні речовини: цирконій, хром, графіт, пірофіліт та ін. [4]

Світове виробництво вогнетривких виробів демонструє перспективи зростання, тоді як українське — послідовно скорочується. В галузевій асоціації також констатували спад виробництва і теж вказували на відсутність замовлень на вогнетриви з боку українських металургійних підприємств — основних споживачів цієї продукції. Інші українські виробники вогнетривкої продукції нарікають на кризу, парирував м'яч здійснити роботи з ремонту основного обладнання. [5]

ПрАТ «Красноармійський динасовий завод» – це сучасне підприємство, що випускає широкий асортимент вогнетривких виробів, які застосовуються в самих різних виробничих умовах металургійної, скляної, ювелірної, промисловості, машинобудуванні та інших галузях. Робота в області технології виробництва нових видів вогнетривів ведеться постійно. [1]

Політична криза України, що почалася в 2014 році, зробила негативний вплив на діяльність ПрАТ «КДЗ». Нестабільна політична та економічна ситуація в країні призвели до зниження показників ефективності роботи підприємства. В наслідок військової кризи в першу чергу виявилось порушеною логістична ланка: стали недоступними деякі з партнерів, постачальників обладнання, скоротився ринок споживачів. Порушено зовнішньоекономічні зв'язки підприємства, а також менш привабливим підприємство стало для іноземних партнерів, інвесторів і замовників, що негативно позначається на кількості реалізованої продукції. Також негативна військово-політична ситуація впливає на кадровий склад – деякі із співробітників вважають за краще особисту безпеку себе і своїх сімей можливості здійснювати трудову діяльність у рамках даного підприємства поблизу нестабільних і тимчасово окупованих територій. Одним з напрямів подолання сформованого на підприємстві кризового стану необхідно розглядати коригування використання потенціалу підприємства, а також розробити на основі його результатів стратегію виходу з кризи.

У даній статті представлені результати експрес-аналіз потенціалу ПрАТ «КДЗ».

Таблиця 1

Основні показники та результати діяльності ПрАТ «КДЗ»

Показники	Роки			
	2014	2015	2016	2017
Обсяг випуску продукції, тис. грн	128954	111093	146967	203400
Обсяг продажів, тис. грн	138600	140815	165565	312195
Вартість основних фондів, тис. грн	30121	25351	25030	38073
Ефективність використання основних фондів	4,3	4,3	5,9	5,3
Питомі витрати, тис. грн	1,2	1,3	1,2	0,9
Валовий прибуток, тис. грн	15063	25272	21086	105309
Прибуток від операційної діяльності, тис. грн	907	8407	5464	48717
Інші доходи, тис. грн	30458	11074	13530	19684
Чистий прибуток, тис. грн	7827	3358	-3599	-4293

Собівартість продукції, тис. грн	123537	115543	144479	206886
Рентабельність продукції, %	6,3	2,9	-2,5	-2,1
Рентабельність продажів, %	5,6	2,4	-2,2	-1,4
Середньооблікова чисельність персоналу, чол	455	438	438	485
Продуктивність праці, тис. грн/ ос	283,41	253,6	335,5	419,4

З отриманих результатів проведених досліджень зазначимо, що з 2014 року рівень прибутку скорочується і в 2016-2017 роках підприємство з прибуткового переходить в розряд збиткових. За досліджуваний період збільшився показник собівартості продукції. Збільшення обсягу випуску продукції не зробило очікуваного позитивного ефекту і як наслідок у 2016-2017 роках прибутку підприємству не забезпечило. Скорочення обсягу виробленої на підприємстві продукції в 2015 році, а також під впливом негативних зовнішніх чинників, спостерігається значне скорочення персоналу підприємства. Проте, зростання обсягів випуску продукції в 2016 році при стабільній чисельності персоналу зумовив збільшення показника продуктивності праці, що в подальшому спостерігається і в 2017 році, незважаючи на прийом на роботу додаткового персоналу. В цілому можна зробити висновок, що економічна криза негативно і значно вплинула на діяльність підприємства, але керівництво вживає активних заходів для виходу з кризового стану, що склався.

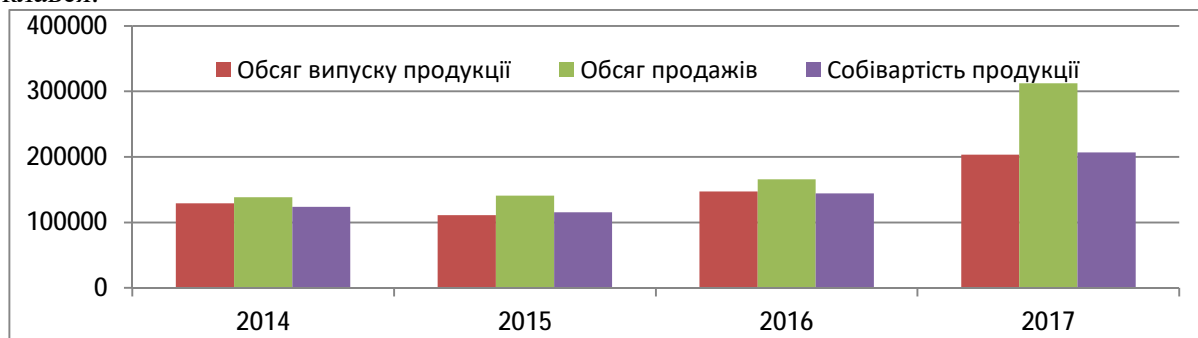

Рис. 1. Порівняння показників діяльності ПРАТ «КДЗ» за 2014-2017 роки

З метою проведення аналізу потенціалу підприємства, як одного з напрямків виходу з кризи, велике значення має оцінка його майнового стану. Основні результати дослідження стану потенціалу представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники руху та стану основних виробничих фондів ПРАТ «КДЗ» за 2014-2017

Показник	Значення			
	2014	2015	2016	2017
Коефіцієнт оновлення ОФ	0,0223	0,0123	0,0374	0,2294
Коефіцієнт вибуття ОФ	0,0001	0,0001	0,0051	0,0005
Коефіцієнт приросту	0,0228	0,0125	0,0389	0,2977
Коефіцієнт зносу ОФ	0,4350	0,5287	0,5671	0,6070
Коефіцієнт придатності	0,5747	0,4778	0,4541	0,5322

Результати дослідження свідчать про приріст та оновлення основних фондів підприємства. Загальна оцінка стану основних засобів є задовільною.

Таблиця 3

Показники ефективності використання основних фондів ПРАТ «КДЗ» за 2014-2017

Показник	Значення			
	2014	2015	2016	2017
Фондовіддача	4,60	5,55	6,61	8,20
Фондоємність	0,22	0,18	0,15	0,12
Рентабельність за ОФ	0,24	0,12	-0,14	-0,14

За вказаний період зріс показник фондівіддачі, що є позитивною тенденцією для підприємства. Однак, через відсутність прибутку рентабельність основних фондів у 2016-17 роках має негативне значення.

Таким чином, стан основних фондів є задовільним, а їх використання – ефективним.

Подальші дослідження методом експрес-аналізу проведені за результатами діяльності ПрАТ «КДЗ» за 2017 рік. Результати представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

Сукупність аналітичних показників експрес-аналізу ПрАТ " КДЗ " за 2017 рік

Напрямок аналізу	Показник	Норматив	Значення на початок року	Значення на кінець року
1.1. Оцінка майнового стану	1. Величина основних фондів		25 030	38 073
	2. Частка ОФ у загальній сумі активів		12,9%	19,0%
	3. Коефіцієнт зносу основних фондів		120,2%	87,9%
	4. Загальна сума активів		193 717	200 427
1.2. Оцінка фінансового становища	1. Величина власних коштів (власний капітал)		85 253	80 960
	2. Загальна сума оборотних активів		168668	158547
	3. Поточні зобов'язання		39450	108594
	4. Грошові кошти та їх еквіваленти		1377	586
	5. Коефіцієнт поточної ліквідності	от 1,5	4,28	1,46
	6. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	от 0,2	0,03	0,01
	7. Коефіцієнт автономії	от 0,5	0,44	0,40
	8. Частка довгострокових позикових коштів у загальній сумі джерел		35,6%	5,4%
	9. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	от 0,1	0,69	0,68
1.3. Наявність "вузьких" місць фінансової діяльності підприємства	1. Збитки		-4 293	
	2. Кредити та позики		108 464	119 467
	3. Дебіторська заборгованість		89 386	110 327

Таким чином, оцінка майнового стану підприємства є задовільною. На початку року коефіцієнт поточної ліквідності перевищував нормативне значення, що вказує на неефективну структуру активів. Така структура не забезпечує відповідність обсягів активів потребам підприємства, не сприяє прискоренню оборотності активів і зростання їх ринкової вартості, збільшує внутрішній ризик підприємства. Однак, до кінця року було досягнуто оптимальне значення. Коефіцієнт абсолютної ліквідності знаходиться нижче норми і це свідчить не на користь підприємства: у підприємства відсутня можливість своєчасного погашення заборгованості у разі виникнення необхідності термінового повернення коштів. Коефіцієнт автономії становить 0,44-0,4, що дозволяє підприємству самостійно фінансувати свої активи. Однак, керівництву варто приділити увагу збільшенню цього показника за допомогою емісії акцій або збільшення частки позикових коштів. Зменшення частки кредиторської заборгованості до кінця року говорить про погашення деяких заборгованостей, що позитивно позначається на діяльності підприємства. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами знаходиться на високому рівні.

Висновки. Проведений аналіз доводить, що найважливішим аспектом для утримання конкурентних позицій на сучасному ринку є збільшення використання потенціалу підприємства. Необхідне постійне проведення дослідження майнового стану підприємства та його фінансового становища. Отже можна визначити що завдяки правильному ресурсів, постійному аналізу "вузьких" місць фінансової діяльності підприємство має можливість підвищити власне конкурентне становище, створити додані переваги з орієнтацією на споживчий попит. Існує необхідність досліджувати зміни, що

відбуваються на ринку і вчасно адаптувати виробництво завдяки корегуванню стратегії, змінам у товарній лінійці, а іноді навіть введенню у виробництво нового товару. Формування потенціалу підприємства цілком залежить від виявлення стратегічних можливостей, ресурсів і резервів потенціалу, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємства. Формування потенціалу, нарощування його за рахунок резервів – основне завдання підприємства.

Список використаних джерел:

1. General Investment Rosources - Красноармійський динасовий завод [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dinas.com.ua/istoriya>
2. Фінансова звітність ПРАТ "КДЗ" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://smida.gov.ua/db/participant/00191738>
3. Маршук Л.М. «Теоретичні засади формування ресурсно-фінансового потенціалу підприємства» / Маршук Л.М. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/5/26.pdf>
4. Українська асоціація сталеплавильників [Електронний ресурс] .- Режим доступу: <http://uas.su/books/refractory/3/razdel3.php>
5. «Чому падає українське виробництво вогнетривів» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://elcomart.com/show/451454.html>

References (BSI)

1. "General Investment Rosources - Red Army Dynasty Plant", ["General Investment Rosources - Krasnoarmejs'kyj dynasovyj zavod"], [electronic resource], available at: <http://dinas.com.ua/istoriya>
2. "Financial Statements of PRZ "KDZ"", ["Finansova zvitnist' PRAT "KDZ""], [electronic resource], available at: <https://smida.gov.ua/db/participant/00191738>
3. Marshuk L.M. "Theoretical principles of formation of resource and financial potential of the enterprise", ["Teoretychni zasady formuvannja resursno-finansovogo potencialu pidpryjemstva"], Marshuk L.M., [electronic resource], available at: <http://www.molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/5/26.pdf>
4. "Ukrainian Steelmakers Association", ["Ukrai'ns'ka asociacija staleplavyl'nykiv"], [electronic resource], available at: <http://uas.su/books/refernameory/3/razdel3.php>
5. "Why the Ukrainian refractory production falls", ["Chomu padaje ukrai'ns'ke vyrobnyctvo vognetryviv"], [electronic resource], available at: <http://elcomart.com/show/451454.html>

Keywords: potential of enterprise, estimation of enterprise property status, coefficient of current liquidity, coefficient of absolute liquidity, profitability.

Ключові слова: потенціал підприємства, оцінка майнового стану підприємства, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, рентабельність.

Ключевые слова: потенциал предприятия, оценка имущественного состояния предприятия, коэффициент текущей ликвидности, коэффициент абсолютной ликвидности, рентабельности.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000031233>

УДК 338.45

**МАРКЕТИНГОВА ТОВАРНА ПОЛІТИКА ЯК ФАКТОР
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В ПОСТКРИЗОВИХ
УМОВАХ**<http://orcid.org/0000-0003-0435-5047>

Горохова Тетяна Вадимівна к.е.н. доцент кафедри маркетингу і бізнес-адміністрування ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

Фоменко Юрій Романович студент групи МК-15 ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

Tetiana Gorokhova, Ph. D., Associate Professor of «Marketing and Business-Administration» Department, SHEI «Pryazovskyi State Technical University», Mariupol. e-mail: tanyagorokhova88@gmail.com

Yuriy Fomenko, student of the group MK-15 of «Marketing and Business-Administration» Department, SHEI «Pryazovskyi State Technical University», Mariupol, e-mail: fomenkoyuriy2013@gmail.com

T. Gorokhova, Y. Fomenko, Marketing product policy as a factor of competitive capacity of enterprises in post-crisis conditions.

The article considers that the marketing commodity policy is one of the key factors of competitive capacity of enterprise in the modern conditions of market development. The marketing commodity policy can significantly improve the efficiency of companies activities. We researched this issue by example of activity of Metinvest Group (International Vertically Integrated Mining and Metallurgical Company). The financial and production reports of Metinvest for the last 6 years were analyzed. It should be noted that the connection between elements of the enterprise marketing product policy and its financial and production indicators is stable. We conducted the assessment of competitive capacity of enterprises using commodity method with elements of statistical analysis. We determined trends in the production of the main products groups of the enterprises, which affects to effectiveness of company's marketing product policy. The using of statistical analysis of financial and production reports of the selected company can provide the necessary information about the situation with its main product groups and the dynamics of key production indicators. This analysis reveals effective and inefficient trends in marketing product policies (ineffective solutions being eliminated or edited, while effective solutions can be optimized and positively affect the financial stability of the enterprise competitiveness). The additional scientific novelty is a research of influence of marketing product policy in the context of the post-crisis activity of the selected company. We developed and presented the recommendations of improving elements of marketing product policy (information support, new product development, and brand policy) in frame of optimization the company's activities.

Горохова Т.В., Фоменко Ю.Р. Маркетингова товарна політика як фактор конкурентоспроможності підприємства в посткризових умовах.

У статті показано, що маркетингова товарна політика в сучасних умовах розвитку ринку є одним з ключових факторів конкурентоспроможності підприємства та може суттєво підвищити ефективність його діяльності. Дане питання було досліджено на прикладі групи «Метінвест» - міжнародної вертикально інтегрованої гірничо-металургійної компанії. Також були проаналізовані фінансові та виробничі звіти компанії «Метінвест» за останні 6 років. Показано, що між елементами маркетингової товарної політики підприємства та його фінансовими і виробничими показниками існує стійкий взаємозв'язок. Окрім цього була проведена оцінка конкурентоспроможності підприємства товарним методом із застосуванням інструментарію статистичного аналізу. За допомогою статистичних методів аналізу визначено тенденцію динаміки виробництва основних груп товарів організації, що впливає на можливість ефективної реалізації маркетингової товарної політики компанії. Було визначено, що використання статистичного аналізу фінансових та виробничих звітів обраної компанії може надати необхідну інформацію щодо ситуації з її основними товарними групами та динамікою головних показників виробництва. Такий аналіз виявляє ефективні та неефективні тенденції у маркетинговій товарній політиці, у результаті чого неефективні рішення будуть усунені або редаговані, у той час як ефективні рішення можуть бути оптимізовані та позитивно вплинуть на фінансову стабільність підприємства і його конкурентоспроможність. Додатковою науковою новизни статті надає дослідження впливу маркетингової товарної політики в контексті посткризової діяльності обраної компанії. З метою оптимізації діяльності компанії було надано рекомендації щодо поліпшення таких елементів маркетингової товарної політики як інформаційне забезпечення, розробка нової продукції а також марочна політика.

Горохова Т.В., Фоменко Ю.Р. Маркетинговая товарная политика как фактор конкурентоспособности предприятия в посткризисных условиях.

В статье показано, что маркетинговая товарная политика в современных условиях развития рынка является одним из ключевых факторов конкурентоспособности предприятия и может существенно повысить эффективность его деятельности. Данный вопрос был исследован на примере группы «Метинвест» - международной вертикально интегрированной горно-металлургической компании. Также были проанализированы финансовые и производственные отчеты компании «Метинвест» за последние 6 лет. Показано, что между элементами маркетинговой товарной политики предприятия и его финансовыми и производственными показателями существует устойчивая взаимосвязь. Кроме этого была проведена оценка конкурентоспособности предприятия товарным методом с использованием элементов статистического анализа. С помощью статистических методов анализа определены тенденции динамики производства основных групп товаров организации, что влияет на возможность эффективной реализации маркетинговой товарной политики компании. Было определено, что использование статистического анализа финансовых и производственных отчетов выбранной компании может предоставить необходимую информацию о ситуации с ее основными товарными группами и динамикой основных показателей производства. Такой анализ выявляет эффективные и неэффективные тенденции в маркетинговой товарной политике, в результате чего неэффективные решения будут устранены или редактируемые, в то время как эффективные решения могут быть оптимизированы и положительно повлияют на финансовую стабильность предприятия и его конкурентоспособность. Дополнительной научной новизны статье дает исследование влияния маркетинговой товарной политики в контексте посткризисной деятельности выбранной компании. С целью оптимизации деятельности компании были предоставлены рекомендации по улучшению таких элементов маркетинговой товарной политики как информационное обеспечение, разработка новой продукции, а также марочная политика.

Постановка проблеми. Маркетингова товарна політика є однією з основ існування підприємства, отримання ним прибутку та інструментом реагування на зміни кон'юнктури ринку. У теперішній час, коли виробничі чинники діяльності великих підприємств оптимізовані на найвищому рівні, саме ефективна реалізація якісної маркетингової товарної політики може надати конкурентних переваг компанії в сучасних умовах розвитку ринку. Слід зазначити, що ситуацію, яка склалася з діяльністю компанії «Метінвест» на сьогоднішній день варто характеризувати як «посткризовий етап». У зв'язку з цим питання пошуку нових методів підвищення конкурентоспроможності діяльності компанії стоїть доволі гостро.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням формування маркетингової товарної політики, її класифікації та конкурентоспроможності присвячені праці Г. Азоєва, В.Д. Базилев, А.В. Войчака, М.В. Коржа, Ф. Котлера С.М. Ілляшенко, Р. Фатхутдінова. Наукові дослідження названих авторів та науковців висвітлюють теоретичні основи маркетингової товарної політики а також її основні особливості на підприємстві. Не дивлячись на це, багато аспектів маркетингової товарної політики, зокрема її ефективність та особливості прогнозування в посткризових умовах, залишаються малодослідженими, що й зумовило вибір теми статті, постановку мети і задач дослідження.

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтувати ефективності використання якісної маркетингової товарної політики з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства в посткризових умовах.

Результати дослідження. Зазначемо, що операційна діяльність стає ефективною, якщо вироблений компанією товар або пропонується послуга знаходять попит на ринку, а задоволення цього попиту сприяє прибутковості організації. Для того, щоб товар був конкурентоспроможним і на нього був наявний попит, маркетингологам доводиться розробляти різні маркетингові заходи і поведінкову ринкову стратегію.

Маркетингова товарна політика є комплексом заходів, що націлений на оптимізацію асортименту підприємства та підвищення його конкурентоспроможності, зокрема завдяки створенню нової продукції. Окрім цього маркетингова товарна політика повинна бути комерційно ефективною через цільову функцію підприємства - максимізацію прибутків. Велика увага маркетингової товарної політики привернена до взаємодії товару підприємства на ринку і безпосередньо з ринком для максимально

ефективного задоволення потреб споживачів та отримання компанією запланованих прибутків.

Основним завданням кожного економіста, який вивчає проблему оцінки конкурентоспроможності підприємств, є відшукування критеріїв конкурентоспроможності, її джерел і чинників. Одним з основних таких методів є так званий «товарний» метод оцінки.[2]

Товарний метод базується на судженні про те, що оцінка конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта може бути проведена через оцінку конкурентоспроможності його продукції: чим вище конкурентоспроможність товару - тим вище конкурентоспроможність підприємства. При цьому для визначення конкурентоспроможності продукції використовуються різні маркетингові та статистичні методи, в основі більшості яких лежить обробка та аналіз виробничих(кількісних) та фінансових параметрів діяльності підприємства.[2, 3]

Саме на основі цього підходу до оцінки конкурентоспроможності в рамках дослідження був проведений аналіз основних виробничих та фінансових показників діяльності Групи «Метінвест» а також показника рентабельності продажів цього підприємства.

У ході дослідження були проаналізовані обсяги виробництва ключових товарних груп виробничої діяльності Групи «Метінвест», таких як: сталь, залізородний концентрат та вугільний концентрат.

Крім того був проведений порівняльний аналіз аналогічних показників декількох років та кварталів для виявлення можливих тенденцій виробництва тієї чи іншої товарної групи на різних часових відрізках. Аналізований період складає 6 років (2013 - 2018 рр).

Аналіз річних виробничих показників дозволяє представити загальну картину динаміки обсягів виробництва ключових товарних груп за весь період дослідження. З метою більшої об'єктивності результатів аналізу, було досліджено як річну так і квартальну динаміку виробничих показників а також їх взаємодію. Це дозволило виявити особливості темпів виробництва основних товарних груп протягом року.

Сталь. Динаміка обсягів виробництва сталі у першому кварталі не має чіткого напрямку. Найвні втрати обсягів виробництва після 1-го кварталу 2014 року на 60,69% (у 1 кварталі 2015 року). Подальша зміна показників загалом має позитивну тенденцію росту. Виходячи з показників 1-го кварталу, за період 2015 - 2018 років, середній темп приросту склав 3,75 %, що безсумнівно є позитивним зрушенням. Дещо насторожує показник 1-го кварталу 2018 року, який вперше за три роки показав зниження відносно показника попереднього періоду.

Треба відзначити суттєві відмінності у динаміці річних показників обсягів виробництва сталі в порівнянні з аналізом відповідної товарної групи за 1-й квартал. Тенденція кризового спаду обсягів виробництва у 2015 році набуває зовсім іншого характеру при аналізі річних показників. Гістограма чітко дає зрозуміти, що відповідна негативна тенденція вже була присутня в показниках 2014 року в порівнянні з минулим роком (рис.1). Загальна тенденція росту та спаду показників віддалено нагадує показники виробництва сталі у 1-ому кварталі року. Найбільша відмінність, на мою думку, полягає у значенні показника 2017 року, який зупиняє позитивні зрушення 2016 року, хоча при аналізі показників 1-го кварталу він навпаки продовжував справу 2016-го року щодо продовження відповідних зрушень у темпах виробництва сталі.

Зазначимо, що позитивні рухи річних показників є основною тенденцією, враховуючи умови сталості двох останніх кварталів цього ж року. В іншому випадку спостерігається зниження річних показників обсягів виробництва. Треба відзначити також зміни між показниками 2014 та 2015 років. Не дивлячись на загально річний спад відповідного показника у 2015 році порівняно з 2014, аналогічні показники 3-го кварталу у цей період показали зростання.

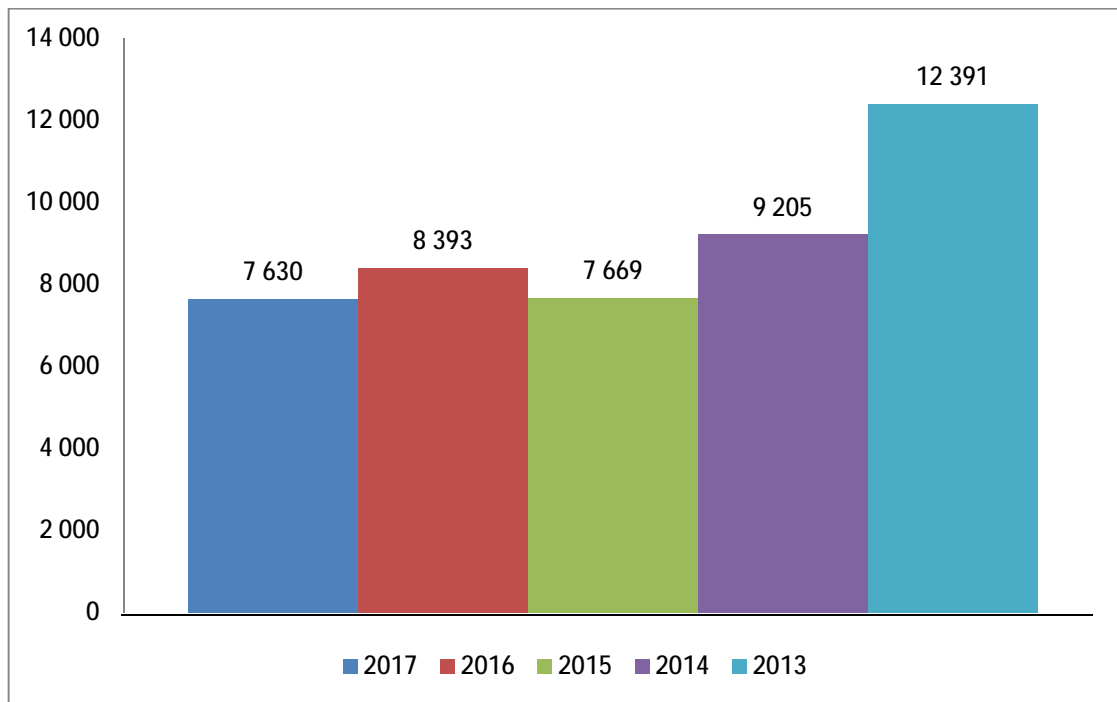

Рис. 1. Річна динаміка обсягів виробництва сталі Групи Метінвест, тис.тон (складено авторами на основі [4,5])

Порівнюючи структуру річних змін зі змінами 3-го на 4-го кварталі того ж року виникає невідповідність, роблячи висновок з якої можна сказати, що з кожним наступним роком доля останніх двох кварталів у річних показниках стає все більшою. Однак, це стабільного зростання не простежується в річних показниках, що може наголошувати на зменшенні на них впливу 1-го та 2-го кварталів року.

Залізорудний концентрат. Динаміка обсягів виробництва цієї товарної групи за перший квартал віддалено нагадує синусоїду. Позитивним моментом є невеликі темпи зміни цього показника, на відміну від аналогічних показників виробництва сталі. Загальну тенденцію обсягів виробництва залізорудного концентрату я вважаю позитивною. Середній темп приросту за цей час склав $-5,84\%$, що безсумнівно є негативним зрушенням. Варто відзначити показник 1-го кварталу 2016 року. Зазначимо, що на фоні загальної картини виробництва залізорудного концентрату, цей показник характеризується як спроба штучно підняти рівень обсягу виробництва. При аналізі ситуації в цілому, слід зазначити, що після помірного спаду обсягів виробництва у період 2014-2017 років назріває поступове зростання цього показника. Про це свідчить показник 1-го кварталу 2018 року, який порівняно з аналогічним показником 2017 року виріс на $3,65\%$. Незважаючи на відносно невеликі позитивні зміни, на фоні загальної тенденції розвитку вони є очікуваними. Продовження такої позитивної тенденції є вкрай можливим та логічним прогнозом динаміки обсягів виробництва залізорудного концентрату в найближчі роки.

На відміну від показників 1-го кварталу, динаміка річних обсягів виробництва залізорудного концентрату має стабільно негативну тенденцію. В даній ситуації не важко визначити, що показники наступного 2018 року продовжать п'ятилітній спад обсягів виробництва. Треба відзначити, що «штучний» приріст показників 1-го кварталу 2017 року ніяк не вплинув на річні обсяги виробництва аналогічного року.

У 2016 році показники 3-го на 4-го кварталів знизилися майже ідентично, тобто відношення між ними не змінилося. Ситуація зі змінами обсягів виробництва 2014-го та 2015-го років повторюється у наступних двох роках. Вона проявляється в незмінності показників другого півріччя, і одночасно з цим зниженням річних показників 2017-го року у порівнянні з 2016 роком (рис.2).

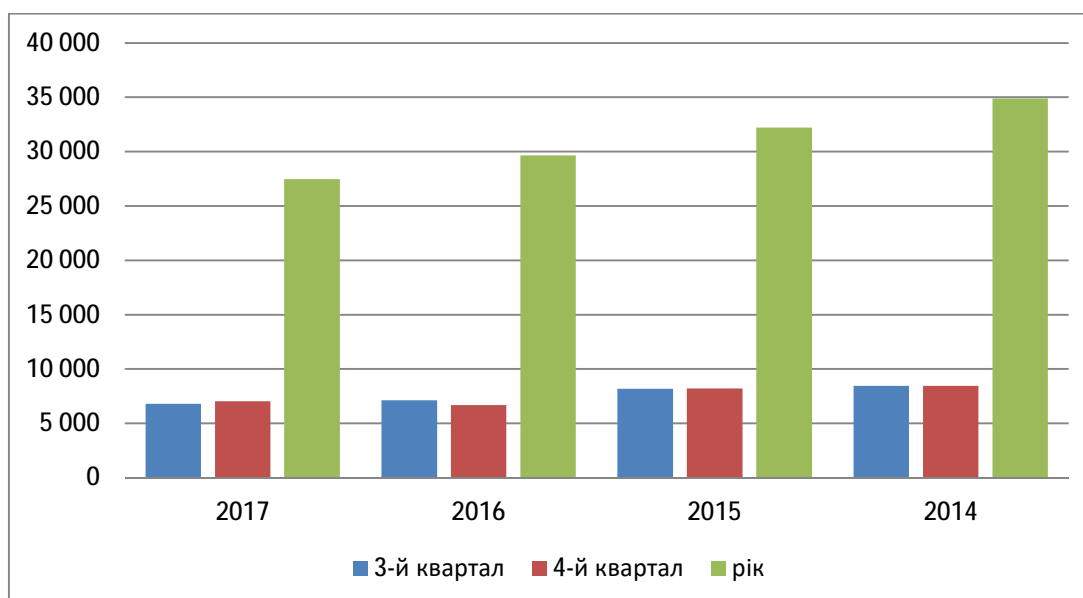

Рис. 2. Порівняльний аналіз річних обсягів виробництва залізородного концентрату Групи Метінвест з показниками 3-го та 4-го кварталу аналогічного року, тис.тон (складено авторами на основі [4,6])

Вугільний концентрат. Динаміка обсягів виробництва вугільного концентрату у першому кварталі є досить зрозумілою. Відповідний показник 2015 року склав лише 33,35% від рівня обсягу виробництва у 1-му кварталі 2014 року. Подальші зміни обсягів виробництва вугільного концентрату хоч і є незначними, але все ж мають негативну тенденцію розвитку. середній темп приросту за період 2015-2018, який склав -8,84%, лише підтверджує це. Прогнозуючи подальший розвиток обсягів виробництва вугільного концентрату не варто чекати значного поліпшення ситуації. Про це каже і останній аналізований період. Показник 1-го кварталу 2018 року порівняно з аналогічним показником 2017 року зменшився на 20,07% , що є нічим іншим як погіршенням ситуації декількох останніх років.

Ситуація з обсягами виробництва цієї товарної групи відрізняється від попередніх. Після спаду у 2015 році високих показників 2014-го року показники наступних двох років майже не змінилися. Намітилася стагнація обсягів виробництва, яка тривала до 2018 року. Показники 1-го кварталу 2018 року відзначилися зниженням і так низьких показників трьох попередніх років (рис.3).

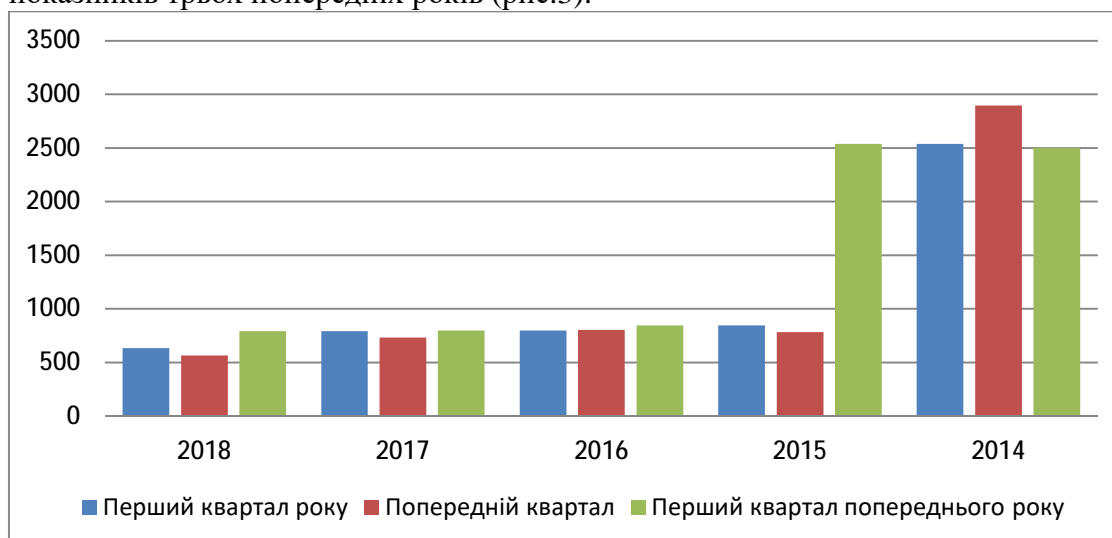

Рис. 3 Порівняльний аналіз обсягів виробництва вугільного концентрату Групи Метінвест за 1 квартал року, попередній квартал та 1 квартал попереднього року, тис.тон(складено авторами на основі [4])

Загальна динаміка обсягів виробництва вугільного концентрату, як і попередньої товарної групи, має негативну тенденцію за весь досліджуваний період. І все ж таки порівняно з річною динамікою залізородного концентрату, зміни у динаміці вугільного концентрату є не такими стабільними. Позитивним моментом у цій ситуації є те, що з кожним наступним роком зниження обсягів виробництва стає все меншим. Теоретично можна казати про можливу стабілізацію цього показника в найближчі роки. Порівнюючи відповідні річні показники з показниками 1-го кварталу за аналогічний період варто відзначити динаміку 2015 року порівняно з попереднім. Зниження річного показника у цей період склало близько 20%, у той час як зниження показника 1-го кварталу склало близько 65%. В такій ситуації варто казати про підвищення обсягу виробництва вугільного концентрату у другому півріччі 2015-го року, які суттєво нівелювали відверно негативні показники 1-го кварталу.

Враховуючи цей факт, а також загальну негативну тенденцію в динаміці відповідних показників, можна також стверджувати про збільшення впливу показників першого півріччя на річний обсяг виробництва вугільного концентрату. Ця тенденція гарно простежується в період 2015-2017 років.

В ході роботи були проаналізовані ключові показники фінансової діяльності Групи Метінвест, такі як: виручка, EBITDA, чистий прибуток.

Для виявлення можливих тенденцій фінансового розвитку підприємства на різних часових відрізках проведено порівняльний аналіз аналогічних фінансових показників декількох років. Додатково був проведений глибокий аналіз показника «виручка» за географією їх надходжень, як основоположного показника фінансової діяльності. Після цього був виконаний розрахунок темпів росту та приросту досліджуваних фінансових показників для більш глибокого дослідження закономірностей їх розвитку. Аналізований - 2013 -2018 рр.

Зазначимо, що певні зміни в обсягах річної виручки відбулися за період 2014-2017. Зокрема, аналізуючи загальну картину змін, можна побачити основну тенденцію зниження обсягів відповідного показника у період 2014-2015 років та його збільшення після 2015 року. Відповідні зміни простежуються за всіма географічними показниками.

Треба також казати про більш інтенсивнішу динаміку показників лідируючих регіонів на всьому проміжку часу, хоча показники 2015 та 2016 років майже не змінювалися в основних географічних категоріях. Позитивним моментом також є той факт, що показники 2017-го року за певними категоріями випередили докризові значення річної виручки 2014 року (рис.4). Слід визначити, що при прогнозуванні обсягів річної виручки на подальші роки, слід наголосити на позитивних зрушеннях у динаміці названого показника.

Аналіз динаміки обсягів річної виручки за географічними ознаками. Показники, які застосовуються в аналізі систематизуються відповідно до змін у динаміці обсягів річної виручки кожної окремої географічної категорії. Аналізуючи дві основні категорії, такі як показники України та Європи, варто відзначити різкий спад обсягів річної виручки у 2015 та 2016 роках. Цікавим є також той факт що показник 2016-го року практично не змінився порівняно з 2015 роком. 2017 рік для цих категорій відзначився стрімким ростом обсягів річної виручки аж до відновлення обсягів 2014-го року, а у випадку з показниками категорії «Європа» навіть перегнавши цей показник.

Деяко іншою є ситуація з іншими, менш значущими географічними категоріями. Вона полягає у зниженні обсягів показника, що аналізується, починаючи з 2014-го і закінчуючи 2016 роком. 2017 рік у цьому випадку супроводжується позитивними змінами та переверненням обсягів річної виручки 2015-го року (рис.5). Обсяги річної виручки інших регіонів у грошовому відношенні стабільно знижуються на всьому досліджуваному проміжку часу.

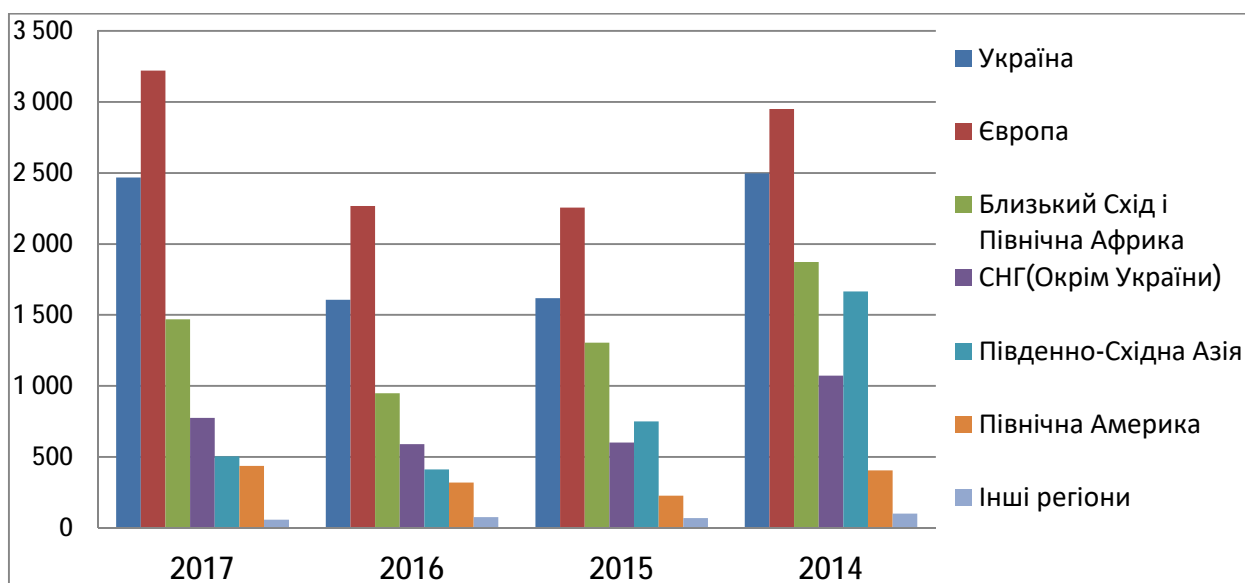

Рис. 4 Динаміка обсягів річної виручки Групи Метінвест за часовими періодами, млн.\$ (складено авторами на основі [4,7])

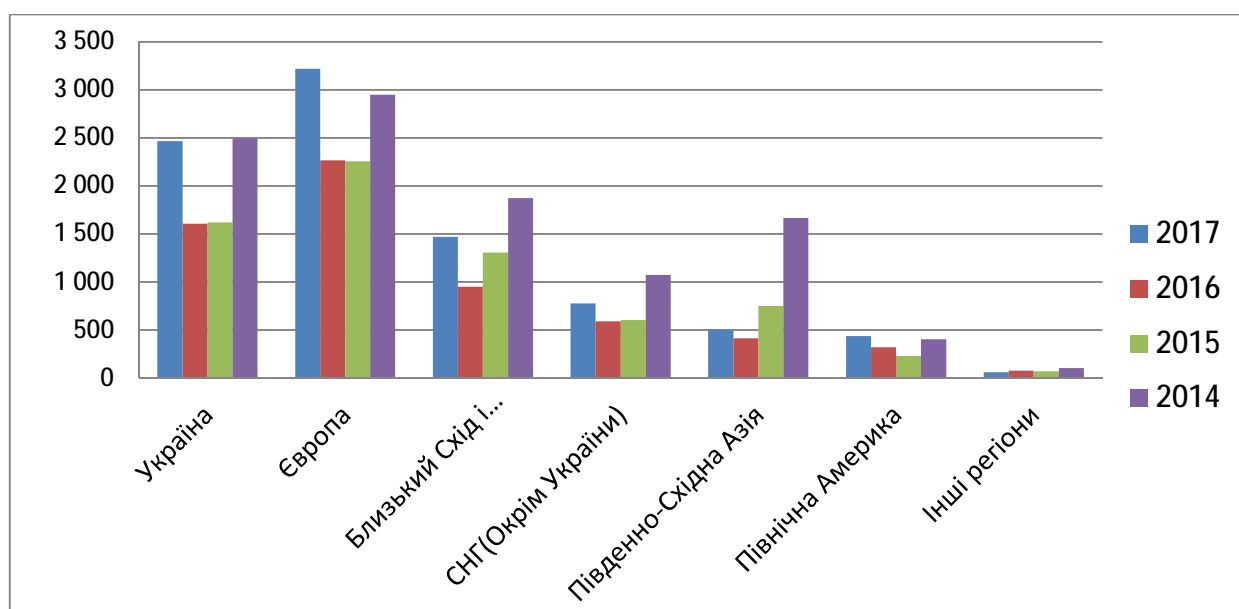

Рис. 5 Динаміка обсягів річної виручки Групи Метінвест за географічними ознаками, млн.\$ (складено авторами на основі [4])

Аналізуючи ключові фінансові показники та рентабельність продажів з точки зору темпів приросту було виявлено ряд тенденцій динаміки відповідних показників. Темп приросту допомагає з'ясувати, на скільки відсотків виріс аналізований показник в порівнянні з попереднім періодом. За базу дослідження були узяті показники 2013-го року. Зокрема, темпи приросту показника «виручка» на більшій частині досліджуваного періоду показали негативну динаміку свого розвитку, і лише останній 2017 рік вивів показник до позитивних значень темпів приросту. Динаміка показника «ЕБІТДА» на даному проміжку часу не має сталої динаміки. Так, 2015 рік показав зниження цього показника в порівнянні з відносно позитивними значеннями цього показника у 2014-ому році. Розвиток «ЕБІТДА» у 2016-ому році здивував не менше, не тільки нівелювавши негативні значення попереднього періоду, а й випередивши позитивні значення цього показника у 2014-ому році. У 2017 році спостерігався невеликий спад обсягу «ЕБІТДА», що на мою думку є прогнозованим. В даній ситуації багато залежить від ставок податків та податкових відрахувань підприємства. Багато в чому, саме тому цей показник має такі

нестабільні динамічні коливання. По іншому виглядає ситуація з показником чистого прибутку. Кризові обсяги виробництва у 2015-ому році знизили і без того негативні показники 2014-го року, встановивши критичні значення чистого прибутку. 2016 рік в цій ситуації виявився вирішальним, майже нівелювавши негативні наслідки спаду у 2015-ому. Позитивну тенденцію продовжив 2017 рік, вивівши даний показник до рангу стабільно високих. Ситуація з показником рентабельності продажів є майже ідентичною до попереднього показника.

Аналізуючи загальну картину змін, можна казати про фактичне відображення політичних та воєнних дій на структурі змін фінансових показників Групи Метінвест та у відношенні показника рентабельності продажів. Розглядаючи показники 2017-го року не можна не сказати про великий прогрес даного підприємства у подоланні кризи 2015-го року та про вірогідне продовження позитивних змін у всіх аналізованих показниках.

Аналізуючи ключові фінансові показники та рентабельність продажів з точки зору темпів зростання було виявлено ряд тенденцій динаміки відповідних показників. Темп зростання допомагає з'ясувати, яку частку показника попереднього року складає показник нинішнього року. За базу дослідження були узяті показники 2013-го року (рис.6). Аналізуючи загальну картину змін простежується вже знайома тенденція значного спаду всіх показників у 2015-ому році та поступове відновлення відповідних показників у наступних роках.

В ході проведеного дослідження показників діяльності Групи «Метінвест» були виявлені тенденції та закономірності зміни виробничих показників основних товарних груп, як в залежності від періоду, що був проаналізований, так і за географічними критеріями. Був також виявлений системний взаємозв'язок фінансових та виробничих показників. Зокрема, аналіз тенденції цих змін дає чітко зрозуміти, що в останні роки підприємство нарощує обсяги виробництва своїх основних товарних груп, а разом з цим і обсяги прибутку, що теж відобразилося у ході аналізу.

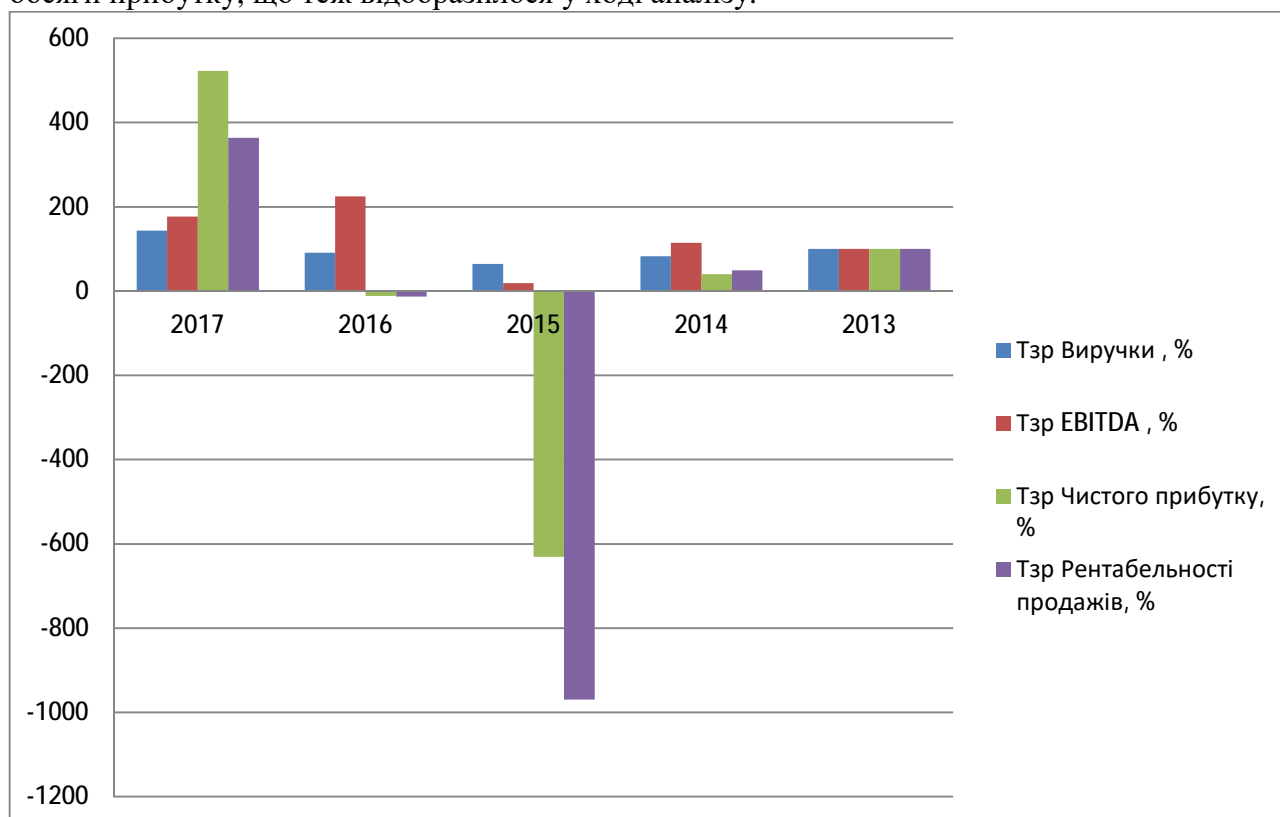

Рис. 6 Динаміка темпів зростання ключових фінансових показників діяльності та рентабельності продажів Групи Метінвест, % (складено авторами на основі [4,5])

Дослідження відповідних товарних груп зокрема дало зрозуміти, що підприємство достатньо швидко реагує на негативні фактори зовнішньої економічної середовища, та стабільно відновлює втрачені темпи росту показників. В цьому плані фінансові та виробничі показники розвиваються стабільно та прогнозовано. Під час дослідження був підрахований та проаналізований відсоток рентабельності продажів. Враховуючи всю важливість даного показника для операційної діяльності підприємства, аналізуючи його зміну за 5 років варто констатувати той факт, що за цей час було не тільки подолано кризові результати рентабельності продажів, але і перевершено докризові значення цього показника.

Все це дає змогу казати не тільки про утримання своїх позицій, а й про посилення конкурентних переваг, збільшення обсягів виробництва та стабільності фінансової діяльності підприємства. Ситуація, яка склалася з розвитком показників, що аналізувалися, в цей період, не можна назвати стандартною. Варто казати про негативні явища у всій сфері діяльності даного підприємства. Аналіз показав, що підприємство стабільно і прогнозовано подолало ці негативні явища та вийшло на нові для себе значні обсяги виробництва та розвитку загалом. Цей факт є одним із найважливіших в оцінці конкурентоспроможності, а саме як змога швидко і якісно реагувати на зміни економічної макросередовища даної галузі.

Рекомендації щодо поліпшення елементів маркетингової товарної політики. Перш ніж пропонувати певні вдосконалення маркетингової товарної політики підприємства, треба мати уявлення про її нинішню ситуацію. З цією метою було виділено декілька принципово важливих аспектів маркетингової товарної політики та охарактеризовано діяльність Групи Метінвест у цьому напрямку[6].

Товарний знак переслідує відразу кілька цілей: простежується авторство виробленого товару; контролюється якість товару, що полегшує податкові дії; встановлюється якість товару, що дозволяє пред'являти претензії до виробника; ставляться перепони на шляху виробництва підробок, фальсифікації продукції відомих майстрів.

Група Метінвест має свій товарний знак, який якісно виконує вище згадані цілі. На нашу думку, було б досить логічно дещо оновити товарний знак підприємства. Мова йде саме про оновлення знаку, бо радикальні зміни стосовно його вигляду можуть мати негативні наслідки в плані втрати впізнаваності. В цей же час невеликі косметичні зміни допоможуть бренду компанії морально оновитися, о привернути увагу нових клієнтів а також дадуть можливість порівняти позитивний ефект старого та оновленого товарних знаків для аналізу доречності його оновлення.

Розробки нових товарів. Цей фактор маркетингової товарної політики дозволяє оновити імідж компанії, а також задовольнити попит клієнтів на рішення їх нових проблем. Створення виробу, що не має аналогів на ринку, може дати можливість підприємству «завоювати» споживача за умов відсутності конкурентності.

В плані виведення на ринок нових товарів Група Метінвест вже давно не є новачком. Кожен рік підприємство випускає декілька десятків нових або ж оновлених версій старих продуктів. Зокрема, у 2016 році було освоєно виробництво 49 нових видів продукції. Будівельний сектор, машинобудування і трубна галузь були основними споживачами новинок металопродукції у 2016 році.

Всього за період 2010-2016 років Метінвест вивів на ринок 169 нових продуктів. Економічний ефект від їх реалізації склав \$ 214 млн (накопиченим підсумком) [4].

Часто виробництво нових продуктів цього підприємства відбувається саме з метою задовольнити замовлення клієнта, згідно з принципом клієнтоорієнтованості [5]. Рідше це робиться з метою оновити асортимент товарів та збільшити свою долю на ринку, хоча це теж є важливим завданням маркетингової товарної політики. Варто також відзначити що Група Метінвест має монополію на виробництво деяких видів металопродукції через складні умови їх виробництва, що теж допомагає підприємству нарощувати загальну конкурентну перевагу.

Для виконання своїх ознайомчих та інформаційних функцій сайт компанії мусить мати в собі багато інформації та не перевантажувати читача цієї інформації. Веб-ресурс Групи Метінвест повністю відповідає цим параметрам. Його легко знайти в пошуковій системі, а на головній сторінці зосереджені основні джерела інформації, які можуть бути корисні читачеві в залежності від цілі інформування. Відвідувач сайту має змогу ознайомитись з новинами компанії, її звітами та публікаціями, інформацією для інвесторів а також з характеристикою діяльності компанії у різних сферах виробництва (гірський видобуток, металургія). Крім цього, сайт представлений у 3 мовах, в залежності від відвідувача сайту та мови його сприйняття. Незважаючи на велику інформативність він не є швидко емоціонально виснажуючим для відвідувача, що безумовно є гарною ознакою[6].

Як можливу рекомендацію, можна розглядати редизайн головного сайту компанії. На нашу думку, зробити це варто одночасно із змінами товарної марки компанії, тоді ці зміни будуть мати комплексний характер. незначна зміна вигляду цього веб-ресурсу допоможе бренду компанії бути більш сучасним у очах клієнтів та відвідувачів сайту та за рахунок цього вплинути на збільшення обсягів продажів продуктів виробництва

Висновки. У рамках дослідження було проведено вивчення теоретичних засад маркетингової товарної політики а також статистичний аналіз фінансових та виробничих показників діяльності компанії «Метінвест». Окрім цього було надано рекомендації щодо поліпшення елементів маркетингової товарної політики досліджуваної компанії. Отримані результати дають змогу казати, що компанія «Метінвест» ефективно використовує окрім іншого маркетингову товарну політику, швидко відновлює докризові показники діяльності (як виробничі так і фінансові).

В умовах сучасної ринкової діяльності, компанія, що не використовує маркетинг та його основні інструменти у своїй діяльності, автоматично опиняється на декілька кроків позаду конкурентів. В таких умовах втрата конкурентних позицій це значна втрата прибутків, і якщо компанія сподівається зайняти лідерські позиції на ринку та значні прибутки, вона апріорі повинна впроваджувати маркетинг у свою діяльність.

Маркетингова товарна політика є вкрай вдалим рішенням для промислових компаній, які з тих чи інших причин втратили або втрачають свої прибутки та позиції на ринку. Не дивлячись на це, її якісна організація потрібна і стабільно успішним компаніям для підтримання своїх позицій на ринку.

Список використаних джерел

1. Окландер М.А. Маркетингова товарна політика / М. А. Окландер, М. В. Кірносова // Навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2017. – 207 с.
2. Войчак А. В. Маркетинг: Підручник / А. В. Войчак, А. Ф. Павленко. — К. : КНЕУ, 2003. — 246 с.
3. Gorokhova T. Determination of an optimal market supply channel based on the comparison of market supply channel and consumption dynamics / T. Gorokhova, M. Lukash // *The Economic Review (Ekonomické rozhľady)*. – Bratislava, Slovak Republic: University of Economics in Bratislava, 2016. – No 1 (45). – P. 112-122.
4. Веб-сайт Метінвест [Електронний ресурс] / Фінансова та виробнича звітність Режим доступу: <https://www.metinvestholding.com/ru/investors/fresults/performance> (Дата звернення: 17.03.2019)
5. Веб-сайт Метінвест [Електронний ресурс] / Метінвест в 2016 році отримав майже \$45 млн додаткового прибутку за рахунок реалізації нових видів продукції. Режим доступу: <https://sales.metinvestholding.com/ru/news/show/7389> (Дата звернення: 21.03.2019)
6. Веб-сайт Метінвест [Електронний ресурс] / Наші цінності. Режим доступу: <https://www.metinvestholding.com/ru/about/values> (Дата звернення: 21.03.2019)
7. Веб-сайт Метінвест [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.metinvestholding.com/ua> (Дата звернення: 03.04.2019)

References

1. Oklander M. A., Kirnosova M. V. (2017) *Marketing commodity policy*, Center of education literature, Kyiv, 207 p.
2. Voychak A. V., Pavlenko A. F. (2003) *Marketing*, KNEU, Kyiv, 246 p.

3. Gorokhova T., Lukash M. (2016), Determination of an optimal market supply channel based on the comparison of market supply channel and consumption dynamic. *The Economic Review*, 45, pp. 112-122.
4. Official website Metinvest. Financial and productivity report [Electronic recourse]. – Access: <https://www.metinvestholding.com/ru/investors/fresults/performance>
5. Official website Metinvest. Metinvest received \$45 additional profit due to realization of new kind of products in 2016 [Electronic recourse]. – Access: <https://sales.metinvestholding.com/ru/news/show/7389>
6. Official website Metinvest. Our values [Electronic recourse]. – Access: <https://www.metinvestholding.com/ru/about/values>
7. Official website Metinvest [Electronic recourse]. – Access: <https://www.metinvestholding.com/ua>

Ключові слова: маркетинг, маркетингова товарна політика, конкурентоспроможність, статистичний аналіз.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая товарная политика, конкурентоспособность, статистический анализ.

Keywords: marketing, marketing product policy, competitiveness, statistical analysis.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000031294>

УДК 330.5:338.3

ОЦІНКА РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ НА ЗАСАДАХ СТІЙКОСТІ<http://orcid.org/0000-0001-5890-7738>

Рязанова Наталія Олексіївна, кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, обліку та банківської справи Державного Закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» м. Старобельск, e-mail: natalirozez1975@gmail.com, тел: +380661694528

Nataliia Riazanova, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Head of finance, accounting and banking department, State Establishment «Luhansk Taras Shevchenko National University» Starobelsk

N. Ryzanova, Evaluation of the development of alternative energy on the principles of persistence

The purpose of the article is to evaluate the strategic management of the development of alternative energy on the principles of persistence. The article considers a system for analyzing the indicators of the formation of a mechanism for the strategic management of the development of alternative energy, which consists of the economic, environmental and social effect of the studied processes. The method of evaluating the strategic management of the development of alternative energy based on the principles of ensuring the sustainable development of the industry in line with the rational use of resources and facilitating their re-establishment, improving the security status, and the level of logisation taking into account the energy component is substantiated. To build a model of sustainable development of alternative energy, information binary entropy was used as a function of state, the functioning of open dynamic multicomponent systems is reflected. The entropy of resource efficiency has been determined, the basis of which are the indicators of rational use and assistance in the reconstruction of resources, the entropy of managerial efficiency, which is based on indicators of the state of security and the logisation of energy flows. Evaluation of the strategic management of the development of alternative energy on the principles of persistence is carried out according to a certain sequence, which consists of interrelated, systematized actions. Defined goals, subject and objectives of the corresponding analytical study. The methods for evaluating the strategic management of the development of alternative energy on the principles of persistence are substantiated. A star of reference points was built to evaluate the results of the study. Highlighted indicators stimulants and distimulatory, which reflect the direction of the impact of certain data on the state of system resistance. The level of consistency between environmental, social, and economic processes, which characterize the sustainable development of industry by determining the norm of the balance of star indicators, is substantiated.

Рязанова Н. О. Оцінка розвитку альтернативної енергетики на засадах стійкості

Метою статті є оцінювання стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості. У статті розглянуто система аналізу показників формування механізму стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики, яка складається з економічного, екологічного і соціального ефекту досліджуваних процесів. Обґрунтовано методіку оцінювання стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах забезпечення стійкого розвитку галузі в руслі раціонального використання ресурсів та сприяння їх відтворення, підвищення стану безпеки, рівня логістизації з урахуванням енергетичної складової. Для побудовання моделі стійкого розвитку альтернативної енергетики використано інформаційну двійкову ентропію як функцію стану, висвітлено функціонування відкритих динамічних багатокomпонентних систем. Визначено ентропію ресурсної ефективності, основою якої є показники раціонального використання та сприяння відтворенню ресурсів, та ентропію управлінської ефективності, яка базована на показниках стану безпеки та логістизації енергопотоків. Оцінювання стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості здійснено за визначеною послідовністю, що складається із взаємопов'язаних, систематизованих дій. Визначено цілі, предмет та завдання відповідного аналітичного дослідження. Обґрунтовано методи оцінювання стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості. Побудовано зірку орієнтирів для оцінювання результатів дослідження. Виділено показники стимулятори та дестимулятори, що відображають напрямок впливу певних даних на стан стійкості системи. З'ясовано рівень узгодженості між екологічними, соціальними, економічними процесами, що характеризують стійкий розвиток галузі за допомогою визначення норми балансу показників зірки орієнтирів.

Рязанова Н. А. Оценка развития альтернативной энергетики на принципах стойкости

Целью статьи является оценивание стратегического управления развитием альтернативной энергетики на принципах стойкости. В статье рассмотрена система анализа показателей формирования механизма стратегического управления развитием альтернативной энергетики, которая состоит из экономического, экологического и социального эффекта исследуемых процессов. Обоснована методика оценивания

стратегического управления развитием альтернативной энергетики на принципах обеспечения устойчивого развития отрасли в русле рационального использования ресурсов и содействия их воссоздания, повышения состояния безопасности, уровня логистизации с учетом энергетической составляющей. Для построения модели устойчивого развития альтернативной энергетики использована информационная двоичная энтропия как функция состояния, отражено функционирование открытых динамических многокомпонентных систем. Определена энтропия ресурсной эффективности, основой которой являются показатели рационального использования и содействия воссозданию ресурсов, энтропия управленческой эффективности, которая базирована на показателях состояния безопасности и логистизации энергопотоков. Оценка стратегического управления развитием альтернативной энергетики на принципах стойкости осуществлена по определенной последовательности, которая состоит из взаимосвязанных, систематизированных действий. Определены цели, предмет и задачи соответствующего аналитического исследования. Обоснованы методы оценивания стратегического управления развитием альтернативной энергетики на принципах стойкости. Построена звезда ориентиров для оценивания результатов исследования. Выделены показатели стимуляторы и дестимуляторы, которые отображают направление влияния определенных данных на состояние стойкости системы. Обоснован уровень согласованности между экологическими, социальными, экономическими процессами, которые характеризуют устойчивое развитие отрасли с помощью определения нормы баланса показателей звезды ориентиров.

Постанова проблеми. Україна має значний потенціал для розвитку альтернативної енергетики. Можливості використання нетрадиційних альтернативних джерел енергії (НАДЕ) мають всі області країни. Разом з тим, не зважаючи на значний обсяг прийнятих законів, програм нормативних актів та інших документів, справа з впровадженням НАДЕ у країні йде занадто низькими темпами, вклад в енергетичний баланс країни є незначним.

Важливим аргументом закономірності збалансованого розвитку альтернативної енергетики та підвищення її результативності є подолання низки проблем, зокрема пов'язаних із ефективністю державного регулювання, покращенням інвестиційного клімату галузі та держави в цілому, удосконаленням ринкового середовища, в якому знаходяться і функціонують підприємства альтернативної енергетики.

Відтак, виникає необхідність розвитку НАДЕ, що сприятиме отриманню низки синергетичних ефектів у всіх галузях господарювання. Тобто велика частина позитивного ефекту від збалансованого використання та розвитку альтернативних джерел енергії позначиться не на енергетиці, а на других сферах національного господарства. Втім аналогічні ефекти не враховано в ринкових цінах на електроенергію з альтернативних джерел, що унеможливило розвиток альтернативної енергетики без державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади формування різних схем оцінки розвитку альтернативної енергетики, ефективності впливу економічного інструментарію на розбудову генеруючих об'єктів розглянуто та обґрунтовано у працях низки вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких В. Г. Потапенко, Г. Г. Гелетуха, Г. С. Трипольська, А. Є. Конеченков, О.Ю. Стоян, А. В. Прокіп, Д. Якобс, Р. Бертолді, Т. Джохансон, К. Корі, Т. Сандквіст, М. Нілсон, Р. Фагіані, Т. М. Райхенбах, Д. Ф'юкет, Т. Хулд, Д. Р. Хаас, Р. Хеквурт.

Виділення невирішеної проблеми. Проте, на сьогоднішньому етапі розвитку наукової думки виявляється недостатність методичного інструментарію здійснення діагностики розвитку альтернативної енергетики. Методичні опрацювання показників визначення інструментарію характеризують рівень стійкого розвитку галузі. Галузь альтернативної енергетики у тривимірному аспекті виступає вагомим методологічним підґрунтям подальших наукових пошуків. На даному етапі постає необхідність розробки діагностики розвитку альтернативної енергетики, що детерміновано тим, що її результати є підставою для визначення висновків щодо розв'язування проблем, які характерні для галузі доцільного використання ресурсів, сприяння їх відтворення, досягнення прийнятного рівня енергетичної безпеки, тому доцільно визначення вибору конкретних методів та інструментів механізму розвитку економіки енергетичної галузі на основі стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики.

Мета статті. Основною метою статті є оцінювання стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості.

Виклад основного матеріалу. Правильно сформована та налагоджена система аналізу показників формування механізму стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики дасть змогу найбільш точно охарактеризувати та оцінити економічний, екологічний

і соціальний ефект досліджуваних процесів, забезпечити стійкий розвиток економіки країни, а також, служитиме відправною точкою процесу зміни негативних тенденцій використання та сприяння відтворенню соціо-еколого-економічних та енергетичних ресурсів на позитивні. У цьому зв'язку постають такі актуальні питання, як вибір мети, завдань і методів діагностики стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики, а також підбір показників за критеріальними ознаками, які найбільш об'єктивно відображатимуть реальний стан процесів використання та сприяння відтворенню соціо-еколого-економічних та енергетичних ресурсів, правильну інтерпретацію отриманих результатів вибору для відпрацювання конкретних заходів для розвитку альтернативної енергетики. Беззаперечним є також той факт, що на сьогодні існує потреба в розробці нових ефективних заходів збалансованого використання та розвитку альтернативних джерел енергії, відповідно, підвищення енергоефективності, що сприятиме зменшенню енергозалежності країни.

На основі дослідження досвіду зарубіжних та вітчизняних учених, а також з урахуванням особливостей процесів раціонального використання, сприяння відтворенню соціо-еколого-економічних ресурсів, забезпечення енергетичної безпеки країни доцільно обґрунтувати методику оцінювання стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах забезпечення стійкого розвитку галузі.

Необхідно оцінити забезпечення стійкого розвитку альтернативної енергетики в руслі раціонального використання ресурсів та їх відтворення, стану енергетичної безпеки, рівня логістизації з урахуванням енергетичної складової. Оскільки енергетика – це складна відкрита динамічна система енергозабезпечення, то вона відзначається хаотичним розвитком. Для надання структурованості та стійкості розвитку відкритої динамічної системи необхідне створення порядку запобігання наростання хаосу в ній. Для побудування моделі стійкого розвитку альтернативної енергетики доречно використати інформаційну двійкову ентропію як функцію стану, що дає можливість описати функціонування відкритих динамічних багатокомпонентних систем. Для дослідження ентропії доцільно відібрати належні параметри, тому що ентропія являє собою функцію. Отже, варто визначити ентропію ресурсної ефективності, основою якої є показники сприяння відтворенню та раціональному використанню соціо-еколого-економічних та енергетичних ресурсів, ентропію управлінської ефективності, яка базована на показниках стану енергетичної безпеки, логістизації енергопотоків. Оцінювання стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості доречно здійснювати за визначеною послідовністю, що складається із взаємопов'язаних, систематизованих дій, які представляють собою наступну логічну схему (рис. 1).

Рис. 1. Зміст процесу рівня стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості

Метою аналітичного дослідження є оцінювання та аналіз стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості; об'єктом – стійкість розвитку альтернативної енергетики. Предметом – оцінювання рівня стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості. До основних завдань належать:

- формулювання індикаторів, які визначають використання соціо-еколого-економічних, енергетичних ресурсів та їх відтворення, стан енергетичної безпеки та рівня логістизації енергосистеми;
- аналіз та оцінювання використання та сприяння відтворенню соціо-еколого-економічних, енергетичних ресурсів при розвитку альтернативної енергетики;
- установлення стану енергетичної безпеки;
- визначення та оцінювання рівня стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості на підставі зазначених ентропій;
- оцінювання рівня логістизації розвитку енергосистеми;
- оцінювання рівня стійкості розвитку альтернативної енергетики.

Для оцінювання рівня стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості доречно скористатися нижчезазначеними методами.

1. Для визначення та приведення показників, що дають можливість розкрити рівень раціонального використання та сприяння відтворенню соціо-еколого-економічних, енергетичних ресурсів, стан енергетичної безпеки та логістизації енергосистеми - методом стандартизації;

2. Для аналізу та оцінювання рівня стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості, що зумовлено рівнем раціонального використання та сприяння відтворення соціо-еколого-економічних, енергетичних ресурсів, станом енергетичної безпеки й відзначається відповідними показниками - методом генерування максимуму ентропій. Показник стану доцільно розглядати як реалізацію окремої випадкової величини, що представлена як часовий ряд даних.

Інформаційну двійкову ентропію на основі закону розподілу (густина розподілення безперервної випадкової величини $f(x)$) можна визначити за наступною залежністю [2]:

$$H = - \int_{-\infty}^{\infty} f(x) \log_2 f(x) dx \quad (1)$$

Отримання достатньо кількості інформації відносно зазначеного показника не завжди можливо на практиці, тому доречно звернутися до процедури розрахунку вказаної ентропії на ґрунті дискретних даних.

Діапазон спостережуваних значень величини x варто диференціювати на інтервали та визначити кількість значень e_i , що відповідають i -му інтервалу. Частота з'яви випадкової величини в будь-якому інтервалі дорівнює:

$$f_i = \frac{e_i}{n} \quad (2)$$

де n – кількість даних вибірки.

Відтак, інформаційну двійкову ентропію випадкової дискретної величини доцільно оцінювати за наступною залежністю:

$$H = - \sum_{i=1}^n f_i \log_2 f_i \quad (3)$$

де H – інформаційна двійкова ентропія, що є невід'ємною величиною;

f_i – частота значень e_i , яка відповідає i -му інтервалу.

Значення ентропії показника має вигляд часового ряду даних.

Найбільше припустиме значення в умовах випадкових рівномірних величин розраховується за приведеною залежністю:

$$H_{max} = - \sum_{i=1}^n \frac{1}{n} \log_2 \frac{1}{n} = - \log_2 \frac{1}{n} = \log_2 n \quad (4)$$

Нормовану ентропію, для переходу до нескінченного виду, варто визначити як відношення ентропії окремого показника до її найбільшого припустимого значення:

$$H_N = \frac{H}{H_{max}} \quad (5)$$

де H_N – нормована ентропія, яка змінюється від 0 до 1.

На основі інформаційної двійкової ентропії певного показника доцільно сформувати індикатори раціонального використання економічних, екологічних, соціальних, енергетичних ресурсів; сприяння відтворення економічних, екологічних, соціальних, енергетичних ресурсів; забезпечення енергетичної безпеки:

$$I = \frac{\sum_{i=1}^n k_i H_{Ni}}{\sum |k_i|} \tag{60}$$

де k_i – корегувальний ваговий коефіцієнт, що приймає значення -1 або +1 в залежності від відповідного впливу на формування індикатора (I).

За методикою Хартмута Босселя [3] варто побудувати зірку орієнтирів для предметного зображення результатів дослідження, їх оцінювання у руслі стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості [4].

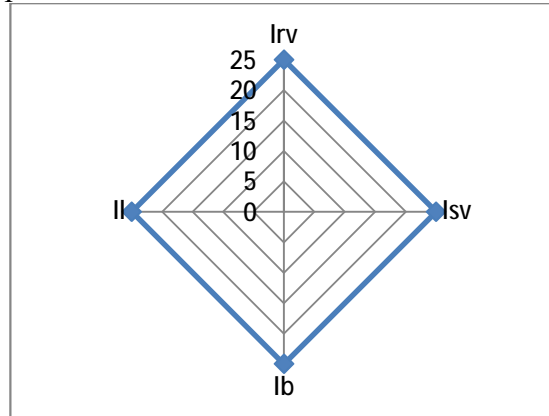

Рис. 1. Зірка орієнтирів стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості

Зірки орієнтирів взагалі дають можливість наочного розуміння динаміки змін будь-якої з підсистем, ступеня її стійкості та потенціалу відновлення підсистеми [5; 6]. Розрізняють показники стимулятори та дестимулятори, що відображають напрямок впливу певних даних на стан стійкості системи [7]. Адаптуючи метод Х. Босселя до змісту досліджень доцільно відмітити, якщо фактичне значення конкретного показника виходить за межі одиниці, для енергетичної системи означає її зростання, збільшення життєздатності, стійкості. При зменшенні фактичних значень показників нижче за одиницю відбувається стискання системи, тобто зниження її стійкості.

Від коливань параметрів відкритої динамічної системи залежить її стійкість [8; 9], тому доцільно оцінити коливання параметрів з використанням ентропії. Значення зміни показника за досліджуваний період доречно відзначити на кожному промені зірки орієнтирів. Найбільша припустима зміна показника за досліджуваний період характеризує одиничне значення на зірці орієнтирів, а діапазон змінюється від 0 до 1.

Площа фігури, отримуваної внаслідок єднання відповідних точок, означає якісний стан галузі. Зростання або зменшення площі фігури дає можливість визначати зростання або зменшення рівня стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості. Площа фігури на зірці орієнтирів буде найбільшою, якщо зміна показників за базовими орієнтирами була найвищою. Галузь альтернативної енергетики максимально наближена до стану стійкого розвитку, якщо значення параметрів максимально наближені до 1.

Площа фігури на зірці орієнтирів буде найменшою, якщо такою була зміна показників за базовими орієнтирами, у такому випадку фігура має вигляд обмеженої до центральної точки «0».

З'єднання визначених точок у інших випадках приводить до створення багатокутника неправильної форми та площі, що є передумовою на недосягнення галуззю стійкого розвитку. За допомогою порівняння зірок орієнтирів, які отримані при оцінюванні параметрів впливу на стратегічне управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості, можемо

зробити висновок про зміни параметрів, що впливають на стійкість розвитку альтернативної енергетики.

На ґрунті параметрів площі даної фігури, доречно з'ясувати рівень узгодженості між процесами, що характеризують стійкий розвиток галуззі – екологічними, соціальними, економічними. Норма балансу показників зірки орієнтирів являє собою залежність:

$$R = \frac{F_r}{F_{opt}} \rightarrow 1 \quad (7)$$

де R – норма балансу між передумовами екологічних, соціальних та економічних та процесів в галузі;

F_r – обчислювана площа зірки орієнтирів:

$$F_r = \frac{1}{2} I_{rv} (I_{sv} + I_l) + \frac{1}{2} I_b (I_{sv} + I_l) = \frac{1}{2} (I_{rv} + I_b) (I_{sv} + I_l) \quad (8)$$

F_{opt} – оптимальна площа зірки орієнтирів:

$$F_{opt} = 2H_{Nmax}^2 \quad (9)$$

Алгоритм для обчислювання норми балансу зірки орієнтирів доречно визначити наступним чином:

$$F_r = \frac{(I_{sv} + I_l)(I_{rv} + I_b)}{4H_{Nmax}^2} \quad (10)$$

Геометриальну норму балансу параметрів зірки орієнтирів для галузі доцільно оцінити за залежністю:

$$F_{r\ ind} = \frac{\sum (I_{rv}^i + I_{sv}^i) (I_b^i + I_l^i)}{4 \sum_i (H_{Nmax}^i)}$$

3. На основі індикаторів раціонального використання екологічних, соціальних, економічних, енергетичних ресурсів, сприяння їх відтворенню, забезпечення енергетичної безпеки, варто визначити інтегральні параметри раціонального використання соціо-еколого-економічних, енергетичних ресурсів, інтегральний параметр сприяння відтворенню соціо-еколого-економічних, енергетичних ресурсів, інтегральний параметр енергетичної безпеки та інтегральний параметр логістизації. Тобто, кожен з визначених індикаторів утворює певний градієнт, який характеризує визначену точку. Відтак, визначення даних показників відбувається за допомогою методу інтегральних параметрів.

4. Для предметного зображення певних даних з використанням рисунків та символів, які віддзеркалюють кількісні параметри стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості варто використовувати графічний метод.

5. Для визначення загальних умов, які характерні для декількох об'єктів аналітичного дослідження, що формулює екологічні, соціальні та економічні події та є можливістю до дізнання логіки стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості доцільно скористатися методом порівнянь.

Використовування визначених методів надає можливість одержати потрібну інформацію відносно раціонального використання, сприяння відтворенню соціо-еколого-економічних, енергетичних ресурсів у галузі альтернативної енергетики, забезпечення підвищення рівня енергетичної безпеки та сприяння зростанню рівня логістизації.

Висновки та пропозиції. Особливість оцінювання стійкого розвитку альтернативної енергетики за визначеною вище методикою обумовлена оцінюванням стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості з визначенням двійкової ентропії динаміки зміни ресурсних параметрів, що передбачає оцінювання індикаторів раціонального використання та сприяння відтворенню соціо-еколого-економічних, енергетичних ресурсів, забезпечення підвищення рівня енергетичної безпеки, зростання логістизації енергетичних потоків галузі. Застосування представленої методики оцінювання стійкого розвитку альтернативної енергетики надає можливість означити вплив різноманітних факторів, як позитивних, так і негативних за допомогою оцінювання інформаційної двійкової ентропії динаміки зміни параметра, отже, визначити перспективні шляхи стратегічного управління розвитком альтернативної енергетики на засадах стійкості. Подальші дослідження доцільно спрямувати на формулювання механізму стратегічного управління розвитком альтернативної

енергетики на засадах стійкості з урахуванням підсумків оцінювання на основі визначеної методики.

Список використаних джерел

1. Балуєва О. В. Методика розрахунку індексу соціо-еколого-економічного розвитку міста / О. В. Балуєва. // *Економічний вісник*. – 2013. – №3. – С. 137–145.
2. Thomas M. Cover, Joy A. Thomas *Elements of Information Theory* / Thomas M. Cover, Joy A. Thomas. – New York : Wiley, 1991.
3. Боссель Х. Показатели устойчивого развития: Теория, метод, практическое использование. Отчет, представленный на рассмотрение Балатонской группы / под ред. В. Р. Цибульского. Тюмень : Изд-во ИППОС СО РАН, 2001. - 123 с.
4. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика: у 2-х т. / Н. М. Андрєєва, О. М. Алімов, Є. В. Хлобистов [та ін.]; за наук. ред. Є. В. Хлобистова. – Сімферополь: Аріал, 2011. Т. 1. 464 с.; Т. 2. – 340 с.
5. Аверкина М.Ф. Особливості оцінювання рівня стійкого розвитку міст та агломерацій // *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 2017, № 4. – С. 334-349. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2017_4_334_349.pdf Дата останнього доступу: 21.09.18. – Назва з екрану.
6. Голік Ю.С., Ілляш О.Е., Чухліб Ю.О. Оцінка стійкості та рівня екологічної збалансованості регіону // *Вісник ХНУ ім. Каразіна, серія «Екологія»*, вип. 16-2017. – С. 39-44. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.urau.ua/visnukkhnu_ecology/article/view/109395 Дата останнього доступу: 15.08.18. – Назва з екрану.
7. Щербенко Е. В. Механизмы устойчивого развития экономики отрасли. Проблемы современной экономики. 2008. № 3 (27). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2082> Дата останнього доступу: 12.06.18. – Назва з екрану.
8. Ram Nidumolu, Prahalad C. K., Rangaswami M. R. Why sustainability is now the key driver of innovation // *Harvard Business Review*, September 2009.
9. Боташева Л. С. Оценка устойчивости развития отраслей экономики региона. Аудит и финансовый анализ. 2009. № 1. С. 1–5.

References

1. Baluieva O. V. *Metodyka rozrakhunku indeksu sotsio-ekoloho-ekonomichnoho rozvytku mista* / O. V. Baluieva. // *Ekonomichnyi visnyk*. – 2013. – №3. – S. 137–145.
2. Thomas M. Cover, Joy A. Thomas *Elements of Information Theory* / Thomas M. Cover, Joy A. Thomas. – New York : Wiley, 1991.
3. Bossel Kh. *Pokazately ustoichyvoho razvytyia: Teoryia, metod, praktycheskoe yspolzovanye. Otchet, predstavlennoi na rassmotrenye Balatonskoi hruppu* / pod red. V. R. Tsybul'skoho. Tiumen : Yzd-vo YPOS SO RAN, 2001. - 123 s.
4. *Stalyi rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspilstva: teoriia, metodolohiia, praktyka: u 2-kh t.* / N. M. Andrieieva, O. M. Alymov, Ye. V. Khlobystov [ta in.]; za nauk. red. Ye. V. Khlobystova. – Simferopol: Arial, 2011. T. 1. 464 s.; T. 2. – 340 s.
5. Averkyna M.F. *Osoblyvosti otsiniuvannia rivnia stiikoho rozvytku mist ta ahlomeratsii* // *Marketynh i menedzhment innovatsii*, 2017, № 4. – С. 334-349. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2017_4_334_349.pdf Data ostannoho dostupu: 21.09.18. – Nazva z ekranu.
6. Holik Yu.S., Illiash O.E., Chukhlib Yu.O. *Otsinka stiikosti ta rivnia ekolohichnoi zbalansovanosti rehionu* // *Visnyk KhNU im. Karazina, seriia «Ekolohiia»*, vyp. 16-2017. – S. 39-44. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://journals.urau.ua/visnukkhnu_ecology/article/view/109395 Data ostannoho dostupu: 15.08.18. – Nazva z ekranu.
7. Shcherbenko E. V. *Mekhanyzmy ustoichyvoho razvytyia ekonomyky otrasly. Problemy sovremennoi ekonomyky*. 2008. № 3 (27). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2082> Data ostannoho dostupu: 12.06.18. – Nazva z ekranu.
8. Ram Nidumolu, Prahalad C. K., Rangaswami M. R. Why sustainability is now the key driver of innovation // *Harvard Business Review*, September 2009.
9. Botasheva L. S. *Otsenka ustoichyvosti razvytyia otraslei ekonomyky rehyona. Audyt y fynansovui analiz*. 2009. № 1. S. 1–5.

Keywords: parameter, resource, method, indicator, strategic management, information binary entropy, energy

Ключові слова: параметр, ресурс, метод, індикатор, стратегічне управління, інформаційна двійкова ентропія, енергетика

Ключевые слова: параметр, ресурс, метод, индикатор, стратегическое управление, информационная двоичная энтропия, энергетика

Рецензент: М.Ф. Аверкина, д.е.н, професор, ДЗ «Луганський національний університет ім. Т.Шевченка»

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000039777>

*Капранова Л.Г. Управління персоналом в глобальній економіці
181-189*

УДК 658.012.4

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ<http://orcid.org/0000-0003-2185-178X>

Кравченко Марина Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та підприємництва, ДВНЗ «ПДТУ», м. Маріуполь, kravchenko.maryna@gmail.com,
Митюк Микола Сергійович, магістр ПВНЗ «Європейський університет» м. Київ

Maryna Kravchenko, Ph.D., Assoc., Associate Professor of the Department of Economic Theory and Entrepreneurship, State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University», Mariupol, Ukraine

Mykola Mytiuk, Master student, «European University», Kyiv

M. Kravchenko, M. Mytiuk, Anti-crisis management under current economic conditions

The article discusses the emergence of the theoretical foundations and methodological tools of anticrisis management of enterprise in transition to the market economy, as well as the types, causes, sequence and nature of the causes of the crisis, the scheme of formation of crisis management under difficult economic conditions.

Crisis phenomena are observed everywhere and an integral part of the development of any system - the universe, socio-political, economic, production systems, and the like. Decision-making under crisis situation is a result of balanced actions in which risks and threats are minimized and profits and incomes are maximized. Complications of general systems, increasing their mobility, speed and frequency of local and global changes put forward new requirements for the management methodology of enterprises and organizations.

Constant growth of competitiveness, as well as economic and financial instability, unstable influence on external and internal factors of an enterprise leads to further work to perfection the management improvement program. For a long period of research, scientists have developed a significant number of anti-crisis management programs, accumulated a large positive experience in analyzing various situations and finding solutions to problems, however, the frequency, speed, greater competitiveness and scale of transformation in modern conditions where decision-making algorithms are installed sooner or later become obsolete in the reality of this time.

The transformational changes need continuous improvement of enterprise management systems in conditions of high competitiveness and financial instability leads to further research on the topic. Transformational changes require perception by managers of modern management methods, the formation of skills to prevent or attenuate crisis phenomena, and knowledge of crisis management techniques.

Кравченко М.С., Митюк М.С. Антикризове управління в сучасних економічних умовах

У статті розглядається виникнення теоретичних основ і методологічний інструментарій антикризового управління підприємством в умовах переходу до ринкової економіки, а також типи, причини, послідовність та характер причин виникнення кризи, схема формування антикризового управління в складних економічних умовах.

Кризові явища спостерігаються всюди і є невід'ємною складовою розвитку будь якої системи - всесвіту, суспільно-політичної, економічної, виробничої систем тощо.

Прийняття рішень в управлінні менеджменту в кризовому становищі є підсумком збалансованих дій, при яких мінімізуються ризики та загрози, максимізуються прибуток і доходи. Ускладнення загальних систем, зростання конкурентоспроможності, швидкість локальних і глобальних змін приводять до нових вимог та оновленої методології управління підприємств та організацій.

Постійне зростання конкурентоспроможності, а також економічна та фінансова нестабільність, нестійкий вплив на зовнішні і внутрішні чинники підприємства призводить до подальшої праці над удосконаленням управління менеджменту. За великий проміжок часу науковцями розроблено та досліджено значну кількість антикризових програм управління, накопичено великий позитивний досвід аналізу різних ситуацій і пошуку рішень, однак частота, швидкість, велика конкурентоспроможність та масштаб трансформації в сучасних умовах такі, що встановлені алгоритми прийняття рішень рано чи пізно стають застарілими і неробочими в реальності даного часу.

Трансформаційні зміни потребують засвоєння менеджерами сучасних методів управління, формування навичок попередження чи послаблення кризових явищ, знання методів антикризового управління. Необхідність безперервного вдосконалення систем управління підприємствами в умовах високої конкурентоспроможності та фінансової нестабільності призводить до подальшого дослідження над темою.

Кравченко М.С., Митюк И.С. Антикризисное управление в современных экономических условиях

В статье рассматривается возникновение теоретических основ и методологический инструментарий антикризисного управления предприятием в условиях перехода к рыночной экономике, а также типы, причины, последовательность и характер причин возникновения кризиса, схема формирования антикризисного управления в сложных экономических условиях.

Кризисные явления наблюдаются везде и являются неотъемлемой составляющей развития любой системы - вселенной, общественно-политической, экономической, производственной систем и т. п.

Принятие решений в управлении менеджмента в кризисном состоянии является итогом сбалансированных действий, при которых минимизируются риски и угрозы, максимизируется прибыль и доходы. Усложнения общих систем, рост конкурентоспособности, скорость локальных и глобальных изменений приводят к новым требованиям и обновленной методологии управления предприятий и организаций.

Постоянный рост конкурентоспособности, а также экономическая и финансовая нестабильность, неустойчивое влияние на внешние и внутренние факторы предприятия приводит к дальнейшей работе над совершенствованием управления менеджмента. За большой промежуток времени учеными разработано и исследовано значительное количество антикризисных программ управления менеджментом, накоплен большой положительный опыт анализа различных ситуаций и поиска решений, однако частота, скорость, большая конкурентоспособность и масштаб преобразований в современных условиях такие, которые установленные алгоритмы принятия решений рано или поздно устаревают и становятся нерабочими в реальности данного времени.

Трансформационные изменения требуют усовершенствования менеджерами современных методов управления, формирования навыков предупреждения или ослабления кризисных явлений, знание методов антикризисного управления. Необходимость непрерывного совершенствования систем управления предприятиями в условиях высокой конкурентоспособности и финансовой нестабильности приводит к дальнейшему исследованию над темой.

Постановка проблеми: Основною потребою сучасного управління є професіоналізм, який визначається підготовкою фахівців, які здатні прийняти рішення і здатні передбачити, розпізнати проблеми і вжити запобіжні заходи для їх усунення.

В теперішній час, більшість підприємств працює в умовах та ситуаціях, які швидко змінюються, отже потребують методів антикризового управління. Підприємства самі повинні визначати мету, розробити стратегію та реалізацію поставленої задачі, тобто самі повинні формувати в залежності від галузі підприємства, умов внутрішніх та зовнішніх факторів, а також самостійно формувати антикризову програму розвитку.

Світовий та вітчизняний досвід управління свідчить, що від методів, інструментів мотивування персоналу залежить не тільки виробничий, фінансовий результат, але й конкурентоспроможність позицій підприємства на ринку.

Аналіз досліджень: Проблеми антикризового розвитку не нові й знайшли своє відображення у роботах: Р. Акоффа, І. Ансоффа, А.А. Богданова, М. Вудкока, Е. Гроува, А.М. Гершуна. Дж. А. Гобсон, П. Друкера, Б. Карлофа, Г. Кунца, Д. Карнегі, Г.М. Кумарін Т. Пітерса, Я.М. Столярчука, Ф. Тейлора, М.І. Туган-Барановського, Р. Уотермена, А.Д. Чернявський, А. Файоля.

В науковій літературі залишаються мало досліджені питання розробки практичних методів антикризового управління, не достатньо досліджені інструменти антикризового управління, реакція на їх реалізацію, що відкриває подальші можливості для дослідження даної теми.

Мета дослідження: Метою даного дослідження є розробка методичних підходів до антикризового управління підприємством в сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу: Криза – це переломний етап функціонування будь якої системи, коли вона піддається впливу ззовні або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування. Основна особливість кризи полягає в тому, що вона загрожує руйнацією системи (частково або повністю). Найбільше кризових явищ і ситуацій спостерігається на мікрорівні. За статистичними даними щорічно 10 – 20 % малих підприємств потрапляють у кризові ситуації, близько 10 % цих підприємств припиняють діяльність. [9, с.4]

В умовах фінансової нестабільності, планування антикризового управління є однією із важливих задач на підприємстві під час кризи. Враховуючи, що сучасний стан

економіки в країні нестабільний, а також нестабільність зовнішнього середовища, що вимагає швидкого реагування на зміну кон'юнктури ринку, першочерговим завданням антикризового управління слід вважати попередньо досконально досліджені ситуації, використання їх в стратегічному управлінні розвитку підприємства, а також розробка заходів, що сприяє виходу підприємства із кризового стану.

Для того, щоб визначити час, коли потрібно вжити заходів для подолання чи недопущення кризової ситуації, необхідно диференціювати кризи за стадіями: потенційна, прихована, гостра – яку можна подолати, гостра руйнівна.

Також кризи бувають фінансові та структурні.

Фінансова криза – розлад фінансової системи, яка супроводжується інфляцією, нестійким курсом цінних паперів, нестабільністю та падінням курсу валют, а також національної грошової одиниці.

Структурна криза – це кризове явище тривалого нециклічного характеру, яка проявляється в занепаді окремих галузей. Основою структурної кризи є: нерівномірність економічного розвитку, неузгодженість в розвитку різних типів структури економіки.

На рис. 1 показано типи, причини, наслідки та характер кризи.

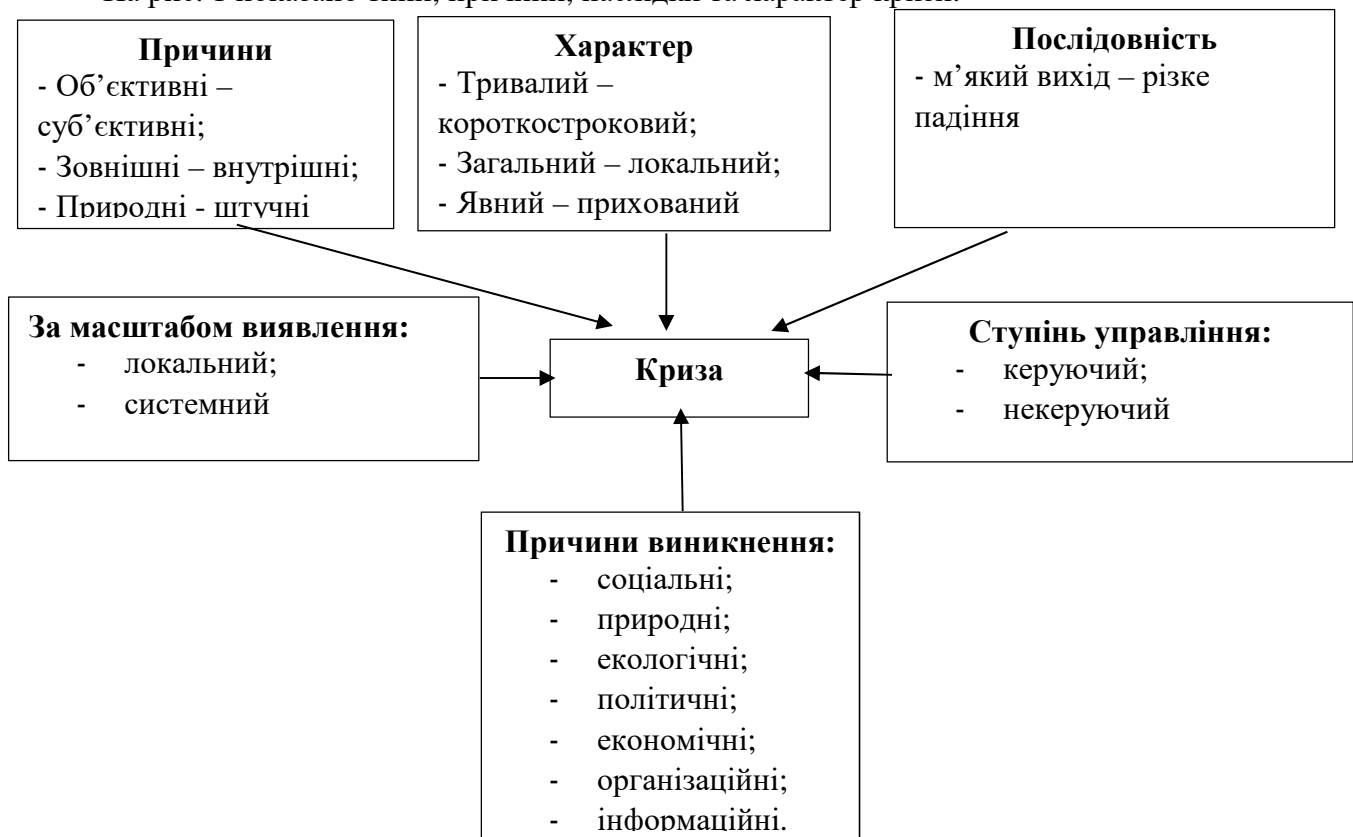

Рис. 1. Типи, причини, послідовність та характер кризи.[1, 2, 3]

Основні причини виникнення кризових ситуацій на підприємстві можна назвати:

- Об'єктивні причини – економічна нестабільність; недосконалість фінансової та законодавчої системи; інфляція, низька платоспроможність населення; велика конкурентоспроможність на ринку;
- Суб'єктивні причини – внутрішні фактори діяльності підприємства; зниження продажу через низький рівень маркетингу; високі витрати на виробництво; низька рентабельність.

Динаміку кризи на підприємстві зображено на рис. 2.

Тривалість кризи між початком і закінченням ситуації може бути різною, це залежить від багатьох чинників. В першу чергу від самого характеру кризи, який може розвиватись, як повільно, так і стрімко та мати швидкий розвиток. Також криза може виникнути несподівано або передбачатись фахівцями на основі розрахунків та аналізу.

Тому підготовленість, кваліфікація та адекватна оцінка ситуації в прийнятті рішення є важливими елементами. [4, 5]

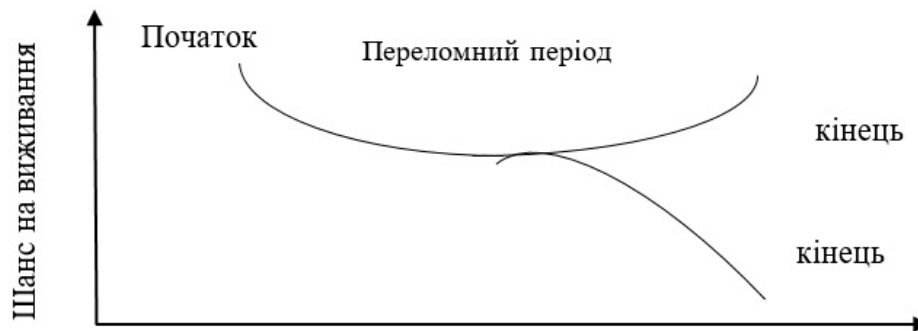

Рис. 2. Динаміка кризи на підприємстві.[9]

Оцінити стадію кризи до її завершення неможливо. Існує 4 фази кризового стану на підприємстві.

Перша фаза – зменшення рівня рентабельності та об'ємів прибутку. Антикризові заходи мають стратегічний характер: перегляд стратегії, реструктуризації, диверсифікації; тактичне зниження витрат, збільшення виробництва.

Друга фаза – збитковість виробництва. Антикризові заходи; реструктуризація підприємства.

Третя фаза – виснаження або відсутність резервних фондів. Не рекомендується використовувати реструктуризацію, оскільки бракує коштів для її проведення.

Четверта фаза – висока ступінь неплатоспроможності, відсутність коштів для фінансування, скорочення виробництва, загроза зупинки виробництва. На цій фазі настає банкрутство.

Ознакою банкрутства підприємства є призупинення поточних платежів. Управління підприємством, яке майже не працює можна вважати ефективним тоді, коли його витрати на проведення процедури банкрутства не перевищують прибуток, отриманий від процесу антикризового управління. Для цього потрібно використовувати конкретний набір заходів управління, який складе послідовність антикризового управління. [6, 7]

Перед тим, як переходити до практичного впровадження в управлінні, потрібно визначити, вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на зміну фінансового результату нефункціонуючого підприємства. Обґрунтувати методику розрахунку ефективності заходів по виведенню підприємства із кризового становища, а також визначити характер та склад факторів, вплив та характер їх дії.

Керівництво підприємства, повинно мати розроблену антикризову програму, в якій будуть відображені заходи прогнозування, запобігання або пом'якшення кризової ситуації. Вихід із кризи розпочинається, коли менеджери приймають рішення розпочати посткризові зміни, які кардинально міняють роботу підприємства. Одним із найважчих є зберегти кадри. Якщо підприємство до кризи мало великий фінансовий резерв, то кадри, які опинились в кризовій ситуації можуть бути проблемою для підприємства. В такому випадку, якщо кадри налаштовані на песимізм, то це скоротить до мінімуму подальшу роботу, а також здійснення правильних рішень.

Після створення робочої групи, відбору кадрів, настає час обробки бізнес моделі. Потрібно продумати, що змінити в продукті, або виробі, які інновації втілити. Якщо це зробити разом з робочою групою, то шанси до змін значно зростуть.

Наступний крок, збут продукції, потім робота над стратегією конкурентних переваг.

В першу чергу: потрібно здійснити три головні зміни це:

- зміна моделі управління;
- зміна маркетингової моделі;
- зміна фінансової моделі.

Існують основні принципи антикризового управління:

- послідовне впровадження інновацій;
- миттєва реакція на найменші зміни зовнішнього середовища, на основі завчасно

обґрунтованих управлінських варіантів, які припускають різні дії в залежності від ситуації;

- повністю відмова від класичного підходу менеджменту;
- знайдені специфічні прийоми за допомогою, яких можна виділити найважливіші

фактори, які зможуть ефективно впливати для досягнення мети.

До основних задач антикризового управління відносять:

- модифікацію функціонування господарського механізму;
- прийняття рішення на всіх рівнях управління підприємством;
- розробка та реалізація стратегії в умовах змін зовнішнього середовища;
- застосування та впровадження інновацій.

Принципи виникнення кризи можуть бути, як внутрішні так і зовнішні:

- внутрішні – виникнення всередині підприємства;
- зовнішні – фактори, на які підприємство не може вплинути або вплив обмежений.

В основному причини економічної кризи підприємства знаходяться в самому підприємстві в його роботі, в його діях під впливом зовнішніх факторів. Основою стабільності на підприємстві є фінансова стійкість, тобто стабільна платоспроможність.

Стійкість може бути внутрішньою, зовнішньою, ціною та фінансовою. Фінансова стійкість гарантує стабільність прибутку над витратами, вільні фінансові кошти, реалізацію продукції.

Фактори, які впливають на фінансову стійкість:

- внутрішні та зовнішні;
- основні та другорядні;
- прості та складні;
- постійні та короткострокові.

Враховуючи спектр факторів зовнішнього середовища, який повинен бути врахований при формуванні антикризової стратегії підприємств, запропонований коефіцієнт агресивності зовнішнього середовища (K^A), який розраховується за формулою:

$$K^A = \varphi_P * \sum_{l=1}^8 (k^P * a_P) + \varphi_E * \sum_{l=1}^{10} (k^E * a_E) + \varphi_S * \sum_{l=1}^7 (k^S * a_S) + \varphi_T * \sum_{l=1}^3 (k^T * a_T) \quad (1)$$

де K^A – коефіцієнт агресивності зовнішнього середовища,

φ_j – коефіцієнт значимості j -ої групи факторів зовнішнього середовища (P – політико-правовий, E – економічний, S – соціальний, T – технологічний коефіцієнт;

$k^{P,E,S,T}$ – стандартизоване значення i -го фактору зовнішнього середовища j -ої групи коефіцієнта;

a_i – коефіцієнт значимості i -го фактору зовнішнього середовища j -ої групи коефіцієнта.

Домінування негативних дій факторів макросфери дозволило встановити, що рівень агресивності навколишнього середовища є достатньо високим для підприємств особливо в східному регіоні країни.

Враховуючи широкий спектр параметрів, запропонована модель оцінки рівня внутрішньої кризостійкості підприємств (Π^{KU}):

$$\Pi^{KU} = \sum_{l=1}^m (K^{F(1...14)} * \Psi^{F(1...14)}) + \sum_{l=1}^m (K^{P(1...5)} * \Psi^{P(1...5)}) + \sum_{l=1}^m (K^{T(1...4)} * \Psi^{T(1...4)}) + \sum_{l=1}^m (K^{M(1...7)} * \Psi^{M(1...7)}) + \sum_{l=1}^m (K^{I(1...5)} * \Psi^{I(1...5)}) \quad (2)$$

де $K^{F,P,T,M,I}$ - інтегрована оцінка j-го параметра кризостійкості підприємства;
 $\Psi^{F,P,T,M,I}$ - значимість j-го параметра кризостійкості.

$$K_j = \sum_{k=1}^n \alpha_k [l - y_{ok}] - 1 \quad (3)$$

де K_j – інтегрована оцінка j-го параметру кризостійкості i-го підприємства;
 α_k – значимість k-го індикатора оцінки j-го параметра кризостійкості;
 y_{ok} – стандартне значення k-го індикатора оцінки j-го параметра кризостійкості.

$$y_{ok} = \frac{y_i - y_{min}}{y_{max} - y_{min}} \quad (4)$$

Де y_i – фактичне значення i-го індикатора оцінки j-го параметра кризостійкості (фінансів, персоналу, матеріально-технічної бази, маркетингу, інновацій) в k-м періоді коефіцієнт; y_{max} , y_{min} – відповідно кризостійкість (фінансів, персоналу, матеріально-технічної бази, маркетингу, інновацій) в k-м періоді, коефіцієнт.

Для розв'язку задачі вибору оптимального типу антикризової стратегії авторами удосконалено схему процесу послідовності дій формування антикризової стратегії (рис.3.).

Згідно з розробленою схемою формування антикризової стратегії, запропонований науково-методичний підхід до комплексної оцінки мікросередовища підприємства оснований на моделі:

$$Z_{bc} = k * m_b^{\beta b} * m_c^{\beta c} * m_{bc}^{\beta b} \quad (5)$$

де Z_{bc} – взаємодія між підприємством b та споживачем c; m_b – характеристика підприємства b; m_c – характеристика споживача c; k – константа (0,05); β_b , β_c , β_{bc} – оцінюючі параметри; d_{bc} – шагова доступність підприємства.

$$m_b^{\beta b} = \frac{\sum_{j=1}^n (r_{ji} * \varphi_j)}{n} \quad (6)$$

де $m_b^{\beta b}$ – інтегрований показник споживчої привабливості i-го підприємства;
 $m_{bmax}^{\beta b}$, $m_{bmin}^{\beta b}$ – максимальне та мінімальне значення інтегрованого показника споживання; r_{ji} - стандартизоване значення j-го критерія споживчої привабливості.

$$r_{ji} = \frac{a_{ji} - a_j^{min}}{a_j^{max} - a_j^{min}} \quad (7)$$

де a_{ji} – фактична оцінка j-го критерія i-го підприємства; a_j^{min} , a_j^{max} - Мінімальне та максимальне значення j-го критерія; φ_j – коефіцієнт значимості j-го критерія споживчої привабливості підприємства.

$$1 = \sum_{j=1}^n \varphi_j \text{ де } \varphi_j > \varphi_{j-1}$$

(8)

$$m_c^{\beta c} = \sqrt[3]{\frac{b_i - s_i * (n-1)}{d+z} - \frac{p_i}{g}}$$

(9)

де $m_c^{\beta c}$ - інтегрований показник споживчої лояльності j-го підприємства;
 b_i - частина бюджету, на продукцію, придбану споживачем у j-го підприємства роздрібною торгівлю;

S_i - кількість i-го споживача між підприємствами за n-й період часу;

p_i - кількість можливих альтернатив придбання товарів певної категорії в період інтерв'ювання;

g - кількість об'єктів, в яких споживач набував товари певної категорії;

$d = g-1$ - кількість альтернатив для «інвертування» споживачів;

z - кількість підприємств, в яких споживач купував товари за n-й період часу.

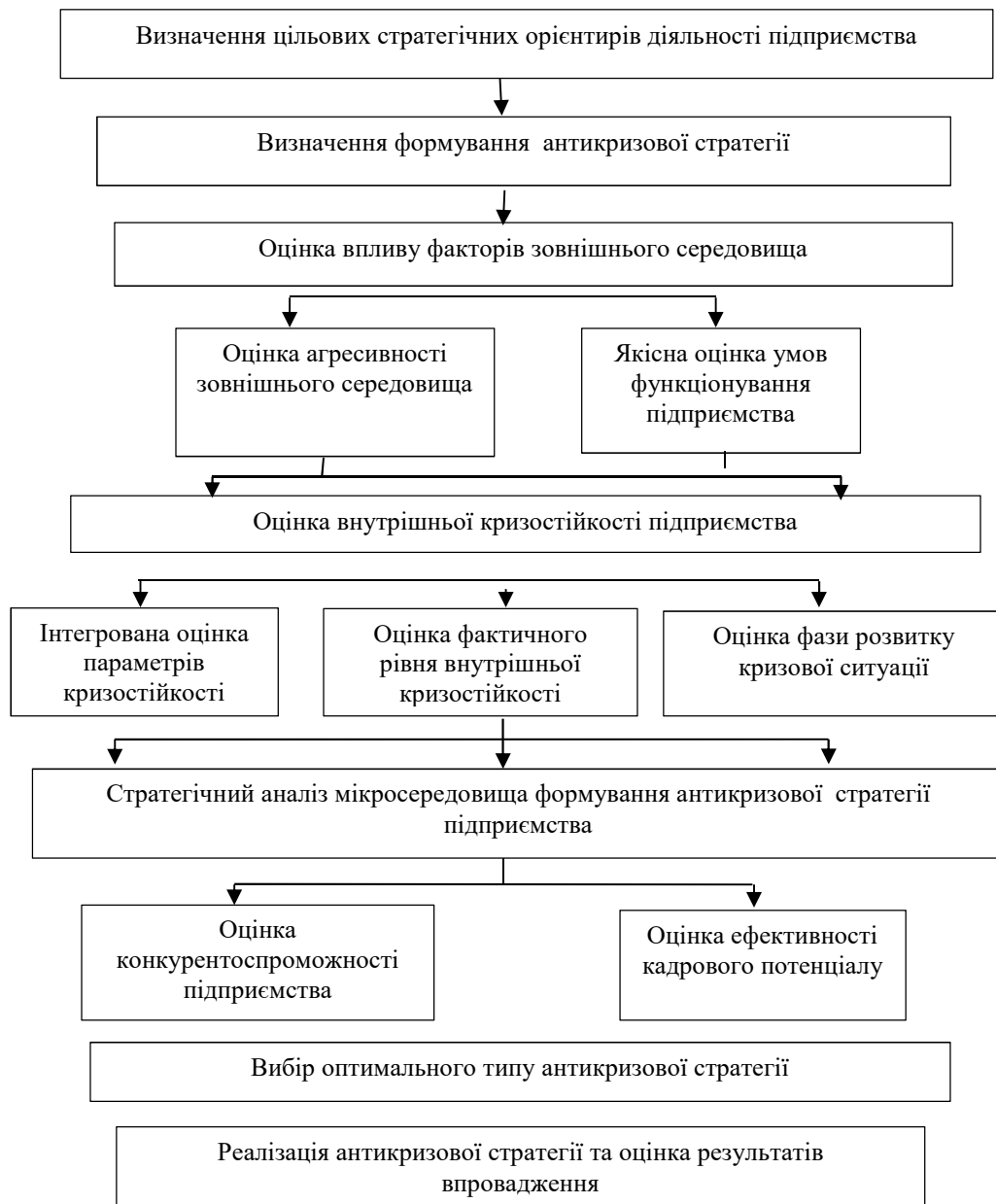

Рис. 3 Схема формування антикризової стратегії підприємства [7, 8] (удосконалено авторами)

Із схеми антикризової стратегії, визначаються питання оцінки можливостей підвищення конкурентоспроможності підприємства та підвищення його внутрішнього потенціалу. Дана оцінка, дозволить правильно визначити вектор управлінських рішень для вибору оптимального типу антикризової стратегії.

Висновок. В статті детально проаналізовані причини виникнення економічної кризи підприємств в антикризовий період. В умовах високої конкурентоспроможності, неефективного менеджменту багато вітчизняних підприємств опинилися в складному фінансовому становищі. Традиційні методи економічної стабілізації передбачають впровадження різних заходів регулювання економіки, однією з яких є антикризове управління неплатоспроможними підприємствами.

Можна сказати, що особливостями формування антикризової стратегії підприємств на сучасному етапі розвитку є невизначеність, складність, динамічність і агресивність зовнішнього середовища. Встановлено, що невизначеність є багаторівневою системою різноспрямованих факторів зовнішнього середовища, темп і частота змін, яких визначає ступінь її динамічності. Обґрунтовано, що підвищення складності і невизначеності зовнішнього середовища сприяють підвищенню рівня агресивності зовнішнього середовища.

В залежності від результатів застосування, запропонованих методів антикризового управління має бути вибране оптимальне управлінське рішення. Для найбільш неспроможних підприємств - це може бути добровільна ліквідація підприємства, продаж його як фірми, єдиного майнового комплексу або по частинах. Для менш неспроможних підприємств можлива їх приватизація або санація шляхом залучення стороннього інвестора, продажу частини акцій, створення територіально-виробничої зони. Нарешті, для підприємств, стан яких дає надію на стабілізацію більш м'яким шляхом, можливі інші заходи, наприклад, надання пільгового кредиту, позики або держзамовлення, створення пільгового податкового або митного режиму.

Список використаних джерел

1. *Антикризисное управление как основа формирования механизма устойчивого развития бизнеса* : монография / под ред. А. Н. Ряховской, С. Е. Кована. – Москва : Инфра-М, 2017. – 169 с.
2. Гершун А.М. *Разработка сбалансированной системы показателей. Практическое руководство с примерами* / А.М. Гершун. – М: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 128с.
3. Ільницький Д.О. *Глобальна конкуренція в науково-освітньому просторі: Монографія* / Д. О. Ільницький. – К.: КНЕУ, 2016. – 445с.
4. Минцберг, Г. *Структура в кулаке: создание эффективной организации* / Минцберг, Г. ; под ред. Ю. Н. Каптуревского. – Пер. с англ. - Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 512 с.
5. Портер М. *Стратегія конкуренції* / Портер, М. - Пер. з англ.– Київ : Основи, 1998. – 390 с.
6. Приб, К. А. *Сутність криз та їх місце у процесах економічної динаміки* / К. А. Приб // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 9-1, ч. 2. – С. 13-17.
7. Столярчук Я.М. *Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія* / Я.М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2009. -302с.
8. *Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой* / под ред. Градов А. П., Кузин Б. И. - Санкт-Петербург : Специальная литература, 1996. - 510 с.
9. Чернявський А.Д. *Антикризове управління підприємством: Навч. посіб.* – К.: МАУП, 2006. – 256с.

References

1. *Anti-crisis management as the basis for the formation of a sustainable business development mechanism: a monograph* / ed. A. N. Ryakhovskaya, S. E. Kovana. - Moscow: Infra-M, 2017. - 169 p.
2. Gershun A.M. *Development of balanced system of indicators. Practical guide with examples* / A.M. Gershun. - M: ZAO Oлимп-Business, 2005. - 128s.
3. Ilnitsky D.O. *Global competition in science and science: Monographs* / D.O. Ilnitsky. - K.: KNEU, 2016. - 445s.
4. Mintzberg, G. *Structure in the fist: creating an effective organization* / Mintzberg, G.; by ed. Yu. N. Kapturevskogo. - Per. from English □ St. Petersburg: Peter, 2004. - 512 p.
5. Porter M. *Strategies of competition* / Porter, M. □ Per. English - Kiev: Founded, 1998. - 390 p.
6. Prib, K.A. *Sutnitsti krista and ixh mitse at the processes of economic dynamics* / K.A. Prib // Science Bulletin of the Kherson Sovereign University. Seriya: Economical science. - 2014. - Vip. 9-1, part 2. - p. 13-17.
7. Stolyarchuk Y.M. *Global asymmetric development: monograph* / Ya.M. Stolyarchuk. - K.: KNEU, 2009. -302c.

8. *Strategy and tactics of crisis management of the company* / ed. Gradov A.P., Kuzin B.I. □ St. Petersburg: Special literature, 1996. □ 510 p.

9. Chernyavsky AD *Anti-tricky management of the company: Navch.posib.* - K.: MAUP, 2006. - 256s.

Ключові слова: криза, антикризова стратегія, кризостійкість, коефіцієнт агресивності зовнішнього середовища, фінансова стійкість.

Ключевые слова: кризис, антикризисная стратегия, кризосоустойчивость, коэффициент агрессивности внешней среды, финансовая устойчивость.

Keywords: crisis, anti-crisis strategy, crisis sustainability, coefficient of aggressiveness of the external environment, financial stability.

Рецензент: Хаджинова О.В., декан економічного факультету ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000039776>

УДК 338

СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО МАРКЕТИНГУ В РАМКАХ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ СЕСТЕЙНОГО РОЗВИТКУ<https://orcid.org/0000-0002-8550-7702>

Обухова Наталя Олександрівна, старший викладач кафедри МіБА, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, obukhovanataly@gmail.com, +380975785711

Natalia Obukhova, senior teacher of MBA Department, SHEI "Pryazovskyi State Technical University", Mariupol, Ukraine

Прима Дар'я Андріївна, студентка гр. МК-18-м, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, Україна

Daria Prima, student of group МК-18-m, SHEI "Pryazovskyi State Technical University", Mariupol, Ukraine

N. Obukhova, D. Prima, Strategy of sustainable marketing as part of the overall program of sedentary development.

The article considers the essence of the principles of sustainable development and analyzes the systems of challenges that influenced the emergence of this concept. The article notes the effectiveness of the use of sedentary-based interaction tools between economic entities of economic systems. Sustainable production is aimed at improving products and / or production processes in order to reduce resource consumption, the use of hazardous materials and the production of waste and pollutants in the provision of products. It is researched that the use of sustainable marketing in enterprises provides a competitive advantage, increases the positive impact on the development of society and the environment. It has been determined that sustainable marketing is a holistic, integrative approach that provides equal emphasis on environmental, social justice and economic issues in the development of marketing strategies. The article defines the essence of the concept of "reasonable consumption" as a tool to counteract environmental, social and economic irresponsibility. As a result, sustainable consumption policies and initiatives are growing, given the impact of processes, as well as products, services, and goods. The authors noted that stimulating innovation based on sustainability attributes, companies can also consider actions based on existing products. It has been proven that a larger portfolio transformation can be developed by rebranding or re-categorizing existing sustainable products (services). Stable marketing practices imply even greater importance and relevance in developing countries. Marketing, like other functional areas of the business, contributes to the environmental, social and economic problems facing today's world.

Обухова Н.О., Прима Д.А. Стратегія сталого маркетингу в рамках загальної програми сестейного розвитку.

У статті розглянуто сутність принципів стійкого розвитку та проаналізовані системи викликів які б мали вплив на появу даної концепції. У статті наголошується на ефективності використання сестейних інструментів взаємодії між суб'єктами господарювання економічних систем. Стале виробництво спрямоване на вдосконалення продукції та / або виробничих процесів з метою зменшення споживання ресурсів, використання небезпечних матеріалів та виробництва відходів та забруднюючих речовин у забезпеченні продукції. Досліджено, що використання сталого маркетингу на підприємствах надає конкурентні переваги, збільшує позитивний вплив на розвиток суспільства та зовнішнього середовища. Визначено, що сталий маркетинг - це цілісний, інтегративний підхід, який надає рівний акцент на екологічній, соціальній справедливості та економічних питаннях у розвитку маркетингових стратегій. У статті визначено сутність концепції «розумного споживання» як інструменту протидії екологічній, соціальній та економічній безвідповідальності. Як наслідок, політика та ініціативи щодо сталого споживання зростають, враховуючи вплив процесів, а також продукції та надання послуг, а також товарів. Авторами зазначено, що стимулювання інновацій на основі атрибутів стійкості, компанії також можуть розглянути дії, що базуються на існуючих продуктах. Досліджено, що більш масштабну трансформацію портфеля можна розробити шляхом ребрендингу або повторної категоризації існуючих стійких продуктів (послуг). Стабільна практика маркетингу передбачає ще більшу важливість і актуальність у країнах, що розвиваються. маркетинг, як і інші функціональні сфери бізнесу, сприяє екологічним, соціальним і економічним проблемам, з якими стикається сьогоденний світ.

Обухова Н.А., Прима Д.А. Стратегия устойчивого маркетинга в рамках общей программы сестейного развития.

В статье рассмотрена сущность принципов устойчивого развития и проанализированы системы вызовов, которые повлияли на появление данной концепции. В статье отмечается эффективности

использования сестейных инструментов взаимодействия между субъектами хозяйствования экономических систем. Устойчивое производство направлено на совершенствование продукции и / или производственных процессов с целью уменьшения потребления ресурсов, использования опасных материалов и производства отходов и загрязняющих веществ в обеспечении продукции. Исследовано, что использование устойчивого маркетинга на предприятиях предоставляет конкурентные преимущества, увеличивает положительное влияние на развитие общества и окружающей среды. Определено, что устойчивое маркетинг - это целостный, интегративный подход, который предоставляет равный акцент на экологической, социальной справедливости и экономических вопросах в развитии маркетинговых стратегий. В статье определена сущность концепции «разумного потребления» как инструмента противодействия экологической, социальной и экономической безответственности. Как следствие, политика и инициативы по устойчивому потреблению растут, учитывая влияние процессов, а также продукции, услуг, и товаров. Авторами отмечено, что стимулирование инноваций на основе атрибутов устойчивости, компании также могут рассмотреть действия, основанные на существующих продуктах. Доказано, что более масштабную трансформацию портфеля можно разработать путем ребрендинга или повторной категоризации существующих устойчивых продуктов (услуг). Стабильная практика маркетинга предполагает еще большую важность и актуальность в развивающихся странах. Маркетинг, как и другие функциональные области бизнеса, способствует экологическим, социальным и экономическим проблемам, с которыми сталкивается сегодняшний мир.

Постановка проблеми. ?????????????????????????????????

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи обґрунтування маркетингових стратегій в умовах сестейного займалися провідні зарубіжні та вітчизняні вчені Ф. Букерель, П. Діксона, Ф. Котлера, С. Фішер, Л. Мельник, С. Ілляшенко, В. Гончар, Б. Андрушків та ін. Однак низка завдань обґрунтування та розробки маркетингової стратегії як фактора підвищення ефективності сестейного розвитку не одержали свого остаточного визначення.

Мета статті. Обґрунтування маркетингової стратегії підприємства в рамках загальної програми сестейного розвитку.

Результати дослідження. До недавнього часу стійкість була основним напрямком відділу корпоративної соціальної відповідальності організації. Але, оскільки населення світу бореться з проблемами збільшення забруднення, перенаселенням, виснаженням ресурсів, збільшення енергетичних потреб, втрат біорізноманіття, різних соціальних загроз і широкого впливу зміни клімату, питання сталості стає головним глобальним питанням, що викликає занепокоєння. Вивчення способів, за допомогою яких маркетингові практики можуть стати більш стійкими, - це галузеве питання, що має ключове значення, і яке всі організації, великі та малі, повинні спробувати вирішити, якщо вони хочуть процвітати. Перехід до більш стійкої маркетингової практики може бути розумним кроком для бізнесу в країнах, що розвиваються.

За словами Джонатана Порріта, «Сталий розвиток - це процес, що дозволяє всім людям реалізувати свій потенціал і покращити якість життя способами, які захищають і зміцнюють системи підтримки життя Землі» [2]. Термін «сталый розвиток» вперше отримав широку увагу під час підготовки до Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (UNCED), яка відбулася в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Найбільш часто використовуваним визначенням сталого розвитку є «розвиток, що відповідає потребам сьогодення без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби». Ця характеристика була придумана у 1987 році Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку Організації Об'єднаних Націй, яка також була

відома як Комісія Брундтланд після її голови, колишнього прем'єр-міністра Норвегії Гро Гарлем Брундтланд.

Актуальним сьогодні є пошук маркетингових відповідей на проблеми, пов'язані з виснаженням ресурсів, які сьогодні стоять перед світом, шляхом застосування стабільних методів маркетингу для досягнення сталого розвитку.

Сталий маркетинг - це цілісний, інтегративний підхід, який надає рівний акцент на екологічній, соціальній справедливості та економічних питаннях у розвитку маркетингових стратегій. Стійкий маркетинг повинен розглядатися як соціальний процес, що включає в себе численні моральні суб'єктивії [4].

Сталий розвиток людського суспільства має екологічні, матеріальні, екологічні, соціальні, економічні, правові, культурні, політичні та психологічні аспекти, які потребують уваги: деякі форми сталого розвитку можуть бути набагато більш прийнятними для людей і, отже, набагато далі від можливого краху, ніж інші.

Сталий розвиток фокусується на поліпшенні якості життя всіх громадян Землі, не збільшуючи використання природних ресурсів поза межами можливостей навколишнього середовища з метою забезпечити їх на невизначений час. Це вимагає розуміння того, що бездіяльність має наслідки і що ми повинні знайти інноваційні способи зміни інституційних структур і впливати на індивідуальну поведінку. Мова йде про вжиття заходів, зміну політики та практики на всіх рівнях, від індивідуального до міжнародного [5]. Сталий розвиток не є новою ідеєю. Багато культур протягом людської історії визнали необхідність гармонії між навколишнім середовищем, суспільством і економікою. Новим є артикуляція цих ідей у контексті глобального індустріального та інформаційного суспільства.

У широкому сенсі, маркетинг може охоплювати всі комерційні та корпоративні заходи комунікації, що приймаються компаніями: реклама, продаж, зв'язки з громадськістю, імідж бренду, корпоративні комунікації. Всі операції з розробки та управління здійснюються для виявлення, прогнозування та задоволення очікувань споживачів для досягнення цілей прибутку, встановлених компанією. На мові фахівців з маркетингу, «маркетинговий комплекс» відноситься до операцій з розвитку, організованих навколо продукту / послуги від концепції до продажу: дизайн, ціна, просування та доступність. Термін «маркетинговий мікс» означає різні операції розвитку та просування, які використовуються для визначення комерційних атрибутів продукту / послуги з метою досягнення максимально можливої продуктивності.

Маркетинговий комплекс часто підсумовується чотирма або семи П: «продукт», «ціна», «місце», «просування», «люди», «процеси» та «фізичні докази». Іншими словами:

- «Продукт»: концепція та управління продуктом (дизайн, тестування концепції, запуск).

- "Ціна": ціноутворення на продукт або послугу відіграє фундаментальну роль у комплексі маркетингу, оскільки воно має відповідати сприйняттю споживачів.

- «Місце»: відповідна та ефективна стратегія розповсюдження для забезпечення доступності.

- «Просування»: комунікаційна стратегія, організована навколо продукту (реклама, мерчандайзинг, упаковка тощо).

Три «інші аспекти» можуть бути включені до «маркетингового комплексу»:

- «Люди»: наявність потрібного персоналу та навчання на місці, щоб продукт / послугу можна було просунути якомога ефективніше.

- «Процеси»: запровадження здорових процедур, які забезпечують клієнтам високий рівень обслуговування.

- «Фізичні докази»: розробка візуальних символів, які втілюють і передають образ марки або продукту, де це є найбільш доцільним.

Інтеграція сталого розвитку до кожного рівня маркетингової стратегії:

- «Продукт»: які соціальні та екологічні наслідки продукту протягом всього його життєвого циклу (виробництво, використання, відходи)?
- «Ціна»: яка собівартість продукції? Чи справедливо розподіляють соціальні витрати на виробництво?
- «Місце»: Чи використовуються методи, які використовуються для транспортування та розподілу продукту, екологічно доцільним?
- «Акція»: чи є повідомлення про продаж, засноване на фактах і чи є інформація прозору? Чи підтримує повідомлення відповідальне споживання та поведінку?
- «Люди»: чи готують працівники вдома? Чи забезпечує компанія рівне ставлення до своїх працівників? Чи захищає він їх від дискримінації?
- «Процеси»: чи виробничі процеси та системи управління оптимально використовують мобілізовані природні та людські ресурси?
- «Фізичні докази»: чи засоби комунікації, розроблені для того, щоб надати продукту чи бренду фізичну та візуальну присутність, мають тенденцію генерувати невиправдані кількості відходів? [1-3].

Сприяння сталому споживанню та виробництву є важливими аспектами сталого розвитку, що залежить від досягнення тривалого економічного ефективного збільшення, що є постійним з екологічними та громадськими вимогами. Більшість урядових політик у цій сфері орієнтовані на усунення екологічних наслідків нестійких практик побудови бізнесу, головним чином, через правила та обов'язки. Сприяння сталому використанню є не менш важливим для обмеження шкідливих екологічних та соціальних зовнішніх факторів, а також для забезпечення ринків стійких товарів. Схильність до розгляду соціальних аспектів сталого споживання призвела до більшої концентрації на виробництві продукції. Клієнти все більше стурбовані не лише забруднюючими чи здоров'ям впливу споживання продукції, але й наслідками, які може мати це споживання для факторів виробництва, включаючи людей і ресурси. Як наслідок, політика та ініціативи щодо сталого споживання зростають, враховуючи вплив процесів, а також продукції та надання послуг, а також товарів.

Програми сталого споживання можуть сприяти узгодженості та реалізації синергії в рамках цілої низки політик: споживача, освіти, економіки, соціальної, екологічної тощо. За відсутності інтегрованої стратегії, від'єднаних ініціатив не тільки не вистачає згуртованості, але й повною мірою міністерствами та їхніми інструментами політики. Без узгоджених підходів до сталого споживання з точки зору секторів (продовольство, енергія), суб'єктів (домогосподарства, жінки, молодь) та інструментів (регулювання, податки, комунікації) ініціативи можуть мати невідповідності або значні прогалини і взагалі неефективні [6]. ЮНЕП розробила керівні принципи для національних програм зі сталого споживання та виробництва, які вирішують багато з цих питань.

Організаціям також важко вимірювати економічну цінність атрибутів стійкості продукту, оскільки точні потреби їхніх клієнтів у сталому розвитку можуть бути нематеріальними. Більшість організацій підтверджують ділову цінність програм сталого розвитку з точки зору зниження витрат за рахунок зменшення використання енергії та матеріалів та захисту репутації шляхом добровільних зобов'язань щодо праці, води, енергії, викидів парникових газів, відходів, відновлюваних матеріалів, токсичних речовин, екосистем та середовищ існування; десятки інших питань. Тим не менш, ряд компаній також розглядають стійкість як спосіб доходу. Стає все більш очевидним, що стійкість може бути рушійною силою нового зростання, що використовує зростання попиту на екологічно чисті та енергоефективні продукти. Додатковий попит на матеріали, енергію та інші екосистемні послуги, швидше за все, випередить підвищення ефективності в ланцюгу поставок і перекриє природні системи. Бізнес відіграє важливу роль у запобіганні цього, і в його власних інтересах - знайти нові рішення для більш стійких моделей споживання. В іншому випадку, бізнес зазнає значних наслідків, включаючи: Зростання витрат:

збільшення конкуренції за дефіцитне сировину у ланцюжку поставок призведе до збільшення витрат і стиснення маржі.

Стале виробництво спрямоване на вдосконалення продукції та / або виробничих процесів з метою зменшення споживання ресурсів, використання небезпечних матеріалів та виробництва відходів та забруднюючих речовин у забезпеченні продукції. Ці вдосконалення зроблені з належним урахуванням повного життєвого циклу продуктів або процесів, а не обмеження аналізу на вузькі географічні межі або межі ланцюга постачання. Прикладами є пошук альтернативної сировини для виробничих процесів, утилізація відходів та потоків стічних вод, а також зменшення споживання енергії на одиницю продукту.

Більш ніж коли-небудь, компанії запитують себе, чи повинні вони прийняти певний ризик зараз і бути першим серед своїх конкурентів, щоб запропонувати сталий продукт або послугу як частину загальної стратегії зростання бізнесу. Дії, які компанії можуть прийняти, включають: Огляд ланцюжка вартості та визначення місця потенційного попиту споживачів на атрибути стійкості. Ознайомтеся зі специфікою, в якій існує попит, і працюйте у зворотному напрямку, щоб визначити постачальників у ланцюжку вартості продукту, які можуть бути хорошими партнерами. Налагоджуйте ділові відносини в межах ланцюга створення вартості продуктів з високим попитом клієнтів і знайдіть способи використання прискорювачів для створення попиту. Сконцентруйте розвиток продукту вашої компанії на тому, де є явний споживчий попит, який пов'язаний з економічною вигодою. Щоб стимулювати інновації на основі атрибутів стійкості, компанії також можуть розглянути дії, що базуються на існуючих продуктах. Шляхом ребрендингу або повторного категоризації існуючих стійких продуктів можна розробити більш масштабну трансформацію портфеля. Компанії можуть стягувати премію або стимулювати зростання, диференціюючи свою продукцію або бренд на основі атрибутів стійкості.

Крім того, самі споживачі все більше усвідомлюють екологічні та соціальні проблеми, а також шукають рішення для компаній. Вони будуть винагороджувати бренди за вирішення своїх прагнень, включаючи необхідність «легко рухатися». Вони все частіше уникатимуть брендів, які відчують нестійкість або безвідповідальність.

Висновки. Сталий маркетинг може стати інструментом у шляху до сталого розвитку. З точки зору бізнесу, тому що розумний маркетолог - це той, хто не тільки переконує покупця, а й залучає клієнта до просування своєї продукції. Стабільні маркетингові практики не слід вимірювати лише як один з підходів до маркетингу, але їх слід дотримуватися з набагато більшим стимулом, оскільки він має екологічні, економічні та соціальні аспекти. З небезпекою глобального потепління, зміною клімату, соціальними та економічними кризами, це надзвичайно важливо, що сталий маркетинг стає нормою, а не виключенням або просто захопленням. Утилізація матеріалів, таких як папір, метали, пластмаси тощо, в захищеному і екологічно нетоксичному режимі повинна стати набагато більш систематизованою і широко поширеною. Вона повинна стати загальною нормою використання енергоефективних ламп та інших електричних товарів, щоб уникнути дискримінації за будь-якими ознаками, дитячої та примусової праці, корупції та несплати податків тощо. В умовах сталого маркетингу споживачі готові платити більше, щоб підтримувати екологічніше, екологічно чистіше і екологічніше середовище. Стабільна практика маркетингу передбачає ще більшу важливість і актуальність у країнах, що розвиваються. маркетинг, як і інші функціональні сфери бізнесу, сприяє екологічним, соціальним і економічним проблемам, з якими стикається сьгоднішній світ. Тому маркетинг має відігравати певну роль у пошуку рішень цих проблем сталого розвитку в економічному відношенні.

Список використаних джерел

1 Вільямс Е. Сталий маркетинг. Керівництво з корпоративної соціальної відповідальності: 4P для 3Ps. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csreurope.org/datafiles/sustainablemarketingguide.pdf>

- 2 Джонатан Порітт, Форум майбутнього, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumforthefuture.org/>
- 3 Клаудія М., Брайс В. Чому і як інтегрувати сталий розвиток у навчальний план маркетингу / М. Клаудія., В. Брайс. // Журнал маркетингової освіти. – 2008. – С. 33-46.
- 4 Впровадження сталого споживання та виробництва та ефективності ресурсів у планування розвитку, документ, опублікований Програмою ООН з навколишнього середовища. – 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unep.orgcivil-societyPortals59DocumentsSCPMainstreamingintoDevPlanning.pdf>
- 5 Бачення сталого споживання. Інновації, співпраця та управління вибором // Atar Roto Presse SA. – Швейцарія, 2011.
- 6 Гончар В. В. Модель управління на промислових підприємствах в напрямку сестейного розвитку / В. В. Гончар, Л. М. Філіпішина, // Ефективна економіка: Електронне наукове фахове видання. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, 2017. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

References (BSI)

- 1 Williams E. Sustainable Marketing. Corporate Social Responsibility Guide: 4P for 3Ps. – [Electronic Resource]. – Access: <http://www.csreurope.orgdatafilessustainablemarketingguide.pdf>
- 2 Jonathan Poritt, Forum of the Future, [Electronic Resource]. – Access: <http://www.forumforthefuture.org/>
- 3 Клаудія М., Брайс В. Claudia M., Bryce V. Why and how to integrate sustainable development into the curriculum of marketing / M. Claudia., V. Bryce. // Journal of Marketing Education. – 2008. – p. 33-46.
- 4 Implementation of sustainable consumption and production and resource efficiency in development planning, a document published by the United Nations Environment Program. – 2009. – [Electronic Resource]. – Access: <http://www.unep.orgcivil-societyPortals59DocumentsSCPMainstreamingintoDevPlanning.pdf>
- 5 Vision of sustainable consumption. Innovation, collaboration and choice management // Atar Roto Presse SA. – Switzerland, 2011.
- 6 Gonchar V. V. Model upravlinnia na promyslovykh pidpriemstvakh v napriami sesteinoho rozvytku / V. V. Gonchar, L. M. Filipishyna, // Efektyvna ekonomika: Elektronne naukove fakhove vydannia. – Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy derzhavnyi ahrarno-ekonomichnyi universytet, 2017. – № 11. – [Electronic Resource]. – Access: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

Keywords: sustainable development; smart consumption; marketing; responsibility

Ключові слова: сталий розвиток; розумне споживання; маркетинг; відповідальність

Ключевые слова: устойчивое развитие, разумное потребление, маркетинг, ответственность

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000039779#>

УДК 369.042.6

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Козлова Вікторія Янівна, доцент кафедри обліку та аудиту, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, к.е.н., доцент,

Viktoriya Kozlova, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, , "Priazovsky State Technical University", Mariupol, Ph.D., Associate Professor

V. Kozlova, The socio-economic essence of the pension insurance system of the population. The article conducted a study of the socio-economic essence of the pension insurance system in Ukraine.

The rationale is given that one of the most important components of state activity in the field of social policy is legislative regulation and organization of pension provision for citizens. Pension provision is a system of social relations, ensures the well-being of citizens upon retirement age, disability, loss of the breadwinner at the expense of the compulsory state pension insurance, funded system, budget support, informal financial and non-financial support for the elderly at the expense of the family or public organizations. Since pensions can also be provided from informal sources within a family or community, it should not be identified with the pension system, which is understood as a complex of institutions, relations and mechanisms through which financial resources are formed and distributed among the disabled population upon occurrence social risks in the form of pensions.

It is substantiated that the essence of pension provision is manifested in various aspects such as social, economic, financial and legal. Based on various aspects, the objectives of the pension plan are to protect from poverty and ensure a decent standard of living, redistribute incomes from the active working generation to the benefit of a generation of pensioners, form financial sources and pay pensions, and ensure equal rights of participants in the pension plan.

It was concluded that in order to ensure social justice in the pension system it is necessary: to improve the procedure for recalculating pensions to working pensioners; eliminate disproportions in the pension provision due to the preservation of special pension programs for certain categories of citizens who have certain conditions of pension provision, and gradually make the transition to uniform rules for granting pensions; to streamline the size of the allowances and increases to the pension for different categories of persons, depending on the subsistence minimum for disabled persons, in order to avoid using different approaches to determining their size.

Козлова В.Я. Соціально-економічна сутність системи пенсійного страхування населення.

У статті проведено дослідження соціально-економічної сутності системи пенсійного страхування в Україні.

Наведено обґрунтування, що організація та законодавче регулювання пенсійного забезпечення громадян є найважливішою діяльністю держави у галузі соціальної політики. Пенсійне забезпечення є системою суспільних відносин, що забезпечує добробут громадян при настанні пенсійного віку, інвалідності, втраті годувальника за рахунок коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальної системи, бюджетної підтримки, неформальної фінансової і не фінансової підтримки людей похилого віку за рахунок родини або громадських організацій. Оскільки пенсійне забезпечення може здійснюватися і за рахунок неформальних джерел в межах родини або громади, то його не слід ототожнювати з пенсійною системою, під якою розуміємо комплекс інститутів, відносин і механізмів, за допомогою яких здійснюється формування фінансових ресурсів та їх розподіл серед непрацездатного населення при настанні соціальних ризиків у вигляді пенсій.

Обґрунтовано, що сутність пенсійного забезпечення проявляється в різних аспектах таких, як соціальний, економічний, фінансовий і правовий. Виходячи з різних аспектів, цілями пенсійного забезпечення є захист від бідності і забезпечення гідного рівня життя, перерозподіл доходів від активного працездатного покоління на користь покоління пенсіонерів, формування фінансових джерел і виплата пенсій, забезпечення рівних прав учасників пенсійного забезпечення.

Було зроблено висновки про те, що для забезпечення соціальної справедливості у пенсійному страхуванні необхідно удосконалити механізм перерахування пенсій пенсіонерам, що працюють, розміри пенсійних надбавок і підвищень різних категорій осіб, які втратили працездатність, для того, щоб уникнути застосування різних підходів при визначенні їх розміру та скасувати непропорційність у пенсійному забезпеченні.

Козлова В.Я. Социально-экономическая сущность системы пенсионного страхования населения. В статье проведено исследование социально-экономическую сущность системы пенсионного страхования в Украине.

Приведено обоснование, что одной из важнейших составляющих деятельности государства в области социальной политики является законодательное регулирование и организация пенсионного обеспечения граждан. Пенсионное обеспечение является системой общественных отношений, обеспечивает благосостояние граждан при наступлении пенсионного возраста, инвалидности, потере кормильца за счет средств общеобязательного государственного пенсионного страхования, накопительной системы, бюджетной поддержки, неформальной финансовой и нефинансовой поддержки пожилых людей за счет семьи или общественных организаций. Поскольку пенсионное обеспечение может осуществляться и за счет неформальных источников в пределах семьи или общины, то его не следует отождествлять с пенсионной системой, под которой понимаем комплекс институтов, отношений и механизмов, с помощью которых осуществляется формирование финансовых ресурсов и их распределение среди нетрудоспособного населения при наступлении социальных рисков в виде пенсий.

Обосновано, что сущность пенсионного обеспечения проявляется в различных аспектах таких, как социальный, экономический, финансовый и правовой. Исходя из различных аспектов, целями пенсионного обеспечения является защита от бедности и обеспечения достойного уровня жизни, перераспределение доходов от активного трудоспособного поколения в пользу поколения пенсионеров, формирования финансовых источников и выплата пенсий, обеспечение равных прав участников пенсионного обеспечения. Были сделаны выводы о том, что для обеспечения социальной справедливости в пенсионном страховании необходимо усовершенствовать механизм перерасчета пенсий работающим пенсионерам, размеры пенсионных надбавок и повышений различных категорий лиц, утративших трудоспособность, для того, чтобы избежать применения различных подходов при определении их размера и отменить непропорциональность в пенсионном обеспечении.

Постановка проблеми. Одним з важливих чинників, під впливом яких більшою мірою зростає необхідність соціального захисту, її роль і значення в житті людей, є різке зниження рівня забезпеченості економічно неактивної частини населення (пристарілих, непрацездатних і безробітних). Втрати основного і єдиного джерела засобів існування, яким є заробіток, ставить працівника і його сім'ю у виключно важке матеріальне положення, несе з собою позбавлення, убогість, бідність. Через це введення і розвиток соціального забезпечення було і залишається одним з пріоритетних напрямів роботи держави.

Ст. 46 Конституції України передбачає, що «...громадяни мають право на соціальний захист, який включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1, с.4].

На думку вітчизняних вчених «...таке право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними» [2, с.13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість теоретичних положень щодо соціально-економічної системи пенсійного страхування та перспектив його розвитку представлена науковою спадщиною таких вчених і практиків, як О.Д. Василик, Б.Д. Гаврилишин, В.І. Грушко, Б.О. Зайчук, Г.С. Ковальська, В.Р. Колбун, Ю.С. Конопліна, Н.В. Кузьминчук, Е.М. Лібанова, О.Є. Мачульська, Б.О. Надточій, В.С. Никитенко, Л.О. Омелянович, В.М. Опарін, М.В. Плаксієв, Д.В. та ін.

Разом з тим залишається багато невирішених проблем, які пов'язані з роллю пенсійного страхування у соціально-економічній системі держави, відсутній єдиний підхід, дозволяє забезпечувати їх комплексне, поступальне рішення, що свідчить про актуальність даного дослідження.

Метою цієї роботи є розгляд сутності пенсійного страхування та його фінансування; дослідження соціально-економічного стану Пенсійного фонду України; удосконалення сучасної системи фінансування пенсійного страхування.

Результати дослідження. За більш ніж сторічну історію існування в різних країнах миру соціальне забезпечення неодноразово змінювало свої функції, форми і методи фінансування, але мета залишається колишньою – поліпшення життя людей. Соціальне забезпечення тісно пов'язане з рівнем життя населення.

Як вважають сучасні вчені: «...Сьогодні соціальне страхування виступає важливим елементом фінансової системи України. Державне соціальне страхування тісно пов'язане з державними цільовими фондами та державним бюджетом, кошти яких є джерелами фінансування соціальних виплат. Недержавне соціальне страхування може проводитися суб'єктами підприємницької діяльності (страховими товариствами, недержавними пенсійними фондами тощо). Окремі суб'єкти розподілу взаємодіють між собою і ці відносини опосередковуються рухом фінансових ресурсів» [3, с. 13]. Зауважимо, що створені за видами соціального страхування фонди здійснюють управління коштами.

На найвищому рівні узагальнення, відштовхуючись від необхідності реалізації принципів соціальної держави, передбачених Конституцією України, від потреб формування якісних соціальних стандартів для всіх громадян, у тому числі пенсіонерів, а також від Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року [4], яким визначено, що метою та завданням реформи пенсійної системи є посилення соціального захисту осіб, які втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи пріоритетність соціальної функції пенсійної реформи очевидна [5, с.251].

Зараз в Україні створюються основні правові і організаційні умови для переходу до змішаної тривірневої пенсійної системи. Вона включатиме: істотно реформовану державну солідарну систему; обов'язкові накопичувальні заощадження населення в пенсійних фондах; добровільне пенсійне страхування населення.

За результатами аналізу законодавства та наукової літератури ми погоджуємося з науковцями Фешук В.В., Каптар Г., що пенсійне страхування є комплексний соціальний феномен, яке можна розглядати у двох вимірах. У широкому значенні «...пенсійне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає призначення, перерахунок та виплату страхових пенсій застрахованим особам і членам їхніх сімей з коштів Пенсійного фонду України, а також порядок формування загальнообов'язкового Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим законодавством України» [6, с. 95]. У вузькому значенні пенсійне страхування є формою реалізації застрахованими особами (членами їхніх сімей) права на пенсійне забезпечення за рахунок обов'язкових страхових внесків та добровільних внесків у вигляді фіксованого платежу [7, с. 447].

Таким чином, вважаємо, що пенсія – це щомісячна пенсійна виплата з коштів Пенсійного фонду України, а також фінансування із Накопичувального пенсійного фонду видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових, яку отримає застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законом.

Щодо поняття «пенсійне забезпечення», ми можемо погодитись з визначенням Г.Р. Светлової: «...це сукупність організаційно-правових і фінансово-економічних інститутів, які втілюють норми життя суспільства з надання матеріального забезпечення у вигляді пенсій, джерелом коштів яких є обов'язкове соціальне державне страхування і добровільні накопичення у недержавних пенсійних фондах» [8, с.74].

Головною метою такого страхування, як пенсійне, є соціальний захист від таких видів ризиків, як повна або часткова втрата працездатності, втрата джерел існування в старості внаслідок інвалідності, страта джерел існування у зв'язку із втратою годувальника та ін. Отже, можна зробити висновок, що фінансові кошти, необхідні для задоволення матеріальних і соціальних потреб населення при настанні зазначених соціальних ризиків є головною функцією системи пенсійного страхування.

Відмітимо, що пенсійне страхування — «це важлива складова частина соціального захисту населення, центром якого є людина та її потреби, а якість їх задоволення впливає на соціально-економічний розвиток держави» [9, с.56].

Можна погодитися, що соціальне пенсійне страхування створює умови для захисту громадян у разі настання страхових випадків таких, як втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття, нещасного випадку на виробництві, вагітності, догляду за дитиною та пологів тощо.

Пенсійна система сьогодні є обов'язковою підсистемою соціального захисту населення країни. Від того наскільки раціонально та ефективно вона функціонує залежить рівень життя пенсіонерів, рівень соціальної напруженості в суспільстві і в цілому соціально-економічна спроможність держави [10, с.281].

Пенсійний фонд (ПФ) – це цільовий державний позабюджетний фонд України. Він є централізованим фондом фінансових ресурсів держави. Бюджет власних коштів на 2019 рік становить 230,6 млрд. грн. Порівняно з 2018 роком власні доходи зросли на 28,52 млрд.грн., або на 14,11% [11]. Важливе також соціальне значення ПФУ, адже він охоплює 10,4 млн. застрахованих осіб та 11,5 млн. пенсіонерів, або 53 % громадян України [12].

Джерела коштів ПФУ формуються за рахунок: надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, від сплати збору на загальнообов'язкове пенсійне страхування підприємств, установ, організацій та фізичних осіб; коштів Державного і місцевих бюджетів; коштів, що надходять за регресними вимогами; добровільних внесків юридичних осіб і громадян; фінансових санкцій, передбачених за порушення порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування; банківських кредитів та інших надходжень.

Кошти Пенсійного фонду не включаються до складу Державного бюджету України і не підлягають оподаткуванню. Тимчасово вільні кошти при відсутності заборгованості з виплат пенсій можуть бути використані Пенсійним фондом виключно на придбання державних цінних паперів [9, с.151].

Розмір єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у Пенсійний фонд затверджуються законодавчими актами Верховної ради. Крім страхових внесків, що надходять від організацій і фізичних осіб, у ПФУ перераховуються бюджетні кошти на виплату бюджетних державних пенсій військовослужбовцям, особам, які працювали в органах державної влади, громадянам, які не мають трудового стажу для призначення пенсій, надання пільг щодо пенсійного забезпечення і допомоги громадянам, які постраждали від чорнобильської катастрофи, а також кошти Фонду сприяння зайнятості населення і Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання на виплату пенсій, передбачених законодавством про зайнятість населення і загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві.

Кошти ПФУ використовуються на: виплати пенсій за віком, за інвалідністю, в разі втрати годувальника; виплату допомоги малозабезпеченим пенсіонерам; підвищення пенсій у зв'язку зі зміною індексу споживчих цін і зростанням заробітної плати; фінансування допомоги і пенсій військовослужбовцям та їх сім'ям; виплату пенсій особам, які працювали в органах державної служби; пенсійне забезпечення осіб, які не мають трудового стажу для призначення пенсій; відшкодування на виплату надбавок та підвищень до пенсій за різними пенсійними програмами; компенсації різниці у пенсійному забезпеченні науковим працівникам; виплату пенсій і допомоги за рахунок коштів інших цільових державних фондів; фінансове забезпечення поточної діяльності ПФУ та його органів, розвиток його матеріально-технічної бази; формування та функціонування системи персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування.

Фонд відповідно до свого функціонального призначення бере участь у розробці прогнозних показників економічного і соціального розвитку України та проекту Державного бюджету України. У плані організації фінансів пенсійного забезпечення розробляє проект бюджету Пенсійного фонду, подає на затвердження Кабінету Міністрів

України і забезпечує його виконання, про що звітує перед урядом по закінченню бюджетного року. В процесі прогнозування надходжень коштів до власного бюджету Фонд розробляє і вносить пропозиції до змін щодо єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, проводить ефективний розподіл своїх фінансових ресурсів та здійснює контроль за цільовим їх використанням. Керівництво Пенсійного фонду перерозподіляє його кошти між регіонами з метою забезпечення фінансування виплати пенсій та інших виплат, фінансування яких покладено на нього.

Фінансова спроможність пенсійної системи є запорукою не лише матеріального добробуту пенсіонерів, а й стабільного економічного зростання та конкурентоспроможності національної економіки.

Проблема фінансового забезпечення системи державного обов'язкового пенсійного страхування для України є особливо гострою в сучасних умовах. Це пов'язано з багатьма факторами, які комплексно проявилися на нинішньому етапі розвитку нашого суспільства. Для того, щоб зменшити вплив демографічних, соціальних, економічних, фінансових факторів на стан пенсійної сфери і підвищити добробут наших пенсіонерів, у країні продовжують проводити реформу, яка була започаткована у 2004 році.

Створювана система державного пенсійного страхування повинна забезпечити одержувачам пенсій рівень життя, як можна більш близький до того, якого вони мали в період трудової діяльності, і тим самим запобігти бідності серед пенсіонерів. Без досягнення цієї головної мети проведення реформи не має сенсу.

Ключовими аспектами пенсійної реформи повинні бути: соціальна справедливість; гнучкість системі, поступовість, етапність; прийняття населенням необхідності реформи та розуміння основоположних реформаторських підходів; уніфікація, категоріювання підходів. Тобто можна сказати, що зміст реформи полягає в збалансуванні доходів та видатків солідарної пенсійної системи з одного боку, та в недопусканні погіршення рівня життя відповідних категорій населення – з другого.

Враховуючи ці критерії, вважаємо, що пенсійно-реформаторські дії слід зорієнтувати перш за все на заходи, які будуть сприйняті більшістю громадян.

Таким чином, пенсійна реформа повинна відбуватися у комплексній взаємодії із переформатуванням фіскальної, міграційної, працеоплатної політики.

Висновки. Таким чином, стабільне функціонування соціального пенсійного страхування потребує таких дій, як контроль платіжної дисципліни при сплаті страхових внесків, удосконалення системи фіскального навантаження на фонд оплати праці, удосконалення законодавства для здійснення повноважень державного нагляду в системі накопичувального пенсійного страхування.

Для забезпечення соціальної справедливості у пенсійному страхуванні необхідно удосконалити механізм перерахування пенсій пенсіонерам, що працюють, розміри пенсійних надбавок і підвищень різних категорій осіб, які втратили працездатність, для того, щоб уникнути застосування різних підходів при визначенні розміру таких надбавок та скасувати непропорційність у пенсійному забезпеченні.

На нашу думку важливими кроками для спрощення механізму взаємодії громадян і роботодавців з функціонуванням пенсійної системи необхідно удосконалити технологічні процеси в солідарній та обов'язковій накопичувальній системах пенсійного страхування, вжити єдину систему обліку пенсійних прав громадян у системі пенсійного страхування, проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу для населення та роботодавців про функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування, а також про її ризики, оприлюдовати показники, що характеризують поточний стан системи пенсійного страхування та ін.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР// Законодавство України [Електронний ресурс] / Верхов. Рада України. – Електрон. дані. – К. : Упр. комп'ютериз. систем Апарату Верхов. Ради України,

- 1994-2014. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрану.
2. Омелянович Л.О. Бюджет Пенсійного фонду України / М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Каф. фінансів; Л.О. Омелянович, О.Ю.Руденко. – Маріуполь: [ДонДУЕТ], 2016.-87с.
3. Фінансово-економічне обґрунтування подальшого реформування пенсійної системи [Текст] / Кір'ян Г., Ніколаєнко В.//Вісник Пенсійного фонду.-2017.-№4-5. – с. 13.
4. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року // Законодавство України [Електронний ресурс] / Указ Президента України. – Електрон. дані. – К. : Упр. комп'ютериз. систем Апарату Верхов. Ради України, 2019. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/serednostrokovij-plan-prioritetnih-dij-uryadu-do-2020-roku-ta-plan-prioritetnih-dij-uryadu-na-2017-rik>
5. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів [Текст] / Онишко С.В. // Актуальні проблеми економіки. – 2012. -№3. –с.248-257.
6. Пенсійна реформа в Україні: фінансово-правовий аспект/ В.В.Фещук // Право України.-2015.-№9.-с.94-98.
7. Правова природа пенсійного страхування як соціального феномену / Г.Каптар // Право України.-2013.-№3-4.-с.442-448.
8. Светлова Г.Р. Формування соціально-економічного інституту недержавного пенсійного забезпечення населення України: дис. канд. екон. наук: 08.00.07/Светлова Г.Р., Донецький національний університет. – Вінниця, 2015.-202с.
9. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні: Курс лекцій.-К.: Юрінком Інтер, 2013.-288с.
10. Аналіз розвитку системи пенсійного страхування/ Кузьменко С.Г.// Фінансово-економічні аспекти євроінтеграції України: зб.наук.праць / ДонДУУ.-Донецьк : ДонДУУ, 2015.- 364с.
11. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/960387>
12. Дані з веб-сторінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
13. Положення про Пенсійний Фонд України від 06.04.2011 №384/2011 // Законодавство України [Електронний ресурс] / Указ Президента України. – Електрон. дані. – К. : Упр. комп'ютериз. систем Апарату Верхов. Ради України, 1994-2014. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/384/2011>.

Список використаних джерел:

14. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР// Законодавство України [Електронний ресурс] / Верхов. Рада України. – Електрон. дані. – К. : Упр. комп'ютериз. систем Апарату Верхов. Ради України, 1994-2014. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрану.
15. Омелянович Л.О. Бюджет Пенсійного фонду України / М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Каф. фінансів; Л.О. Омелянович, О.Ю.Руденко. – Маріуполь: [ДонДУЕТ], 2016.-87с.
16. Фінансово-економічне обґрунтування подальшого реформування пенсійної системи [Текст] / Кір'ян Г., Ніколаєнко В.//Вісник Пенсійного фонду.-2017.-№4-5. – с. 13.
17. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року // Законодавство України [Електронний ресурс] / Указ Президента України. – Електрон. дані. – К. : Упр. комп'ютериз. систем Апарату Верхов. Ради України, 2019. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/serednostrokovij-plan-prioritetnih-dij-uryadu-do-2020-roku-ta-plan-prioritetnih-dij-uryadu-na-2017-rik>
18. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів [Текст] / Онишко С.В. // Актуальні проблеми економіки. – 2012. -№3. –с.248-257.
19. Пенсійна реформа в Україні: фінансово-правовий аспект/ В.В.Фещук // Право України.-2015.-№9.-с.94-98.
20. Правова природа пенсійного страхування як соціального феномену / Г.Каптар // Право України.-2013.-№3-4.-с.442-448.
21. Светлова Г.Р. Формування соціально-економічного інституту недержавного пенсійного забезпечення населення України: дис. канд. екон. наук: 08.00.07/Светлова Г.Р., Донецький національний університет. – Вінниця, 2015.-202с.
22. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні: Курс лекцій.-К.: Юрінком Інтер, 2013.-288с.
23. Аналіз розвитку системи пенсійного страхування/ Кузьменко С.Г.// Фінансово-економічні аспекти євроінтеграції України: зб.наук.праць / ДонДУУ.-Донецьк : ДонДУУ, 2015.- 364с.
24. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/960387>
25. Дані з веб-сторінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
26. Положення про Пенсійний Фонд України від 06.04.2011 №384/2011 // Законодавство України

[Електронний ресурс] / Указ Президента України. – Електрон. дані. – К. : Упр. комп'ютериз. систем Апарату Верхов. Ради України, 1994-2014. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/384/2011>.

Keywords: *pension, pension system, pension reform, socio-economic essence, socio-economic situation, social insurance, social justice, state mandatory pension insurance.*

Ключові слова: пенсія, пенсійна система, пенсійна реформа, соціально-економічна сутність, соціально-економічний стан, соціальне страхування, соціальна справедливість, державне обов'язкове пенсійне страхування.

Ключевые слова: пенсия, пенсионная система, пенсионная реформа, социально-экономическая сущность, социально-экономическое положение, социальное страхование, социальная справедливость, государственное обязательное пенсионное страхование.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000031302>

УДК 338.482.22. (477.62)

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОГО ПРОСТОРУ СПОЖИВАЧІВ
ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ МІСТА МАРІУПОЛЯ**<http://orcid.org/0000-0002-3815-019X>

Любчук Ольга Костянтинівна, завідувача кафедри туризму, д. держ. упр., професор, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь.

Olga Liubchuk, Head of the Department of Tourism, Doctor of Science in State management, professor, SHEI «Pryazovskyi State Technical University», Mariupol

O.Liubchuk. Prospects for the development of the value space of consumers of tourist services in the city of Mariupol.

The article shows analyzes the prospects of tourist services development in Mariupol. Presented is the formation of Mariupol as tourist center in the context development of field of value needs and area needs of consumers. Different approaches are presented on the selection of value orientations types. The research examines the impact of the value system, clearly defined patterns and lifestyles that are propagated in society for a person as a professional, consumer. The influence of the consumers personal values system on the development of various tourism types in the region is noted. The dominance of certain tourist needs in the leisure values of the students of Mariupol is stated. A low level of awareness about the availability of tourist resources various types among the youth of the city is noted. The current state and perspective directions of tourism development are considered on the basis of available natural, historical, architectural and cultural resources of the city. The mapping of the unique natural resources of Mariupol in the work of the famous artist Greek origin A.Kuinji is underlined. It was clarified that the problem of historical and cultural anthropogenic resources of Mariupol and Priazovya was revealed in the works of many ethnographers. The resurgence of excursion services in Mariupol is shown. The attention is paid to the possibilities of recreational, wellness, cognitive, industrial and religious tourism development in Mariupol. The uniqueness of historical and cultural, spiritual anthropogenic resources of Mariupol for their becoming tourist resources is indicated. The perspective directions of the necessary researches for formation of tourist interest to tourist resources of Mariupol city, in particular, monitoring for revealing values of different tourism types among consumers of tourist needs are determined.

Любчук О.К. Перспективи розвитку ціннісного простору споживачів туристичних послуг міста Маріуполя.

В статті проаналізовано перспективи розвитку туристичних послуг в місті Маріуполі. Представлено становлення Маріуполя туристичним центром в контексті розбудови простору цінностей та потреб споживачів. Показано різні підходи щодо виокремлення типів ціннісних орієнтацій. В дослідженнях розглянуто вплив системи цінностей, чітко окреслених взірців та стилів життя, які пропагуються у суспільстві для людини як професіонала, споживача. Зазначено впливовість системи особистісних цінностей споживачів на розвиток різних видів туризму в регіоні. Констатовано домінування певних туристичних потреб в дозвілєвих цінностях студентів Маріуполя. Відзначено низький рівень обізнаності про наявність різних видів туристичних ресурсів серед молоді міста. Розглянуто сучасний стан та перспективні напрямки розвитку туризму на базі наявних природних, історичних, архітектурних та культурних ресурсів міста. Підкреслено відображення унікальних природних ресурсів Маріуполя в творчості відомого художника грецького походження А.Куїнджі. З'ясовано, що проблема історичних та культурних антропогенних ресурсів Маріуполя та Приазов'я розкривалася в роботах багатьох краєзнавців. Показано відродження екскурсійних послуг в Маріуполі. Звернено увагу на можливості розвитку рекреаційного, оздоровчого, пізнавального, промислового та релігійного туризму в Маріуполі. Зазначено неповторність історичних та культурних, духовних антропогенних ресурсів Маріуполя для їх становлення туристичними ресурсами. Визначено перспективні напрями необхідних досліджень для формування туристського інтересу до туристичних ресурсів міста Маріуполя, зокрема моніторингу для виявлення цінностей різних видів туризму у споживачів туристичних потреб.

Любчук О.К. Перспективы развития ценностного пространства потребителей туристических услуг города Мариуполя.

В статье проанализированы перспективы развития туристических услуг в городе Мариуполе. Представлено становление Мариуполя туристическим центром в контексте развития пространства ценностей и потребностей потребителей. Показаны различные подходы к выделению типов ценностных ориентаций. В исследованиях рассмотрено влияние системы ценностей, четко очерченных образцов и стилей жизни, которые пропагандируются в обществе для человека как профессионала, потребителя. Указано влияние системы личностных ценностей потребителей на развитие различных видов

туризма в регионе. Констатировано доминирование определенных туристических потребностей в досуговых ценностях студентов Мариуполя. Отмечен низкий уровень осведомленности о наличии различных видов туристических ресурсов среди молодежи города. Рассмотрены современное состояние и перспективные направления развития туризма на базе имеющихся природных, исторических, архитектурных и культурных ресурсов города. Подчеркнуто отображение уникальных природных ресурсов Мариуполя в творчестве известного художника греческого происхождения А.Куинджи. Выяснено, что проблема исторических и культурных антропогенных ресурсов Мариуполя и Приазовья раскрывалась в работах многих краеведов. Показано возрождение экскурсионных услуг в Мариуполе. Обращено внимание на возможности развития рекреационного, оздоровительного, познавательного, промышленного и религиозного туризма в Мариуполе. Показана неповторимость исторических и культурных, духовных антропогенных ресурсов Мариуполя для их становления туристическими ресурсами. Определены перспективные направления необходимых исследований для формирования туристского интереса к туристическим ресурсам города Мариуполя, в частности мониторинга для выявления ценностей различных видов туризма у потребителей туристических нужд.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Туризм в Україні стає одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки, сприяє розбудові туристичної інфраструктури та подальшому розвитку національної культури, створює умови для туристичної діяльності. В сучасних умовах туризм стає однією з провідних соціокультурних цінностей в сфері дозвілля. Це відбувається завдяки як посиленню взаємозв'язків та взаємозалежностей між країнами, так і відкритості кордонів, розвитку міжнародних контактів завдяки розвитку різних видів зв'язку, що допомагає майже миттєво задовольняти потреби в бронюванні готелів, купівлі білетів на різні види транспортного сполучення, вирішувати проблеми в отриманні додаткових туристичних послуг. Вважаємо, що до впливових факторів розвитку туризму необхідно віднести створення особистісно затребуваного ціннісного простору для споживача туристичних послуг. Тому актуальними є дослідження реального та перспективного ціннісно-потребового простору міста Маріуполя для становлення його туристичним центром Приазов'я та України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Значний внесок у вирішення зазначених задач було зроблено в дослідженнях Н.Антонової щодо виокремлення різних видів цінностей сучасної молоді [1], Т.Титаренко відносно значущості особистісних цінностей для становлення життєвого шляху суб'єкта туризму [2], О.Любчук, В.Гончар, А.Пономаренко щодо з'ясування значущості різних видів туристських потреб в ціннісно-смысловому просторі молоді [3].

Виділення невирішеної проблеми, якій присвячується стаття. На сьогоднішня невирішеною проблемою є вивчення ціннісного простору споживачів туристичних послуг міста Маріуполя, особливо молоді, для залучення її творчого потенціалу для перетворення міста в туристичний центр.

Мета статті полягає у з'ясуванні складових ціннісного простору споживачів туристичних послуг міста Маріуполя для становлення його туристичним центром Приазов'я та України.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Туризм - динамічне утворення, що формується та видозмінюється відносно ціннісно - орієнтаційних потреб як суспільства загалом, так і окремого споживача. Виникнення нових цінностей і визнання їх мотивами, що спонукають до вчинкових дій, створюють той життєвий шлях, наявність якого і робить людину активним суб'єктом туризму. У дослідженні Т.Титаренко це положення розвинуто до дефініції: «Життєвий світ є результатом саморуху, саморозвитку особистості, розгортання особистих цінностей і смислів та структурування відносно до них зовнішньої дійсності» [2].

Цінності та ціннісні орієнтації вважаються базовою характеристикою особистості споживачів, так як вони утворюють їх ціннісно-потребовий простір і являються його складовими. Вони обумовлюють формування характеру та самосвідомості людини, впливають на ієрархію значущості потреб. В дослідженнях встановлено, що ціннісні орієнтації, їх зміст та спрямованість стійко характеризують особистість та являються

показником рівня їх розвитку, виражають внутрішню структуру відносин людини до різних цінностей матеріального та духовного світу, здійснюють регуляцію діяльності та поведінки. В сучасних дослідженнях виділяють різні види ціннісних орієнтацій, зокрема за видами життєвих цілей, за рівнями значущості потреб в певні вікові періоди життя, за впливом на знання - поведінкову складові життєдіяльності та ін. В дослідженнях виявлено, що на структуру цінностей впливають системи конструктивних цінностей, чітко окреслених візрів та стилів життя, які пропагуються у суспільстві для людини як громадянина, професіонала, споживача. Для сьогодення характерним є наявність різних типологій: А.Маслоу, Е. Шпрангера, діонісійської, аполонівської, сократівської, Н.Павлика, М. Рокича та ін. Вважаємо, що незважаючи на їх достатню кількість вони не розкривають проблему ціннісного простору споживачів туристичних послуг.

Сучасне дозвілля в постіндустріальному суспільстві обумовлене збільшенням позаробочого часу, наявністю механізації, автоматизації побуту, впровадженням засобів масової комунікації, розвитком різних форм розваг як форми дозвілєвої реабілітації та проведення вільного часу, стійким елементом активності споживача послуг. Для сьогодення характерним є домінування туризму в дозвілєвих ціннісних перевагах для студентської молоді міста Маріуполя.

В той же час проведене дослідження показало, що рівень обізнаності про наявність різних видів туристичних ресурсів впливає на їх можливість бути значущими та входити в ціннісне ядро особистості або бути незначущими, не входити або наближатися до нього. В попередніх дослідженнях було виявлено у 70% студентів низький рівень обізнаності з туристичними об'єктами Маріуполя [4].

Маріуполь - найбільше місто на південному сході України в Донецькій області. Місто розташовано на північному узбережжі Азовського моря у гирлі річок Кальміус і Кальчик, є одним з найважливіших центрів металургії та машинобудування, найбільший морський порт України, освітній центр, кліматичний та грязьовий курорт. Розвиток курортної зони Азовського моря на основі благоустрою узбережжя є одним з пріоритетних напрямків розвитку регіону. Навколо міста потягнулася смуга курортних селищ: Урзуф, Юр'ївка, Ялта, Білосарайська коса, Мелекіно, Виноградне, Приморське, Піонерське, Сопіно, Бердянське та інші. На узбережжі Азовського моря розташовано понад двохсот оздоровчих установ, в тому числі дитячі, в яких щорічно до початку воєнних дій на сході України оздоровлювалося та відпочивало близько 300-350 тис. чоловік. На території району є неосвоєні великі запаси лікувальної мінеральної води та лікувальної грязі, які можуть бути використані для цілорічного повноцінного лікування та відпочинку населення України та інших країн.

місті Маріуполі продовжує розвиватися мережа лікувальних, лікувально-оздоровчих та медичних установ та медичних послуг. Для становлення міста Маріуполя як туристичної дестинації необхідна наявність як туристичних ресурсів, так і сучасної туристичної інфраструктури, зокрема місця розміщення, харчування, розваг і високорозвинену транспортну систему; пам'ятки, які цікавлять туристів; інформаційні та комунікаційні системи, так як це необхідний інструмент інформування туристичного ринку. Для становлення міста Маріуполя туристичним центром південного сходу України необхідна організація кооперації регіональної та місцевої влади з місцевими знавцями-краєзнавцями, місцевою бізнес-елітою, туристичними компаніями та закладами професійної туристської освіти.

Одним з перспективних напрямків розвитку туризму в місті Маріуполі є пізнавальний туризм. Маріуполь здавна відоме як місто переселенців греків України, як духовне джерело їх самобутньої багатой культури, як контрастне поєднання неповторних природних ресурсів та великого промислового центру. Історико-культурні антропогенні ресурси Маріуполя є перспективним туристичним ресурсом, який потребує систематичних досліджень та організації послідовної роботи з його представлення як на

місцевому, так і державному, міжнародному рівнях для формування туристського інтересу та потреби в ньому у іноземних та внутрішніх туристів.

Проблема становлення історико-культурних антропогенних ресурсів Приазов'я, Маріуполя від минулих часів, починаючи з переселення греків, до сучасності висвітлювалася в роботах багатьох краєзнавців. Так, вважають, що в Маріуполі 29 травня 1820 року проїздом із Єкатеринослава на Кавказ був О.Пушкін. Дослідники зазначають, що він відвідав разом з сім'єю М.Раєвського гостинний двір при поштової станції, який знаходився на західній частині Базарної площі. Також краєзнавці зазначають, що 17 жовтня 1837 року в Маріуполі побував проїздом відомий поет В. Жуковський, який супроводжував цесаревича, майбутнього імператора Олександра II в його поїзді по країні. Майбутній імператор та його наставник відвідали Харлампіївську церкву [5, с.17]. В 1920 році в Маріуполі побував І. Папанін, який в своєму житті згодом став дослідником Арктики, контр-адміралом, доктором географічних наук. Ім'я І. Папаніна стало відомим в світі після його висадки на Північному полюсі для проведення багатогранних наукових досліджень [6, с.87]. Відомою пам'яткою Маріуполя на теперішній час є «Будинок з левами», який був особняком архітектора В. Нільсена, що знаходився на вулиці Костянтинівська, 10, також до відомих будівель Маріуполя відносять «Будинок в готичному стилі» - особняк на Гамперському спуску, «Будинок з балконом» - особняк фабриканта Тригубова (проспект Миру, 56) [7, с.75-76].

Унікальність природних ресурсів Маріуполя як приморського міста та його околиць знайшла відображення і в творчості відомого художника грецького походження А.Куїнджі. Найбільш відомими творами художника стали «Лунна ніч на Дніпрі», «Березова роща», «Українська ніч», «Вечір на Україні», «Після дощу» та інші. Куїнджі міг за допомогою найтонших ніжно-перломутрових тонів передати мерехтіння південного степового повітря, яке було прогріте сонцем. Його зорова пам'ять отримувала побачене в усіх дрібницях, а зоровий апарат феноменально сприймав колір. Здавалося, що він був здатний сприймати ту гаму кольорів, яка знаходиться безпосередньо за нормальною межею видимих нами кольорів. Цей природний дар робив його як художника недосяжним. Він був першим із живописців, який став писати лунне світло таким, яким бачив у своїй уяві, а саме: смарагдово-фосфорична куля, яка плине в просторі та випускає спокійне мерехтливе світло. Зорове сприйняття картини «Лунна ніч на Дніпрі» має особливість коли очі не можуть затримуватися на окремих подробицях композиції, а охоплюють лише загальну картину видовища, що відкривається. Загальне враження від картини, що вона написана самою природою. А. Куїнджі був неповторним майстром передачі не тільки лунного світла але й сонячного. В своїх картинах він змушує повірити в реальність переливів світла, вібрацію повітряного середовища та зорово його відчути [7, с.41-43].

Соборна церква на честь священномученика Харлампія для грецької спільноти була закладена у 1780 році. Чотири роки службу вів в ній митрополит Ігнатій. В 1868 році маріупольці зробили мармурову дошку на честь митрополита Ігнатія, яка свідчила про службу митрополита в ній. В даний час екскурсійна діяльність в м. Маріуполі розвинена недостатньо. Деякі туристичні фірми міста надають екскурсійні послуги, однак ціни на них досить високі. В місті розроблюються та проводяться тематичні екскурсії: «Вулицями старого Маріуполя», «Твої визволителі, Маріуполь», «Маріуполь за роки незалежності: 1991-2019 р.». Основними об'єктами оглядових екскурсій в Маріуполі є різноманітні архітектурні забудови, пам'ятники, парки.

У місті також існують ресурси, які можна використовувати для розвитку релігійного туризму та проведення відповідних тематичних екскурсій. В Маріуполі здійснюють діяльність 59 релігійних формувань, з них: 15 православних храмів Української православної церкви Московського патріархату розташовані на території міста, 8 - у пригороді Маріуполя й прилеглих селищах, що становить Маріупольське Благочиння, куди входять 23 храми. Благочиння очолює протоієрей Миколай. Найбільш

відомими з храмів є: Свято-Миколаївський собор (Центральний р-н), Свято-Миколаївський храм (Приморський р-н), Преображенський храм, храм Святого архистратига Михаїла, Свято-Іллінський храм, Свято-Успенський храм та ін.

Свято-Миколаївський кафедральний собор знає майже кожний мешканець Маріуполя. Цей храм давно вже став центром духовного відродження міста. Закладення та освячення місця під будівництво відбулася в червні 1989 року протоієреєм Миколою Марковським. Він же керував будівництвом храму, яке було завершено в 1993 році. Особливо шанується парафіянами собору Маріупольський образ Божої Матері. Чудотворну ікону Святої Марії, на честь якої був названий Маріуполь, переселенці вивозили з Криму з великою обережністю [8]. Також у храмі є частинки мошів Оптинських старців, Святителя Миколи Чудотворця, мученика Трифона, святителя Феофана Затворника та святителя митрополита Ігнатія Маріупольського.

Територія Собору Святого Архистратига Божого Михаїла є одним з найкрасивіших місць в Маріуполя. Собор у народі називають Поживановською церквою. У великому доглянутому сквері розташовані храм, оглядовий майданчик з неповторними видами на Азовське море та узбережжя. На ньому розташувався пам'ятник митрополиту Ігнатію, який згідно історії Маріуполя очолював міграцію православних греків з Криму в Приазов'я [8]. Тому вважаємо, що передумови для розвитку релігійного туризму в Маріуполі досить великі. Подальше вивчення цього напрямку допоможе розширити спектр туристичних послуг міста і залучити більше туристів.

Маріуполь також може запропонувати туристам знайомство зі своєю промисловістю. У Маріуполі діє багато промислових підприємств різних форм власності. З них найбільш цікавими для проведення «промислових» екскурсій є Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча, металургійний комбінат ВАТ «Азовсталь», Азовський судноремонтний завод (АСРЗ) та Маріупольський морський торговельний порт. Металургійний комбінат імені Ілліча вважається другим за розмірами металургійним підприємством України після «Криворіжсталі», найбільшим підприємством Донбасу, одним з найбільших експортерів України, підприємством з повним металургійним циклом. Металургійний комбінат «Азовсталь» є монополістом в Україні з випуску окремих найменувань металопрокату, є підприємством з повним металургійним циклом та має свій власний музей. До основних видів діяльності АСРЗ відноситься ремонт суден, морського транспорту, виробництво обладнання. Морський торговельний порт міста Маріуполя здійснює морські перевезення вугілля, металу, продукції машинобудування, руди, зерна з України та є найбільшим у Східній Україні, також має свій власний музей. В місті Маріуполі промисловий туризм був досить розвиненим ще за часів Радянського Союзу, але на сучасному етапі підприємства надають мало можливостей для розвитку даного виду туризму.

Мешканці інших регіонів України та іноземці цікавляться екскурсіями підприємствами міста Маріуполя. Розвиток туристичної інфраструктури на промислових територіях являє собою особливий процес, який вимагає розвитку як науково-методологічних підходів до його організації, так і практичних рекомендацій щодо їх впровадження. Цей напрям може відкрити нові можливості для туристичних фірм, але багато туристичних підприємств не розглядають даний напрямок у туризмі як перспективний через відсутність сучасної туристської інфраструктури та відсутність угод з великими підприємствами, що позначається на системі їх відвідування в місті. Отже, одним із перспективних напрямів становлення ціннісного простору споживачів туристичних послуг міста Маріуполя є розвиток промислового туризму.

Для активних відпочиваючих і туристів в Маріуполі існують клуб кайтбордингу або віндсерфінгу. Клуб розташований на березі Азовського моря в 10 км від міста Маріуполя, який надає можливості використання найсучаснішого спорядження для віндсерфінгу і кайтбординга від компаній Airush, RRD, Prolimit, SEVERNE. Також в Маріуполі є пейнтбольні клуби, розвинений пішохідний та велотуризм, скалолазіння.

Розбудова ціннісного простору споживачів туристських послуг передбачає забезпечення реалізації в Маріуполі державної політики, а також політики міської ради у сфері культури і туризму; створення умов для задоволення туристських потреб громадськості, збереження і популяризація культурної спадщини всіх народів, які проживають на території міста; створення умов для розвитку культури, сприяння розвитку традиційної народної творчості, а також національно-культурних традицій населення; забезпечення охорони пам'яток історії та культури, збереження та використання культурної спадщини.

Висновки та пропозиції щодо подальших наукових розвідок у даному напрямку. Місто Маріуполь має різноманітні природні, рекреаційні, історичні, архітектурні та культурні ресурси для розвитку туризму, але не всі з них використовуються повною мірою. Вважаємо, що перспективою є проведення подальших досліджень та організація системи заходів з представлення туристських ресурсів міста Маріуполя на місцевому, державному і міжнародному рівнях з метою формування туристського інтересу та потреби в них у іноземних та внутрішніх туристів. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо розробку діагностичного інструментарію, спрямованого на виявлення представленості в ціннісній свідомості рівневої значущості різних видів туристських потреб, вивчення закордонного досвіду щодо впровадження різних видів заходів для формування туристського інтересу до туристичних ресурсів міста Маріуполя.

Список використаних джерел:

1. Антонова Н.А. Ценностные ориентации в структуре личности студентов: моногр. Славянск: Канцеляр, 2001. 135 с.
2. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: структурно генетичний підхід: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 10.00.01 / КДУ ім.Т.Шевченка. К., 1994. 48с.
3. Любчук О.К., Гончар В.В., Пономаренко А.А. Мониторинг развития украинского рынка туристических услуг для молодежи. *Fundamental and Applied Researches In Practice of Leading Scientific Schools* 2016. №1 (13). С.130-138. URL: <https://fdotadotr.files.wordpress.com/2016/09/13-d0bbd18ed0b1d187d183d0ba-d0b3d0bed0bdd187d0b0d180d0b5d0bdd0bad0be-d0bfd0bed0bdd0bed0bcd0b0d180d0b5d0bdd0bad0be-130-139.pdf>. (Дата звернення 26.05.2019).
4. Любчук О.К. Проблема становлення Маріуполя як туристичного центру: моніторинг туристичних потреб молоді. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки: Зб. наук. праць. Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2017. Вип. 34. С. 127-135.*
5. Проценко А.Д. Улицами старого Мариуполя. Художественно документальные очерки. Издание третье, дополненное. Мариуполь: Азовье, 2006. 163 с.
6. Яруцкий Л.Д. Мариупольская мозаика: рассказы краеведа. Мариуполь, 1998. Т. 1. 331 с.
7. Проценко А.Д. Записки мариупольского краеведа. Строки, имена, находки 2-е изд., испр. и доп. Мариуполь : ПМЦ МК «Азовсталь», 1993. 136 с.
8. Харабет В.В. Эллинистический мир. Хронология греков Украины. Мариуполь: ООО «ППНС». 2016. 388 с.

References:

9. Антонова Н.А. Ценностные ориентации в структуре личности студентов: моногр. Славянск: Канцеляр, 2001. 135 с.
10. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: структурно генетичний підхід: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 10.00.01 / КДУ ім.Т.Шевченка. К., 1994. 48с.
11. Любчук О.К., Гончар В.В., Пономаренко А.А. Мониторинг развития украинского рынка туристических услуг для молодежи. *Fundamental and Applied Researches In Practice of Leading Scientific Schools* 2016. №1 (13). С.130-138. URL: <https://fdotadotr.files.wordpress.com/2016/09/13-d0bbd18ed0b1d187d183d0ba-d0b3d0bed0bdd187d0b0d180d0b5d0bdd0bad0be-d0bfd0bed0bdd0bed0bcd0b0d180d0b5d0bdd0bad0be-130-139.pdf>. (Дата звернення 26.05.2019).
12. Любчук О.К. Проблема становлення Маріуполя як туристичного центру: моніторинг туристичних потреб молоді. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки: Зб. наук. праць. Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2017. Вип. 34. С. 127-135.*
13. Проценко А.Д. Улицами старого Мариуполя. Художественно документальные очерки. Издание третье, дополненное. Мариуполь: Азовье, 2006. 163 с.
14. Яруцкий Л.Д. Мариупольская мозаика: рассказы краеведа. Мариуполь, 1998. Т. 1. 331 с.
15. Проценко А.Д. Записки мариупольского краеведа. Строки, имена, находки 2-е изд., испр. и доп. Мариуполь : ПМЦ МК «Азовсталь», 1993. 136 с.
- Харабет В.В. Эллинистический мир. Хронология греков Украины. Мариуполь: ООО «ППНС». 2016. 388 с.

Ключові слова: споживач, туристичні послуги, ціннісний простір, місто Маріуполь, пізнавальний туризм, релігійний туризм, промисловий туризм.

Ключевые слова: потребитель, туристические услуги, ценностное пространство, город Мариуполь, познавательный туризм, религиозный туризм, промышленный туризм.

Keywords: consumer, travel services, value space, Mariupol city, cognitive tourism, religious tourism, industrial tourism.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000039803>

УДК 65.01:657

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЯКОСТІ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ

<https://orcid.org/0000-0003-2663-4688>

Безчасний Олексій Увіналійович, к.е.н, доцент кафедри обліку і оподаткування, Державний університет інфраструктури та технологій, м. Київ, olbez@ukr.net, 0661994612

Oleksii Bezchasnyi, PhD, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, State University of Infrastructure and Technology,

O.Bezchasnyi, Analysis of results and quality of inventory

The article is devoted to the analysis of the results of the inventory in order to ensure the comparability of results and quantification of its taking. Author consider theoretical and methodological aspects of taking inventory at the enterprise and offer system of analytical indicators to evaluate and compare the results of inventory and the quality of its taking. Inventory is an effective means of control and an integral part of accounting. Its result is confirmation of accounting data or fixing of discrepancies, usually in monetary and non-monetary measures, making it difficult to compare the results of the inventory at different times, in different parts of the company and according materially responsible persons. In analyzing the results of the inventory is proposed to use the term "inventory item" which is the part of the object of inventory which quantitative, qualitative and cost characteristics can be determined according to accounting and checked in the process of inventory which further division is possible or doesn't influence on the results of the inventory and it is clarified its definition for individual objects of inventory. To analyze the results, it is proposed to use a system of relative indicators including recall factors of inventory, shortages, surpluses, deviations and number of deviations. The quality of the inventory can be estimated based on the results of additional procedures which confirm or refute the results and can determine the deviations unrecorded in the main process of inventory and its impact. Usage of relative indicators that characterizes the results of the inventory will ensure comparability of results and cost-effectiveness evaluation on additional procedures will determine the feasibility of increasing the inventory quality.

Безчасний О.У. Аналіз результатів та якості інвентаризації

Статтю присвячено проблемі аналізу результатів інвентаризації з метою забезпечення порівнянності результатів та кількісної оцінки якості її проведення. Автор розглядає теоретико-методологічні аспекти проведення інвентаризації на підприємстві та пропонує сукупність аналітичних показників для оцінки та порівняння результатів інвентаризації та якості її проведення. Інвентаризація є дієвим засобом контролю та невід'ємною складовою облікового процесу. Її результатом є підтвердження даних бухгалтерського обліку або фіксація розбіжностей, як правило, в грошових та натуральних вимірниках, що ускладнює порівняння результатів інвентаризації за різні періоди, по різних підрозділах підприємства та матеріально відповідальних особах. При аналізі результатів інвентаризації запропоновано використовувати термін "інвентаризаційний елемент", який визначається як складова частина об'єкту інвентаризації, кількісні, якісні та вартісні характеристики якої можуть бути визначені за даними бухгалтерського обліку та перевірені в процесі проведення інвентаризації, подальший поділ якої є неможливим або не вплине на результати інвентаризації, та уточнено його визначення для окремих об'єктів інвентаризації. Для аналізу результатів пропонується застосовувати систему відносних показників, зокрема коефіцієнти повноти інвентаризації, нестачі, надлишків, відхилень та кількості відхилень. Якість інвентаризації може бути оцінена за результатами додаткових процедур, які підтверджують або спростовують її результати та дозволяють визначити відхилення, не зафіксовані під час основного процесу інвентаризації та їх вплив. Використання відносних коефіцієнтів, що характеризують результати інвентаризації забезпечить порівнянність її результатів, а оцінка ефективності витрат на додаткові процедури дозволить визначити доцільність підвищення якості інвентаризації.

Бессчасный А.У. Анализ результатов и качества инвентаризации

Статья посвящена проблеме анализа результатов инвентаризации с целью обеспечения сопоставимости результатов и количественной оценки качества ее проведения. Автор рассматривает теоретико-методологические аспекты проведения инвентаризации на предприятии и предлагает совокупность аналитических показателей для оценки и сравнения результатов инвентаризации и качества ее проведения. Инвентаризация является действенным средством контроля и неотъемлемой составляющей учетного процесса. Ее результатом является подтверждение данных бухгалтерского учета или фиксация расхождений, как правило, в денежных и натуральных измерителях, что затрудняет сравнение результатов инвентаризации за различные периоды, по различным подразделениям предприятия и материально ответственным лицам. При анализе результатов инвентаризации предложено

использовать термин "инвентаризационный элемент", который определяется как составная часть объекта инвентаризации, количественные, качественные и стоимостные характеристики которой могут быть определены по данным бухгалтерского учета и проверены в процессе проведения инвентаризации, дальнейшее разделение которой невозможно либо не повлияет на результаты инвентаризации, уточнено его определение для отдельных объектов инвентаризации. Для анализа результатов предлагается использовать систему относительных показателей, в частности коэффициенты полноты инвентаризации, недостачи, излишков, отклонений и количества отклонений. Качество инвентаризации может быть оценено по результатам дополнительных процедур, которые подтверждают или опровергают ее результаты и позволяют определить отклонения, не зафиксированные во время основного процесса инвентаризации и их влияние. Использование относительных коэффициентов, характеризующих результаты инвентаризации обеспечит сопоставимость ее результатов, а оценка эффективности затрат на дополнительные процедуры позволит определить целесообразность повышения качества инвентаризации.

Постановка проблеми. Інвентаризація є одним із дієвих засобів контролю та невід'ємною складовою облікового процесу. Її результатом є підтвердження даних бухгалтерського обліку або фіксація розбіжностей у вигляді нестачі чи надлишків. Відхилення між обліковими даними та фактичною наявністю активів і зобов'язань підприємства визначаються, як правило, в грошових та натуральних вимірниках. Використання абсолютних показників ускладнює співставлення результатів інвентаризації за різні періоди, по різних підрозділах підприємства, матеріально відповідальних особах тощо. Як наслідок, виникає проблема порівнянності результатів інвентаризації, що ускладнює застосування отриманої інформації для підвищення ефективності діючих на підприємстві механізмів обліку, управління і використання майна підприємства та джерел його формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та проведення інвентаризації розглядалися в роботах таких авторів, як Белов Н.Г., Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф., Кузьмін Д.Л., Нападівська Л.В, Палій В.Ф., Сук Л.К., Сопко В.В. та інших. Наслідки інвентаризації можуть розглядатися в бухгалтерському і податковому аспектах, які досліджувалися, зокрема, в роботі О.І Малишкіна [1]. Питання прийняття управлінських рішень за результатами інвентаризації знайшли своє відображення в роботах Л.П. Коритник [2] та Ю.О. Луцик [3]. Для кількісного вимірювання ефективності інвентаризації С.В. Бардаш запропонував застосувати відносні показники своєчасності та якості [4]. Цей підхід дозволяє оцінити загальний якісний рівень організації інвентаризаційного процесу, але не забезпечує порівнянності результатів та локалізацію наявних проблем.

Подальший розвиток питань якості проведення інвентаризації дістав в роботах В.В. Чудовця, який, зокрема, запропонував оцінювати якість інвентаризації за допомогою комплексних коефіцієнтів, розрахунок яких ґрунтується на зваженому оцінюванні відповідності визначених показників встановленим критеріям [5]. Запропонована ним сукупність критеріїв оцінювання характеризує переважно процес організації та проведення інвентаризації і може застосовуватися при обґрунтуванні управлінських рішень щодо ефективної організації процесу інвентаризацій, однак не дозволяє безпосередньо оцінити її результати.

Н.Г. Виговська досліджуючи ефективність господарського контролю розглядала різноманітні критерії та показники його оцінки, їх переваги та недоліки. На її думку "... наведені методики містять різнохарактерні показники, які відбивають той чи інший бік контрольної діяльності. Вказаний недолік не дозволяє провести повний аналіз ефективності контролю". [6].

Враховуючи вищезазначене можна стверджувати, що питання представлення узагальнених результатів інвентаризації в зручному для порівняння та прийняття управлінських рішень вигляді, як і питання оцінювання якості її проведення потребують подальшого дослідження, зокрема у напрямку розвитку системи аналітичних показників, що характеризують результати інвентаризації та її якість.

Мета статті. Метою дослідження є вдосконалення процесу аналізу результатів інвентаризації шляхом визначення сукупності відносних показників, що характеризують результати інвентаризації та якість її проведення, методики їх розрахунку та інтерпретації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рациональна та ефективна організація процесу інвентаризації неможлива без урахування досвіду попередніх інвентаризацій, в тому числі і аналізу їх результатів. Порівняння результатів проведення інвентаризації за декілька періодів, у розрізі об'єктів інвентаризації, місць зберігання майна, матеріально відповідальних осіб, тощо, дозволяє визначити наявність системних проблем в процесах обліку та збереження майна, ефективність та обґрунтованість методів і процедур, що застосовуються в процесі інвентаризації. Існуюча система обліку результатів інвентаризації із одночасним застосуванням абсолютних кількісних натуральних та грошових вимірників дозволяє всебічно зафіксувати факти відхилень, але ускладнює порівняння отриманих показників. Застосування для аналізу лише одного показника, наприклад грошового або кількісного може привести до некоректної інтерпретації результатів інвентаризації при їх порівнянні за різними об'єктами, або у випадку суттєвих змін у складі майна.

Забезпечення ефективного і результативного процесу інвентаризації неможливо без її раціональної організації, яка ґрунтується, зокрема, на досвіді попередніх інвентаризацій. Поняття ефективності інвентаризації нерозривно пов'язано з її якістю. Міжнародний стандарт ІСО 9000-2015 визначає якість як "ступінь, до якого сукупність власних характеристик об'єкта задовольняє вимоги", а вимоги – як "сформульовані потреби чи очікування, загальнозрозумілі чи обов'язкові" [7]. Виходячи із основного завдання інвентаризації – перевірки та оцінки фактичної наявності об'єктів контролю – її якість визначається ступенем відповідності інформації про наявність та стан об'єктів контролю в системі бухгалтерського обліку їх фактичній наявності та стану. Ефективність інвентаризації може бути визначена через порівняння прямої та непрямої користі, отриманої підприємством внаслідок проведення інвентаризації та витрат на її проведення. Метою управління якістю інвентаризації є забезпечення такого рівня якості, за яким її ефективність є найвищою. Для визначення якості інвентаризації необхідно здійснювати аналіз її результатів, для якого потрібно визначити узагальнені показники результатів інвентаризації, що можуть бути використані при порівнянні результатів інвентаризації за різними об'єктами та періодами часу.

Результати інвентаризації відображаються з використанням грошового вимірника та залежних від об'єкту інвентаризації натуральних вимірників. В процесі аналізу слід встановити максимальний рівень деталізації результатів інвентаризації, який забезпечить необхідну точність та достовірність узагальнених показників. Для цілей аналізу в межах даного дослідження доцільно визначити поняття інвентаризаційного елементу – складової частини об'єкту інвентаризації (активів та зобов'язань підприємства), кількісні, якісні та вартісні характеристики якої можуть бути визначені за даними бухгалтерського обліку та перевірені в процесі проведення інвентаризації, подальший поділ якої є неможливим, або не вплине на результати інвентаризації.

Основні об'єкти інвентаризації (активи та зобов'язання підприємства) та їх характеристики наведено в табл. 1. Погоджуючись з точкою зору В.В. Чудовця [8] щодо включення власного капіталу до складу об'єктів інвентаризації необхідно визначити недоцільність аналізу результатів його інвентаризації, оскільки вони матимуть дуже обмежену корисність.

Система показників, що характеризує результати інвентаризації повинна включати в себе показники повноти інвентаризації, показники відхилень від облікових даних, показники якості та ефективності.

Таблиця 1 – Характеристики об'єктів інвентаризації

Об'єкт інвентаризації	Інвентаризаційний елемент	Характеристики		
		вартісні	кількісні	якісні
Основні засоби	Об'єкт основних засобів	+	+	+
Нематеріальні активи	Об'єкт нематеріальних активів	+	+	+
Запаси	Найменування запасів	+	+	+
Дебіторська заборгованість	Заборгованість окремого дебітора	+		+
Грошові кошти (готівка)	Сума грошей в окремій касі	+		
Кошти на поточному рахунку	Сума грошей на окремому рахунку, відкритому в банку	+		
Кредиторська заборгованість	Заборгованість перед окремим кредитором	+		+
Короткострокові та довгострокові кредити	Заборгованість за окремим кредитом	+		+
Заборгованість з оплати праці	Заборгованість перед окремим працівником	+		+

Складено автором

На думку Н.М. Проскуріної "практика ... свідчить про доцільність застосування методу вибіркового контролю, який, як відомо, значно скорочує витрати на проведення перевірки й дає прийнятні результати відносно її точності і надійності" [9], однак його ефективність суттєво залежить від параметрів вибірки. Коефіцієнт повноти інвентаризації характеризує питому вагу кількості або вартості інвентаризаційних елементів, перевірених в процесі вибіркової інвентаризації до загальної кількості або вартості інвентаризаційних елементів в межах об'єкту інвентаризації. Коефіцієнти повноти інвентаризації за кількістю і якістю визначається відповідно за (1) та (2).

$$K_{\text{п.к}} = \frac{n}{N}, \quad (1)$$

$$K_{\text{п.в}} = \frac{v}{V}, \quad (2)$$

де n – кількість інвентаризаційних елементів, перевірених в процесі інвентаризації;

v – вартість інвентаризаційних елементів, перевірених в процесі інвентаризації;

N та V – відповідно загальна кількість та вартість інвентаризаційних елементів в межах об'єкту інвентаризації.

За умови проведення вибіркової інвентаризації або вибіркової контрольної інвентаризації їх значення буде меншим за одиницю та характеризуватиме обсяг вибірки в кількісному і вартісному вимірнику, а також дозволить розповсюдити результати вибіркової інвентаризації на весь об'єкт інвентаризації, в тому числі для оцінки очікуваних відхилень (за умови достатньої репрезентативності вибірки) та граничних відхилень з використанням статистичних методів. Значна розбіжність між коефіцієнтом повноти інвентаризації за вартістю та кількістю може свідчити про неоднорідність вибірки. Дотримання умови $K_{\text{п.к}} < K_{\text{п.в}}$ має місце внаслідок надання пріоритету при формуванні вибірки найбільш цінним інвентаризаційним елементам, що зменшує ймовірність похибки при поширенні результатів вибіркової інвентаризації на весь об'єкт. Але зворотним боком регулярного застосування такого підходу може бути безконтрольність найменш цінних інвентаризаційних елементів, що сприятиме поширенню дрібних порушень та зловживань.

В результаті інвентаризації можуть бути встановлені відхилення фактичної наявності та вартості інвентарних елементів від даних бухгалтерського обліку у вигляді нестачі або надлишків. Коефіцієнт нестачі характеризує вартість інвентаризаційних елементів, кількісна наявність яких не була підтверджена результатами інвентаризації, а також зменшення вартості інвентаризаційних елементів за рахунок зміни їх якісних характеристик, які не були враховані в процесі ведення бухгалтерського обліку:

$$K_{\text{нс}} = \frac{v_{\text{нс}}}{v_{\text{ф}}}, \quad (3)$$

де $v_{\text{нс}}$ – сумарне негативне відхилення вартості інвентаризаційних елементів, що перевірялися (в межах об'єкта інвентаризації);

v_{ϕ} – сумарна фактична вартість інвентаризаційних елементів, що перевірялися в межах об'єкта інвентаризації, з урахуванням встановленої вартості надлишків, що підлягають оприбуткуванню.

Коефіцієнт надлишків характеризує перевищення фактичної вартості інвентаризаційних елементів над обліковою у зв'язку з їх надлишковою кількістю або зміною якісних характеристик:

$$K_{нд} = \frac{v_{нд}}{v_{\phi}}, \quad (4)$$

де $v_{нд}$ – сумарне позитивне відхилення вартості інвентаризаційних елементів, що перевірялися (в межах об'єкта інвентаризації).

Оскільки як нестачі, так і надлишки, виявлені в процесі інвентаризації розглядаються як порушення і свідчать про наявність недоліків в процесі господарської діяльності та її рестрації в обліку, покриття нестачі за рахунок надлишків при оцінюванні якості результатів інвентаризації не здійснюється навіть у випадках пересортиці або помилки в аналітичному обліку. Загальне відхилення фактичних даних від облікових характеризується коефіцієнтом відхилення, який розраховується як відношення суми нестачі і надлишків до фактичної вартості інвентаризаційних елементів.

$$K_{відх} = \frac{v_{нс} + v_{нд}}{v_{\phi}} = K_{нс} + K_{нд} \quad (5)$$

Загальний вплив порушень можна визначити за коефіцієнтом втрат, який характеризує відносну зміну вартісної оцінки об'єкту інвентаризації за її результатами:

$$K_{зм} = \frac{v_{\phi} - v_{обл}}{v_{обл}}, \quad (6)$$

де $v_{обл}$ – сумарна вартісна оцінка об'єкту інвентаризації за даними бухгалтерського обліку до початку інвентаризації.

Додатково рівень відхилень, встановлених під час інвентаризації характеризує коефіцієнт кількості порушень, який розраховується як відношення кількості інвентарних елементів, для яких встановлено фактичних відхилень від облікових даних до загальної фактичної кількості інвентаризаційних елементів, перевічених під час інвентаризації, враховуючи елементи, які не відображалися в бухгалтерському обліку на момент інвентаризації, але підлягають оприбуткуванню за її результатами:

$$K_{кп} = \frac{n_{пор}}{n_{\phi}}, \quad (7)$$

де $n_{пор}$ – загальна кількість інвентаризаційних елементів, по яких встановлені відхилення;

n_{ϕ} – фактична кількість інвентаризаційних елементів, що була перевірена, з урахуванням тих, які підлягають оприбуткуванню.

Розбіжності між обліковими та фактичними даними можуть виникати внаслідок недосконалості ведення бухгалтерського обліку через порушення його принципів, недотримання процедур або якісних вимог до ведення обліку і обробки облікової інформації, або звичайних помилок. Також відхилення може бути результатом зміни стану та характеристик об'єкту обліку, які не знайшли відображення в обліку через суб'єктивні чи об'єктивні чинники. Враховуючи різноманітні причини виникнення відхилень доцільно визначити їх розмір за кожним фактором для подальшого обґрунтування управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності господарської діяльності та її обліку.

Коефіцієнт відхилення за фактором визначається як відношення загальної суми відхилень що підлягають коригуванню в межах об'єкту внаслідок певного і-того фактору (арифметична помилка в обліку, методична помилка при веденні обліку, пересортиця, природний убуток, крадіжка, псування, неврахована зміна вартості тощо) до загальної вартості всіх інвентаризаційних елементів:

$$K_{відх.i} = \frac{v_{нс.i} + v_{нд.i}}{v_{\phi}}; K_{в} = \sum K_{в.i} \quad (8)$$

Коефіцієнт кількості порушень за фактором розраховується як відношення загальної кількості інвентаризаційних елементів, по яких встановлено фактичних порушень

внаслідок впливу i -того фактору до їх загальної кількості. Слід зауважити, що відхилення за окремим інвентаризаційним елементом можуть виникати внаслідок сукупного впливу декількох факторів:

$$K_{кп.i} = \frac{n_{пор}}{n_{ф}}; K_{кп} \leq \sum K_{кп.i} \quad (9)$$

В будь-якому випадку причиною розбіжностей є недосконалість організації та ведення бухгалтерського обліку. Але інтерпретація основної причини відхилень буде різною: в першому випадку слід звернути увагу на наявні недоліки та помилки в обліку, а в другому – розглянути доцільність вдосконалення облікових процедур та засобів для підвищення якості обліку а також усунення причин, що сприяють виникненню безконтрольних необґрунтованих змін в активах та зобов'язаннях підприємства.

Якість інвентаризації може бути достовірно встановлена тільки шляхом визначення ступеню відхилення результатів інвентаризації від фактичних даних. Розмір визначених під час основної інвентаризації відхилень не характеризує якість інвентаризації, а пов'язаний лише з якістю бухгалтерського обліку та станом збереження майна. Фактична інформація про об'єкт інвентаризації може бути встановлена шляхом здійснення повної або часткової контрольної перевірки. За умови прийнятного рівня відхилень ймовірність одночасного невиявлення тих самих відхилень основною та контрольною інвентаризацією є незначним, що дозволяє розглядати результати контрольної інвентаризації як фактичні, та здійснювати на їх підставі визначення якості.

Перша складова оцінки якості ґрунтується на порівнянні результатів контрольної інвентаризації з результатами основної інвентаризації. Якісне проведення основної інвентаризації передбачає, що всі, або принаймні переважна більшість відхилень буде встановлена в процесі її проведення. Відповідно кількість та сумарний обсяг відхилень, виявлених в процесі контрольної інвентаризації має бути значно меншим, ніж при основній.

В разі, якщо в ході основної інвентаризації було визначено велику кількість та суму відхилень, вищезазначений критерій не є прийнятним, оскільки відносно незначний рівень відхилень в порівнянні з основною інвентаризацією може мати неприпустимо великий розмір в абсолютному вимірюванні. В такому випадку застосовується порівняння рівня встановлених при контрольній інвентаризації відхилень із встановленим граничним значенням. Узагальнена оцінка якості основної інвентаризації за результатами контрольної може визначатися за допомогою показника:

$$Q = e^{-\left(k_1 \max\left(\frac{K_{відх.кі}}{K_{відх}}, \frac{K_{кп.кі}}{K_{кп}}\right) + k_2 K_{відх.кі}\right)}, \quad (10)$$

де $K_{відх.кі}$ та $K_{кп.кі}$ – коефіцієнти відхилень та кількості порушень для контрольної інвентаризації;

$K_{відх}$ та $K_{кп}$ – коефіцієнти відхилень та кількості порушень для основної інвентаризації;

k_1 та k_2 – коефіцієнти, що визначають залежність якості від результатів контрольної інвентаризації.

Значення Q більше за 0,8 - 0,9 свідчить про високу якість проведення основної інвентаризації, менше за 0,5 – про незадовільну. Встановлення коефіцієнтів k_1 та k_2 здійснюється виходячи з максимально припустимого рівня проушень при контрольній інвентаризації:

$$k_1 = -\max\left\{\frac{\ln Q_{min}}{q_v}; \frac{\ln Q_{min}}{q_n}\right\}; Q_{min} \in (0; 1], \quad (11)$$

$$k_2 = -\frac{\ln Q_{min}}{K_{відх.кі \max}}; Q_{min} \in (0; 1], \quad (12)$$

де Q_{min} – мінімальне значення показника якості відповідно до прийнятої шкали, за якого проведення інвентаризації вважається якісним;

q_v, q_n – максимальна припустима питома вага відповідно розміру відхилень і кількості порушень контрольної інвентаризації по відношенні до основної;

$K_{\text{відх.кі.мах}}$ – максимальний припустимий коефіцієнт відхилень при контрольній інвентаризації.

Наприклад, для мінімального значення показника якості $Q_{\text{min}} = 0,8$, при максимальному припустимому значенні розміру та кількості порушень контрольної інвентаризації на рівні 10% від основної і максимальному коефіцієнті відхилення для контрольної інвентаризації $K_{\text{відх.кі.мах}} = 0,02$ значення $k_1 = 2,23$ та $k_2 = 11,2$.

Зазначений спосіб визначення якості є прийнятний за умови, що основна та контрольна інвентаризації охоплюють одну і ту саму сукупність інвентаризаційних елементів. У випадку, якщо контрольна інвентаризація мала вибіркового характеру, коефіцієнти необхідно скоригувати з урахуванням граничної похибки вибірки, наприклад за методикою, наведеною в [10]. Недостатня якість основної інвентаризації, яка визначена внаслідок вибіркового контрольної інвентаризації може бути підставою для розширення обсягу вибірки контрольної інвентаризації або повторного проведення повної.

Якщо вигоди від усунення додатково встановлених під час контрольної інвентаризації відхилень, поширені на весь об'єкт інвентаризації є більшими за витрати на здійснення додаткових процедур з їх виявлення, на підприємстві доцільно розглянути питання про зміну існуючих або включення додаткових процедур для забезпечення більш високого та економічно обґрунтованого рівня якості інвентаризації. Відсутність виявлення відхилень при проведенні інвентаризації і повна відповідність результатів основної та контрольної інвентаризацій не є підставою для спрощення існуючої процедури інвентаризації або відмови від неї. Відсутність відхилень може свідчити про належне виконання інвентаризацією превентивно-виховної функції, і відмова від неї призведе до погіршення якості обліку та стану збереження майна.

Висновки з цього дослідження. Запропоновані для характеристики результатів інвентаризації показники забезпечують можливість порівняльної оцінки за різні періоди і за різними об'єктами з метою встановлення проблемних ділянок та визначення позитивної чи негативної динаміки. Їх застосування не потребує накопичення детальної аналітичної інформації про результати інвентаризації і спрощує розуміння загального стану бухгалтерського обліку та контролю на верхніх рівнях управління. Оцінка якості інвентаризації за результатами контрольної перевірки за допомогою єдиного показника дозволяє уніфікувати підхід до управління якістю та ефективністю організації інвентаризаційного процесу на підприємствах. Подальший розвиток питань управління якістю інвентаризації може полягати в уточненні кількісних критеріїв якості. Запропонований підхід може бути поширено на інвентаризацію доходів, витрат та фінансових результатів діяльності підприємства шляхом визначення інвентаризаційних елементів, характеристик та критеріїв оцінки результатів контролю з урахуванням їх специфіки.

Список використаних джерел:

1. Малишкін О., Кац М. Інвентаризація: бухгалтерський і податковий аспекти / Бухгалтерський облік і аудит. - 2012. - № 2. - С. 3-12.
2. Коритник Л.П. Прийняття управлінських рішень за результатами інвентаризації / Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – №3 (53). Ч.2. Житомир: ЖДТУ, 2010. – С. 116-118
3. Луцик Ю.О. Інвентаризація в системі управлінських рішень суб'єкта державного сектора. Ефективна економіка. 2018. № 7. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6472>
4. Бардаш, С.В. Інвентаризація: теорія, практика, комп'ютеризація: Монографія. – Житомир: ЖІТІ, 1999. – 372с.
5. Чудовець В.В. Оцінка якості інвентаризації та її етапів / Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 199: В 4 т. Том I. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2005. – С. 201-208.
6. Виговська Н.Г. Розробка критеріїв та показників ефективності господарського контролю / Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ. 2007. № 2(40). С. 15-24.

7. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів ДСТУ ISO 9000:2015 (ISO 9000:2015, IDT). К.: ДП "УкрНДНЦ", 2016. – 45с.
8. Чудовець В.В. Проблеми визначення об'єктів інвентаризації на сільськогосподарських підприємствах / Облік і фінанси АПК. 2009. № 3. С. 111-115
9. Проскуріна, Н.М. Теоретичні засади обґрунтування вибіркового методу в аудиті / Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка, 2011. Вип. 2 (34). С. 279–28
10. Єршова О.Л., Остапенко О.П. Застосування вибірових методів при оцінці ризиків фінансово-господарської діяльності військових частин Збройних сил України. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації №2. 2015. С. 50-57

References

1. Malyshkin O., Kats M. (2012). *Inventaryzatsiia: bukhhalterskyi i podatkovyi aspekty [Inventory: accounting and tax aspects]. Bukhhalterskyi oblik i audyt - Accounting and auditing, 2, 3-12 [in Ukrainian].*
2. Korytnyk L.P. (2010). *Pryiniattia upravlinskykh rishen za rezultatamy inventaryzatsii [Adoption of managerial decisions based on the results of inventory]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Economic Sciences, 3, part.2, 116-118 [in Ukrainian].*
3. Lutsyk Yu.O. (2018). *Inventaryzatsiia v systemi upravlinskykh rishen sub'iekta derzhavnoho sektora [Inventory in the system of managerial decisions of the public sector entity]. Efektyvna ekonomika - Effective economy, 7, Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6472> [in Ukrainian].*
4. Bardash, S.V. (1999). *Inventaryzatsiia: teoriia, praktyka, kompiuteryzatsiia: Monohrafiia [Inventory: theory, practice, computerization: Monograph]. Zhytomyr: ZhITI [in Ukrainian].*
5. Chudovets V.V. (2005). *Otsinka yakosti inventaryzatsii ta yii etapiv [Assessment of the quality of the inventory and its stages]. Ekonomika: problemy teorii ta praktyky. Zbirnyk naukovykh prats - Economics: problems of theory and practice. Collection of scientific works, issue 199, vol. I, 201-208 [in Ukrainian].*
6. Vyhovska N.H. (2007). *Rozrobka kryteriiv ta pokaznykiv efektyvnosti hospodarskoho kontroliu [Development of criteria and indicators of the effectiveness of economic control]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu: Ekonomichni nauky - Bulletin of the Zhytomyr State Technological University: Economics. Zhytomyr: ZhDTU, 2, 15-24 [in Ukrainian].*
7. *Systemy upravlinnia yakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk terminiv [Quality management systems. The main provisions and the glossary of terms]. (2016). DSTU ISO 9000: 2015 (ISO 9000: 2015, IDT). Kyiv: DP "UkrNDNTs" [in Ukrainian].*
8. Chudovets V.V. (2009). *Problemy vyznachennia ob'ektiv inventaryzatsii na silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Problems of definition of objects of inventory at agricultural enterprises]. Oblik i finansy APK - Accounting and finance of agroindustrial complex, 3, 111-115 [in Ukrainian].*
9. Proskurina, N.M. (2011). *Teoretychni zasady obgruntuvannia vybirkovoho metodu v audyti [Theoretical bases of the justification of the sampling method in the audit]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Ekonomika - Scientific herald of Uzhgorod University. Series: Economics, issue 2, 279–28 [in Ukrainian].*
10. Yershova O.L., Ostapenko O.P. (2015). *Zastosuvannia vybirkovykh metodiv pry otsintsi ryzykiv finansovo-hospodarskoi diialnosti viiskovykh chastyn Zbroinykh syl Ukrainy [Application of sampling methods in assessing the risks of financial and economic activity of military units of the Armed Forces of Ukraine]. Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsii - Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organization, 2, 50-57 [in Ukrainian].*

Keywords: inventory, surplus, deficiency, quality, analysis, results, inventory object

Ключові слова: інвентаризація, нестачі, надлишки, якість, аналіз, результати, об'єкт інвентаризації

Ключевые слова: инвентаризация, недостачи, излишки, качество, анализ, результаты, объект инвентаризации

Рецензент:

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/9495409>

УДК 330.131.7:658.155.4.001.76

ОЦІНКА РИЗИКІВ ЯК СКЛАДОВОГО ЕЛЕМЕНТУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

<http://orcid.org/0000-0001-9312-6953>

Белопольський Микола Григорович, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», віце-президент Академії економічних наук України, голова спеціалізованої вченої ради Д 12.052.02, д. е. н., професор, kaf_uia@win2k.pstu, 0957342929

<https://orcid.org/0000-0002-7205-9277>

Человань Світлана Володимирівна, здобувач кафедри обліку та аудиту ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, chelovan.sv@gmail.com, +380977149557

Mykola Bilopolsky, Head of the Department of Accounting and Auditing, Doctor of Economics, Professor Priazovsky State Technical University, Mariupol, Vice-President of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Chairman of the Academic Council Д 12.052.02

Svetlana Chelovan, applicant of the Department "Accounting and Audit", SHEE "Priazovsky State Technical University", Mariupol

M. Bilopolsky, S. Chelovan, Risk assessment as an integral element of the enterprise's innovation potential

In the article, the issue of assessing innovation risks and their impact on the innovative potential of industrial enterprises deserves special attention.

Innovation activity, as well as other activities of the enterprise, is associated with risk, as there is practically no full guarantee of obtaining the expected result. In modern economic theory and practice, risk is one of the main categories. This is due to the fact that precisely the uncertainty of economic phenomena and processes - a widespread characteristic, the manifestation of which can lead both to losses, and to profit.

Innovative activity than other activities more related to risk. Note that the risk the higher the innovation, the more localized innovative project, if such projects are many, and they dispersed sectoral terms, the risk is minimized, and the probability of success increases.

Particularly relevant issue concerning innovation remains the problem of uncertainty and associated risks. Risk in innovation can be defined as the probability of losses arising in investing organization means the production of new products and services, the development of new techniques and technologies that may not find the expected market demand, as well as investing funds in the development of management innovations that will not bring the desired effect.

Industrial enterprises that develop the strategy and tactics of their activities, it is necessary to take into account the existence of risks without which effective business activity is impossible.

Белопольський М. Г., Человань С.В. Оцінка ризиків як складового елементу інноваційного потенціалу підприємства

У статті досліджено питання оцінки інноваційних ризиків та їх впливу на інноваційний потенціал промислових підприємств заслуговує на особливу увагу.

Інноваційна діяльність, як і інші види діяльності підприємства, пов'язана з ризиком, так як повна гарантія отримання очікуваного результату практично відсутня. У сучасній економічній теорії і практиці ризик є однією з основних категорій. Це пов'язано з тим, що саме невизначеність економічних явищ і процесів - поширена характеристика, прояв якої може привести як до втрат, так і до отримання прибутку.

Інноваційна діяльність, порівняно з іншими видами діяльності, більшою мірою пов'язана з ризиком. Зазначимо, що ризик інноваційної діяльності тим вищий, чим більш локалізований інноваційний проект, якщо ж таких проектів багато, і вони в галузевому плані розосереджені, ризик мінімізується, і ймовірність успіху зростає.

Особливо актуальною проблемою стосовно інноваційних проектів залишається проблема невизначеності і пов'язаних з нею ризиків. Ризик в інноваційній діяльності можна визначити як ймовірність втрат, що виникають при вкладанні організацією засобів у виробництво нових товарів і послуг, у розроблення нової техніки і технологій, які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку, а також при вкладанні засобів у розроблення управлінських інновацій, які не принесуть очікуваного ефекту.

Промисловим підприємствам, які розробляють стратегію і тактику своєї діяльності, необхідно враховувати наявність ризиків, без яких ефективна підприємницька діяльність є неможливою.

Белополюский Н. Г., Человань С.В. Оценка рисков как составного элемента инновационного потенциала предприятия

В статье исследован вопрос оценки инновационных рисков и их влияния на инновационный потенциал промышленных предприятий заслуживает особого внимания.

Инновационная деятельность, как и другие виды деятельности предприятия, связанная с риском, так как полная гарантия получения ожидаемого результата практически отсутствует. В современной экономической теории и практике риск является одной из основных категорий. Это связано с тем, что именно неопределенность экономических явлений и процессов - распространенная характеристика, проявление которой может привести как к потерям, так и к получению прибыли.

Инновационная деятельность, по сравнению с другими видами деятельности, в большей степени связана с риском. Отметим, что риск инновационной деятельности тем выше, чем более локализован инновационный проект, если же таких проектов много, и они в отраслевом плане рассредоточены, риск минимизируется, и вероятность успеха возрастает.

Особенно актуальной проблемой относительно инновационных проектов остается проблема неопределенности и связанных с ней рисков. Риск в инновационной деятельности можно определить как вероятность потерь, возникающих при вложении организацией средств в производство новых товаров и услуг, в разработку новой техники и технологий, которые, возможно, не найдут ожидаемого спроса на рынке, а также при вложении средств в разработку управленческих инноваций, которые не принесут ожидаемого эффекта.

Промышленным предприятиям, которые разрабатывают стратегию и тактику своей деятельности, необходимо учитывать наличие рисков, без которых эффективная предпринимательская деятельность невозможна.

Постановка проблеми. Особливий інтерес дана проблема викликає в сучасній теорії і практиці ринкового господарювання в Україні, що пояснюється процесами трансформації в напрямі побудови ринкової економіки. Кожне підприємство, яке орієнтоване на успішне функціонування як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, має прагнути до розвитку свого інноваційного потенціалу шляхом впровадження прогресивних технологій і процесів у виробництво, підвищення ефективності використання ресурсів на підприємстві, поліпшення якісного складу кадрів. Але в процесі здійснення інноваційної діяльності керівництву промислового підприємства слід враховувати і ризики, які неодмінно будуть супроводжувати будь-які інновації на всіх стадіях їх розробки і впровадження, так як інноваційні проекти відносяться до категорії найбільш високого ризику для інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням в сфері ризиків присвячені наукові розробки провідних вітчизняних і зарубіжних вчених: В. М. Гранатуров, Б. А. Колтинюк, М. В. Грачова, В. В. Ветлінській і Г. Т. Великоіваненко, О. В. Василенко, І. В. Ліпсіца, В. В. Косово, Д. М. Стеченко та ін.

Метою статті є оцінка ступеня впливу інноваційних ризиків та їх впливу на інноваційний потенціал промислових підприємств

Виклад основного матеріалу досліджень. Результати досліджень Державного комітету статистики України [2] по визначенню основних причин, які стримували інноваційну діяльність в промисловості, дозволяють зробити висновок про те, що однією з основних проблем була і залишається проблема ризиків. Саме тому питання оцінки інноваційних ризиків та їх впливу на інноваційний потенціал промислових підприємств заслуговує на особливу увагу.

У словниках [5-9] невизначеність в системі (systems uncertainty) трактується як ситуація, Коли повністю або частково відсутня інформація про можливі станах системи і зовнішнього середовища. Інакше кажучи, коли в системі можливі ті чи інші непередбачувані події (ймовірні характеристики яких не існують або невідомі). Невизначеність - це неминучий супутник великих (складних) систем; чим складніше система, тим більшого значення набуває фактор невизначеності в її поведінці (Розвитку).

В економічній системі роль фактора невизначеності швидко зростає. В дослідженні операцій, зокрема, в теорії рішень, теорії ігор, Прийнято розрізняти три типи невизначеності: «Невизначеність природи» (тобто зовнішнього середовища по відношенню до даної системи); невизначеність цілей; невизначеність дій противника (в разі конфліктних ситуацій, конкуренції і т.п.).

Провідні економісти, що займаються питаннями інноваційної діяльності [10-14], відзначають, що розробка стратегії інноваційного розвитку підприємства неможлива без наявності повної, достовірної та своєчасної інформації не тільки про саме підприємство, а й про всі фактори навколишнього середовища, в умовах якої воно функціонує. Значуще місце в даній системі інформації займають ризики.

Ряд фахівців з питань ризикології - В. М. Гранатуров [15, с. 5], Б. А. Колтинюк [16, с. 8], М. В. Грачова [17, с. 11], вважають: ризик в економіці - це можливість понесення збитків або недоотримання прибутку в очікуваному обсязі.

В. В. Ветлінській і Г. Т. Великоиваненко під ризиком розуміють економічну категорію, яка відображає особливості сприяння зацікавленим суб'єктам економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеностей і конфліктності, іманентних процесів цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що передбачає можливі загрози і невикористання можливостей [18, с. 171].

Таким чином, під ризиком слід розуміти ймовірність відхилення фактичних результатів від запланованих як в сторону збільшення очікуваного прибутку, так і в бік виникнення збитків.

Однак ризики, властиві інновацій, мають специфічний характер, який обумовлений характерними особливостями самого інноваційного проекту. В економічній літературі наводиться досить велика кількість підходів до трактування інноваційного ризику.

Так, О. В. Василенко [1, с. 135] розглядає інноваційний ризик як можливість, ймовірність відхилення від мети, результату, заради якого приймалося рішення, на що був націлений інноваційний проект. Тобто, О. В. Василенко наводить досить поверхневе визначення інноваційного ризику, практично не відрізняється від визначення ризику як такого в цілому.

В даній час питання трактування і оцінки розміру інноваційного ризику розглянуто у вітчизняній і зарубіжній літературі недостатньо; в ряді літературних джерел, присвячених власне ризикології, про інноваційний ризик взагалі мова не йде, і такий вид ризику навіть не згадується. З огляду на все зростаючу роль інноваційної діяльності в сучасній економіці, дослідження сутності інноваційного ризику та методів його оцінки з метою визначення методів управління ним представляється досить актуальним.

Таким чином, з огляду на роль і значення інноваційного ризику у виробничо-господарській діяльності промислового підприємства і наявність зв'язку між наслідками прояву ризиків і інноваційним потенціалом підприємства, зроблено висновок, що під інноваційним ризиком слід розуміти це ймовірність недоотримання (або неотримання) очікуваного прибутку або науково-технічних, ресурсних, соціальних і екологічних видів ефекту від реалізації інновацій, що впливає на величину інноваційного потенціалу підприємства.

Оцінка ступеня впливу інноваційних ризиків на величину інноваційного потенціалу промислових підприємств передбачає проведення попередньої експертизи, або аналізу, цих ризиків. Методи аналізу ризиків включають в себе кількісні та якісні. В ході якісного аналізу ризиків визначаються фактори ризику та потенційні області ризику.

Кількісний аналіз ризиків передбачає визначення чисельного значення ризику інноваційного проекту в цілому і визначається різними методами.

Найбільш поширеними методами аналізу ризиків є: статистичний, аналітичний, аналіз чутливості операцій, аналіз розміру відносних ризиків, метод експертних оцінок, метод сценаріїв, метод «дерева» рішень, метод використання аналогів, аналіз доцільності витрат.

Визнаними фахівцями в області оцінки інвестиційних та інноваційних проектів І. В. Ліпсіца і В. В. Косово [3, с. 243] пропонується поетапний методика оцінки ризику із залученням фахівців - групи експертів, за результатами роботи якої розраховуються середні значення ймовірності настання тієї чи іншої події, вага цієї події в факторному просторі сталого функціонування підприємства.

Д. М. Стеченко [4, с. 92] зазначає, що найбільш поширеними методами для оцінки рівня ризику окремого інноваційного проекту є метод аналізу чутливості проекту і аналіз та оцінка за допомогою методів імітаційного моделювання.

Беручи до уваги всі позитивні сторони і можливості існуючих методів для оцінки інноваційних ризиків (табл. 1), не варто обмежуватися якимось одним методом. Слід використовувати в сукупності ті з них, які найбільшою мірою відповідають умовам проведення аналізу інноваційних ризиків для цілей оцінки інноваційного потенціалу промислового підприємства.

Таблиця 1

Переваги і недоліки методів оцінки ризику при оцінці інноваційного потенціалу підприємства

метод оцінки	переваги методу	недоліки методу
1	2	3
Статистичний	1) простота розрахунків; 2) простота трактування та інтерпретації отриманих результатів.	1) необхідність в досить великій та достовірній статистичній базі; 2) можливі складнощі в отриманні вихідних даних, які можуть бути унікальними.
аналітичний	1) простота розрахунків; 2) простота трактування та інтерпретації отриманих результатів	1) не завжди достатня адекватність відображення рівня ризику через надзвичайну унікальності інноваційного проекту.
Метод аналізу розміру відносних ризиків	1) простота розрахунків; 2) простота трактування та інтерпретації отриманих результатів.	1) якість одержуваних кінцевих результатів може бути невисоким, тому що деякі дані, які використовуються для розрахунків, мають важко прогнозовані значення; 2) обмеженість застосування через те, що необхідні вихідні дані можуть бути унікальними; 3) відсутність уявлення про реальний рівень ризику; 4) складності співвіднесення отриманих значень показників з реальними ризиками і загрозами.
Метод аналізу чутливості операцій	1) простота розрахунків; 2) простота трактування та інтерпретації; 3) відсутність потреби в значній кількості статистичних даних.	1) забезпечується можливість оцінити ефективність проекту, а не його ризику; 2) не враховуються специфічні особливості інноваційних проектів.
Метод експертних оцінок	1) простота і швидкість отримання результату; 2) відсутність потреби в даних, що є комерційною таємницею.	1) сильний вплив суб'єктивного людського фактора; 2) висока гіпотетичність отриманих результатів; 3) ризик недостатньої кваліфікації запрошених експертів.
Аналіз доцільності витрат	1) простота розрахунків; 2) використання даних фінансової звітності підприємства.	1) досить слабка взаємозв'язок отриманих показників з ризиками інноваційного проекту.
Метод імітаційного моделювання	1) відсутність необхідності в складних математичних обчисленнях і проведенні експериментів на реальному об'єкті; 2) можливість отримання великої кількості варіантів розвитку подій з урахуванням	1) необхідність використання відповідного програмного забезпечення; 2) необхідність в наявності умінь і знань аналітика в області імітаційного моделювання.

	складно прогнозованих показників; 3) можливість отримати оцінку величини ризику в разі, якщо характер залежності важко виразити математично; 4) висока керованість моделі і точність отриманих результатів; 5) можливість змітувати поведінку системи в часі.	
метод сценаріїв	1) можливість скласти умовні сценарії розвитку подій.	1) високий рівень гіпотетичності і умовності отриманих результатів; 2) вплив суб'єктивних людських чинників при складанні сценаріїв; 3) ризик недостатньої кваліфікації «сценариста»; 4) відсутність можливості отримання чисельних значень ризику.
Метод «дерева» рішень	1) можливість встановити чіткий взаємозв'язок між «причиною» і «наслідком»; 2) можливість проаналізувати всі відхилення в розвитку подій.	1) високий рівень гіпотетичності отриманих результатів; 2) сильний вплив суб'єктивних людських факторів; 3) ризик недостатньої кваліфікації «сценариста»; 4) відсутність можливості отримання чисельних значень ризику.
Метод використання аналогів	1) можливість отримання реальних результатів; 2) можливість встановлення причинно-наслідкових взаємозв'язків.	1) потреба в широкій і достовірній статистичній базі; 2) в ряді випадків відсутність аналогів для порівняння через унікальність інноваційних проєктів; 3) значна частка суб'єктивізму отриманих висновків.

Висновки. Дослідження переконує, що інноваційний процес супроводжується значним рівнем ризику. Для здійснення безперервних інновацій підприємство мусить забезпечувати відповідні передумови їх реалізації та побудувати систему управління інноваційними ризиками. Для гнучкого управління інноваційними ризиками промислові підприємства повинні дотримуватись таких вимог: здійснювати постійний аналіз власного інноваційного потенціалу; проводити моніторинг світового досвіду інноваційної діяльності; впроваджувати новітні системи управління й організації інноваційного процесу. Як зазначає Брейлі Майерс: «Задача управління ризиками — не зниження ризику, а створення додаткової цінності». Повна відмова від ризику провокує ситуацію формування ризиків довгострокового відставання від конкурентів, а саме — ризиків втрати стратегічних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Василенко В. О. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник / В. О. Василенко, В. Г. Шматько. – К. : ЦУЛ, Фенікс, 2003. – 440 с.
2. Государственный комитет статистики Украины: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ukrstat.gov.ua.
3. Липсиц И. В. Инвестиционный проект : методы подготовки и анализа: учебно-справочное пособие / И. В. Липсиц, В. В. Косов. – М. : БЕК, 1996. – 304 с.
4. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку : Навч. посіб. – К. : Вища шк., 2002. – 254 с. : ил.
5. Экономический словарь: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.smoney.ru/glossary>.
6. Экономический словарь: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bank24.ru/info/glossary>.
7. Экономический словарь: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mirslovari.com>.
8. Экономический словарь: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://abc.informbureau.com>.
9. Экономический словарь: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/lopatnikov/article>.
10. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберг, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1994. – 701 с.

11. Гольдштейн Я. Г. *Инновационный менеджмент : Учеб. пособ. / Я. Г. Гольдштейн. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 1998. – 132 с.*
12. Райзберг Б. А. *Управление экономикой / Б. А. Райзберг, Р. А. Фатхутдинов. – М. : Интел-Синтез, 1999. – 787 с.*
13. Бланк И. А. *Управление активами / И. А. Бланк. – К.: Ника-центр, 2000. – 720 с.*
14. Землянкин А. И. *Организация информационного обеспечения инновационной деятельности / А. И. Землянкин, В. Л. Гаврилова // Вісник Донецького університету економіки та права: Зб. наук. пр. – Донецьк : ДонУЕП, 2004. - № 2. – С. 70-75.*
15. Гранатуров В. М. *Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособие / В. М. Гранатуров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело и сервис, 2002. – 160 с.*
16. Колтынюк Б. А. *Инвестиционные проекты: учебник / Б. А. Колтынюк. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 622 с.*
17. *Риск-анализ инвестиционного проекта: учебник для вузов / Под ред. М. В. Грачёвой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 351 с.*
18. Витлинский В. В. *Рискология в экономике и предпринимательстве: Монография / В. В. Витлинский, Г. И. Великоиваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 293 с.*

References (BSI)

1. Vasilenko V. O. (2003) *InnovatsIyniy menedzhment: Navchalniy posIbnik / V. O. Vasilenko, V. G. Shmatko. – K. : TsUL, FenIks, 2003. – 440 s.*
2. *Gosudarstvenniy komitet statistiki Ukrainiy: [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: www.ukrstat.gov.ua.*
3. Lipsits I. V. (1996) *Investitsionniy proekt : metody podgotovki i analiza: uchebno-spravochnoe posobie / I. V. Lipsits, V. V. Kosov. – М. : BEK, 1996. – 304 с.*
4. Stechenko D. M. (2002) *InnovatsIynI formi regionalnogo rozvitku : Navch. posIb. – K. : Vischa shk., 2002. – 254 s. : il.*
5. *Ekonomicheskiy slovar: [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.smoney.ru/glossary>.*
6. *Ekonomicheskiy slovar: [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.bank24.ru/info/glossary>.*
7. *Ekonomicheskiy slovar: [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://mirslovarei.com>.*
8. *Ekonomicheskiy slovar: [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://abc.informbureau.com>.*
9. *Ekonomicheskiy slovar: [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://slovari.yandex.ru/dict/lopatnikov/article>.*
10. Meskon M. H. (1994) *Osnovni menedzhmenta / M. H. Meskon, M. Alberg, F. Hedouri. – М. : Delo, 1994. – 701 s.*
11. Goldshteyn Ya. G. (1998) *Innovatsionniy menedzhment : Ucheb. posob. / Ya. G. Goldshteyn. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 1998. – 132 с.*
12. Rayzberg B. A. (1999) *Upravlenie ekonomikoy / B. A. Rayzberg, R. A. Fathutdinov. – М. : Intel-Sintez, 1999. – 787 s.*
13. Blank I. A. (2000) *Upravlenie aktivami / I. A. Blank. – К.: Nika-tsentr, 2000. – 720 s.*
14. Zemlyankin A. I. (2004) *Organizatsiya informatsionnogo obespecheniya innovatsionnoy deyatelnosti / A. I. Zemlyankin, V. L. Gavrilova // Вісник Donetskogo unIversitetu ekonomIki ta prava: Zb. nauk. pr. – Donetsk : DonUEP, 2004. - # 2. – S. 70-75.*
15. Granaturov V. M. (2002) *Ekonomicheskiy risk: suschnost, metody izmereniya, puti snizheniya: ucheb. posobie / V. M. Granaturov. – 2-е изд., pererab. i dop. – М. : Delo i servis, 2002. – 160 s.*
16. Koltyinyuk B. A. (2002) *Investitsionnye proekty: uchebnik / B. A. Koltyinyuk. – 2-е изд., pererab. i dop. – SPb. : Izd-vo Mihaylova V. A., 2002. – 622 s.*
17. *Risk-analiz investitsionnogo proekta: uchebnik dlya vuzov / Pod red. M. V. GrachYovoy. – М.: YuNITI-DANA, 2001. – 351 s.*
18. Vitlinskiy V. V. (2004) *Riskologiya v ekonomike i predprinimatelstve: Monografiya / V. V. Vitlinskiy, G. I. Velikoivanenko. – К. : KNEU, 2004. – 293 s.*

Keywords: innovations, innovation activity, innovation activity, innovation development, sources of financing, management, industrial enterprises, risks, research, development, new products.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационная активность, инновационное развитие, источники финансирования, управление, промышленные предприятия, риски, исследования, разработки, новая продукция.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційна активність, інноваційний розвиток, управління, джерела фінансування, промислові підприємства, ризики, дослідження, розробки, нова продукція

Рецензент: Хаджинова О.В., декан економічного факультету, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент.

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000039913>

УДК

**ВПЛИВ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
МАРКЕТИНГОМ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**<https://orcid.org/0000-0001-7017-2172>

Боднарук Оксана Вікторівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування кафедри МіБА, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, bodnaruk.ov@gmail.com, +380958955338

Український Сергій.Сергійович., студент гр. БА-18-м, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, Україна

Oksana Bodnaruk, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of marketing and business administration of SHEI “Pryazovskyi State Technical University”, Mariupol, Ukraine

Sergey Ukrainsky, student of group BA-18-m, SHEI “Pryazovskyi State Technical University”, Mariupol, Ukraine

O.Bodnaruk, S.Ukrainskiy, The impact of human capital on the strategic management of personnel marketing in a sustainable development.

The article is devoted to the study of the dependence of human and sustainable development and their impact on improving the competitiveness of the country. Identified problems of human development in the transition of the country to create a model of sustainable development. The basics of forming a model of eco-social market economy with the organic combination of economic efficiency, social justice and resource-ecological balance are considered. The interdependence of the concepts of personnel marketing and human capital is shown. A comparative characteristic has been carried out between the main components of human and sustainable development, each of which performs specific functions in providing strategic management of human capital. The interrelation of the assessment of the main components of human capital with elements of external and internal marketing of staff has been revealed. There are four main elements in the structure of human capital: knowledge and productive abilities, health, motivation, mobility. Their influence on the strategic management of personnel marketing is shown. A comparative dynamics of the human development index and the environment index of Ukraine with some countries of the world has been carried out. It is proved that those countries that have achieved high parameters of human potential based on the functioning of the economy on the principles of sustainable development have the greatest potential for progressive further development in the long term. It is concluded that a qualitatively new level of economic development cannot be achieved without the effective use of marketing tools in the personnel management process.

Боднарук О.В., Український С.С. Вплив людського капіталу на стратегічне управління маркетингом персоналу в умовах сталого розвитку.

Стаття присвячена дослідженню взаємозалежності людського і сталого розвитку та їх впливу на підвищення конкурентоспроможності країни. Виявлено проблеми розвитку людського потенціалу при переході країни до створення моделі сталого розвитку. Розглянуто основи формування моделі еко-соціальної ринкової економіки при органічному поєднанні економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості. Показано взаємозалежність понять маркетингу персоналу та людського капіталу. Проведено порівняльну характеристику між основними компонентами людського і сталого розвитку, кожний з яких виконує специфічні функції у забезпеченні стратегічного управління людським капіталом. Виявлено взаємозв'язок оцінки основних складових елементів людського капіталу з елементами зовнішнього та внутрішнього маркетингу персоналу. Виокремлено чотири основних елементи у структурі людського капіталу: знання та продуктивні здібності, здоров'я, мотивація, мобільність. Показано їх вплив на стратегічне управління маркетингом персоналу. Проведено порівняльну динаміку індексу людського розвитку та індексу навколишнього середовища України з деякими країнами світу. Доведено, що найбільший потенціал прогресивного подальшого розвитку у довгостроковій перспективі мають ті країни, які досягли високих параметрів людського потенціалу на основі функціонування економіки на засадах сталого розвитку. Зроблено висновки, що якісно новий рівень розвитку економіки не може бути досягнутий без ефективного використання маркетингового інструментарію в процесі управління персоналом.

Боднарук О.В., Украинский С.С. Влияние человеческого капитала на стратегическое управление маркетингом персонала в условиях устойчивого развития.

Статья посвящена исследованию зависимости человеческого и устойчивого развития и их влияния на повышение конкурентоспособности страны. Выявлено проблемы развития человеческого потенциала при переходе страны к созданию модели устойчивого развития. Рассмотрены основы формирования модели эко-социальной рыночной экономики при органичном объединении экономической эффективности, социальной справедливости и ресурсно-экологической сбалансированности. Показано взаимозависимость понятий маркетинга персонала и человеческого капитала. Проведено сравнительную характеристику между основными компонентами человеческого и устойчивого развития, каждый из которых выполняет специфические функции в обеспечении стратегического управления человеческим капиталом. Выявлено взаимосвязь оценки основных составляющих элементов человеческого капитала с элементами внешнего и внутреннего маркетинга персонала. Выделено четыре основных элемента в структуре человеческого капитала: знания и продуктивные способности, здоровье, мотивация, мобильность. Показано их влияние на стратегическое управление маркетингом персонала. Проведено сравнительную динамику индекса человеческого развития и индекса окружающей среды Украины с некоторыми странами мира. Доказано, что наибольший потенциал прогрессивного дальнейшего развития в долгосрочной перспективе имеют те страны, которые достигли высоких параметров человеческого потенциала на основе функционирования экономики на принципах устойчивого развития. Сделаны выводы о том, что качественно новый уровень развития экономики не может быть достигнут без эффективного использования маркетингового инструментария в процессе управления персоналом.

Постановка проблеми. Техніко-технологічний та соціально-економічний стан України на сучасному етапі характеризується значним відставанням від рівня розвинених країн світу. Україна володіє значними природними та трудовими ресурсами, однак не забезпечує ні високої ефективності та конкурентоспроможності, ні високого рівня життя. Це вказує на те, що сучасна модель господарювання та обрана стратегія економічного розвитку України не відповідають сучасним принципам суспільного прогресу.

На сучасному етапі все більше країн світу усвідомлюють необхідність переходу до моделі сталого розвитку та здійснюють реальні кроки в цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблемами і людського, і сталого розвитку займається значне коло дослідників. Дослідження окремих аспектів концепцій сталого розвитку проводили такі науковці, як Б. Данилишин, В. Антонюк, В. Волошин, С. Дорогунцов, М. Згуровський, В. Шевчук та інші. Однак комплексних досліджень у цій галузі, які включають соціальні, економічні та правові аспекти забезпечення сталого розвитку, не проводились.

Мета статті. Дослідження взаємообумовленості людського капіталу і стратегічного управління маркетингом персоналу та посилення їх взаємної залежності в умовах світової фінансово-економічної кризи.

Результати дослідження. В Україні на сьогодні особливо гостро постають питання раціонального використання природних ресурсів та збереження навколишнього середовища. Низький технологічний рівень виробництва призводить до неефективного використання наявних ресурсів, низьких обсягів виробництва необхідних товарів при високих витратах. Висока ресурсо- та енергоємність економіки України призводить до надмірного забруднення території країни. Україна порівняно з країнами ЄС має високі показники утворення та накопичення відходів виробництва і споживання, які мають стійку тенденцію до збільшення.

Стратегічне управління людськими ресурсами - це підхід до практики людських ресурсів, який відповідає викликам бізнесу і робить прямий внесок у довгострокові цілі. Основним принципом стратегічного управління людськими ресурсами є поліпшення ефективності бізнесу та підтримка культури, яка надихає інновації та неухильно працює, щоб отримати конкурентну перевагу. Це крок вище традиційних людських ресурсів і має більш широке охоплення всієї організації.

Стратегічне управління людськими ресурсами не має чіткого визначення, ані однієї конкретної моделі, яку дотримуються практикуючі. Є організації, такі як Американський коледж керівників охорони здоров'я (АСНЕ), які пропонують кращі практики для своєї професії.

Структура, яка дійсно застосовується повсюдно до дисципліни стратегічного управління людськими ресурсами є сполучною ланкою між нею і загальною стратегією бізнесу.

Досягнення кінцевих бізнес-цілей вимагає лідерства. Стратегічне управління людськими ресурсами охоплює традиційні функції кадрових ресурсів з підбору, скринінгу, інтерв'ювання і найму працівників, а також працює з загальною організаційною стратегією для досягнення успіху.

У своїй статті «Як менеджери з управління персоналом можуть підвищити процеси стратегічного управління» Дешлер пише: «Ефективні кадри з управління персоналом повинні бути каталізаторами, що сприяють зростанню мислення, і необхідно помножити таке мислення, де б вони не були задіяні. Багато в чому, керівники HR можуть "встановити ідеальний етап" для організації, щоб реалізувати найбільш значущі зміни. Він додає: "Виконане правильно, їх свідоме структурування ідеального середовища може привести команду до більшого загального успіху".

Ефективні HR функції підтримують стратегічне управління людськими ресурсами. Управління основними функціями людських ресурсів є важливим елементом загального організаційного успіху та незамінним компонентом ефективного стратегічного управління людськими ресурсами.

Лідери HR в успішних міжнародних компаніях, як Starbucks і Coca-Cola, приймають проактивні рішення і є невід'ємною частиною команди стратегії організації. Більшість цих лідерів стверджують, що стратегічне планування є частиною їхньої ролі. Дешлер зазначає, що стартапи та невеликі організації повинні звернути увагу: якщо великі гравці використовують стратегічний підхід до управління людськими ресурсами, вони також можуть скористатися стратегічним управлінням людськими ресурсами, щоб допомогти своєму бізнесу процвітати.

Створення стратегічного підходу до управління людськими ресурсами починається з написання плану на основі стратегічної мети організації, тому необхідно розпочати з SWOT-аналізу персоналу.

Розуміння сильних сторін, слабких сторін, можливостей і загроз є основою кожного стратегічного плану. На основі цього можна сформулювати потужний стратегічний план управління людськими ресурсами. Персонал може виступати в різних ролях, але у «Чемпіонах з людських ресурсів» (1996 р.) Девід Ульріх стверджує, що існують чотири ролі персоналу: стратегічний гравець, адміністративний експерт, працівник-чемпіон і агент з зміни».

На думку Ленгберта, в новій економіці існують різні міркування: «Роль стратегічного гравця та агента змін свідчить про те, що менеджери з персоналу повинні співпрацювати як з лінійними менеджерами, так і з працівниками. Вони повинні продумати та розробити системи HR, які відповідають культурі, технологічному процесу та організаційній структурі з метою підтримки стратегічного мислення вищого керівництва».

Лангберт наводить приклади: «У конкурентоздатних компаніях, таких як Wal-Mart, HR має подумати про мінімізацію витрат. У диференціації та фокус-компаніях нової економіки (підприємства, які, на думку Уоррена Баффета, мають широкий простір), HR потребує допомоги у визначенні систем навчання, відбору та управління ефективністю, які підтримують цілі топ-менеджменту щодо інновацій, орієнтації на потреби клієнтів та покращення служби управління персоналом».

Найбільшою перевагою стратегічного управління людськими ресурсами є також його мета – поліпшення організаційної ефективності шляхом інтеграції та узгодження з бізнес-стратегією.

«Стратегічне управління людськими ресурсами, безумовно, є конкурентною перевагою. У виробничих фірмах процеси якості залежать від стабільних систем управління персоналом. У сервісних компаніях HR забезпечує навчання, нагороди,

управління продуктивністю та підтримку відбору працівників, що дозволяє компаніям найкраще обслуговувати клієнтів. Великі готелі, чи то висококласні, як мережа Four Seasons, або більш скромні, як Hampton Inn, використовують якісні процеси, які залежать від навчання, підтримки, відбору працівників і винагород, - говорить Ламберт.

Створюючи системи для досягнення кращої ефективності організації, стратегічне управління людськими ресурсами сприяє таким перевагам:

- результати, пов'язані з людськими ресурсами: менший товарообіг, зниження прогулів, підвищення задоволеності роботою та вища прихильність працівників;
- організаційні результати: підвищення продуктивності, якості, сервісу, ефективності та задоволеності клієнтів;
- фінансові результати: вищі прибутки, продажі, рентабельність активів та віддача від інвестицій;
- результати ринку капіталу: збільшення частки ринку, ціни акцій та зростання.

Дешлер каже, що компанія може досягти цих переваг тільки тоді, коли стратегічне управління людськими ресурсами узгоджується з бізнес-стратегією. «Стратегічне управління людськими ресурсами само по собі не є конкурентною перевагою для більшості організацій - насправді, тут я вважаю, що ми іноді помиляємося. Стратегічна робота з управління людськими ресурсами є стратегічною, коли вона дозволяє розвивати стратегію бізнесу. Занадто багато керівників HR здійснювали програми та кадрові можливості, яких компанія не хотіла або не потребувала. Звичайно, ми добре призначені, оскільки ми рекомендуємо та будуємо стратегічні можливості управління людськими ресурсами, але слід уважно стежити за тим, як ці можливості дозволять розвивати бізнес-стратегію», - підкреслює він.

Це негативно позначається на можливостях людського розвитку.

Розвиток людини як особистості, як професіонала, як носія та споживача культурних надбань, традицій і цінностей є визначальним критерієм соціально-економічного розвитку будь-якої організації. Розвиток людини тісно пов'язаний з концепцією людського капіталу. Людський капітал, носіями якого є мотивовані компетентні працівники зі стратегічним баченням, є основою поліпшення економічних показників, джерелом забезпечення прибутковості бізнесу та збільшення національного доходу країни.

Роботодавець розглядає людський капітал як цінний ресурс, що в майбутньому буде впливати на конкурентоспроможність підприємства. Тому таке поняття як маркетинг персоналу прямо пов'язане з поняттями «людський потенціал», «людський капітал».

Маркетинг персоналу — це частина кадрової стратегії підприємства, метою якої є оптимальне використання кадрових ресурсів шляхом створення таких умов, які б сприяли підвищенню ефективності праці персоналу.

Маркетинг персоналу означає, що організація в кожному співробітнику бачить клієнта, якого треба мотивувати і спонукати до подальшого розвитку.

Німецький учений Г. Штрупц вважає, що сенс маркетингу персоналу повинен зводитися до наступного: кожен співробітник має бути настільки високоякісним професіоналом, щоб у будь-який момент він міг покинути організацію і перемогти у будь-якому конкурсі на нове місце, але не здійснює це, не покидає своєї організації, оскільки його утримують такі умови праці, як виробничий клімат, можливості розвитку, оплата праці.

Залежно від місця поширення (поля діяльності) розрізняють зовнішній і внутрішній маркетинг персоналу.

Зовнішній маркетинг персоналу полягає в тому, що підхід, що відповідає йому, і інструментарій підприємство реалізує на зовнішньому ринку робочої сили. Основним завданням маркетингу персоналу є так звана «зовнішня профілізація підприємства», що,

передусім, означає передачу потенційним кандидатам на вакансію позитивного настрою на фірму і забезпечення її необхідними, професійно придатними співробітниками.

Внутрішній маркетинг персоналу сфокусований на працівниках, вже зайнятих на підприємстві, і має на увазі те, що бере до уваги і формування наступних найбільш важливих чотирьох чинників привабливості підприємства як місця роботи :

- 1) діапазон завдань і відповідальності працівника;
- 2) можливості професійного росту і побудови кар'єри;
- 3) можливості навчання і підвищення кваліфікації;
- 4) виробничий клімат.

Головною з усіх завдань, що стоять на внутрішньому ринку робочої сили, являється оптимізація матеріальних і нематеріальних стимулів, а також умов праці (у широкому сенсі) так, щоб кожне робоче місце на підприємстві було і залишалося конкурентоздатним; щоб працівник залишався на підприємстві, беручи участь в рішенні його завдань, якісно виконував би роботу.

Поняття маркетингу персоналу та людського капіталу взаємозалежні. Роботодавець, який активно застосовує на своєму підприємстві елементи зовнішнього та внутрішнього маркетингу персоналу, проводить тим самим оцінку основних складових елементів людського капіталу. У структурі людського капіталу можна виокремити чотири основних елементи: знання та продуктивні здібності, здоров'я, мотивацію, мобільність. Саме ці характеристики дуже цінні для роботодавця при розгляді претендентів на робочі місця. Продуктивні здібності складаються з умінь та навичок, здібності до виконання певних трудових функцій на тому рівні, якого потребує сучасний стан виробництва. Елемент здоров'я характеризується фізичною, розумовою, психічною здібністю людини до трудової діяльності, а також здібністю витримувати сучасну інтенсивність праці. Мотивація характеризується рівнем бажання працівників якісно та ефективно виконувати трудові функції, здійснювати новації, займатися розвитком власного трудового потенціалу. Мобільність характеризується здібністю до освоєння нової техніки, технології, нових видів діяльності, до зміни професії, місця роботи, активної поведінки на ринку праці.

Людський капітал є найважливішим чинником соціально-економічного розвитку постіндустріальної економіки. У сучасному глобальному середовищі конкурентоспроможними можуть бути ті країни, які досягли високих показників людського розвитку на основі великомасштабних інвестицій у людський капітал, інтелектуальне «насичення» масових професій та створення сприятливих умов для всебічного, творчого розвитку людини. Це забезпечує країнам, по-перше, зростання продуктивності праці в різних сферах народного господарства; по-друге, нарощування інтелектуального потенціалу та стійки темпи економічного зростання; по-третє, перманентну модернізацію структури економіки відповідно до змін кон'юнктури на світових ринках [1, с.440].

Розвиток та нагромадження людського капіталу є одним із пріоритетних завдань будь-якої країни. Для України це завдання є більш актуальним, ніж для розвинених держав, що обумовлено багатьма причинами.

Низький рівень та якість життя, поширення бідності, надмірне майнове розшарування, незадовільний стан здоров'я, низька тривалість життя – це неповний перелік соціальних проблем, які в основному обумовлені станом економіки. Україна стійко утримує низькі місця у міжнародних рейтингах за Індексом людського розвитку, іншими оцінками рівня та якості життя населення. В Україні існує суттєва диференціація регіонів за рівнями економічного, соціального та людського розвитку. Вирішення економічних і соціальних проблем можливе лише в комплексі на основі правильно обраної стратегії соціально-економічного розвитку України та її регіонів. Такою стратегією в сучасних умовах має бути сталий економічний розвиток на інноваційній основі, орієнтований на забезпечення людського розвитку підвищення якості життя.

Взаємозв'язок між розвитком людського потенціалу та сталим розвитком досліджується окремими вченими. Так, І. Ашмарін вважає, що однією із необхідних умов збереження та розвитку людського потенціалу як на індивідуальному, так і на соціальному рівні є стійкість людського розвитку. У своїй основі концепція сталого розвитку була орієнтована на рівноважну коеволюцію двох підсистем – людства і навколишнього середовища [2].

Людський та сталий розвиток є взаємозалежними процесами. З одного боку, розвиток земної людської цивілізації у довготривалій перспективі неможливий поза межами сталого (або підтримуючого) розвитку, який забезпечує відтворення ресурсної основи існування людства. У другій половині ХХ ст. людство почало усвідомлювати, що необмежене, неконтрольоване та неефективне використання ресурсів Землі може привести до глобальної катастрофи. Дефіцит продовольчих ресурсів, питної води, придатних для нормального життя територій стає все гострішим. Незважаючи на значний розвиток науково-технічного прогресу та досягнення людства в економічному розвитку, щоденно у світі майже мільярд людей голодує (кожний сьомий), а кожна п'ята людина живе на кошти, еквівалентні 1,25 дол. США в день або менше, 1,5 млрд. людей не мають доступу до електроенергії, а отже, і до цивілізованих умов життя. [3].

З іншого боку, сталий розвиток можливо забезпечити лише за умови:

- відродження етичних норм суспільства в усіх сферах життєдіяльності людини, і в першу чергу у відносинах з природою;

- розвитку знань, нарощування інтелектуального, людського, соціального капіталів, джерелом яких є людина, та які за своєю природою є невичерпними, що дає змогу формувати нову ресурсну базу економічного розвитку;

- формування у суспільстві механізмів саморегуляції, які мають забезпечувати автоматичне налагодження соціоекономічної системи на траєкторію сталого розвитку.

Слід зазначити, що пріоритети людського та сталого розвитку між собою тісно взаємопов'язані. Людський розвиток забезпечує формування головної продуктивної сили для економіки, яка, в свою чергу, створює матеріальні умови для підвищення рівня та якості життя. Основними компонентами і людського, і сталого розвитку є економічна, соціальна і екологічна складова, кожна з яких виконує специфічні функції у забезпеченні людського і сталого розвитку (табл.1). [4].

Таблиця 1 - Основні компоненти людського і сталого розвитку

Людський розвиток	Сталий розвиток
<i>Економічний</i>	
Збільшення ВВП та підвищення рівня життя	Раціональне використання наявних ресурсів на інноваційній основі
<i>Соціальний</i>	
Підвищення освітніх, креативних, культурних параметрів людини	Формування людського, інтелектуального та соціального капіталу
<i>Екологічний</i>	
Створення безпечних умов життя, збереження здоров'я	Збереження та відновлення природних ресурсів для майбутніх поколінь

На практиці взаємозв'язок між людським і сталим розвитком реалізується в країнах Європи. У червні 2001р. на саміті лідерів країн-членів ЄС у Гетерборзі була прийнята Стратегія сталого розвитку ЄС, яка окреслила заходи щодо переведення економіки усіх європейських країн на ресурсозберігаючий та екологічно безпечний шлях розвитку. На основі даної стратегії в країнах ЄС формується модель *еко-соціальної ринкової економіки*. Еко-соціальна ринкова економіка і сталий розвиток суспільства ґрунтуються на трьох основах - це органічне поєднання *економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості*. Економічне зростання, що відбувається без урахування екологічних чинників, не може бути сталим і тривким у довгостроковій перспективі. Так само непринятною є охорона довкілля, що готова нехтувати інтересами людей і приносити в жертву задоволення базових людських потреб [5].

Для України проблеми і людського, і сталого розвитку на сучасному етапі стоять вкрай гостро. Україна має надзвичайно гостру потребу переходу до моделі сталого розвитку, що обумовлено:

- досить великою часткою сировинних та енергоємних видів виробництв у загальній структурі економіки, що призводить до виснаження природних ресурсів;
- високою ресурсоємністю та енергоємністю ВВП (яка в 2-3 рази більша порівняно з розвиненими країнами), що знижує конкурентоспроможність вітчизняних товарів;
- високим рівнем забруднення довкілля, що негативно позначається на здоров'ї населення.

За Індексом людського розвитку (ІЛР) Україна у рейтингу 2009 р. посіла 85 місце серед країн світу, у 2010 р. рейтинг значно підвищився (69 місце), але вже в 2016 році впав до рівня 2009 р. – 84 місце серед більш ніж 160 держав світу. Спостерігається нестабільність динаміки рейтингу, що не свідчить про поліпшення умов людського розвитку.

При низькому рівні виробництва ВВП (у 2016 р. на душу населення 2185 дол. за ПКС; для порівняння: Польща - 12372 дол.) українські виробники витрачають значно більше природних і енергетичних ресурсів. По-хижацькому використовується національне багатство України. Орієнтація вітчизняного бізнесу на отримання прибутку шляхом експорту природних ресурсів, або товарів з низьким рівнем доданої вартості, призводить до вичерпання не відновлювальних ресурсів України. Внаслідок низького технологічного рівня виробництва значна частка ресурсів йде у відходи, що призводить, з одного боку – до забруднення навколишнього середовища, а з іншого – до зниження потенційного виробництва і зростання собівартості продукції. Все це негативно впливає на рівень і якість життя, стан здоров'я населення, формування людського капіталу.

Взаємозв'язок між людським та сталим розвитком спостерігається на рівні оцінок цих процесів. ПРООН для вимірювання розвитку людського потенціалу було розроблено інтегральний показник Індекс людського розвитку (ІЛР), який знайшов досить широке використання у практиці міжнародних порівнянь. Складаючись із трьох параметрів (оцінки рівня життя, рівня освіти та очікуваної тривалості життя), цей індекс дає змогу визначити відносний рівень розвитку людського потенціалу країн, який безумовно, формується під впливом процесів, що відбуваються в економіці та навколишнього середовища.

Під час саміту Всесвітнього економічного форуму в Давосі в 2001 р. Був презентований Індекс екологічної сталості (Environmental Sustainability Index – ESI) країн, що дозволяє оцінити прогрес на шляху до сталого розвитку за допомогою 22 комплексних індикаторів, які разом охоплюють 67 різноманітних параметрів. Рейтинг країн за ESI базується на порівняльному аналізі індикаторів для різних країн і дає узагальнену оцінку ситуації в них. Із 122 країн, що були включені в нього у 2001 р., Україна опинилася на 110 місці, що красномовно говорить само за себе, а в п'ятірку світових лідерів увійшли Фінляндія, Норвегія, Канада, Швеція та Швейцарія. Наступного 2002 р. індекс був розрахований вже для 142 країн світу: перша п'ятірка світових лідерів не змінилася, а Україна опустилася ще нижче – на 137 місце серед 142 країн. У подальшому індекс трансформувався в Індекс навколишнього середовища – ІСНС (Environmental Performance Index – EPI) [4], за яким Україна займала низькі місця: у 2005 р. - 108, у 2010 – 75 місце, у 2016 році стан значно змінився – рейтинг країни підвищився до 44 місця.

У табл. 2 наведено показники обох індексів по окремих країнах за 2005, 2010 та 2016 рр.

Аналіз даної таблиці дає змогу зробити такі висновки:

- у більшості країн спостерігається тісна кореляція між Індексом стану навколишнього середовища та Індексом людського розвитку. При цьому, як правило, багато високорозвинених країн мають високі рейтинги за обома індексами. У таких країнах, як Австрія, Великобританія, Італія розбіжність між рангами обох індексів є

несуттєвою. Отже, значний економічний розвиток, який забезпечує розвиток людського потенціалу, у цих країнах досягається шляхом підтримки екологічної рівноваги;

- багато країн з нижчим ІЛР мають низький показник стану навколишнього середовища (наприклад, Україна, Туреччина, Китай). Це вказує на низьку якість економічного розвитку, який не забезпечує достатньою мірою ні потреб людини, ні збереження природної ресурсно-екологічної системи;

- значна група країн має суттєву розбіжність між обома індексами.

Таблиця 2 - Розподіл окремих країн світу за ІЛР та ІСНС [6, 7].

Країна	ІЛР			ІСНС		
	2005	2010	2018	2005	2010	2018
Швеція	6	9	14	4	2	3
Норвегія	2	1	1	2	3	17
Фінляндія	11	16	23	1	4	1
Австрія	15	25	24	10	6	18
Німеччина	22	10	4	31	13	30
Франція	10	14	21	36	10	10
Великобританія	16	26	16	65	14	12
Італія	20	23	26	69	24	29
Іспанія	13	20	27	76	30	6
Польща	37	41	36	102	42	38
США	12	4	10	45	39	26
Канада	4	8	10	6	12	25
Японія	8	11	17	30	21	39
Росія	67	65	49	33	28	32
Україна	76	69	84	108	75	44
Туреччина	84	83	71	91	72	99
Китай	81	89	90	133	105	109

Частина країн з високим ІЛР має значно нижчі рейтинги за ІСНС: США у 2018 р. відповідно 10 та 26 місця, Німеччина – 4 та 30. Це свідчить, що в цих країнах нарощування ВВП, який є матеріальною основою людського розвитку, здійснюється на основі інтенсивного використання природних ресурсів, що не відповідає засадам сталого розвитку. Інша група країн при низькому ІЛР має досить високі рейтинги за показниками екологічної сталості: наприклад, Коста Ріка – 62 місце за ІЛР та 5 місце за ІСНС; Колумбія – відповідно 79 та 9 місця. Високий рівень збереження навколишнього середовища у цих країнах обумовлений низьким рівнем розвитку економіки, що не задовольняє потреби населення та не сприяє людському розвитку.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що найбільший потенціал прогресивного подальшого розвитку у довгостроковій перспективі мають ті країни, які досягли високих параметрів людського потенціалу на основі функціонування економіки на засадах сталості. Досягнення цього забезпечується не лише шляхом впровадження інновацій, але й формуванням нової філософії бізнесу, нової організації людського суспільства, орієнтованого не тільки на споживання, а в першу чергу – на забезпечення відтворення та розвитку людського капіталу.

Україна поки що не досягла суттєвих успіхів ні в людському, ні в сталому розвитку. Забезпечення розвитку людського потенціалу потребує нової соціальної політики, яка б орієнтувалася не лише на соціальний захист населення, а й зокрема на активізацію його трудової, підприємницької, творчої діяльності, формування людського, інтелектуального та соціального капіталу. Новою має бути і економічна політика, в основі якої мають лежати принципи інноваційності та сталості.

Маркетинг персоналу як інструмент цілеспрямованої та ефективної роботи з персоналом є складовою стратегії і тактики формування людського капіталу. По мірі розвитку особистості працівника доводиться все частіше узгоджувати ринкові умови та інтереси співробітників підприємства, оскільки розвиток людського капіталу в значній мірі потребує планування його кадрового забезпечення, а якісно новий рівень розвитку економіки не може бути досягнутий без ефективного використання маркетингового

інструментарію в процесі управління персоналом, який потребує удосконалення та подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. *Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей: моногр. / за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, В.І. Чужикова.* - К.: КНЕУ, 2007. - 544 с.
2. *Устойчивое развитие: теория, методология, практика: учебник /под ред. проф. Л.Г.Мельника.*- Сумы: ИТД «Университетская книга», 2009. – 1216с.
3. *РИО+20/ Брошура для Конференции Организации Объединенных Наций по устойчивому развитию [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://www.rada.gov.ua>*
4. *Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. /О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, О.В. Боднарук, В.П. Антонюк.*- НАН України, Ін-т економіки пром-сті.- Донецьк, 2012. – 534с.
5. *Стратегія сталого розвитку та європейська модель «еко-соціальної ринкової економіки» як основа конкурентоздатності України в сучасну епоху / В.Вовк, Б.Гаврилишин// Українська асоціація римського клубу [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://clubofrome.org.ua/corweb/Article/1/>*
6. *Environmental Perfomance Index Authors // Yale Center for Environmental Law & Policy , Yale University [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://epi.yale.edu>*
7. *Звіт з людського розвитку в Україні за 2016 рік. Людський розвиток і європейський вибір України. – ПРООН Україна, травень 2016р.-123с.*

References (BSI)

1. *Common European Economic Space: Harmonization of Megregional Contradictions: Monogr. / for community edit D.G.Lukyanyenko, V.I.Chuzhikova.* - K.: KNEU, 2007. - 544 p.
2. *Sustainable development: theory, methodology, practice: textbook / ed. prof. L.Melnik.* - Sumy: ITD "University Book", 2009. - 1216 p.
3. *RIO + 20 / Brochure for the United Nations Conference on Sustainable Development [Electronic resource] .- Access mode: <http://www.rada.gov.ua>*
4. *Sustainable development of the industrial region: social aspects: monogr. / O.Novikova, O.Amosha, O.Bodnaruk, V.Antonyuk.* - National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics of Industrial Design .- Donetsk, 2012. - 534 p.
5. *Sustainable Development Strategy and the European model of the "eco-social market economy" as the basis of Ukraine's competitiveness in the modern era / V.Vovk, B.Gavrylyshyn // Ukrainian Association of the Roman Club [Electronic resource] .- Mode of access: <http://clubofrome.org.ua/corweb/Article/1/>*
6. *Environmental Perfomance Index Authors // Yale Center for Environmental Law & Policy , Yale University [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://epi.yale.edu>*
7. *Human Development Report in Ukraine for 2016. Human development and European choice of Ukraine.* - UNDP Ukraine, May 2016 - 123 p.

Key words: human potential, sustainable development, socioeconomic system, eco-social market economy, resource-ecological balance, human development index, environment index.

Ключові слова: людський потенціал, сталий розвиток, соціоекономічна система, еко-соціальна ринкова економіка, ресурсно-екологічна збалансованість, індекс людського розвитку, індекс навколишнього середовища

Ключевые слова: человеческий потенциал, устойчивое развитие, социэкономическая система, эко-социальная рыночная экономика, ресурсно-экологическая сбалансированность, индекс человеческого развития, индекс окружающей среды.

Рецензент: Гончар В. В., завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/1000039782>

УДК 338.583

**СОЦИАЛЬНО-ОТВЕТСТВЕННЫЙ МАРКЕТИНГ В УПРАВЛЕНИИ
ПРИБЫЛЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ**<https://orcid.org/0000-0002-7228-5813>

Новиков Дмитрий Федорович, аспирант, Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця, г. Харьков; E-mail: Novikovdf@i.ua, тел.: +38-0633708735

Dmytro Novikov, PhD student, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv; E-mail: Novikovdf@i.ua, tel.: +38-0633708735

D. Novikov, Socially responsible marketing in enterprise profit management.

The paper deals with mathematical models of enterprise profit management. In the paper are emphasized the main components of the calculation of enterprise profits and their correlation with socially responsible marketing. It was mathematically proved that standard solutions cannot achieve cost reductions and improvement product quality simultaneous. Based on the analysis of mathematical models, the options for reducing the costs of machine-building products are proposed. According this facts, increasing the profits of the enterprise without reducing the level of product quality. It has been established that the management of a machine-building enterprise has at least three alternative ways for the enterprise's development: the using of new technologies; the using of new technologies, but not enough equipped; the using of various frauds. The possible positive and negative results of such management decisions are shown. It has been formulated some specific tasks, the solution of which will reduce the cost of the enterprise, increase the competitiveness of products and increase the profit of the enterprise. Proved the need to consider the technical indicators of the level of product quality (accuracy, quality and roughness of the machined surface of the part) in the formation and optimization of its cost. It has been established that the indicated indicators of the quality level of the manufactured products have a different share in the formation of the cost price. The greatest influence is exerted by the roughness index of the treated surface. With a decrease in the roughness of the treated surface, the quality of the manufactured products increases. However, cost reduction can be achieved only through the use of new high-performance technologies, equipment and tools.

Новіков Д. Ф. Соціально-відповідальний маркетинг в управлінні прибутком підприємства.

В роботі розглянуті математичні моделі управління прибутком підприємства. Виділено основні складові під час розрахунку прибутку підприємства та встановлено їх взаємозв'язок з соціально-відповідальним маркетингом. Математично показано, що стандартними рішеннями неможливо домогтися одночасного зниження собівартості та підвищення якості продукції. На основі проведеного аналізу математичних моделей запропоновані варіанти зниження витрат на виробництво машинобудівної продукції. За рахунок цього підвищення прибутку підприємства без зниження рівня якості продукції. Встановлено, що у керівництва машинобудівного підприємства існує як мінімум три альтернативні шляхи розвитку підприємства: застосування нових технологій; застосування нових технологій, але не досить укомплектованих обладнанням; застосування різних махінацій. Показані можливі позитивні та негативні результати прийняття таких управлінських рішень. Сформульовано конкретні завдання, вирішення яких дозволить знизити витрати підприємства, підвищити конкурентоспроможність продукції, що випускається, та підвищити прибуток підприємства. Доведено необхідність розглядання технічних показників рівня якості продукції, що випускається (точності, якості й шорсткості обробленої поверхні деталі), при формуванні та оптимізації її собівартості. Встановлено, що зазначені показники рівня якості продукції, що випускається, мають різну питому вагу в формуванні собівартості. Найбільше впливає показник шорсткості обробленої поверхні. Зі зменшенням шорсткості обробленої поверхні підвищується якість продукції, що випускається. Однак домогтися при цьому зниження собівартості можна лише за рахунок застосування нових високоефективних технологій, устаткування й інструментів

Новиков Д. Ф. Социально-ответственный маркетинг в управлении прибылью предприятия.

В работе рассмотрены математические модели управления прибылью предприятия. Выделены основные составляющие при расчете прибыли предприятия и установлена их взаимосвязь с социально-ответственным маркетингом. Математически показано, что стандартными решениями невозможно добиться одновременного снижения себестоимости и повышения качества продукции. На основе проведенного анализа математических моделей предложены варианты снижения затрат на производство машиностроительной продукции. За счет этого повышение прибыли предприятия без снижения уровня качества продукции. Установлено, что у руководства машиностроительного предприятия существует как минимум три альтернативных пути развития предприятия: применение новых технологий; применение

новых технологий, но недостаточно укомплектованных оборудованием; применение различных машиниций. Показаны возможные положительные и отрицательные результаты принятия таких управленческих решений. Сформулированы конкретные задачи, решение которых позволит снизить затраты предприятия, повысить конкурентоспособность выпускаемой продукции и повысить прибыль предприятия. Доказана необходимость рассмотрения технических показателей уровня качества выпускаемой продукции (точности, качества и шероховатости обработанной поверхности детали) при формировании и оптимизации ее себестоимости. Установлено, что указанные показатели уровня качества выпускаемой продукции имеют разный удельный вес в формировании себестоимости. Наибольшее влияние оказывает показатель шероховатости обработанной поверхности. С уменьшением шероховатости обработанной поверхности повышается качество выпускаемой продукции. Однако добиться при этом снижения себестоимости можно лишь за счет применения новых высокоэффективных технологий, оборудования и инструментов.

Постановка проблемы. Улучшение уровня жизни и доходов граждан Украины во многом обеспечивается повышением качества выпускаемых товаров, которые реализуются на отечественном рынке. Этому способствует соблюдение принципов социально ответственного маркетинга (СОМ). Подтверждено, что СОМ позволяет использовать государственное регулирование, одновременно уделяя большое внимание саморегулированию рынка. Предприятия, которые соблюдают основные принципы СОМ, не выплачивают штрафы за нарушения методов продвижения продукции, а также за выпуск некачественной продукции. Еще на этапе проектирования производства руководители предприятий, соблюдающие принципы СОМ, стремятся создать современную производственную базу, которая будет обеспечивать минимальные затраты на производство продукции и максимальную прибыль.

Как известно, машиностроительная продукция характеризуется наиболее трудоемким процессом изготовления и способна оказывать значительное влияние на уровень жизни и здоровье потребителя, на окружающую среду. Поэтому соблюдение всех установленных технических стандартов при производстве машиностроительной продукции является одним из важнейших направлений деятельности предприятия. Потребитель должен приобретать машиностроительную продукцию, которая безопасна в процессе эксплуатации и максимально соответствует заявленным характеристикам. При этом продукция должна быть конкурентоспособной по цене на отечественном и на зарубежных рынках. Чтобы добиться одновременного соответствия требуемого качества изготавливаемой продукции и минимизации цены, необходимо постоянно искать пути снижения себестоимости с целью получения предприятием прибыли. Это требует создания и применения математических моделей управления себестоимостью выпускаемой продукции и прибылью предприятия при условии обеспечения высокого качества выпускаемой продукции, которые являются важнейшим критерием при определении наиболее эффективных путей развития предприятия.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы повышения эффективности социальной ответственности маркетинга отражены в работах [1, 2, 3, 4]. Исследования показывают, что социальная ответственность маркетинга влияет на процесс управления прибылью посредством оптимизации затрат предприятия. В работах Л. Н. Оголевой [5], А. И. Афоничкина [6], В. Н. Гриневой [7] рассматриваются вопросы развития предприятия для улучшения его деятельности. В работе [8] проведен теоретический анализ себестоимости продукции и условий ее уменьшения. Однако при этом не выявлены факторы, предопределяющие пути снижения себестоимости при условии обеспечения высокого качества выпускаемой продукции. Поэтому необходимо установить связь технических показателей уровня качества выпускаемой продукции с ее себестоимостью и выявить наиболее значимый показатель, регулируя который можно добиться существенного уменьшения себестоимости продукции и повышения эффективности развития предприятия.

Цель работы – разработка математических моделей управления себестоимостью выпускаемой продукции и прибылью предприятия с обеспечением высокого качества выпускаемой продукции и с учетом принципов социальной ответственности маркетинга на машиностроительном предприятии.

Результаты исследования. В странах с развитой рыночной экономикой любой производимый товар имеет определенную цену, за которую может быть передан в собственность другому лицу. Цена товара определяется по формуле:

$$C = C + Pr, \quad (1)$$

где C – себестоимость товара, грн;

Pr – прибыль, грн.

Прибыль формируется за счет маркетинговых составляющих: сложившаяся конъюнктура рынка, результат продвижения товара, его качество, степень узнаваемости бренда или торговой марки и т.п. Себестоимость товара формируется за счет затрат, уже понесенных на его проектирование, на производство, упаковку, транспортировку, и затрат, которые будут понесены в результате сервисного и гарантийного обслуживания товара в будущем.

Прибыль – основная цель деятельности любого предприятия. Рассчитывается как разность между валовым доходом и издержками по производству товаров [9].

Снижение себестоимости товара позволяет более эффективно управлять прибылью предприятия. Поэтому для отечественных машиностроительных предприятий необходимо в первую очередь уделять внимание вопросам снижения издержек производства, чтобы выйти на мировой уровень производства машиностроительных товаров.

Снижение себестоимости товара не может быть самоцелью, поскольку в этом случае возможно снижение качества товара, пренебрежение послепродажным сервисом и т.п. [10]. В этом случае имеется отличный критерий – социально-ответственный маркетинг (СОМ).

Согласно определению Орлова П.А., СОМ – это неукоснительное выполнение требований государственных нормативных актов в сфере обеспечения социальной ответственности на территории страны базирования и стран, в которые экспортируются их товары и услуги; недопустимость участия в коррупционных схемах, недопустимость осуществлять мошенничество; недопустимость производства и/или реализации продукции, опасной для имущества, морали, здоровья, жизни людей, окружающей природной среды и общества в целом, а также недобросовестной рекламы и методов психологического воздействия на потребителей с целью навязать выгодное для себя решение или любую покупку [1, стр. 23].

В нашем случае социально-ответственный маркетинг (СОМ) выступает как индикатор при снижении себестоимости товара. Опираясь на принципы СОМ, можно просчитать, как снижение себестоимости товара на 1 грн. повлияет на прибыль предприятия в краткосрочной и долгосрочной перспективе, в том числе за счет изменения качества производимого товара.

В процессе управления себестоимостью товара необходимо в первую очередь рассматривать технологическую себестоимость, поскольку она связана со всеми статьями калькуляции себестоимости, которые напрямую влияют на качество и производительность изготовления товара.

В общем случае технологическая себестоимость C_t определяется суммой различных статей затрат. Рассмотрим в первом приближении лишь одну основную статью, связанную с затратами на заработную плату, которая, например, применительно к обработке детали равна произведению тарифной ставки рабочего A на время обработки детали t , т.е. $C_t = A \cdot t$.

В свою очередь, время обработки детали определяется [8, с. 29]:

$$t = \frac{J}{Q}, \quad (2)$$

где J – объем металла, удаляемого с детали в процессе ее обработки, м³;
 Q – производительность обработки, м³/с.

Тогда технологическая себестоимость определится:

$$C_m = A \times \frac{J}{Q}. \quad (3)$$

Как видно, технологическая себестоимость C_m и производительность обработки Q связаны обратно пропорциональной зависимостью: чем больше Q , тем меньше C_m . Следовательно, применение новых более эффективных технологий, обеспечивающих повышение производительности, приводит к снижению технологической себестоимости C_m , которую следует рассматривать одним из основных направлений повышения прибыли Pr в соответствии с зависимостью $Pr = Ц - C_m$.

Однако, как отмечалось ранее, повышение производительности обработки приводит к снижению качества обработки, в результате чего изготавливаемая деталь может не соответствовать требованиям чертежа.

Под качеством изготовления детали следует понимать выполнение требований по четырем основным показателям:

- 1) точность размера детали;
- 2) точность формы детали;
- 3) точность взаимного расположения поверхностей на детали;
- 4) требуемое состояние поверхностного слоя обработанной детали (имеется ввиду отсутствие прижогов, микротрещин, сколов и изменение структуры металла в поверхностном слое детали).

Как показывает практический опыт, увеличение производительности обработки приводит к ухудшению всех этих четырех показателей. Поэтому должны существовать предельные значения производительности обработки для каждого из указанных показателей.

При расчете производительности обработки для каждого указанного показателя выбирается наименьшая производительность обработки, которая и будет определять предельно допустимую производительность, обеспечивающую требуемое качество обработки, т.е. качественно изготовленную деталь.

Согласно зависимости (3), выбранное значение производительности обработки будет определять предельно допустимую (минимальную) технологическую себестоимость и, соответственно, максимальную прибыль, которую может получить Изготовитель от выполненного заказа.

В связи с этим необходимо провести теоретический анализ предельно допустимых значений производительности обработки и, соответственно, технологической себестоимости для различных показателей качества обработки.

Как показано в работе [11, С. 267], величина погрешностей обработки (точности размера обрабатываемой детали) определяется из зависимости:

$$d = \frac{P_y}{c} = \frac{P_z}{c \times K_{рез}} = \frac{s \times Q}{c \times K_{рез} \times V}, \quad (4)$$

где P_y, P_z – радиальная и тангенциальная составляющие силы резания, Н;

c – жесткость технологической системы, Н/м;

$K_{рез} = P_z / P_y$ – коэффициент резания;

s – энергоемкость обработки, Н/м²;

Q – производительность обработки, м³/с;

V – скорость резания, м/с.

Из зависимости (4) вытекает, что погрешность обработки d и производительность обработки Q связаны прямо пропорциональной зависимостью: чем больше d , тем больше Q . Уменьшение d , т.е. повышение точности обработки, приводит к уменьшению Q :

$$Q = \frac{d > c > K_{рез} > V}{S} \tag{5}$$

Однако в этом случае можно производительность Q и не уменьшать, если, например, уменьшить энергоёмкость обработки S или увеличить жесткость технологической системы c и скорость резания V . Таким образом, появляется возможность одновременно обеспечить и высокую точность, и высокую производительность. Для достижения этой цели необходимо использовать новые более эффективные режущие инструменты, позволяющие существенно уменьшить энергоёмкость обработки S , например, алмазные инструменты, обладающие высокой режущей способностью, новые конструкции инструментов с износостойким покрытием режущего лезвия. Эти лезвийные инструменты характеризуются высокой износостойкостью и позволяют снизить энергоёмкость обработки. Применительно к финишным операциям шлифования – это применение высокопористых, прерывистых, импрегнированных шлифовальных кругов, которые существенно снижают трение в зоне резания и, соответственно, энергоёмкость обработки S .

Переход в область высокоскоростной обработки за счет увеличения скорости резания V в соответствии с зависимостью (5) также позволяет одновременно добиться высоких показателей точности и производительности обработки. Следовательно, существует целый арсенал технологических средств для обеспечения поддержания производительности обработки на довольно высоком уровне.

Подставляя в зависимость (5) зависимость (2), можно определить минимально возможную технологическую себестоимость:

$$Cm = A \times \frac{J}{Q} = A \times J \times \frac{S}{d > c > K_{рез} > V} \tag{6}$$

Поскольку Cm связана с Q обратно пропорциональной зависимостью, то добиться уменьшения Cm при заданном значении погрешности обработки d , определяющей заданную точность обработки детали, можно уменьшением энергоёмкости обработки S и увеличением параметров c , $K_{рез}$, и V . Увеличение параметра $K_{рез}$ предполагает повышение остроты режущего лезвия инструмента, т.е. применение новых современных инструментов из высокотвердых материалов (твердых сплавов, керамик, синтетических сверхтвердых материалов и т.п.) позволяет увеличить параметр $K_{рез}$.

На рис. 1 приведены расчетные значения Q и Cm , а также скорости детали $V_{дет} = Q / (B \times t)$, в зависимости от погрешности обработки d для применяемых на практике условий финишной механической обработки деталей (процесса плоского шлифования детали из стали ШХ15). Исходные данные для расчетов: $S = 10^4$ Н/мм²; $c = 10^3$ Н/мм; $K_{рез} = 0,5$; $V = V_{кр} = 30$ м/с; $B = 20$ мм; $t = 0,4$ мм; $A = 40$ грн/час; $J = 4 \cdot 10^3$ мм³, где $V_{кр}$ – скорость шлифовального круга, м/с.

Таблица 1

Расчетные значения показателей Q , Cm и $V_{дет}$

d , мкм	1	5	10	20	40	60	80	100
$Q \cdot 10^3$, мм ³ /мин	0,09	0,45	0,9	1,8	3,6	5,4	7,2	9,0
Cm , грн	29,78	5,96	2,98	1,49	0,74	0,5	0,37	0,3
$V_{дет}$, м/мин	0,011	0,056	0,112	0,224	0,448	0,672	0,896	1,12

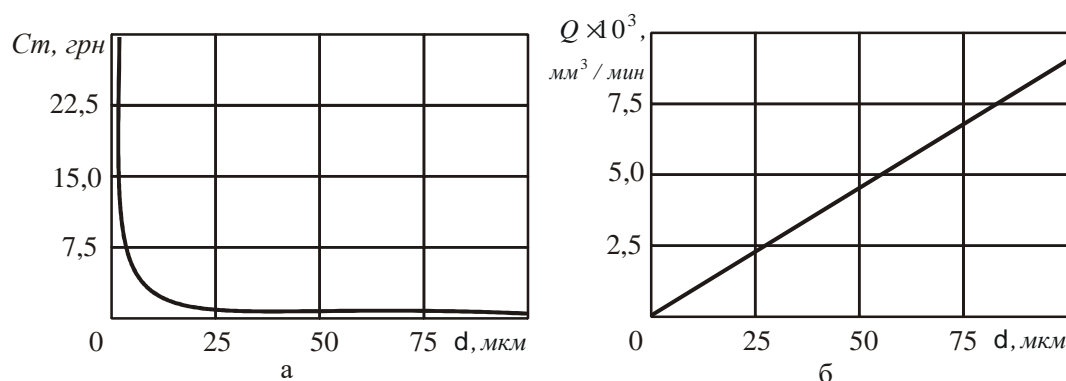

Рис. 1. Зависимости показателей C_m (а) и Q (б) от погрешности обработки d

Для исключения образования прижогов на обрабатываемых поверхностях деталей, как показывает практика, необходимо обеспечивать поддержание температуры резания в заданных пределах, например, не выше 800°C . Для оценки технологических возможностей выполнения данного условия проведем теоретический анализ температуры резания в соответствии с известной аналитической зависимостью, приведенной в работе [8, С. 196], применительно к процессу плоского шлифования:

$$q = \frac{s}{c_m \times r} \times \sqrt{\frac{Q}{a \times B}} \times \sqrt{\frac{2 \times l}{R_{кр}}}, \quad (7)$$

где s – энергоемкость обработки, $\text{H}/\text{м}^2$;

c_m – удельная теплоемкость обрабатываемого материала, $\text{Дж}/(\text{кг} \cdot \text{град})$;

r – плотность обрабатываемого материала, $\text{кг}/\text{м}^3$;

$a = l / (c_m \times r)$ – коэффициент температуропроводности обрабатываемого материала, $\text{м}^2/\text{с}$;

l – коэффициент теплопроводности обрабатываемого материала, $\text{Вт}/(\text{м} \cdot \text{град})$;

Q – производительность обработки, $\text{м}^3/\text{с}$;

B – ширина шлифовального круга, м ;

t – глубина шлифования, м ;

$R_{кр}$ – радиус шлифовального круга, м .

Для анализа производительности обработки зависимость (7) следует разрешить относительно Q :

$$Q = \frac{a \times B}{c_m \times r} \times \frac{s}{\varnothing} \times \frac{\varnothing^2}{t} \times a \times B \times \sqrt{\frac{R_{кр}}{t}}. \quad (8)$$

Как видно, с уменьшением температуры резания q (для исключения прижогов на обрабатываемых поверхностях детали) производительность Q уменьшается, что ведет к увеличению и технологической себестоимости C_m в соответствии с зависимостью:

$$C_m = A \times \frac{a}{c_m \times r} \times \frac{s}{\varnothing} \times \frac{\varnothing^2}{t} \times \frac{1}{a \times B} \times \sqrt{\frac{t}{R_{кр}}}. \quad (9)$$

Для недопущения уменьшения Q и увеличения C_m необходимо уменьшать энергоемкость обработки s , глубину шлифования t и увеличивать ширину шлифования B .

Как следует из зависимостей (8) и (9), уменьшение температуры резания q ведет к чрезвычайно интенсивному уменьшению Q и увеличению C_m (по квадратичной зависимости), тогда как с уменьшением погрешности обработки d имела место линейная зависимость. Следовательно, обеспечение условий бесприжоговой (бездефектной) обработки требует более значительного уменьшения производительности и увеличения технологической себестоимости обработки. Основным условием недопущения ухудшения этих показателей является уменьшение энергоемкости s , которая входит в зависимость во 2

степени. Это достигается применением специальных твердосплавных и керамических инструментов, обладающих высокой режущей способностью, например, зарубежного производства, которые в настоящее время широко применяются на предприятиях Украины и показывают высокую эффективность.

На рис. 2 представлены расчетные графики изменения Q и Cm , а также скорости детали $V_{дет} = Q / (B \cdot \varphi)$, в зависимости от температуры резания q для реальных условий шлифования детали из стали ШХ15. Исходные данные для расчетов: $B=20$ мм; $t=0,4$ мм; $R_{кр} = 150$ мм; $s = 10^4$ Н/мм²; $c_{м \cdot \varphi} = 5$ Н/(мм²·град.); $l = 42$ Вт/(м·град.); $a = 8,4$ мм²/с; $A=40$ грн/час; $J = 4 \cdot 10^3$ мм³.

Таблица 2

Расчетные значения показателей Q , Cm и $V_{дет}$

q , град.	50	100	200	400	500	600	800	1000
$Q \cdot 10^3$, мм ³ /мин	122	0,488	1,95	7,8	12,2	17,57	31,23	48,8
Cm , грн	22,0	5,5	1,37	0,34	0,22	0,15	0,09	0,05
$V_{дет}$, м/мин	0,004	0,015	0,06	0,98	1,52	2,2	3,9	6,1

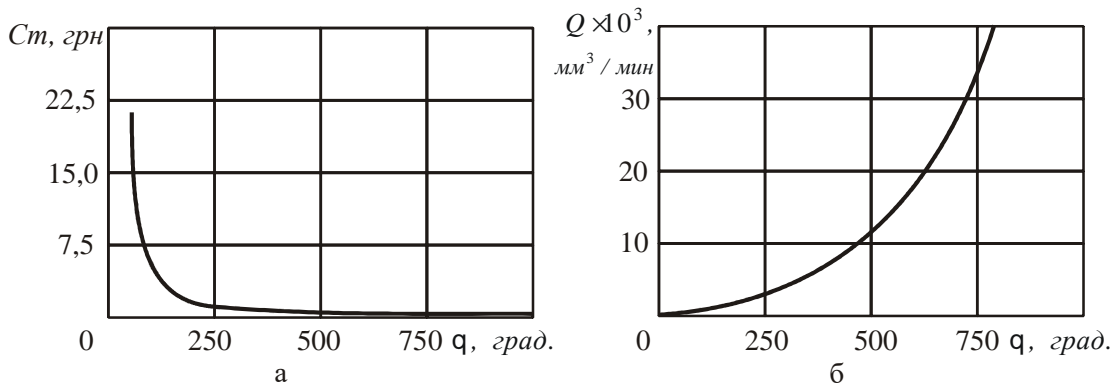

Рис. 2. Зависимости показателей Cm (а) и Q (б) от температуры резания q

Важным показателем качества обработки детали является параметр шероховатости обработанной поверхности R_a . Поэтому выполнение требований по шероховатости обработанной поверхности предопределяет существование максимально возможной производительности и, соответственно, технологической себестоимости обработки. Проведем теоретический анализ условий обеспечения требуемой шероховатости обработанной поверхности детали [11, С. 93] применительно к плоскому шлифованию:

$$R_a = 0,2 \cdot \sqrt{\frac{10^5 \cdot \varphi^2 \cdot \bar{X}^6 \cdot V_{дет}^2}{m^2 \cdot V_{кр}^2 \cdot R_{кр}}}, \tag{10}$$

- где \bar{X} – зернистость круга, м;
- m – объемная концентрация зерен в круге;
- $V_{дет}$, $V_{кр}$ – скорости детали и круга, м/с;
- $R_{кр}$ – радиус круга, м.

С учетом $Q = B \cdot V_{дет} \cdot \varphi$ зависимость (10) принимает вид:

$$R_a = 0,2 \cdot \sqrt{\frac{10^5 \cdot \varphi^2 \cdot \bar{X}^6}{m^2 \cdot V_{кр}^2 \cdot R_{кр}} \cdot \frac{Q^2}{B^2 \cdot \varphi^2}}. \tag{11}$$

Разрешая зависимость (10) относительно производительности Q , имеем:

$$Q = (0,5 \times R_a)^{2,5} \times \frac{B \times m \times V_{кр} \times R_{кр}^{0,5}}{\rho \times \bar{X}^3}. \quad (12)$$

Как следует из зависимости (12), с уменьшением параметра шероховатости обработанной поверхности R_a (что соответствует повышению чистоты обработки и качеству обработанной детали) производительность обработки Q уменьшается, соответственно увеличивается технологическая себестоимость обработки:

$$Cm = A \times J \times \frac{\rho \times \bar{X}^3}{(0,5 \times R_a)^{2,5} \times B \times m \times V_{кр} \times R_{кр}^{0,5}}. \quad (13)$$

В данном случае параметр шероховатости обработанной поверхности R_a в еще большей степени влияет на производительность Q и технологическую себестоимость обработки Cm , чем температура резания q и погрешность обработки d . Это связано с тем, что параметр R_a входит в зависимости (12) и (13) с наибольшей степенью – 2,5. Следовательно, из трех рассмотренных показателей качества обработки детали (d , q , R_a) наибольшее влияние на производительность Q и технологическую себестоимость обработки Cm оказывает параметр шероховатости обработанной поверхности R_a . Собственно, по нему и необходимо определять максимально возможную производительность Q и минимально возможную технологическую себестоимость обработки Cm .

Исходя из приведенных зависимостей (12) и (13), наибольшее влияние на показатели Q и Cm , из всех входящих в зависимости параметров, оказывает зернистость круга \bar{X} . Поэтому уменьшая ее, можно добиться высоких показателей Q и Cm . Это свидетельствует о целесообразности применения мелкозернистых алмазных или абразивных порошков не только на операциях шлифования, но и на операциях обработки свободным абразивом – притирки, доводки, полирования и т.д. Чем больше зерен участвует в резании, тем эффективнее обработка. Увеличение скорости круга $V_{кр}$ также способствует повышению производительности Q и технологической себестоимости обработки Cm , что согласуется с практическими данными.

На рис. 3 приведены расчетные графики изменения показателей Q и Cm , а также скорости детали $V_{дет} = Q/(B \times t)$, от параметра шероховатости обработанной поверхности R_a при плоском шлифовании детали из стали ШХ15. Исходные данные для расчетов: $B=20$ мм; $t=0,4$ мм; $V_{кр}=30$ м/с; $R_{кр}=150$ мм; $m=100$; $\bar{X}=0,1$ мм; $A=40$ грн/час; $J=4 \cdot 10^3$ мм³.

Таблица 3

Расчетные значения показателей Q , Cm и $V_{дет}$

R_a , мкм	0,1	0,2	0,4	0,5	0,6	0,8	1,0
$Q \cdot 10^3$, мм ³ /мин	0,1	0,56	3,18	5,55	8,72	18,0	31,4
Cm , грн	26,8	4,79	0,84	0,48	0,31	0,15	0,03
$V_{дет}$, м/мин	0,012	0,07	0,4	0,7	1,1	2,25	3,9

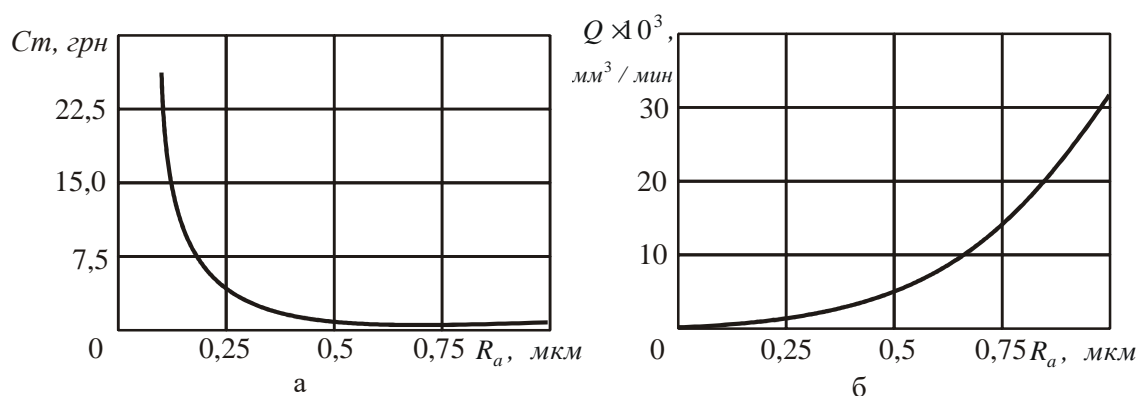

Рис. 3. Зависимости показателей St (а) и Q (б) от параметра шероховатости обработанной поверхности R_a

Сравнивая значения показателей Q и St , приведенных на рис. 1 – рис. 3, видно, что для рабочих диапазонов изменения параметров d (5 ... 10 мкм); q (200 ... 800 °С) и R_a (0,1 ... 0,2 мкм) наименьшие значения Q и наибольшие значения St достигаются с учетом ограничения по шероховатости обработанной поверхности R_a . Ограничение по температуре резания в меньшей мере влияет на уменьшение производительности Q и увеличение технологической себестоимости обработки St .

Выводы. В работе показана важная роль социально-ответственного маркетинга в управлении прибылью предприятия. Рассмотрены математические модели управления прибылью предприятия и предложены варианты снижения затрат на производство машиностроительной продукции и за счет этого повышения прибыли предприятия без снижения уровня качества продукции. Доказана необходимость рассмотрения технических показателей уровня качества выпускаемой продукции (точности, качества и шероховатости обработанной поверхности детали) при формировании и оптимизации ее себестоимости. Установлено, что указанные показатели уровня качества выпускаемой продукции имеют разный удельный вес в формировании себестоимости, наибольшее влияние оказывает показатель шероховатости обработанной поверхности. С уменьшением шероховатости обработанной поверхности повышается качество выпускаемой продукции, однако добиться при этом снижения себестоимости и повышения прибыли можно лишь за счет применения новых высокоэффективных технологий, оборудования и инструментов.

Показано также, что при отсутствии необходимого современного оборудования, инструментов и технологий руководство предприятия идет на умышленный обман и для достижения необходимого уровня себестоимости не выполняет некоторые работы, предусмотренные технической документацией производства продукции. Однако получение штрафных санкций за некачественно изготовленное изделие может полученную в результате махинаций прибыль предприятия обратить в убыток. Поэтому необходимо идти по пути социально-ответственного маркетинга.

Список использованных источников:

1. Орлов П. А. Важнейшие факторы масштабного повышения социальной ответственности субъектов хозяйствования и их маркетинга для эффективного социально-экономического развития стран // *Економіка розвитку (Economics of Development)*, № 3 (83), 2017. С. 20-33.
2. Захарова С. В. Кризис индустриализма и концепция социального маркетинга / С. В. Захарова // *Социологические исследования*. – 1995. – № 5. – С. 34–38
3. Котлер Ф. *Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс*. 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. – СПб.: Питер, 2006. – 464 с.
4. Акимов Д. И. *Социальный маркетинг и социальная сфера общества: монография* / Д. И. Акимов. – Х.: Харьк. нац. ун-т им. В.Н. Каразина, 2010. – 312 с.
5. *Реинжиниринг производства: учебное пособие* / Л. Н. Оголева, Е. В. Чернецова, В. М. Радиковский; под ред. д.э.н., проф. Л. Н. Оголевой. – М.: КНОРУС, 2005. – 304 с.

6. Основы менеджмента / Под ред. А. И. Афоничкина. – СПб.: Питер, 2007. – 528 с.
7. Гриньова В. М. Процес підготовки реструктуризації підприємств машинобудування: організація управління: монографія / В. М. Гриньова, М. В. Новікова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2010. – 240 с.
8. Новиков Ф. В. Оптимальные решения в металлообработке : монография / Ф. В. Новиков, В. А. Жовтобрюх, Г. В. Новиков. – Днепр : ЛИРА, 2017. – 476 с.
9. Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник / М. М. Гацалов. – Ухта: УГТУ, 2002. – 371с., С. 263–264.
10. Экономика машиностроения : учеб. пособие / В. Д. Жариков, Р. В. Жариков, Е. Б. Попова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. – 80 с.
11. Новиков Ф. В. Основы математического моделирования технологических процессов механической обработки: монография / Ф. В. Новиков. – Д. : ЛИРА, 2018. – 400 с.

References (BSI)

1. Orlov P. A. (2017). Vazhneyshiyе faktory masshtabnogo povysheniya sotsial'noy otvetstvennosti sub"yektov khozyaystvovaniya i ikh marketinga dlya effektivnogo sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya stran [The most important factors of a large-scale increase in the social responsibility of business entities and their marketing for effective socio-economic development of countries] // Yekonomika rozvitku (Economics of Development), № 3 (83) - p. 20-33.
2. Zakharova S. V. (1995), "Krizis industrializma i kontseptsiya sotsial'nogo marketinga" ["The crisis of industrialism and the concept of social marketing"], Sotsiologicheskiye issledovaniya, No 5, pp. 34–38.
3. Kotler F. (2006), "Marketing menedzhment. Ekspres-kurs" ["Marketing Management. Express course"]. 2-ye izd. / Per. s angl. pod red. S. G. Bozhuk, SPb.: Piter, 464 p.
4. Akimov D. I. (2010), "Sotsial'nyy marketing i sotsial'naya sfera obshchestva" ["Social marketing and social sphere of society"] : monografiya, Khar'kov: Khar'k. nats. un-t im. V.N. Karazina, 312 p.
5. Ogoleva L. N., Chernetsova Ye. V. and Radikovskiy V. M. (2005), "Reinzhiniring proizvodstva" ["Reengineering of production"]: uchebnoye posobiye; pod red. d.e.n., prof. L. N. Ogolevoy, M.: KNORUS, 304 p.
6. Pod red. A. I. Afonichkina (2007), "Osnovy menedzhmenta" ["Fundamentals of Management"], SPb.: Piter, 528 p.
7. Hryn'ova V. M. and Novikova M. V. (2010), "Protses pidhotovky restrukturyzatsiyi pidpryyemstv mashynobuduvannya: orhanizatsiya upravlinnya" ["The Process of Preparing Restructuring of Mechanical Engineering Enterprises: Management Organization"]: monografiya, Kharkiv: Vyd. KHNEU, 240 p.
8. Novikov F. V., Zhovtobryukh V. A. and Novikov G. V. (2017), "Optimal'nyye resheniya v metalloobrabotke" ["Optimal solutions in metalworking"], monografiya, Dnepr : LIRA, 476 p.
9. Gatsalov M. M. (2002), "Sovremennyy ekonomicheskyy slovar'-spravochnik" ["Modern economic dictionary-reference"], Ukhta: UGTU, 371p. (pp. 263–264).
10. Zharikov V. D., Zharikov R. V. and Popova Ye. B. (2009), "Ekonomika mashinostroyeniya" ["Economics of Mechanical Engineering"], uchebnoye posobiye, Tambov : Izd-vo Tamb. gos. tekhn. un-ta, 80 p.
11. Novikov F. V. (2018), "Osnovy matematicheskogo modelirovaniya tekhnologicheskikh protsessov mekhanicheskoy obrabotki" ["Fundamentals of mathematical modeling of technological processes of mechanical processing"], monografiya. – Dnepr : LIRA, 400 p.

Keywords: mathematical models, mechanical engineering, product competitiveness, costs, technological cost, product cost, surface roughness, quality.

Ключові слова: математичні моделі, машинобудування, конкурентоспроможність продукції, витрати, технологічна собівартість, собівартість продукції, шорсткість поверхні, якість.

Ключевые слова: математические модели, машиностроение, конкурентоспособность продукции, затраты, технологическая себестоимость, себестоимость продукции, шероховатость поверхности, качество.

Рецензент: Хаджинова О.В., декан економічного факультету ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.eu.unicheck.com/library/viewer/report/9769252>

Оглавление

<i>V. Khudolei, A. Hrechko. Fiscal incentives and motives as components of sustainable regional development.</i>	6
<i>Худолей В. Ю., Гречко А. В. Фіскальні стимули та мотиви як складові забезпечення сталого розвитку регіонів.</i>	6
<i>V. Gonchar, I. Yakimenko, Methodology of information support of industrial enterprise management processes.</i>	12
<i>Гончар В. В., Якименко І. Ю. Методологія інформаційного забезпечення процесів управління промисловим підприємством</i>	12
<i>B. Dergaliuk, The variety of the conceptual-categorical apparatus of the theory of structural changes in the economy.</i>	21
<i>Дергалюк Б. В. Різноманіття понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін економіки.</i>	21
<i>A. Melikhov, T. Shishkanova, Globalization as impact factor on the state of labor potential of Ukrainian metallurgical enterprises.</i>	28
<i>Меліхов А. А., Шишканова Т. О. Глобалізація як чинник впливу на стан трудового потенціалу підприємств металургійної галузі України.</i>	28
<i>Yu. Kovalenko, Intellectual capital as a component of formation of knowledge of regional information management</i>	35
<i>Коваленко Ю.О. Інтелектуальний капітал як складова формування знань регіонального інформаційного менеджменту</i>	35
<i>V. Sharoval, T. Gerasimenko, M. Bieloborodova, Formation and development of competition in a market economy (on the example of the tourist industry of Ukraine).</i>	43
<i>Шаповал В.М., Герасименко Т.В., Белобородова М.В. Формування та розвиток конкуренції в ринковій економіці (на прикладі туристичної індустрії України).</i>	43
<i>M. Melnuchuk, Accounting policy of the social capital of a trading enterprise.</i>	52
<i>Мельничук М. О. Облікова політика соціального капіталу торговельного підприємства.</i>	52
<i>N. Potarova, Regional aspects of waste management in Ukraine.</i>	60
<i>Потарова Н.М. Регіональні аспекти утилізації відходів в Україні.</i>	60
<i>A. Mints, E. Dmitrienko, Methods for analyzing the impact of non-economic factors in sustainable development.</i>	66
<i>Мінц О.Ю., Дмитрієнко О.В. Методи аналізу впливу неекономічних факторів на сталий розвиток країни.</i>	66
<i>Boychenko Svitlana, Horoshkova Lidiia, Zharova Liubov, Karamushka Viktor, Khlobystov Ievgen Management of sustainable development of natural-economic systems</i>	73
<i>Бойченко С.Г., Горошкова Л.А., Жарова Л.В., Карамушка В.І., Хлобистов С.В. Управління сталим розвитком природно-господарських систем</i>	74
<i>T. Shabelnyk, The informative systems making decision support in the conditions of globalization of pharmaceutical market.</i>	86
<i>Шабельник Т.В. Інформаційні системи підтримки прийняття рішень в умовах глобалізації фармацевтичного ринку.</i>	86

<i>I. Kotkalova-Lytvyn, Working-out strategy of business processes recovery on the basis of expansion of organizational-innovative horizons for enterprise development.</i>	92
<i>Котькалова-Литвин І. Розробка стратегії рековерингу бізнес-процесів на основі розширення організаційно-інноваційних горизонтів розвитку підприємства.</i>	92
<i>G. Shvets, EBRD and Ukraine cooperation in the sphere of small and medium enterprises.</i>	99
<i>Швець Г.О. Співробітництво ЄБРР та України у сфері малого та середнього підприємництва.</i>	99
<i>G.Chernyuchenko, S.Mityushkina, Conceptual foundations of the formation of the energy security of countries in the context of globalization.</i>	106
<i>Черніченко Г.О., Мітюшкіна Х.С. Концептуальні засади формування енергетичної безпеки країн в умовах глобалізації.</i>	106
<i>A. Sahirova, Development of recreational - tourist potential of the regions of Ukraine.</i>	114
<i>Сагірова А.С. Розвиток рекреаційно - туристичного потенціалу регіонів України.</i>	114
<i>O. Khadzhyanova, M. Kurtyanik, Theoretical aspects of ensuring the financial and economic security of Ukrainian enterprises.</i>	120
<i>Хаджинова О.В., Куртяник М.С. Теоретичні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств України.</i>	120
<i>L. Matatova, Innovative approach in creation and financing of business in Ukraine.</i>	127
<i>Маматова Л.Ш. Інноваційний підхід в створенні та фінансуванні бізнесу в Україні.</i>	127
<i>S. Belous-Sergeeva, O.Mashtakova, Research of "hard" and "soft" approaches of Total quality management.</i>	136
<i>Білоус-Сергєєва С. О., Маштакова О. Г. Дослідження «жорстких» та «м'яких» підходів загального управління якістю.</i>	136
<i>M.Maltsev, A. Sharovalov, Formation of the seaport's innovative development strategy</i>	143
<i>Мальцев М. М., Шаповалов А. В. Формування стратегії інноваційного розвитку морського порту.</i>	143
<i>O. Kalinin, H. Papush, Neuromarketing as a factor of financial services investment attractiveness.</i>	150
<i>Калінін О. В., Папуш Г.О. Нейромаркетинг як фактор інвестиційної привабливості фінансових послуг.</i>	150
<i>I.Psarova, O. Eremenko, Investigation of the potential of refractory enterprises of Ukraine and identification of possibilities for its improvement.</i>	157
<i>Псарьова І. С., Єрьоменко О.І. Дослідження потенціалу вогнетривких підприємств України та виявлення можливостей його удосконалення.</i>	157
<i>T. Gorokhova, Y. Fomenko, Marketing product policy as a factor of competitive capacity of enterprises in post-crisis conditions.</i>	163
<i>Горохова Т.В., Фоменко Ю.Р. Маркетингова товарна політика як фактор конкурентоспроможності підприємства в посткризових умовах.</i>	163
<i>N. Ryazanova, Evaluation of the development of alternative energy on the principles of persistence.</i>	174
<i>Рязанова Н. О. Оцінка розвитку альтернативної енергетики на засадах стійкості.</i>	174
<i>Капранова Л.Г. Управління персоналом в глобальній економіці.</i>	181
<i>181-189.</i>	181
<i>M. Kravchenko, M. Mytiuk, Anti-crisis management under current economic conditions.</i>	190

<i>Кравченко М.С., Митюк М.С. Антикризове управління в сучасних економічних умовах</i>	190
<i>N. Obukhova, D. Prima, Strategy of sustainable marketing as part of the overall program of sedentary development.</i>	199
<i>Обухова Н.О., Прима Д.А. Стратегія сталого маркетингу в рамках загальної програми сестейного розвитку.</i>	199
<i>V. Kozlova, The socio-economic essence of the pension insurance system of the population. The article conducted a study of the socio-economic essence of the pension insurance system in Ukraine.</i>	205
<i>Козлова В.Я. Соціально-економічна сутність системи пенсійного страхування населення.</i>	205
<i>O.Liubchuk. Prospects for the development of the value space of consumers of tourist services in the city of Mariupol.</i>	212
<i>Любчук О.К. Перспективи розвитку ціннісного простору споживачів туристичних послуг міста Маріуполя.</i>	212
<i>O.Bezchasnyi, Analysis of results and quality of inventory</i>	219
<i>Безчасний О.У. Аналіз результатів та якості інвентаризації</i>	219
<i>M. Bilopolsky, S. Chelovan, Risk assessment as an integral element of the enterprise's innovation potential</i>	227
<i>Белопольський М. Г., Человань С.В. Оцінка ризиків як складового елемента інноваційного потенціалу підприємства</i>	227
<i>O.Vodnaruk, S.Ukrainskiy, The impact of human capital on the strategic management of personnel marketing in a sustainable development.</i>	233
<i>Боднарук О.В., Український С.С. Вплив людського капіталу на стратегічне управління маркетингом персоналу в умовах сталого розвитку</i>	233
<i>D. Novikov, Socially responsible marketing in enterprise profit management.</i>	242
<i>Новіков Д. Ф. Соціально-відповідальний маркетинг в управлінні прибутком підприємства.</i>	242